

VICTOR HUGO _ Sefiller Cilt4 BORDO

DÜNYA KLASİKLERİ - ROMAN VICTOR HUGO SEFİLLER IV. CİLT

TURKÇESİ: SEMİH ATAYMAN \w

VICTOR HUGO (1802-1885) Romantik gerçekçiliğin kurucusu olan ünlü romanlarıyla değil, şiirleri ve tiyatro oyunları ile de tanınmıştır. 1848 devriminden sonra cumhuriyetçi görüşleri savunan Hugo, sürgünde yaşadığı yıllarda da verimli bir yazınsal etkinlik içinde olmuştur. Hugo, eserlerinde toplumsal sorunları, halkın hayatından çarpıcı kesitleri büyük bir başarıyla yansıtmıştır. Dünya edebiyat tarihinin en önemli romanlarından olan ve yazarın başyapıtı sayılan Sefiller'in (1862) yanısıra Deniz İşçileri (1866) Notre Dame'ın Kamburu (1831) yazarın diğer eserleri arasında ilk akla gelenlerdir. Ayrıca şiirleri: Suçlar (1853), Seyirler (1856), büyük ilgiyle karşılanmıştır. DÜNYA KLASİKLERİ VICTOR HUGO SEFİLLER IV. CİLT TÜRKÇESİ SEMİH ATAYMAN REDAKSİYON ZEYNEP ATAYMAN TÜRKÇE REDAKSİYON

FİLİZ GÖVER

TASHİH

ESEN GÜRAY

© BORDO SİYAH KLASİK YAYINLAR

BASKI, İSTANBUL 2005

DİZİ TASARIMI KOORDİNASYON

H. HÜSEYİN ARIKAN

DÜNYA KLASİKLERİ EDİTÖRÜ

VEYSEL ATAYMAN

TÜRK KLASİKLERİ EDİTÖRÜ

KEMAL BEK

TK. NO

975-8688-51-0

ISBN

975-8688-55-3

TREND YAYIN BASIM DAĞITIM REKLAM ORGANİZASYON SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

MRK.

MERKEZ EFENDİ MAH.

DAVUTPAŞA CD.

İPEK İŞ MERKEZİ 6/3 7-9-10-11

TOPKAPI/İSTANBUL

ŞB.

CAFERAĞA MAHALLESİ

MÜHÜR DAR CADDESİ NO: 60/5

81300 KADIKÖY/İSTANBUL

TEL: (0216) 348 98 03 Pbx

FAKS: (0216) 349 93 45

E-mail: info@bordsiyah.com.tr

Web: www.bordsiyah.com.tr

HUKUK SERVİSİ TEL: (0216) 348 99 18

VICTOR HUGO

SEFİLLER IV. CİLT

TAMAMI V CİLT

TÜRKÇESİ: SEMİH ATAYMAN

BORDO-----^siYAH ROMAN

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KİTAP TARİHTEN BİRKAÇ YAPRAK

1. İyi Biçilmiş-13-

2. Kötü Dikilmiş 21

3. Louis-Philippe -26-

4. Temelin Altındaki Çatlaklar -37-
5. Tarihin İçinden Çıktığı Ancak Bilmediği Olaylar -48-
6. Enjolras ve Yaverleri -65-İKİNCİ KİTAP EPONİNE
1. Tarlakuşunun Tarlası -73-2. Hapishanelerin Kuluçkalığında Suç Embriyonlarının Oluşması -8i-
3. Mabeuf Baha'ya Görünen Bir Hayal -88-
4. Marius'e Görünen Hayal -94-
- ÜÇÜNCÜ KİTAP PLUMET SOKAĞINDAKİ EV
1. Sırlı Ev -101
2. Jean Valjean Milli Muhafız -108-3. Foliis Ac Frondibus -112-
4. Değişen Parmaklıklı Kapı -117-5. Gül, Bir Savaş Aleti Olduğunu Fark Ediyor-125-
6. Savaş Başlıyor-132-
7. Yan Yanya Paylaşılan Keder -137-
8. Forsa Zinciri -145-DÖRDÜNCÜ KİTAP ALTTAN GELEN YARDIM ÜSTTEN GELEN YARDIM OLABİLİR
1. Dışta Yara, İçte İyileşme -16I-
2. Plutarque Ana Bir Olayı Çekinmeden Açıklıyor -165-
- BEŞİNCİ KİTAP BAŞLANGICA BENZEMEYEN SON
1. Yalnızlık ve Kışlar -179-
2. Cosette'in Korkuları-182-
3. Toussaint'in Yorumlarıyla Korkular Yeni Bir Boyut Kazanıyor -186-
4. Taşın Altında Bir Yürek -191-
5. Mektuptan Sonra Cosette -197-
6. Yaşlılar En Uygun Zamanda Gitmek İçin Vardırılar -200-ALTINCI KİTAP KÜÇÜK GAVROCHE
1. Rüzgârın Kötü Niyetli Bir Hilesi 207
2. Küçük Gavroche'un Büyük Napolyon'dan Ders Aldığı Nokta -212-
3. Bir Kaçışın İyi ve Kötü Sonuçları -245-YEDİNCİ KİTAP ARGO
1. Köken -263
2. Kökler-271-
3. Ağlayan Argo ile Gülen Argo -281-4. İki Görev; Gözetlemek ve Ummak -287-SEKİZİNCİ KİTAP SEVİNÇLER VE ÜZÜNTÜLER
1. Her Yan Işık-293-
2. Eksiksiz Mutluluğun Verdiği Başdönmesi -301-3. Gölge Başlangıcı -304-
4. Kancık İngilizcede Yuvarlanır, Argoda Havlar -309-
5. Gece Olup Bitenler -321-
6. Marius, Cosette'e Adres Verecek Kadar Gerçekçi Oluyor -323-
7. İhtiyar Kalbin Genç Kalple Karşılaşması -332-DOKUZUNCU KİTAP NEREYE GİDİYORLAR
1. Jean Valjean -349-2. Marius -351 -
3. Mösyö Mabeuf -355-ONUNCU KİTAP 5 HAZİRAN 1832
1. Sorunun Yüzeyi -363-
2. Sorunun Temeli -369-3. Bir Cenaze Töreni: Yeniden Doğuş Fırsatı -378-
4. Eski Zaman Kaynaşmaları -388-5. Paris'in Orijinalitesi -396-ON BİRİNCİ KİTAP ATOMUN KASIRGAYLA KARDEŞ OLUŞU
1. Gavroche'un Şiirinin Kökenlerine Bakış; Bir Akademi Üyesinin Şiir Üzerindeki Etkisi 401
2. Gavroche Yürüyüşte -404-
3. Bir Berberin Haklı Öfkesi -410-
4. İhtiyara Şaşırın Çocuk -413-
5. Yaşlı Adam-415-
6. Acemi Askerler -418-ON İKİNCİ KİTAP CORİNTHE 1. Kuruluşundan Bu Yana
- Corinthe'in Tarihi -42 i-2. Hazırlık Eğlenceleri 429-
3. Grantaire'in Üzerine Gece Çökmeye Başlıyor -443-
4. Dul Hucheloup'u Avutma Girişimi -449-

5. Hazırlıklar -455-6. Bekleyiş 458-
 7. Billettes Sokağı'ndan Askere Alınan Adam -462-
 8. Le Cabuc Denen, Ama Adı Belki de Le Cabuc Olmayan Biri Konusunda Bir Dizi Son» İşareti 467-
- ON ÜÇÜNCÜ KİTAP MARIUS KARANLIĞA GİRİYOR

1. Plumet Sokağı'ndan Saint-Denis Mahallesiine 475
2. Baykuş Bakışından Paris -479
3. En Uç Sınır-482 ON DÖRDÜNCÜ KİTAP UMUTSUZLUĞUN YARATTIĞI BÜYÜKLÜKLER

1. Bayrak - Birinci Perde -491-
2. Bayrak - İkinci Perde -495-
3. Enjolras'ın Karabinasını Kabul Etseydi Daha İyi Yapardı Gavroche -499-
4. Barut Fıçısı -501-
5. Jean Prouvaire'ın Dizelerinin Sonu -505-

6. Hayatın İstirabının Ardından Ölümün İstirabı 508-
7. Mesafeleri Çok İyi Hesaplayan Gavroche -514-ON BEŞİNCİ KİTAP LHOMME ARME SOKAĞI
1. Kurutma Kağıdı, Gevezelik -521-

2. Işıklara Düşman Yumurcak -532-3. Cosette ve Toussaint Uyurlarken -538-4. Gavroche'un İşgüzarlıkları -540-

IV. BÖLÜM

AZİZ DENİŞ VE PLUMET SOKAĞININ HUZURU

BİRİNCİ KİTAP

TARİHTEN BİRKAÇ YAPRAK

1. İyi Biçilmiş

1831 ve 1832 yılları, Temmuz Devrimi'ne doğrudan doğruya bağlanan bu iki yıl, tarihin en olağandışı, en çarpıcı anlarından biridir. Bu iki yıl, kendilerinden önce gelen ve kendilerini izleyen yılların ortasında yükselen

iki dağ gibidirler. Onlarda devrimin yüceliği vardır. Gözler, onlarda sarp uçurumlar fark eder. Bu yıllarda bizzat uygarlığın temelleri olan toplumdaki insan kitleleri, birbirlerinin üstüne, birbirlerine kenetlenmiş ödünsüz çıkar grupları, eski Fransız sosyal düzeninin asırlık bulutları arasında her an bir görünüp bir kaybolurlar. Bu görünüş ve kayboluşlara direniş ve hareket adı verilir. Gerçeğin ışığının, insan ruhunu aydınlatan bu ışığın orada ara sıra parladığı görülür.

Oldukça belli sınırları olan bu önemli evre, şimdi artık ana hatlarıyla onu kavramamıza elvermeyecek kadar

bizden uzaklaşmaya başlamış bulunuyor.

Biz yine de bunu deneyeceğiz.

Restorasyon, tarif edilmesi güç bir ara evre olmuştu. Bu evrede yılgınlık, bitkinlik vardı, homurtu, **mıntılar**,

uyku, kargaşa vardı

-13-

ve bütün bunlar büyük bir ulusun yeni bir gelişme aşamasına ulaşmasından başka bir şey değildi. Bu gibi dönemler, kendine özgüdürler; onları kötü niyetlerine alet etmek isteyen politikacıları yanıltırlar.

Başlangıçta

ulusun istediği sadece huzurdur; susuzluk duyulan tek şey barış ve huzurdur. Bu da rahat bırakılmak isteğinin yansımasıdır. Büyük olaylar, büyük tesadüfler, büyük maceralar, büyük adamlar, Tanrı korusun, bunları yeterince gördük, hepsinden boyumuzun ölçüsünü aldık. Sezar'ı Prusias'la, Napoleon'u Yve-tot ile

değiştirmeye hazırız. "Ne iyi bir kralcılıktı o!" Güneş doğarken yola çıkmıştık, şimdi uzun ve zor bir günün

akşamındayız. İlk menzil Mirabeau'yla alındı, ikincisi Robespi-erre'le, üçüncüsü Bonaparte'la ve artık ayaklara karasular indi. Herkes bir yatak bulup yatmak istiyor.

Eskimiş, yıpranmış bağlılıklar; yaşlanmış kahramanlıklar, tatmin olmuş, doymuş arzular; yapılmış servetler,

hepsi tek bir şeyi arıyor, istiyor, diliyor, dileniyor. Neyi? Bir barınağı. Ve sonunda bunu elde ediyorlar.

Barışa,
huzura, keyfince geçirilecek zamana sahip oluyorlar. Şimdi artık mutludurlar. Ne var ki, aynı anda bazı olaylar ortaya çıkıyor, kendilerini kabul ettiriyor ve bu sefer de onlar kapıyı çalıyor. Bunlar, devrimlerin, savaşların sonucu olan olaylardır, vardılar, yaşamaktadırlar, topluma yerleşmek hakkına sahiptirler ve yerleşiyorlar da. Şimdi, olayları, olguları, çoğu zaman prensipleri barındırıp, beslemekle görevli istihkâm ve levazım subaylarıdır.

-14-

Şimdi siyaset filozoflarının gözüne neler çarptığına bir bakalım:

Yorgun insanlar rahat ve huzur isterlerken, onlara eşlik etmiş olan olaylar, olgular da garanti istemektedirler.

Olaylar için garanti demek, insanlar için rahat ve huzur demektir.

İngiltere'nin, naiplikten sonra Stuartlar-dan, Fransa'nın imparatorluktan sonra Bo-urbonlardan istediği de buydu.

Bu garantiler, zamanlar için bir zorunluluktur. Olaylara, olgulara bu garantinin verilmesi gerekir.

Hükümdarlar, bunları 'ihsan ederler', ama gerçekte olayların gücüdür bunları veren. Bu derin ve 'faydalı gerçek 1662'de Stuartların ve 1814'te Bourbonların akıllarının ucundan bile geçmedi.

Napoleon yıkılınca, alınlarında Fransa'ya dönmek yazılı olan aile, verenin kendisi olduğuna ve verdiğini de geri alabileceğine saf saf inandı; Bourbon hanedanlığı tanrısal hakka sahipti; Fransa ise hiçbir şeye sahip

değildi; XVIII. Louis'nin, Şartı'nda ihsan edilen siyasi hakkın, tanrısal hukukun ulu ağacından Bo-urbon hanedanınca koparılıp, halka lütfen verilen ve kralın keyfi istediği gün geri alabileceği bir dal parçasından

başka bir şey olmayacağı şeklinde, hüsrana uğramaya mahkûm, safça bir saniye kapıldı. Oysa Bourbon hanedanlığının, bu bağışın kendisinde uyandırdığı hoşnutsuzluğa bakarak, onun kendisinden gelmediğini anlaması gerekirdi.

Bu hanedanlık, on dokuzuncu yüzyılla birlikte hırçmlaşıp aksileşti. Ulusun sesleniş-

-15-

I

I

lerinden rahatsız oldu. Halkına surat astı. Halk, bunu gördü.

İmparatorluğun bir tiyatro sahnesi gibi ortadan kalkışma bakarak, güçlü olduğu kuruntusuna kapıldı.

Kendisinin de Napoleon gibi getirildiğini düşünmedi ve Napoleon'u ortadan kaldıran aynı güçlerin avucunda

olduğunu görmedi.

Bourbonlar geçmişini temsil ettikleri için, köklü olduklarını sandılar. Yaralıyorlardı; geçmişin bir parçasını oluşturuyorlardı, ama geçmişin bütünü Fransa'ydı. Fransız toplumunun kökleri Bourbonlarda değil ulustaydı.

Bu karanlık ve ölmez kökler hiçbir zaman bir ailenin hakkını değil, bir halkın tarihini oluştururlar. Bu kökler

tahtın altından başka her yerde idiler.

Bourbon Hanedanı, Fransa için tarihinin ünlü ve kanlı düğünüydü, ama artık kaderinin başlıca unsuru, siyasetinin zorunlu temeli değildi. Bourbonlardan pekâlâ vazgeçilebilirdi, nitekim yirmi iki yıl süreyle vazgeçilmişti, arada bir kesinti olmuştu, onlar bunun farkında değillerdi. Nasıl olsunlardı ki? 9 ter-midor'da

XVII. Louis'nin, Marengo gününde de XVIII. Louis'nin saltanat başında olduklarını hayal ediyorlardı.

Tarihin

başlangıcından beri hükümdarlar hiçbir zaman olgular karşısında, olguların içerdikleri ve ilan ettikleri tanrısal

kudret parçası karşısında bu kadar kör olmamışlardır. Kralların hakkı denilen bu dünyevi iddia, hiçbir zaman

semavi hakkı böylesine inkâr etmemiştir.
Bu aileyi, 1814'te 'bağışlanan' güvencele-

-16-
re, kendi deyişle tavizlere el koymaya sevk eden büyük hata. Ne hazin şey! Onun kendi tavizleri dediği, aslında bizim zaferlerimizdi, tecavüzlerimiz dediği de, haklarımız.

Kendisi için eşref saatinin geldiğini sanan Restorasyon, Bonaparte'ı yendiğini ve ülkede kökleşmiş olduğunu

farz ederek, yani güçlü ve derin olduğuna inanarak, birdenbire kararını verdi ve sonunu düşünmeden darbesini indirdi. Bir sabah Fransa'nın karşısına dikildi ve sesini yükselterek, topluluğun sıfatını da, bireyin

sıfatını da reddetti, yani ulustan hükümlerliği, vatandaşın özgürlüğü aldı. Başka bir deyişle, ulusun şahsında onu ulus yapan şeyi, vatandaşın şahsında da onu vatandaş yapan şeyi inkâr etti.

İşte, Temmuz kararname denenen o ünlü belgelerin aslı-esası budur.

Restorasyon yıkıldı.

Haklı olarak yıkıldı. Ancak Bourbonların ilerlemenin her türlüüne karşı oldukları kesinlikle söylenemez. Onların destekledikleri büyük işler de yapılmıştı.

Restorasyon devrinde ulus, sakin, kavgasız tartışmaya alıştı; cumhuriyette olmamıştı bu, barış içinde büyüklüğe alıştı; imparatorlukta bu da yoktu. Özgür ve güçlü Fransa, Avrupa'nın öteki ulusları için cesaret

verici bir manzara olmuştu. Robespierre devrinde söz devrimindi. Bonaparte devrinde söz topundu; XVIII.

Louis ve X. Charles devirlerinde ise söz sırası akla geldi. Rüzgâr dindi, meşale yeniden alevlendi. Sakin doruklarda düşüncelerin lekesiz, saf ışığının titreştiği

-17-

görüldü. Ne muhteşem, faydalı ve gönül okşayıcı manzaraydı bu. On beş yıl boyunca, barış ve huzur içinde,

halk meydanlarında, düşünür için çok eski, devlet adamı için çok yeni olan şu büyük ilkelerin işleyişine tanık

olundu. Yasa önünde eşitlik, vicdan özgürlüğü, konuşma özgürlüğü, basın özgürlüğü, yeteneği olan herkesin

her işe girebilme imkânı. Bu 1830'lara kadar böyle sürdü. Bour-bonlar, sonunda ilahi takdirin bir uygarlık aleti oldular.

Bourbonların düşüşü, kendi açısından değil, ama ulus açısından muhteşem oldu. Gururlu, ama otoritelerini kaybetmiş halde terk ettiler tahtı; karanlığa gömülüşleri, tarihte hazin bir heyecan bırakan tartışmalı silinmişlerden biri olmadı. Ne I. Charles'in hayaleti andıran sükûnetine, ne de Napole-on'un kartal haykırışına benziyordu ayrılışları. Çekip gittiler; hepsi bu. Tacı çıkarıp bıraktılar ve başlarının çevresinde bir

hâle tutmadılar. Değerliydi, ama büyük, ihtişamlı değildiler. Felaketlerin ihtişamından bir ölçüde yoksundular. X. Charles, Cherbo-urg'tan çıktığı yolculuğu sırasında yuvarlak bir masayı dörtköşe olarak kestirirken, çöken monarşiden çok, tehlikeye düşen protokolle kaybedebileceği etiketine kaygılanıyor gibiydi.

Bu küçülme, onları seven vefalı insanları ve soylarına saygı gösteren ciddi kişileri üzdü. Halka gelince, o hayranlığa layıktı. Bir sabah silah ve zorun saldırısıyla, bir tür kral ayaklanmasıyla karşı karşıya kalan ulus,

kendisini öylesine kuvvetli his-

-18-

setti ki, öfkelenmedi bile. Kendisini savundu, soğukkanlı davrandı, her şeyi yerli yerine koydu, hükümeti kanun çerçevesine soktu, Bourbonları sürgüne yolladı, ama sonra durdu. Yaşlı Kral X. Charles'ı vaktiyle XIV.

Louis'yi barındıran kürsünün altından çekip aldı ve yavaşça yere koydu. Kral ailesinden kişilere üzülmek ve

özenle el sürdü. Barikatlar gününden sonra Guillaume du Va-ir'in o gururlu sözlerini sanki hatırlar gibi olan ve bütün dünyanın gözleri önünde uygulayan tek bir kişi değildi, birkaç kişi de değildi, ama Fransa'ydı bu, bütün Fransa'ydı- Zafer kazanmış ve zaferinin sarhoşluğu içinde olan Fransa'ydı Guillaume du Va-ir şöyle demişti: "Büyüklerin koruyuculuğuna sığınmaya, daldan dala konan kuşlar gibi, talihi ters gideni bırakıp, talihi yolunda gidenin safına katılmaya alışık olanlar için talihin yüz çevirdiği hükümdarlarına karşı asice davranmak kolaydır, ama benim için krallarımın talihi, hele felakete uğrayanların talihi daima saygıya layık olacaktır."

Bourbonlar beraberlerinde saygı götürdüler, ama üzüntü yaratmadılar. Söylediğimiz gibi, felaketleri kendilerinden büyük oldu. Ufukta kayboldular.

Temmuz Devrimi bütün dünyada anında dostlar ve düşmanlar kazandı. Kendi doğasına göre kimileri heyecan ve sevinçle ona koşarken, kimileri de ondan yüz çevirdiler. Bu gündeğuşunun baykuşları olan Avrupa hükümdarları, önce yaralı ve şaşkın, gözlerini yumdular ve ancak tehditler savurmak için -19-

yeniden açtılar. Anlaşılabilir bir korku, bağışlanabilir bir öfke. Bu tuhaf devrim, sert bir şok darbesi olmuştu;

yeni düşen krallığa düşman muamelesi yapmak ve onun kanını dökmek onurunu bile layık görmemişti. Özgürlüğün kendi kendisine iftira etmesinden daima fayda uman despot hükümetlerin gözünde Temmuz Devrimi'nin hatası korkunç olmak, ama yumuşak kalmaktı. Zaten ona karşı ne bir harekete kalkışıldı ne de

gizlice tertipler hazırlandı. En memnun olmayanlar, en çok ürkenler, en fazla titreyenler bile onu selamlıyorlardı. Bencilliklerimiz, kinlerimiz ne olursa olsun, olaylardan esrarengiz bir saygı çıkmakta ve bu

saygıda insanı aşan bir güçle çalışan birisinin işbirliği kendini duyurmaktadır.

Temmuz Devrimi, hakkın, olguyu, gerçeği yere serişinin zaferidir. İhtişam dolu bir şeydir.

Hak, gerçeği, olguyu yere serer, 1830 Devrimi'nin parlaklığı buradadır, yumuşak kalpliliği de öyle. Zafer kazanan hakkın şiddetli davranmaya hiç de ihtiyacı yoktur. Hak, doğru ve hukuki olandır. Hakkın özelliği geçmişten geleceğe güzel ve saf kalmaktır. En zorunlu görünen, çağ-daşlanca en iyi kabul gören bir gerçek

bile, yalnızca gerçek olarak kalıp, içinde çok az hak barındırıyor, ya da hiç bannırmıyorsa zamanla mutlaka

biçimsiz, iğrenç, hatta belki de korkunç bir hal almaya mahkûmdur. Gerçeğin erişebileceği çirkinlik derecesini bir bakışta yüzyıllar ötesindeki görünüşüyle tes-

-20-

pit etmek isteyenler Machiavelli'ye baksınlar. Machiavelli, ne kötü bir cin, ne bir şeytan ne de alçak ve sefil

bir yazardır; o, gerçekten başka bir şey değildir. Ve bu gerçek, sadece İtalya'nın gerçeği değil, Avrupa'nın,

on altıncı yüzyılın gerçeğidir. İğrenç görünür ve on dokuzuncu yüzyılın ahlak anlayışı karşısında iğrençtir de.

Hak ile gerçek arasındaki bir mücadele, toplumun doğuşundan beri süregelmektedir. Bu kavgaya bir son vermek, salt, katıksız düşüncüyü insanlık gerçeğiyle kaynaştırmak, barışçı yoldan hakkı gerçeğe ve gerçeği

de hakka nüfuz ettirmek. Bilge kişilere düşen görev budur işte.

2. Kötü Dikilmiş

Ama bilge kişilerin çalışma ve eserleri başka, muktedirlerin, yeteneklilerinki başkadır. 1830 Devrimi çabucak durmuştu.

Bu devrim karaya oturur oturmaz, yetenekli muktedirler hemen karaya oturanı parçalamaya girişirler. Yüzyılımızda muktedirler kendilerine devlet adamı sıfatını vermişlerdir. Öyle ki, sonunda bu devlet adamı

sözü biraz argoya kaçır olmuştur. Gerçi, muktedirlerin bulunduğu yerde hep küçüklüğün, aşağılıklığın bulunduğunu da unutmamalı; muktedirler demek, 'aşağılıklar' demektir.

Dolayısıyla devlet adamı kimileyin 'hain' anlamına gelir.

Öyleyse, Temmuz Devrimi gibi devrimler,

-21-

muktedirler açısından şahdamarlanın kesilmesi demektir. Bu damarların acilen bağlanmaları gerekir.

Fazlasıyla büyük vaat edilen hak, huzursuzluk yaratır. Hak onaylanıp kabul edilmişse, devletin de yeniden onaylanıp kabul edilmesi gerekir. Özgürlüklerimiz güvence altına alınmışsa, bu kez güç ve iktidar üzerine kafa yormamız şarttır.

Burada bilge kişiler henüz işini bilenlerden ayrılmamışlardır, ama yavaş yavaş kuşkulanmaya başlarlar.

İktidar, kabul. Ama önce iktidar nedir? Sonra, kaynağı nedir? Muktedirler, mırıldanılan itirazı

duymamazlıktan gelirler ve dalaverelerine devam ederler.

Kendi çıkarlarına dönük hayalleri, zorunluluk maskesi altında taşımakta usta olan bu politikacılara göre, bir

devrimden sonra bir halk için ilk ihtiyaç, eğer bu halk kralcılığın hâkim olduğu bir kıtada yaşıyorsa, kendisine

bir hanedan bulmaktır. O halk, devrimden sonra barış ve huzura ancak bu yoldan kavuşur derler, yani yaralarını pansuman edip, evini onarabilir. Hanedan darağacını gizler; ambulansı örter.

Gelgeldim, bir hanedan bulmak her zaman kolay iş değildir.

Zorda kalınırsa, rastgele ilk deha sahibi adam ya da hatta ilk servet sahibi kişi bir kral yapılabilir.

Birinci

halde Bonaparte'ı, ikincisinde İturbide'ı elde edersiniz.

Ama rastgele ilk aile bir hanedan kurmaya yetmez. Bir soyda belli bir miktar eskiliğin bulunması gerekir ve

yüzyılların buruşuklan öyle kendiliğinden olmaz.

-22-

İşe 'devlet adamları' gözüyle bakılırsa, her türlü itiraz hakkımızı saklı tutarak, bir devrimden sonra çıkacak

kralda acaba ne gibi nitelikler bulunmalıdır? sorusunu sorabiliriz. Bu kral, devrimci olabilir ve böyle olması da

faydalıdır, yani bu devrime katılmış, onda payı olan, orada lekelenmiş ya da ün kazanmış, onun baltasını kavramış ya da kılıcını kullanmış olmalıdır.

Peki, bir hanedanda aranan nitelikler nelerdir? Bu hanedan ulusal ve ulusçu, yani uzaktan devrimci olmalıdır, yapılan eylemlerle değil de, benimsenen fikirlerle. Geçmişten meydana gelmeli, bir tarihi olmalı,

gelecek vaat edip, sevimli olmalıdır.

Bütün bunlar, ilk devrimlerin neden tek insanla Cromwell veya Napoleon örneğinde olduğu gibi yetindiklerini,

ikincilerinse neden Brunswick Hanedanı ya da Orleans Hanedanı gibi ille de bir aile bulmak istediklerini anlaşılır kılar.

Kral hanedanları şu Hint incirine benzer. Her dalı toprağa kadar eğilip, orada kök salarak, yeni bir incir ağacı

olur. Her dal bir hanedan olabilir. Bunun tek şartı halka kadar eğilmektir.

İşte, muktedirlerin teorisi budur. Şu halde, büyük marifet şudur: Bir başarıya biraz felaket havası katmak ve

böylece ondan çıkan olanların da titremesini sağlamak, her ileri adıma her türlü korkuyu vermek, geçiş eğrisini ilerlemeyi yavaşlatıncaya kadar uzatmak, bu şafağı soluklaştırmak, heyecanın sert yanlarını açıkça

kötüleyip gi-

-23-

dermek, sivrilikleri, tırnakları kesmek, zaferi pamuklara sarmak, hakkı kürklere bürü-mek, halk denen devri

yumuşak yünlü bezlerle kundaklayıp çarçabuk yatırmak, bu aşın sağlığı perhize sokmak. Herkül'ü dinlenmeye almak, büyük olayı ilaca batırmak, idealle kargaşa çıkarmış zihinlere ot özlerine bulan-dınmış

nektar sunmak, aşın başarıya karşı tedbirler almak, devrimin başını bir abajurla süslemek.

1830 devriminde yönetim, daha önce İngiltere'nin 1688'de uyguladığı bu teoriyi kullandı.

1830, yokuşun yansında durdurulmuş bir devrimdir. Yanm ilerleme, yanm hak. Oysa, güneş nasıl mumu bilmezse, mantık da orta karar diye bir şey bilmez.

Devrimleri kim yan yolda durdurur? Burjuvazi. Niçin?

Çünkü burjuvazi doyuma ermiş çıkarlardır. Dün iştahı, bugün alabildiğine bolluktur, yanm tıkabasa doygunluk olacaktır.

1814'te Napoleon'dan sonra ortaya çıkan olay 1830'daX. Charles'dan sonra tekrarlandı. Burjuvaziyi yanlış

yere özel bir sınıf yapmak istediler. Burjuvazi, sadece halkın memnun edilmiş kısmıdır. Burjuva, şimdi oturacak vakti olan insandır. Oturulacak sandalye bir kast değildir.

Ama bir an önce oturmak isteğini gerçekleştirmeye kalkarsak, insanlığın yürüyüşünü engelleriz. Çoğu zaman

erken rehavete kapılmak burjuvazinin hatası olmuştur.

-24-

Smıfı sınıf yapan hata değildir. Hata yapmak, bir sınıfın görevi olamaz. Bencillik, sosyal düzenin bölümlerinden biri değildir.

Kaldı ki, bencilliğe karşı da adil olmak gerekir. 1830 sarsıntısından sonra milletin burjuvazi denen kısmının

özlediği hal, kayıtsızlık ve tembellikle kansan ve içinde biraz da utanç bulunan adalet değil, rüyalara açık,

anlık bir unutmaya sağlayan uyku değil, bir molaydı.

Mola, garip ve çelişen iki anlamdan oluşan bir kelimedir: Yürüyüş halinde bir birlik, yani hareket; durma, yani dinlenme.

Mola, kuvvetlerin onanmasıdır, silahlı ve uyanık dinlenmedir; sağa sola nöbetçiler diken, tetik üstünde duran

bir olaydır.

Mola, hem dünkü mücadeleyi, hem yarınki mücadeleyi içinde taşır.

Bu mola, aradır; 1830'la 1848 arası.

Burada mücadele dediğimiz şeye ilerleme de denilebilir.

Şu halde, burjuvaziye ve devlet adamları-na şu mola kelimesini söyleyecek birisine ihtiyaç duydular.

Mola;

ara; bir 'rağmen' ara verildi; çünkü... durumu vardır karşımızda. İki yandan oluşmuş bir bireysellik karma bir

kişilik, hem devrimi, hareketi; hem de istikran, hareketsizliği işaret eden bir kişilik; başka bir deyişle, geçmiş

ile geleceğin ahengini sağlayıp şimdikiyi, bu anı güvence altına alan bir teklik, bir bireysellik.

Bu özelliği taşıyan adam, elde hazırды. Adı da Louis-Philippe d'Orleans'dı.

222'ler Louis-Philippe'i kral yaptılar. Lafayette tahta çıkma törenini üstlendi.

-25-

Louis-Philippe'e cumhuriyetçilerin en iyisi adını verdi. Paris Belediye Sarayı, Reims Ka-tedrali'nin yerini aldı.

Bir yan tahtın tam taht yerine konulması böylece '1830'un eseri' oldu.

İşini bilen kişiler işlerini bitirince, bulduk-lan çözümün muazzam kusuru anında sint-tı. Bütün bunlar

katıksız, mutlak hukukun çerçevesi dışında yapılmıştı. Mutlak hukuk haykırdı: İtiraz ediyorum! ve sonra

-korkunç şey-karanlığa çekildi. 3. Louis-Philippe

Devrimlerin kollan korkunç, elleri uğurludur, sert vururlar, ama iyi seçerler. Hatta 1830 Devrimi gibi tamamlanmamış, yozlaşmış, soysuzlaşmış, sıradan ayaklanmalar derecesine indirilmiş olsa bile, hemen daima vakitsiz gelmiş olmadıklarını gösterecek kadar ilahi takdirin aydınlığı kalır içlerinde. On-lann güneş tutulur gibi gölgede kalmaları, hiçbir zaman haklarından feragat ettikleri anlamına gelmez. Ama fazla yüksekte atıp tutmayalım, devrimler de yanılırlar, nitekim vahim yanlışlar görülmüştür. 1830'a dönelim. 1830 yolundan sapmakla talihli çıktı. Kısa kesilen devrimden sonra, düzen adı verilen kuruluşta kral, krallıktan daha iyiydi. Louis-Philippe ender rastlanır bir insandı. Tarihin mutlaka hafifletici nedenler bulacağı bir babanın oğluydu, ama bu baba, ayıp--26- lanmaya layık olduğu kadar, saygıya da layıktı, özel erdemlerinin hepsine, kamuyu ilgilendiren erdemlerin de birçoğuna sahipti; sağlığına, servetine, şahsına, işlerine büyük özen gösterir, bir dakikanın bile değerini bilirdi, ama bir yılın değerini her zaman bilmezdi; itidalli, sakın, uysal, sabırlıydı; babacan adam, iyi bir prensti; eşiyle yatar ve sarayında evlilik yatağını burjuvalara göstermekle görevli uşakları vardı, çünkü eskiden ailenin büyük kardeş kolunun gayrimeşru ilişkilerini açıkça sergilemelerinden sonra, düzenli kan koca yatağının iftiharla teşhiri faydalı olmuştu; bütün Avrupa dillerini bilirdi, daha ender görülmüş bir durum bütün imtiyaz ve çıkarların dillerini bilir, konuşurdu; 'orta sınıfın olağanüstü bir temsilcisiydi, ama onu aşardı ve sonuçta ondan daha büyüktü; kanının değerini takdir etmekle birlikte, özellikle kendi özdeğerine güvenmek ve kendi soyu sorununda, bu çok özel sorunda Bourbonlar-dan değil, Orleanslardan olduğunu ilan etmek dirayetini göstermişti; ancak Zat-ı Sani-leri iken soyunun en birinci prensiydi, ama majeste olduğu gün gerçek bir burjuva oldu; toplum içinde uzun ve dağınık, özel hayatında kısa ve özlü konuşurdu; cimri olduğu söylenirdi, ama bunun kanıtı yoktu; aslında kendi fantezileri ya da görevleri söz konusuysa, müsripliğe karşı pek duyarlı değildi; asilzadeydi, ama şövalye değildi; sade, sakın ve güçlüydü, ailesi ve saray halkı tarafından çok sevilirdi, hoşsohbetti, doğru yolda bir devlet adamıydı, içten soğuktu, o an ilgi duyduğu -27-

konuya kendisini tamamen verirdi, daima mümkün olduğu kadar yakından idare ederdi, kin duymak da, minnet duymak da elinden gelmezdi. Üstünleri sıradan olanlara karşı merhametsizce kullanırdı, tahtların altında sağır bir uğultuyla homurdanan o esrarlı ittifakları parlamento çoğunluklarıyla oyuna getirmekte ustaydı, açıkyürekliydi, bazen açılmakta ihtiyatsızlığa kadar vardı, ama bu ihtiyatsızlık içinde bile fevkalade becerikliydi; tedbiri, çehresi, maskesi boldu; Fransa'yı Avrupa'yla, Avrupa'yı da Fransa'yla korkuturdu, ülkesini sevdiği kesindi, ama ailesini tercih ederdi; otoriteden çok, hakimiyete ve kibirden çok otoriteye değer verirdi, ki böyle bir tutumun şu felaket yanı vardır: Her şeyi başarıya çevirdiğinden hileyi kabul eder ve alçaklığı kesinlikle reddetmez, buna karşılık şu faydalı yanı da vardır: Siyaseti şiddetli çatışmalardan, devleti kopmalardan, toplumu bela ve sıkıntıdan korur, titiz, dürüst, uyanık, dikkatli, nüfuzlu, yorulmak bilmezdi, bazen kendi kendini yok saydığı, yalanladığı olurdu; Ancöne'de Avusturya'ya karşı cesur, İspanya'da İngiltere'ye karşı sebatkârdı, Anvers'i bombaladı, Pritchard'a tazminat ödedi; Mar-seillaise'i tam bir inançla söyledirdi; yorgunluğa, bitkinliğe, güzellik ve ideal zevkine, cüretkârca cömertliklere, ütopyaya, ham hayale, öfkeye, boş gurura, korkuya yabancıydı; gö-züpekliliğin her türlüşüne sahipti; Valmy'de general, Jemmapes'da askerdi; sekiz defa su-ikaste uğradı ve hepsinden gülümseyerek çıktı; bir humbaracı kadar sert, bir düşünür -28-

kadar cesurdu; sadece Avrupa'nın sarsıntıya uğraması ihtimalleri karşısında endişelenirdi, büyük siyasi maceralara göre değildi; hayatını tehlikeye atmaya daima hazırdu, ama eserini asla, kendisine bir kral olarak değil, bir zekâ olarak itaat edilmesini sağlamak için iradesini etki kılığında sokardı; gözlem yeteneği vardı, ama kehanet yeteneği yoktu; düşüncelere pek önem vermezdi, ama insanları değerlendirmesini bilirdi, yani hüküm vermek için görmesi gerekirdi; süratli ve keskin bir sağduyusu, pratik bir zekâsı vardı, kolay konuşurdu, belleği çok güçlüydü; Sezar, İskender ve Napoleon'la tek benzer noktası olan bu güçlü bellekten daima yararlanırdı; olayları, ayrıntıları, tarihleri, özel isimleri bilir, kitlenin eğilimlerini, tutkularını, dehalarını, ruhların iç özdeyişlerini, gizli ve karanlık isyanlarını, tek kelimeyle, bilincin görünmez akımları diyebileceğimiz şeylerin hiçbirini bilmezdi; Fransa'nın üst tabakasında kabul görüyordu, ama alt tabakalarıyla pek uyuşmuş değildi; incelikle her işin içinden sıyrılırdı, fazla hükümet eder, yeterince saltanat sürmezdi; kendi kendisinin başbakanıydı; büyük fikirlerin karşısına küçük gerçeklerden engel çıkarmakta pek ustaydı; uygarlık, düzen ve organizasyon konusunda ki yaratıcılığını bir melekeyi, bir çeşit formalite ve çekişme esprisiyle birleştirdi, bir

hanedanın kurucusu ve hakkın savunucusuydu; biraz Charlemag-ne'e, biraz da bir avukata benzerdi, kısaca yüksek ve orijinal bir kişilikti. Fransa'nın kaygılanmasına rağmen güçlü devlet olmayı -29- bilen bir hükümdardı. Louis-Philippe yüzyılın en seçkin kişileri arasında yer alacaktır ve şan ve ünü biraz sevseydi, yararlılık duygusuna sahip olduğu kadar azamet duygusu da taşıyaydı, tarihin en ünlü yöneticileri

sırasına geçerdi.

Louis-Philippe gençliğinde yakışıklıydı ve yaşlılığında da zarif ve sevimli kalmıştı; ulus onu her zaman benimsememişti, ama çoğunluk memnundu ondan. Büyüleme yeteneği vardı. İhtişamı yoktu, ne kral olmasına rağmen taç taşırdı ne de ihtiyarlığına rağmen saçları beyazdı. Davranışları eski rejime, alışkanlıkları yenisine uygundu, 1830'a uygun bir şekilde soylu burjuva karışımıydı. Louis-Philippe geçiş devrinin hükümdarıydı; eski telaffuz ve imla şekillerini muhafaza eder, bunları modern düşüncelerin hizmetinde kullanırdı; Polonya'yı, Macaristan'ı severdi, ama Polonyalılar yerine les Polonais diye yazar, Macarlar yerine les Hongrais diye telaffuz ederdi. X. Charles gibi milli muhafız üniforması giyer, Napoleon

gibi Legion d'honneur kordonu takardı.

Kiliseye az giderdi, ava hiç gitmezdi. Operaya asla adımını atmazdı. Ne zangoçlar, ne zağar uşakları ne de

dansözler onu baştan çıkarabilirlerdi; bu, onun burjuvazi katındaki popülerliğini sağlayan bir yanıydı.

Saraylı

takımı yoktu. Kolunda şemsiyesiyle dışarı çıkardı ve bu şemsiye uzun süre onun başını süsleyen hâle oldu.

Biraz marangoz, biraz bahçıvan, biraz da doktordu; attan düşen bir sürücüden bedeninin bir tarafını yarıp,

üzeri-

-30-

ne boynuz koyarak kan alırdı; III. Henri hançerini almadan bir yere gitmediği gibi, Louis-Philippe de neşterini

almadan bir yere gitmezdi. Kralcılar, ilk defa iyileştirmek için kan döken bu komik kralla alay ediyorlardı.

Tarihin Louis Philippe'e yönelttiği eleştirilerde bir indirim yapmak gerekir; bunların bazıları krallığı, bazıları

saltanatı, bazıları da kralı itham ederler; bu üç sütunun her biri ayrı bir toplam verir. Demokratik hakların geri

alınması, ilerlemenin ikinci sıradan bir ilgi konusu olması, sokak protestolarının şiddetle bastırılması,

ayaklanmaların askeri cezalara çarptırılması, isyancıların silahtan geçirilmesi, Transnonain Sokağı olayı

harp divanları, kanun ülkesinin gerçek ükeyi yutması, hükümetin üç yüz bin imtiyazlıya yan yana ortak iş

görmesi, bütün bunlar krallığın işidir; Belçika tahtının reddi, İngilizlerin Hindistan'ı fethetmesi gibi,

Cezayir'in

çok sert şekilde, uygarlıktan çok, barbarlıkla fethi, Abdül-kadir'e verilen sözün tutulmaması, Blaye'in,

Deutz'ün satın alınması, Pritchard'a tazminat ödenmesi saltanatın işidir; milli olmaktan çok, ailevi olan

politika ise kralın işi.

Görüldüğü gibi, hesabın dökümü yapıldığında kralın yükü hafifler.

Onun büyük hatası şudur: Fransa adına alçakgönüllülük etmiştir.

Bu hata nereden geliyor?

Söyleyelim:

Louis Philippe, fazlasıyla baba bir kraldı, içinden hanedan çıkartılmak istenen bir ailenin bu kuluçkalık devri,

her şeyden korkar,

-31-

rahatsız edilmekten hoşlanmaz. İşte o aşın çekingenlikler bu yüzdendir ve bunlar sivil geleneğinde bir

14

Temmuz, askeri geleneğinde de bir Austerlitz olan bir halk için rahatsız edicidir.

Kaldı ki, ilk önce yerine getirilmesi gereken kamu görevleri bir yana bırakılırsa, Lou-is-Philippe'nin

ailesine

karşı bu derin sevgisine o aile layıktı. Hayranlık verici bir ev halkıydı bu. Erdemler, yeteneklerle atbaşı beraber gidiyordu. Louis Philippe'in kızlarından biri, Marie d'Orleans, soyunun adını sanatkârlar sırasına koyuyordu, nasıl ki Charles d'Orleans da bu adı şairler sırasına koymuşsa. Marie d'Orleans ruhunu bir mermerde ci-simleştirecek, adına Jeanne d'Arc demişti. Louis Philippe'in iki oğlu, Mettemich'ten şu demagojik övgüyü koparmışlardı; "Onlar hiç görülmedik delikanlılar ve görülmedik prenslerdir." İşte, Louis Philippe hakkında hiçbir şey gizlemeden, hiçbir şeyi abartmadan söylenecek gerçekler bunlardır.

Eşitlik prensi olmak, benliğinde Restorasyonla Devrim'in çelişkisini taşımak, yöneten kişide güven verici bir

hale gelen devrimcinin kaygı verici yanma sahip olmak, 1830'da Louis Philippe'in talihini oluşturmuştur. Bir

insanla bir olay arasında bundan daha kusursuz bir uygunluk hiçbir zaman görülmemiştir; bu iki şey içice geçti ve bir cisimleşme, bir tezahür ortaya çıktı. Louis-Philippe, insan haline gelen 1830'dur. Üstelik tahta

çıkma konusunda büyük bir tercih nedenine sahip-

-32-

ti: Sürgün. Sürülmüştü, yersiz-yurtsuzdu, fakirdi. Kendi emeğiyle yaşamıştı. Fransa'da en zengin prens mülklerinden faydalanma hakkına sahip olan bu adam, İsviçre'de yiyecek bir şey bulabilmek için yaşlı

atını satmıştı. Reichenan'da, kız kardeşi Adelaide nakış işler, dikiş dikerken, kendisi de matematik dersleri vermişti. Bu kralla birlikte akla gelen bu anılar burjuvaziye heyecanlandırıyordu. XI. Louis'nin yaptırdığı ve

XV. Louis'nin kullandığı Mont Saint-Michel'deki son demir kafesi de kendi elleriyle yıkmıştı.

Dumouriez'nin

yoldaşı, Lafayette'in dostuydu; Jakobenler kulübünde üye olmuş; Mirabeau, onun dostça sırtına vurmuştu;-

Danton ona, "Delikanlı," demişti. Yirmi dört yaşındayken, 93'te, Mösyö de Chartre olarak,

Konvansiyon'un

küçük bir locasının dibinden, gayet yerinde bir deyimle, şu zavallı zorba denilen XVI. Louis'nin yargılanmasını seyretmişti. Devrimin kör basireti, kralın kişiliğinde krallığı ve krallıkla birlikte de kralı ezerken

ve fikrin vahşice ezilişi içinde bir insanın da ezildiğini hemen hiç fark etmezken, mecliste esen muazzam fırtınaya soru soran, öfkeli kamuya ne cevap vereceğini bilemeyen Capet'ye, bu kaygı verici esintinin altında o şahane başın müthiş bir şaşkınlık içinde sallanışına, mahkûm edenler olsun, mahkûm edilen olsun, herkesin bu felaket içindeki nispeten hissedilen masumiyetine, bütün bu şeylere bakmış, bu belirtileri seyretmiş ve yüzyılların, Konvansiyon Mahkemesi huzuruna çıkarılışını görmüştü. XVI.

Louis'nin, sorumlu yerine konulan bu talih--33-

sizliğin arkasında karanlıklar içinde doğrulan o muazzam sanığı, monarşiyi görmüştü ve hemen hemen Tanrının adaleti kadar kişisel kaygılardan uzak halkın da yüce adaletine karşı, ruhunda saygılı bir korku kalmıştı.

Devrim, onda çok derin bir iz bırakmıştı. Hatıraları, bu büyük yılların aklına, dakikası dakikasına vurulmuş canlı bir damga gibiydi. Bir gün, doğru sözlüğünden şüphe edemeyeceğimiz bir tanığın önünde, kurucu meclis üyelerinin alfabetik listesinden bütün A harfini ezbere düzelterek okumuştur. Louis-Philippe, bir açıklık, aydınlık kralı olmuştu. Uzun hükümdarlığı zamanında basın özgür, mahkemeler özgür, vicdan ve söz özgürdü. Eylül yasaları, içi dışı bir yasalardır. Işığın imtiyazlar üzerindeki kemirici gücünü bilmesine rağmen, tahtını aydınlığa açık tutmuştur. Tarih, onun bu dürüstlüğünü hesaba katacaktır.

Louis-Philippe, sahneden çekilen bütün tarihsel kişiler gibi, bugün insanlık vicdanı tarafından yargılanmaktadır. Davası henüz ancak başlangıç mahkemesinde bulunuyor.

Tarihin o saygıdeğer ve özgür sesiyle konuştuğu saat onun için henüz çalmadı; bu kral için kesin hükmün verileceği an daha gelmedi; ciddi ve ünlü tarihçi Louis Blanc bile onun hakkındaki ilk hükmünü son zamanlarda yumuşattı. Louis-Philippe, adına 221 ve 1830 denen buçuklar tarafından; yani ya-nm bir

parlamento ile yarım bir devrim tarafından seçilmiştir ve felsefenin yüksek görüş noktasından baktığımızda, yukarıda söylediklerimizden de anlaşılacağı gibi, biz onu burada ancak mutlak demokratik ilkeler adına sınırlı olarak yargılayabiliriz. Mutlağın gözünde, önce insan haklarının, sonra da kamu haklarının dışında kalan sahiplenmeler gasptır. Ama bu çekinceli kayıtlar bir kere yapıldıktan sonra, şunu hemen söyleyebiliriz ki, ona ne türlü bakarsak bakalım, özet olarak Louis-Philippe eski tarihin eski dilini kullanarak söylersek, insanların esenliği göz önünde tutulduğunda şimdiye kadar tahta geçmiş hükümdarların en iyilerinden biridir. Ondandır, ona karışmış olan şey nedir? Taht. Louis Philippe'den kralı çıkarınız, geriye insan kalır. Ve bu insan, iyi bir insandır. Hatta bazen hayranlık uyandıracak kadar iyidir. Çoğu zaman, en vahim anıların arasında bütün kıta diplomasisine karşı verilen bir mücadeleyle geçen bir günün sonunda, akşam dairesine döner ve orada yorgunluktan bitkin, uykusuz bir halde ne yapardı? Bir dosya alır ve gecesini bir cinayet davasını incelemekle geçirirdi. Avrupa'ya kafa tutmanın iyi bir iş olduğunu, ama bir insanı celladın elinden kurtarmanın daha da büyük bir iş olduğunu düşünürdü. Adalet bakanına direnirdi; "Yasa gevezeleri," dediği savcılarla giyotine giden yolun her adımı için çekişirdi. Bazen masasının üstünü yığın yığın dosyalar kaplar, hepsini incelerdi. Hüküm giymiş bu zavallı başlan kendi hallerine terk etmek onun için bir işkenceydi. Bir gün, yine az önce bahsettiğimiz tanığa şöyle demişti; "Bu gece yedi kişiyi kurtarıp onlardan aldım." Hü--35-

kümdarlığının ilk yıllarında ölüm cezası adeta kaldırılmış gibiydi, idam sehпасının yeniden kurulması, kralın iradesine bir tecavüz oldu. Hanedanın büyük evlat daimin iktidara gelmesiyle birlikte Greve Meydanı ortadan kalktığından, Barriere Saint-Jacques adıyla bir burjuva Greve Meydanı kuruldu; 'pratik kişiler' yan meşru bir giyotine ihtiyaç duydular; burjuvazinin liberal yanlarını temsil eden Casimir Perier'ntn zaferlerinden biri oldu bu. Louis-Philippe, Beccaria'nın eserine kendi eliyle notlar yazmıştı, Fieschi'nin suikastından sonra şöyle haykırıyordu; "Yazık ki, yaralanmadım! Yoksa bağışlayabilirdim." Bir keresinde, nazırlarının karşı koymalarına imada bulunarak, çağımızın en cesur simalarından biri olan siyasi bir mahkûm hakkında şöyle yazıyordu; "Onu bağışladım, geriye artık bunu kabul ettirmem kalıyor." Louis-Philippe, tıpkı IX. Louis gibi yumuşak, IV. Henri gibi iyi biriydi. Şimdi, bizim için tarihte iyilik ender rastlanır bir cevher olduğundan, iyi olan, büyük olandan hemen hemen önde gelir.

Louis-Philippe bazılarınca sert, bazılarınca da belki haşın bir şekilde değerlendirilmiştir. Böyle olduğuna göre, bu kralı tanımış ve bugün kendisi de bir hayaletten farksız olan birinin, tarih huzurunda onun hakkında tanıklık yapmasından daha doğal bir şey olamaz. Bu tanıklık, ne türden olursa olsun, her şeyden önce ve hiç şüphesiz çıkar gütmeyen bir tanıklıktır; bir ölü tarafından yazılmış kitabe samimidir; bir hayalet, başka bir hayaleti -36-

avutabilir; aynı karanlıkları paylaşma ve birbirini övme hakkını verir. Gurbetteki iki mezar için; şu beriki, ötekine dalkavukluk etti denilmesinde korkacak hiçbir şey yoktur. 4. Temelin Altındaki Çatlaklar Anlatmakta olduğumuz dramın, Louis-Philippe'in hükümdarlığının ilk zamanlarını örten trajik bulutlardan birine gömülmek üzere olduğu şu sırada herhangi bir yanlış anlamayı önlemek gerekiyordu, bu kitabın bu kral hakkındaki fikrini açıklaması bir zorunluluktur.

Louis-Philippe'in krallık otoritesini elde etmesi kendisi tarafından hiçbir zorlama, doğrudan hiçbir çaba gösterilmeksizin, devrimci bir dönüşümle olmuştur. Gerçi bu devrimin gerçek amacından çok farklı bir şeydi,

ama Orleans Dükü'nün, buna hiçbir kişisel inisiyatifi yoktu. Prens olarak doğmuştu ve kral seçildiğini sanıyordu. Bu vekâleti o kendi kendine vermedi, zorla da almadı; sadece ona teklif etmişler, o da kabul etmişti; bu teklifin yapılmasını hak ettiğine yapıldı ve bunu kabul etmenin de bir görev olduğuna inanıyordu,

şüphesiz yanıştı bu, ama inanıyordu. Tahta iyi niyetle sahip çıkması bu yüzdendir. Şimdi şunu tam bir vicdan huzuruyla söyleyelim ki, Louis-Philippe halka sahip çıkışında iyi niyetli olduğuna, demokrasi de iyi niyetle hücum kalktığına göre, sosyal mücadeleden çıkan korkunç olaylardan ne kral ne de demokrasi sorumludur. Prensilerin çarpışma-

-37-

sı, doğa unsurlarının çarpışmasına benzer. Okyanus suyu, kasırga havayı savurur; kral krallığı, demokrasi halkı savunur, görece olan, yani monarşi mutlak olana, yani cumhuriyete karşı direnir; toplum, bu çatışma içinde kan kaybeder, ama onun bugünkü ıstırabı, ilerde kurtuluşu olacaktır. Her durumda mücadele

edenleri

lanetlememek gerekir. Taraflardan biri yanılmaktadır şüphesiz, hak, dev Rodos heykeli gibi iki kıyıya birden,

yani bir ayağıyla cumhuriyete, öbür ayağıyla krallığa basan bir şey değildir; o bölünmezdir, tümüyle bir yandadır, ama yamalar samimiyetle yanılırlar, bir Vendeeci haydut olmadığı gibi, bir kör de körlüğünden

ötürü suçlu olamaz. Onun için, bu korkunç çatışmaların suçunu eşyanın kaderinden başka bir şeye yüklemeye kalkışmayalım. Bu fırtınalar her ne olursa olsun, bunlara insan sorumsuzluğu karışmıştır. Bu açıklamayı tamamlayalım: 1830 hükümeti için hayat, anında çok zorlaştı. Daha dün doğmuşken, bugün mücadele vermek zorunda kaldı.

Daha kurulur kurulmaz, yeni yerine oturtulmuş, daha sağlamlaşmamış olan Temmuz yapısı, üzerinde her tarafta birden belli belirsiz birtakım çekiştirme hareketleri hissetmeye başladı.

Direnış hemen ertesi gün doğdu; beki de bir gün öncesinden doğmuştu.

Düşmanlık aydan aya büyüdü, gizliyen apaçık hale geldi.

Fransa dışında krallar tarafından pek iyi

-38-

1

kabul görmeyen Temmuz Devrimi, söylediğimiz gibi, Fransa'da da çeşitli şekillerde yorumlanmıştır.

Tanrı kendi isteklerini, insanlara olaylar üzerinden bildirir; bunlar karanlık metinlerdir, esrarlı bir dille yazılmışlardır. İnsanlar hemen bunun çevirilerini yaparlar; acele yapılmış, doğru olmayan, yanlış, eksik ve mantıksızlıklarla dolu çevirilerdir bunlar. Tann'ın dilini pek az kafa anlar. En ince, bilge görüşlü, en sakin, en

derin olanlar bile yavaş yavaş çözerler bu dili, ama ellerinde metinleriyle ortaya çıktıklarında iş çoktan olup

bitmiştir; şehir meydanında satılan yirmi çeviri vardır artık. Her çeviriden bir parti, her mantıksızlıktan da bir

hizip ortaya çıkar; her parti, tek hakiki metnin kendisinininki olduğunu ve her hizip, hakikat ışığının elinde olduğunu sanır. Çok defa iktidarın kendisi de bir hiziptir. Devrimlerde akıntıya kürek çekenler vardır, bunlar

eski partilerdir.

Tann'ın lütfundan gelen mirasa bağlı bu eski partilere göre devrimler, isyan hakkından çıktığı için, onlara

karşı isyan etme hakkı vardır. Yanlış, çünkü devrimlerde kendisine isyan edilen halk değil, kraldır.

Devrim,

isyanın tam aksidir. Her devrim, normal bir icraat olduğundan, meşruiyetini kendi içinde taşır. Sahte devrimciler bazen bu meşruiyetin onurunu lekelerler, ama o kirlense de varlığını korur, kana bulansa da baki

kalır. Devrimler, bir tesadüften değil, zorunluluktan çıkarlar. Bir devrim, tasarının gerçeğe dönüşüdür. Olur,

çünkü olması gerekir.

-39-

Eski lejtivist' partiler, yanlış muhakemeden fıskıran her çeşit şiddetle 1830 Devrimine saldırmaktan geri

kalmıyorlardı. Hatalar mükemmel birer mermidirler. Lejtivistler, devrimi büyük bir ustalıkla, vurulabilecek

yerlerinden, zırhının kusurlu, mantığının eksik olduğu yerlerinden vuruyorlardı. Bu devrimin krallığına hücum

ediyorlardı. Ona bağı-nyorlardı: Devrim, bu kral da ne oluyor? Hizipler, doğru nişan alan körlerdir.

Aynı haykırışı cumhuriyetçiler de koparıyorlar di. Ama onlardan gelince bu haykırış mantıklı oluyordu.

Lejtivistlerde körlük olan şey, demokratlarda derin görüşlülüktü. 1830 halkı aldatmıştı. Öfkeli demokrasi onu

bunun için yeriyordu.

Geçmişin saldırısıyla geleceğin saldırısı arasında Temmuz kurumu çırpınıp duruyordu. Devrim kurumu bir yandan monarşiyle geçen yüzyıllar, öbür yandan ezeli ve ebedi hukukla başı deritte olan dakikayı temsil ediyordu.

Bundan başka, devrim, dışta devrim olmaktan çıkıp monarşi halini aldığı için, 1830, Avrupa'ya öncülük etmek zorundaydı. Barışı koruma gayreti, işleri büsbütün karıştırıyordu. Mantiğa aykırı olarak istenen bir

ahenk, çoğu zaman bir savaştan daha pahalıya mal olur. Durmadan gemlenen, ama durmadan da için için homurdanan bu gizli çatışmadan, ortaya silahlı bir barış çıktı; kendi kendisin-

* Fransa'da Bourbon Hanedanı'nın Orleans kolu (küçük kardeş kolu) lehine 1830'da tahttan uzaklaştırılan

büyük kolun taraftarlarına verilen ad.

-40-

den devamlı kuşkulanan uygarlığın yıkıcı çaresi. Avrupa kabinelerinin arabasına koşulu olmasına rağmen, Temmuz krallığı şaha kalkıyordu. Metternich ona bir köstek vurmaya çok isterdi. Fransa'da ilerleyişin ittiği

krallık, bu sefer Avrupa'daki monarşileri itmekteydi. Kendisi yedekteyken, başkalarını yedeğe alıyordu.

Bu arada, içerde yoksulluk, proletarya, ücret, eğitim, ceza sistemi, fuhuş, kadının kaderi, zenginlik, sefalet,

ücret, eğitim, tüketim, bölüşüm, mübadele, para, kredi, sermayenin hakkı, emeğin hakkı, bütün bu sorunlar

toplumun tepesinde üreyip duruyordu; binaya göre çatıda olan, tehlikeli bir taşkınlıktı bu.

Asıl siyasi partilerin dışında başka bir hareket daha boy göstermekteydi. Demokratik fermantasyona felsefi

fermantasyon karşılık veriyordu. Elit tabaka da kitle gibi rahatsızlık duymaktaydı; başka şekilde, ama aynı

derecede.

Müttefikler düşünüyor, onlar düşünürlerken altlarındaki zemin, yani halk, devrimci akımlara kapılmış, sanki

belli belirsiz sara sarsıntıları içinde titreyip duruyordu. Bu düşünürlerden bazıları tek başına, bazıları toplu

halde, adeta iman birliği etmişçesine sosyal sorunları barışçı bir tarzda, ama derinlemesine karıştırıyor, elden geçiriyorlar di. Umursamaz madenciler gibi, bir volkanın derinliklerine doğru dehlizleri sakın sakın kazıp ilerliyorlar, sağır sarsıntılardan, kendini belli eden şiddetli ateşlerden pek tedirgin görünmüyorlardı.

-41-

Bu sükûnet, bu çalkantılı devirde hiç de güzelliği olmayan bir manzara oluşturmuyordu.

Bu adamlar, insan hakları sorununu siyasi partilere bırakarak, mutluluk sorunuyla uğraşıyorlardı.

İnsanın refahı, işte onların toplumdaki elde etmek istedikleri buydu.

Maddi sorunları, tarım, sanayi, ticaret sorunlarını adeta bir din mertebesine çıkarıyorlardı. Biraz Tanrı, pek

çok da insan tarafından oluşturulmuş olan uygarlıkta çıkarlar, dinamik bir yasaya göre birleşip, karışıp, kenetlenerek, hakiki sert bir kaya oluştururlar. Siyasetin jeologları olan iktisatçılar, bu kayayı sabırla incelerler. Çeşitli adlar altında gruplaşan, ama hepsini sosyalistler diye bir tek adla gösterebileceğimiz bu

insanlar, işte bu kayayı oyup, ondan en yüce insan mutluluğunun canlı sularını fışkırtmak için uğraşıyorlardı.

Çalışmaları, idam sehпасı sorunundan savaş sorununa kadar her şeyi kucaklıyordu. Fransız Devrimi tarafından ilan edilen insan haklarına, kadın ve çocuk haklarını da ekliyorlardı.

Sosyalizmin sorunlarını çeşitli nedenlerden dolayı burada teorik olarak derinlemesine ele almayı bizim hayret

uyandırmayacaktır sanırız. Sadece bu sorunları belirtmekle yetiniyoruz.

Sosyalistlerin ele aldıkları problemlerin hepsi, kozmogonik görüşler, hayaller ve mistisizm bir yana, şu

iki

belli başlı soruna indirgenebilir.

-42-

Birinci sorun: Servetlerin üretilmesi.

İkinci sorun: Servetlerin bölüştürülmesi.

Birinci sorun, emek konusunu içerir.

İkinci sorun, ücret konusunu içinde taşır.

Birinci sorunda kuvvetlerin kullanılması söz konusudur.

İkincisinde yararlanmaların dağıtılması.

Kuvvetlerin iyi kullanılmasından kamu gücü doğar.

Yararlanmaların iyi dağıtılmasındansa bireyin mutluluğu çıkar.

İyi dağıtımdan, eşit dağıtım değil adil dağıtım anlaşılmalıdır. En birinci eşitlik, adillik-tir.

Bu iki şeyin birleşmesinden dışarıda kamu gücü, içerde bireyin mutluluğu; sosyal refah doğar.

Sosyal refah demek, mutlu insan, özgür yurttaş, büyük ulus demektir.

İngiltere, bu iki sorundan birincisini çözmüştür. Serveti mükemmel bir şekilde yaratır; ama kötü bölüştürür.

Ancak bir yanıyla tam olan bu hal tarzı kaçınılmaz olarak şu iki aşın uca varır: Korkunç bir bolluk, korkunç bir

sefalet. Bütün kazançlar bazılarına, bütün yoksunluklar geri kalanlara, yani halka verilir. Oysa, imtiyaz, istisna, azaltmalar, feodalite hep emekten doğar. Bu yanlış ve tehlikeli durum, kamu gücünü tek tek bireylerin sefaletine dayandırır, devletin büyüklüğünü bireyin acılarına dayandırır. Bu bozuk karışımın içinde

bütün maddi unsurlar birleşmiştir, ama hiçbir ahlaki unsur orada yer almaz. Komünizm ile Toprak Yasası da

ikinci so-

-43-

runu çözdüklerini sanıyorlar. Yanılıyorlar. Onların bölüştürmesi, üretimi öldürür. Eşit paylaşım rekabet

duygusunu, dolayısıyla da çalışmayı yok eder. Bu, bir kasap bölüş-türmesidir; paylaştırdığını, kesip ayırdığını öldürür. Şu halde, bu sözüme çözümler üzerinde durmaya imkân yoktur. Serveti öldürmek, onu

bölüştürmek olamaz.

Bu iki sorunun iyi bir şekilde çözülmesi için birlikte çözümleri gerekir. İki çözüm birleştirilmeli ve tek bir

çözüm meydana getirilmelidir.

Bu sorunlardan sadece birincisini çözerse-niz Venedik olursunuz, İngiltere olursunuz. Venedik gibi suni bir

gücünüz ya da İngiltere gibi maddi bir gücünüz olur; kötü zengin olursunuz. Ya Venedik gibi, şiddet yoluyla

ölürsünüz ya da İngiltere'nin içine düşeceği durum gibi, iflasa düşerek ölürsünüz. Bütün dünya sizin ölmenize, düşmenize seyirci kalır, çünkü dünya bencillikten ibaret olan, insan soyu için bir erdemi ya da bir

fikri temsil etmeyen her şeyin düşmesine, ölmesine sadece seyirci kalır.

Kendiliğinden anlaşılacağı üzere, burada Venedik derken, İngiltere derken, halkları değil, sosyal yapılan kastediyoruz; ulusların üzerine konmuş oligarşileri belirtmek istiyoruz, yoksa ulusların kendisini değil.

Biz

uluslara daima saygı, sevgi duyarız. Venedik: Venedik halkı yeniden doğacaktır; İngiltere: Aristokrasi olarak

düşecek, ama İngiltere ulus olarak ebediyen yaşayacaktır. Bunu söyledikten sonra devam edelim:

-44-

Bu iki sorunu çözümlen, zengini teşvik edin, fakiri koruyun, sefaleti kaldırın, zayıfın kuvvetli tarafından haksızca

sömürülmesine son verin, basan yolundakinin başanya ulaşmış olana duyduğu adaletsiz kıskançlığı gemleyin, ücreti emeğe göre matematikçe, kardeşçe ayarlayın, çocuklann serpilip gelişmesine ücretsiz ve

zorunlu eğitimi, öğretimi katın ve bilimi erkeklik çağının temeline koyun, kollan da meşgul ederek, zihinleri

geliştirin, aynı zamanda hem güçlü bir halk, hem de mutlu insanlardan oluşmuş bir aile olun, mülkiyeti lağvederek değil, evrenselleştirerek demok-ratlaştınn ve böylece istisnasız her bir vatandaşın mülk sahibi

olmasını 'sağlayın, sanıldığından daha kolaydır bu; iki kelimeyle serveti üretmesini bilin, bölüştürmesini bilin,

o zaman hep birlikte hem maddi büyüklüğe hem de manevi büyüklüğe sahip olursunuz ve kendinize Fransa

demeye layık olursunuz.

İşte, delalete düşmüş birkaç tarikat mensubunun dışında sosyalizmin söyledikleri bunlardır; işte, onun olaylarda aradığı, zihinlerde kabataslak çizdiği bunlardır.

Hayran olunacak çabalar! Kutsal girişimler!

Bu doktrinler, bu teoriler, bu direnişler, bir devlet adamı için beklenmedik bir şey olan filozoflarla hesaplaşmak mecburiyeti, belirsiz bir şekilde fark edilen gerçekler, eski dünya ile uyuşan, ama devrim idealiyle de büsbütün uyuşmamazlık etmeyen yeni bir politika yaratmak zorunluluğu, Polignac'ı savunmak için Lafayette'in kullanılmasını ge-

-45-

rektiren bir durum, ayaklanmanın temelindeki ilerleyişin kendisini belirgin bir şekilde sezdirmesi, meclisler,

sokakta geçen ve dengelenmeleri gereken rekabetler; onun devrime olan inancı, belki de yüksek, kesin bir

hakkın belli belirsiz kabulünden doğan bir tür kadere sessizce boyun eğiş, sülalesine bağlı kalma iradesi, aile anlayışı, halka olan candan saygısı, dürüst kişiliği, bütün bunlar Louis-Philippe'i adeta acı acı düşündürmekte ve çok güçlü, çok cesur olmasına rağmen, zaman zaman kral olmanın zorluğu altında ezilmesine yol açmaktaydı.

Ayaklarının altında korkunç bir dağılış hissediyordu, ama Fransa her zamankinden çok Fransa olduğundan,

bu dağılış yine de bir toz-toprak oluş değildi.

Ufku, karanlık kümelenmeler kaplamaktaydı. Garip bir gölge gittikçe yaklaşarak yavaş yavaş insanların, eşyanın ve fikirlerin üzerine yayılıyordu. Öfkelerden, sistemlerden gelen bir gölgeydi bu. Telaşla bastırılmış,

boğulmuş olan her şey kımıldamakta, fermantasyona uğramaktaydı. Safsataların gerçeklere karıştığı bir havada öylesine bir sıkıntı vardı ki, namuslu insanın vicdanı bazen nefesini tutmak zorunda kalıyordu.

Sosyal huzursuzluğun içinde zihinler, yaklaşan fırtına karşısındaki yapraklar gibi titreşiyorlardı.

Elektrik

yüklü gerginlik öylesine büyüktü ki, bazı anlar rastgele birisi, bir meçhul kişi, aydınlık saçıyordu. Sonra yine

ortalığa alacakaranlık çö-küyordu. Ara sıra kopan derin ve kulağı sağır eden gürültüler, bulutlarda yüklü

bulunan

-46-

yıldınmlann miktarı hakkında bir fikir verebilirdi.

Temmuz Devrimi'nin üzerinden ancak yirmi ay geçmişti, 1832 yılı, yakın bir tehlike ve tehdit manzarası göstererek başlamıştı.

Halkın sefaleti, ekmezsiz işçiler, karanlıklar içinde kaybolan son Conde Prensi, Paris'in Bourbonlan kovması

gibi Bruxelles'in de Nassau'yu kovması, Belçika'nın bir Fransız prensine teklif edilip, bir İngiliz prensine

verilmesi, Nikolay'm Rus kini, arkanızda güneyin iki şeytani, İspanya'da Ferdinand, Portekiz'de Miguel, İtalya'da toprağın sarsılması. Metternich'in elini Bolonya'ya uzatması, Fransa'nın Avusturya'yı Ancöne'de

horlaması, kuzeyde Polonya'yı tabutuna mihlayan çekicinin uğursuz sesi, bütün Avrupa'da Fransa'yı gözleyen

öfkeli bakışlar, sendeleyeni itmeye, düşenin üzerine atılmaya hazır, şüpheli müttefik İngiltere, Ayan meclisinin, dört tane kafayı yasaya teslim etmemek için Beccaria'mn arkasına sığınması, kralın arabasından

zambak çiçeklerinin silinmesi, Notre-Da-me'in koparılan haçı, Lafayette'in nüfuzunun azalması, Laffitte'in

iflası, Benjamin Constant'ın yokluk içinde ölmesi, Casimir Perier'in iktidar yorgunluğundan göçmesi; krallığın biri düşüncenin şehri, öbürü emeğin şehri olan iki başkentinde birden siyasi hastalıkla sosyal hastalığın bir arada patlak vermesi; Paris'te sivil savaş, Lyon'da köleci savaş; her iki şehirde de aynı cehennem ateşinin ışığı; halkın alnında bir krater kızılığı; Güney'de taassup, Batı'da karışıklık, Berry

-47-
Düşesi'nin Vendee'ye gitmesi, komplolar, gizli örgütler, ayaklanmalar, kolera, fikirlerin karanlık gürültüsüne

olayların karanlık hengâmesini ekliyordu.

5. Tarihin İçinden Çıktığı, Ancak Bilmediği Olaylar

Nisan sonlarına doğru her şey vehamet kazanmıştı. Fermantasyon kaynamaya başlamıştı. 1830'dan beri yer

yer küçük isyanlar oluyordu, çabuk bastırılan, ama yeniden doğan bu isyanlar, alttan alta hazırlanan geniş bir yangının habercisiydiler. Korkunç bir şey kuluçka devrini yaşıyordu. Olması beklenen bir devrimin henüz

pek belli olmayan, iyice aydınlanmamış kaba çizgileri fark ediliyordu. Fransa, Paris'e, Paris de Saint-Antoine

dış mahallesine bakıyordu.

Gizliden gizliye ısınan Saint-Antoine dış mahallesi içten içe kaynamak üzereydi.

Charonne Sokağı meyhaneleri, bu iki sıfatın birarada meyhaneler için kullanılması garip görünürse de, ciddi

ve fırtınalıydılar.

Buralarda düpedüz hükümetin varlığı söz konusu ediliyordu. Buralarda açıktan açığa ne için dövüşüleceği ya

da ne için rahat durulacağı tartışılıyordu. Bazı dükkân arkalarında ilk alarm işaretinde sokakta bulunacaklarına ve "düşmanın sayışma bakmadan dövüşeceklerine" dair yemin ettiriliyordu. Bir kere söz verildi mi, meyhanenin bir köşesinde oturan bir adam sesini gürleştirecek, "Anlıyorsun ya! Yemin ettin!" diyordu.

-48-

Bazen birinci katta kapalı bir odaya çıkılıyor ve orada adeta masonvari sahneler oluyordu. Yeni katılana, ona

ve aile babalarına yardım etmek için yeminler ettiriyorlardı.

Basık tavanlı salonlarda 'bozguncu' broşürler okunuyordu. Devrin gizli raporlarından birinde 'hükümeti aşagılıyorlar' deniyordu.

Ayrıca, buralarda şuna benzer sözler işitiliyordu:

"Şeflerin adlarını bilmiyorum. Bizler, hangi gün olacağını ancak iki saat önce öğreneceğiz." Bir işçi şöyle diyordu, "Üç yüz kişiyiz, her birimiz on metelik koysak, kurşun ve barut yapmak için yüz^A elli frank eder." Bir

başkası, "Ben altı ay istemiyorum, iki ay da istemiyorum. On beş güne kalmadan hükümetle başabaş olacağız. Yirmi beş bin kişiyle karşı çıkılabilir." Bir başkası daha, "Hiç yatmıyorum, çünkü geceleri fişek dolduruyorum." Zaman zaman burjuva kılıklı, iyi giyimli bazı adamlar geliyor, tafra satıp, emir verir tavırlar

takınarak en önemlilerin ellerini sıkıyor, sonra çekip gidiyorlardı. Hiçbir zaman on dakikadan fazla

kalmıyorlardı. Alçak sesle anlamlı konuşmalar yapılıyor: "Komplo olgunlaştı, iş kıvamında." Böyle bir konuşmaya tanık olanlardan birinin deyişiyle, "bu söz orada bulunanların hepsi tarafından uğultuyla tekrarlanıyordu." Heyecan o derecedeydi ki, bir gün meyhanenin ortasında bir işçi haykırdı: "Silahımız yok!"

Arkadaşlarından biri karşılık verdi, "Askerlerin var ya!" Böylece farkında olmadan Bonaparte'ın İtalya'daki

-49-

orduya yaptığı konuşmayı taklit etmiş oluyordu. Bir raporda ayrıca yazıldığına göre, 'pek gizli bir şeyleri olduğunda, bunu ortada birbirlerine söylemiyorlardı.' Onun için, sözlerini söyleyip bitirdiklerinde neyi gizlemiş

olabilecekleri asla anlaşılmıyordu.

Toplantılar bazen belli aralıklarla yapılıyor. Bazılarında hiçbir zaman sekiz ya da on kişiden fazlası olmuyordu ve orada bulunanlar hep aynı kişilerdi. Başka bazı toplantılara ise isteyen girebiliyordu ve salon o

kadar doluyordu ki, ayakta durmak zorunda kalınıyordu. Kimisi bu toplantılara heyecan ve tutkularından, kimisi de işe giderken yollan oraya düştüğü için katılıyorlardı. Devrimin zamanında olduğu gibi, bu meyhanelerde yeni katılanları kucaklayıp öpen vatansever kadınlar vardı.

Başka bazı anlamlı olaylar da görülüyordu:

Adamın biri, meyhanenin birine giriyor, içkisini içiyor, sonra da, "Şarapçı, borçlan devrim ödeyecek," diyerek

çıkıp gidiyordu.

Charonne Sokağı'ndaki bir meyhanede devrimin gizli görevlileri'tayin edilmekteydi. Oylamalar, kasketlerin

içinde yapılıyor.

Bazı işçiler, Cotte Sokağı'nda gösteriler yapan bir eskrim hocasının evinde toplanıyorlardı. Evde, tahtadan

çift elle kullanılan büyük kılıçlardan, değneklerden, bastonlardan, flörelere ibaret bir silah koleksiyonu

vardı. Bir gün flörelere ucundaki düğmeleri çıkardılar.

Bir işçi şöyle diyordu; "Yirmi beş kişiyiz,

-50-

ama bana güvenmiyorlar, çünkü bana makine gözüyle bakıyorlar." Bu makine daha sonra Quenisset oldu. Gizlice yapılması tasarlanan herhangi bir şey, giderek garip bir şekilde dillere düşüyordu. Kapısının önünü

süpüren bir kadın, başka bir kadına şöyle diyordu; "Uzun zamandır olanca gayretimizle fişek yapmaya çalışıyoruz." Sokak ortasında, eyalet milli muhafız-lanna hitaben yazılmış bildiriler okunuyordu. Bu bildirilerden biri şu imzayı taşıyordu. "Burtot, şarap taciri."

Bir gün Lenoir pazarındaki içki satıcılarındaki birinin kapısında çember sakallı, İtalyan şiveli bir adam bir taşın üstüne çıkmış, gizli bir iktidardan ortaya çıkmışa benzeyen garip bir yazıyı yüksek sesle okuyordu. Çevresinde gruplar oluşmuş, alkış tutuyorlardı. Kalabalığı en fazla heyecanlandıran kısımlar derlenip, kaydedilmiştir. "...Doktrinlerimiz engellendi, bildirilerimiz yırtıldı, bildiri asanlarımız gözetlenip, hapse atıldı..."

"Pamuk piyasasında meydana gelen iflaslar, birçok aracıyı bizden yana çevirdi." "... Halkların geleceği bizim

karanlık saflarımızda hazırlanmaktadır." "... İşte, ortaya konulan sloganlar; etki veya tepki, devrim ya da karşı-devrim. Çünkü çağımızda artık uyumsuzluğa, hareketsizliğe inanılmıyor. Ya halktan yana ya da halka karşı, sorun bu. Bundan başkası da yok." "...Artık işinize gelmediğimiz gün bizden kopun, ama o güne kadar

yolumuzda gitmemize yardım edin." Bütün bunlar güpegündüz oluyordu.

Başka bazı cüretkârca olaylar *se, sırf cü-

-51-

retlerinden ötürü halk tarafından kuşkuyla karşılanıyordu. 4 Nisan 1832 günü sokaktan geçenlerden biri,

Sainte-Marguerite Sokağı'ın köşesindeki taşın üzerine çıkmış, bağıırıyordu; "Ben Babeüfçüyüm!" Ama halk

Babeüfün altında Gisquet'nin kokusunu alıyordu.

Bu yolcu, başka bazı şeyler arasında şunları da söylüyordu:

"Kahrolsun mülkiyet! Solcu muhalefet korkak ve hain. Haklı çıkmak istediği zaman devrimi öptüler.

Dayak

yememek için demokrat olur, dövüşmemek için de kralcı kesilir. Cumhuriyetçilerin hepsi kümes hayvanı. Cumhuriyetçilerden sakının emekçi vatandaşlar."

"Kes sesini casus vatandaş!" diye bağırdı bir işçi.

Bu bağırıış, nutkun sonu oldu.

Esrarengiz olaylar meydana geliyordu.

Gün batarken, işçinin biri kanal yakınlarında, 'kerliferli bir adam'a rastlıyor, adam ona, "Nereye gidiyorsun

vatandaş?" diyordu. "Mösyö, sizi tanımak şerefine erişemedim," diye cevap veriyordu işçi. "Korkma, ben seni

pekâlâ tanıyorum." Ve ekliyordu adam; "Korkma, komitenin ajanıyım ben. Senin pek güvenilir biri

olmadığından kuşkuluyorlar. Şunu bil ki, herhangi bir şeyi ifşa edecek olursan, bütün gözler üzerinde."

Sonra işçinin elini sıkıyor ve "Yakında yine görüşeceğiz," diyerek uzaklaşıyordu.

Kulağı kırışte olan polis yalnız meyhanelerde değil, sokakta da tuhaf konuşmalar kaydediyordu.

-52-

"Çabuksen de girişini yap," diyordu bir dokuma işçisi, bir mobilya işçisine.

"Niçin?"

"Yakında silahlar patlayacak da."

Pejmürde kılıklı iki sokak yolcusu, aşikâr Jacquerie* haberleriyle yüklü şu dikkate değer konuşmayı yapıyorlardı:

"Bizi kim idare ediyor?"

"Mösyö Philippe."

"Hayır, burjuvazi."

Jacquerie kelimesini burada kötü anlamda kullandığımızı sananlar aldanırlar. Jacqu-eslar, fakir insanlardı.

Başka bir defa, yoldan geçen iki adamdan birinin öbürüne şöyle dedrğî duyuluyordu. "Güzel bir hücum planımız var."

Tröne şehir kapısının yuvarlak meydanındaki bir hendeğe çömelmiş dört adam arasında geçen gizli bir görüşmeden ancak şu sözleri işitmek mümkün oluyordu.

"Onun bir daha Paris'te dolaşamaz olması için elden gelen her şey yapılacak."

Kimdi o? Tehditkâr karanlık.

Dış mahalle ahalisinin deyişiyile, 'baş şefler" geride duruyorlardı. Analarında görüşmek için, Saint-Eustache

Burnu yakınlarındaki bir meyhanede toplandıkları sanılıyordu. Mondetour Sokağı'ndaki Terziler Yardımlaşma

Derneği Başkanı olan Aug... adında biri, şeflerle Saint-Antoine dış mahallesi arasında esas aracı olarak tanınmaktaydı. Ama yine de

* Jaquerie: Île-de-France köylülerinin, ya da Jacqueslann asillere karşı 28 Mayıs 1358 tarihinde başlattıkları

ayaklanmaya verilen ad.

-53-

bu şefler her zaman için koyu karanlıkta kalmışlardır. Öyle ki, daha sonra Ayan Meclisi Yüce Divan huzurunda bir sanığın verdiği şu cevaptaki olağandışı gururu boşa çıkaracak hiçbir kesin kanıt bulunmamıştır: "Şefiniz kimdi?"

"Hiçbirini tanımiyorum, hiçbirini de şef olarak kabul etmiyordum."

Gerçi kuru sözden başka bir şey değildi bunlar, anlamı açık, ama yine de belirsiz birtakım sözler; bazen havada lakırdılar, demişlerdi ki'ler, işitmiştim ki'ler. Ama başka belirtiler de ortaya çıkıyordu.

Bir marangoz, Reuilly Sokağı'nda, bir evin inşa edildiği bir arsanın etrafına çekilen tahta perdenin tahtalarını

çıkartırken, arsada yırtık bir mektup parçası bulmuştu. Mektupta şu satırlar hâlâ okunabiliyordu: "...Komitenin çeşitli dernekler için şubelerden adam devşirmeyi önlemek üzere tedbirler alması gereklidir."

Ve not olarak da şunlar vardı. "Faubourg Poissonniere Sokağı, No: 5 (mükerrer)'de avludaki bir silahçıda

beş altı bin adet tüfek olduğunu haber aldık. Şubenin elinde hiç silah yok."

Marangozu heyecanlandırıp, onu bu kâğıt parçasını yanındakilere göstermeye sevk eden, asıl birkaç adım ötede, yerde böyle yırtılmış, ama daha da anlamlı bir başka kâğıt parçası daha bulmuş olmasıydı. Bu kâğıt

parçasının üzerindeki şekli, bu garip belgelerin tarihi değeri nedeniyle aşağıya aynen alıyoruz:

-54-

9 c D E Bu listeyi ezberleyin. Sonra yırtın. Üyeliği kabul edilen adamlar da kendilerine emirler bildirdiğimizde aynı şekilde hareket edeceklerdir. Kardeşçe selamlar. u og aje L.

O zaman bu keşfin sırrını paylaşmış olanlar, bu dört büyük harfin gizli anlamının; qu-inturions, centurions,

decurions, eclaireur* olduğunu ve uog aje harflerinin anlamının da bir tarih olup, bunun 15 Nisan 1832 tarihi

olduğunu ancak çok sonra öğrenebildiler. Büyük harflerden her birinin altına bazı isimler yazılmış ve bu isimlerin yanına oldukça karakteristik bilgiler eklenmişti. Örneğin; "Q. Bannarel 3 tüfek, 83 fişek." "D. Rollet 1

flöre, 1 tabanca. 1 libre barut." "E. Tessier. 1 kılıç, 1 fişek çantası. Sözüne sadık." "Terreur. 8 tüfek. Cesur."

vs.

Ve nihayet yine marangoz, hep aynı kapalı arazide, üzerine kurşunkalemle, ama gayet okunaklı bir şekilde,

aşağıdaki liste yazılı esrarlı üçüncü bir kâğıt daha buldu:

Birlik. Blanchard: Arbre-Sec. 6.

Barra. Soize. Salle-au-Comte.

Kosciusko. Aubry-le-Boucher?

J. J. R.

Caius Gracchus.

Gözden geçirme hakkı. Dufond. Four.

Girondinlerin düşüşü. Derbac. Maubuee.

Washington. Pinson. 1 pist. 85 cart.

Marseillaise.

* Quinturions: Beş yüz kişiye komuta edenler; Centurions: Yüz kişiye komuta edenler; Decurions: On kişiye

komuta edenler; Eclaireurs: İzçiler. (Türkçeye çevirenin notu.)

-55-

Halkın hük. Michel. Quincampoix. Kılıç. Çetele.

Marceau. Platon. Arbre-Sec. Varsovie. Tilly. Populaire'in çığırtağı. Bu listeyi elinde tutan namuslu burjuva

bunun ne demek olduğunu anladı. Görünüşe göre bu, İnsan Hakları Derneği'nin dördüncü ilçe şubelerinin tam isim listesiydi ve şube şeflerinin adlarını ve ikamet yerlerini gösteriyordu. Karanlıkta kalmış bütün bu

olaylar bugün artık tarihten ibarettir, yayınlanabilirler. Yalnız ilave etmek gerekir ki, İnsan Hakları Derneği'nin

kuruluşu, bu kâğıdın bulunduğu tarihten sonraya ait gibidir. Belki de bu, sadece bir taslaktır.

Bu arada, kararlardan, sözlerden, yazılı kayıtlardan sonra, parasal olaylar da uçver-meye başlıyordu.

Popincourt Sokağı'nda, bir hırdavatçı dükkânında, bir komodinin çekmecesinde, hepsi de uzunlamasına dörde katlanmış kurşuni renkli yedi yaprak kâğıt ele geçirili-yordu. Bu kâğıtları içinde, aynı kurşuni kâğıttan dörtköşe kesilip, fişek gibi katlanmış yirmi altı parça ile üzerinde şu yazılar okunan bir kart bulunuyordu.

Güherçile.....12 ons.

Kükürt.....2 ons.

Kömür2 buçuk ons.

Su..... 2 ons.

El koyma zaptında, çekmecedeki şiddetli bir barut kokusu yayıldığı da belirtilmekteydi.

-56-

İş günü sonunda evine dönen bir duvarcı, Austerlitz Köprüsü yakınlarındaki bir sıranın üzerinde küçük bir paket unutmuştu. Bu paket inzibat karakoluna götürüldü. Kutu açılınca, içinden Ldhautiere imzalı iki adet basılmış konuşma, 'İşçiler Birlesiniz' başlıklı bir şarkı ve bir de fişek dolu teneke kutu çıktı.

Arkadaşlarıyla içki içen bir işçi, sıcaktan ne kadar bunalmış olduğunu göstermek için arkadaşından kendisine

dokunmasını ister; öbürü ceketinin altında tabanca olduğunu hisseder.

Pera-Lachaise'le Tröne Kapısı arasında, ıssız bir yerde, bulvardaki hendeklerden birinde çocuklar oyun oynarlarken, talaş ve çöp yığınının altında, bir torbanın içinde mermi kalıbı, fişek yapmaya yarayan içi boş,

silindir şeklinde tahta bir çubuk, av barutu dolu bir tahta çanak ve içinde eritilmiş kurşun izleri açıkça görülen

küçük bir dökme tencere buluyorlardı.

Daha sonraları Barricade-Merry şubesine üye olan ve 1834 Nisan ayaklanmasında ölen Pardon adında birinin evine saat beşte baskın yapan polisler, onu yatağının yanında, ayakta, elinde imal etmekte olduğu fişeklerle yakalıyorlardı.

İşçilerin dinlenme saati yaklaştığı sırada, Picpus Kapısı ile Charenton Kapısı arasında, iki duvar arasındaki

dar devriye yolunda kapısının önünde siyam kukası oyun takımı bulunan meyhanenin yanında iki adamın bu-luştuğları görülmüştü. Adamlardan biri, iş gömleğinin altından çıkardığı tabancayı öbür-

-57-

rüne veriyordu. Adam tabancayı tam vereceği sırada göğsündeki terin, barutu bir miktar nemlendirmiş olduğunu fark ediyor, tabancanın ağızındaki hazneye yeniden bir parça barut daha ilave ediyordu. Sonra iki

adam ayrılıyorlardı.

Daha sonra, Nisan ayaklanması olayları sırasında Beaubourg Sokağı'nda öldürülen Gallais adında biri, evinde yedi yüz fişek ve yirmi dört tüfek çakmağı olduğunu övünerek söylüyordu.

Hükümet bir gün, dış mahalleye iki yüz bin fişek dağıtıldığı haberim aldı. Ertesi hafta otuz bin fişek dağıtıldı.

İşin garip yanı şu ki, polis bu silahların tekini bile ele geçiremedi. El koyulan bir mektupta şöyle deniyordu:

"Dört saatte seksen bin yurtseverin silah altında olacağı gün uzak değildir."

Bütün bu kaynaşma alenen, telaşsızca denilebilecek bir şekilde olmakta, hemen yakındaki ayaklanma, hükümetin gözü önünde rahat rahat fırtınasını hazırlamaktaydı. Henüz yeraltında olmasına rağmen artık fark

edilebilir hale gelen bu krizde her türlü acayıplık vardı. Burjuvalar, işçilere sakin sakin olan bitenden bahsediyorlardı. Sanki; karınız ne âlemde der gibi, "İsyan ne âlemde?" diyorlardı.

Moreau Sokağı'ndaki bir mobilyacı, "E, ne zaman hücumu geçiyorsunuz?" diye soruyordu.

Başka bir dükkân sahibi de şöyle diyordu:

"Yakında saldıracaksınız, biliyorum. Bir

ay önce on beş bin kişiydiniz, şimdi yirmi beş

-58-

bin kişisiniz." Adam tüfeğini hibe ediyor, komşusu da yedi franga satmak istediği küçük bir tabancayı veriyordu.

Öte yandan, devrim ateşi yayıldıkça yayılıyordu. Ne Paris'in ne de Fransa'nın herhangi bir köşesi bundan korunabiliyordu. Nabız her yerde atıp duruyordu. Bazı iltihaplanmalardan doğan, insan bedeninde oluşan anormal dokular gibi, gizli dernekler şebekesi bütün ülkede yayılmaya başlıyordu. Aynı zamanda hem aleni

hem de gizli faaliyet gösteren Halkın Dostları Derneği'nden doğan İnsan Hakları Derneği, günlük emirlerinden birine; 'Pluviöse ayı, Cumhuriyet çağı yıl 40' diye tarih atıyor, feshini bildiren ağır ceza mahkemesi kararlarına rağmen varlığını sürdürüyor ve şubelerine aşağıdaki gibi anlamlı adlar vermekte tereddüt etmiyordu.

Mızraklar. Tehlike çanı. Alarm topu. Friky başlığı. 21 Ocak. Dilenciler. Serseriler. İleri yürüyüş. Robespierre.

Seviye. Gidecek böyle.

İnsan Hakları Derneği'nden Eylem Derneği doğdu. Bunlar, aynılıp kopan sabırsız insanlardı. Başka kuruluşlar

büyük ana derneklerden taraftar toplamaya çalışıyorlar, şu-

-59-

be üyeleri oradan oraya çekştirilmekten yakınıyorlardı. Bu kuruluşlar arasında Galya Derneği, Belediyelerarası Düzenleme Komitesi vardı. Yine ayrıca basm özgürlüğü, bireyin özgürlüğü, halk eğitiminden yana, vasıtalı vergilere karşı dernekler vardı. Sonra eşitlik taraftan İşçiler Derneği bulunuyordu;

ve üç fraksiyona bölünmüştü: Eşitlik taraftarları, komünistler, reformcular. Sonra asker tarafından düzenlenmiş bir çeşit lejyon olan Bastille Ordusu bulunuyordu. Burada her dört kişiye bir onbaşı, on kişiye

bir çavuş, yirmi kişiye bir asteğmen, kırk kişiye bir teğmen komuta ediyordu; hiçbir zaman beş kişiden fazlası

birbirini tanımıyordu. Tedbirle cüretin bileşimi olan bu kuruluş, Venedik damgasını taşımaktaydı. Baştaki merkez komitesinin iki kolu vardı: Bunlardan biri Eylem Derneği, öbürü Bastille Ordusu'ydu.

Sadakat Şövalyeleri diye bir lejitimist kuruluş da bu cumhuriyetçi dernekler arasında faaliyette bulunmakta

idiyse de, açığa çıkarılarak dışarı atılmıştı.

Paris'teki dernekler belli başlı şehirlere de dal budak salıyorlardı. Lyon, Nantes, Dille ve Marsilya'nın da

kendi insan hakları, kendi Charbonniereleri, kendi özgür insanları vardı. Aix'de Cougourde adında devrimci

bir dernek vardı. Bu adı daha önce anmıştık.

Paris'te, Saint-Marceau dış mahallesi, hiç de Saint Antoine dış mahallesinden daha az uğultulu olmadığı gibi, okullar da dış mahallelerden daha az heyecanlı değildi. Saint-Hyacinthe Sokağı'ndaki bir kahvehaneyeyle

-60-

Mathurins-Saint-Jacques Sokağı'ndaki Sept Billards küçük kahvesi öğrencilerin toplanma yeriydi.

Angers'deki yardımlaşmacılar ve Aix'deki Cougourde ile bağlantısı olan ABC Dostları Derneği, Musain Kahvesi'nde toplanıyorlardı. Aynı gençler, söylediğimiz gibi Mondetour Sokağı yakınlarında, Corinthe adı verilen bir lokanta-meyhanede de buluşmaktaydılar. Bu toplantılar gizliydi. Öteki toplantılar olabildiğince açık

yapılıyordu. Sonraki bir davada yapılan bir sorgulamaya ait şu parçalar bu cüretkârlıkların derecesi hakkında

bir fikir verebilir; "Nerede oldu bu toplantı?" "Le Paix Sokağı'nda," "Kimin evinde?" "Sokakta." "Orada hangi

şubeler vardı?" "Bir tek şube vardır." "Hangisi?" "Manuel Şubesi." "Şefleri kimdi?" "Ben." "Hükümete saldırmak gibi böyle vahim bir karan tek başınıza alamayacak kadar gençsiniz. Emirler size nereden

geliyordu?" "Merkez komitesinden."

Beford, Luneville ve Epinal hareketlerinin de daha sonra gösterdikleri gibi, ordu da halk gibi alttan alta oyulmuştu. Elli ikinci alaya, beşinci, sekizinci, otuz yedinci alaylara ve de Yirminci Hafif Piyade Alayı'na güvenilmekteydi. Bourgogne'da ve güney şehirlerinde, 'özgürlük ağacı,' yani ucunda kırmızı takke olan bir

direk dikiliyordu. Durum işte böyleydi.

Bu durumu, başlarken de söylediğimiz gibi, başka her insan topluluğundan çok, Sa-int-Antoine dış mahallesi

hissedilir hale getirmekte, belirginleştirmekteydi. En hassas nokta orasıydı.

-61-

Bir karınca yuvası gibi kalabalık, çalışkan, cesur ve bir an kovarı gibi öfkesi burnunda bir yer olan bu eski

dış mahalle, bir sarsıntının bekleyişi ve özleyişi içinde titremekteydi. Çalışma hiç kesintisiz devam etmekle

birlikte, mahallede her şey çalkantılıydı. Bu canlı ve kaygı uyandırıcı çehreye dair hiçbir şey, bir fikir veremez. Bu mahallede, çatı odalarına gizlenen yürekler acısı sefalet manzaraları vardır, ama aynı zamanda ateşli, ender rastlanır zekâlar da vardır. Özellikle sefalet ve zekâ konusunda zıt uçları bir araya

gelmesi çok tehlikelidir.

Saint-Antoine dış mahallesinin ürpermesi için başka nedenler de vardı; çünkü büyük siyasi sarsıntıların ayrılmaz parçası olan ticari krizlerin, iflasların, grevlerin, işsizliklerin yankılarını üzerinde hissediyordu. Devrim zamanlarında sefalet aynı zamanda hem sebep hem de bir sonuçtur. İndirdiği darbe, dönüp kendisine gelir. Gurur ve erdemle dolu, gizli bir sıcaklıkla için için yanmaya en yüksek derecede eğilimli, silahlı gösterilere daima hazır, çabuk fevran eden, öfkeli, derin, altı oyulup, mayınlanmış olan halk, adeta

üzerine bir kıvılcım düşmesini bekler gibiydi. Olayların rüzgârıyla savrulan bazı kıvılcımların ufukta uçtuğu

görüldüğünde, daima Saint-Antoine dış mahallesi ve Paris'in kapılarına bu ıstırap ve fikir cephaneliğini yerleştiren korkunç tesadüf ister istemez akla gelir.

Yukarıda kabataslak anlatılanlarda sözü pek çok geçen Antoine dış mahallesi meyha-

-62-

neleri tarihi bir üne sahiptirler. Karışıklık zamanlarında bu meyhanelerde şaraptan çok, sözle sarhoş olunur.

Bir tür kehanet esprisi, geleceğe ait gizli bir akım bu meyhanelerde dolaşarak, kalpleri doldurup şişirir, ruhları

yüceltir. Antoine dış mahallesinin meyhaneleri Aventin* Tepesi'nde Sibylla'nın" Mağarası üstünde inşa edilmiş ve derinden gelen kutsal soluklarla bağlantılı tavernalara benzer; masaları daima üç ayaklı olan bu

tavernalarda, Ennius'ün, Sibylla'nın şarabı dediği şaraptan içilirdi.

Saint-Antoine dış mahallesi bir halk deposudur. Devrimin, bu deponun duvarlarında meydana getirdiği çatlaklardan halkın hâkimiyeti akar. Bu hâkimiyet kötülük yapabilir; bütün başkaları gibi o da yanılabilir, ama

yoldan çıktığı zaman bile büyük olarak kalır. Ona tepe gözlü kör deve dendiği gibi, İngens de denilebilir. 93'te, havada dolaşan fikrin iyi ya da kötü olmasına, günün taassup ya da şevk ve heyecan günü olmasına göre, Saint-Antoine dış mahallesinden kâh vahşi lejyonlar, kâh kahraman birlikler yola çıkıyordu.

'Vahşi,' dedik. Bu kelimeyi açıklayalım. Devrim kaosu içinde dünyanın yeniden yaratıldığı günlerde saçları başlarında diken olmuş, pejmürde bir halde, uluyarak, öfkeyle, kafa kinci havada, mızrak yukarıda, heyecan

• Roma'nın yedi tepesinden biri. t. Ö. 493'te Plebler, Pat-ricilere karşı isyan ettiklerinde, kısmen bu tepenin

üstüne çekilmişlerdi.

** Eskilerin gelecekte haber verme kabiliyeti atfettikleri kadın kâhin.

-63-

ve şaşkınlık içinde Paris'e saldıran bu adamlar ne istiyorlardı? Baskı ve eziyetin, özgürlük kısıtlamalarının,

zulmün, savaşın sona ermesini istiyorlardı; erkeğe iş, çocuğa eğitim, kadına sosyal şefkat istiyorlardı; özgürlük, eşitlik, kardeşlik, herkese ekmek, herkese düşünce istiyorlardı; dünya cennet olsun, ilerleme olsun

istiyorlardı ve bu kutsal, iyi, hoş şeyi, ilerlemeyi sabırları tükenmişcesine, kendilerinden geçmişcesine dehşet

verici bir halde, yan çıplak, elde topuz, ağızda böğürmeyle istiyorlardı. Vahşiydiler, evet, ama uygarlığın vahşileriydiler.

Hakkı kudurmuşcasına ilan ediyorlardı; yer sarsıntısıyla, dehşetle de olsa insanlığı zorla cennete sokmak istiyorlardı. Görünüşte barbardılar, ama aslında kurtarıcıydılar. Gecenin maskesini takmış, aydınlık talep ediyorlardı.

Bu vahşi -vahşi olduklarını kabul edelim-ve korkunç, ama iyilik uğrunda vahşi ve korkunç insanların karşısında başka birtakım insanlar vardır. Bunlar, gülümseyen, işlemeli, yaldızlı, şeritli, parlak pullu, ipek çoraplı, beyaz tüylü, san eldivenli, ayakkabılan cilalı, mermer bir şöminenin köşesindeki kadife örtülü masaya dirseklerini dayamış, geçmişin, ortaçağın, tansal hukukun, taassubun, cehaletin, köleliğin, ölüm cezasının, savaşın sürdürülmesi ve muhafazası için sakın sakın ısrar eden, alçak sesle ve nezaketle kılıcın,

odunun ve idam sehpasının övgüsünü yapan insanlardır. Bize gelince, biz, uygarlığın barbar lany la, barbarlığın uygarlan arasında bir

-64-

seçme yapmak zorunda kalsaydık, barbarian seçerdik.

Ama Tann'ya şükür ki, başka bir seçim daha yapma imkânımız var. Ne öne ne de arkaya doğru hiçbir diklemesine düşüş mecburiyeti yok. Ne despotizm, ne terörizm. Biz tatlı meyilde ilerlemeyi istiyoruz.

Tann bunu sağlıyor. Tann'ın bütün politikası meyillerin yumuşatılmasıdır.

6. Enjolras ve Yaverleri

Yaklaşık bu tarihe doğru Enjolras, çıkabilecek herhangi bir olaya karşı hazırlıklı olmak amacıyla esrarlı bir tür

sayım yaptı.

Hepsi, Musain Kahvehanesi'nde gizli bir toplantıdaydılar.

Enjolras, sözlerine yan muammalı, ama anlamlı birtakım benzetmeler katarak, şöyle dedi:

"Hangi noktada olduğumuzu ve kimlere güvenebileceğimizi bilmekte yarar var. Savaşçı isteniyorsa bunları

yaratmak gerek. Darbeyi neyle vuracaksak, onu elde tutmaktan hiç zarar gelmez. Yoldan geçenler, eğer yolda öküzler varsa, olmadığı zamana oranla daha çok boynuz yeme olasılığıyla karşı karşıyadırlar. Şu halde, sürüde kaç kişi olduğumuzu bir sayalım. Bu işi yanna bırakmak olmaz. Devrimciler daima aceleci olmak zorundadırlar. İlerlemenin kaybedecek vakti yok. Beklenmedik durumlardan sakınalım. Hazırlıksız yakalanmamaya bakalım. Diktiğimiz bütün dikişleri gözden geçirmemiz, tutup tutmadık-

-65-

lanna bakmamız gerek. Bu iş bugün esaslı bir şekilde yapılmalı. Courfeyrac, sen politek-nik okulu öğrencilerini görürsün. Onların çıkış günleri bugün. Feuilly, siz Glaciere'dekilere göreceksiniz, değil mi?

Comberferre bana Picpus'a gideceğine söz verdi. Orada harika bir kaynaşma var. Bahorel, Estrapade'ı ziyaret edecek. Provoire, Masonlar yumuşuyor-lar; bize Grenelle-Saint-Honore Sokağı'ndaki locadan haberler getireceksin. Joly, Dupuy-tren Kliniği'ne giderek, tıp öğrencilerinin nabzını yoklayacak.

Bossuet,

adliye sarayında ufak bir tur atıp, stajyerlerle konuşacak. Ben Cougourde'u üzerime alıyorum."

"İşte, her şey ayarlandı," dedi Courfeyrac. "Hayır."

"Ne var ki daha?" "Çok önemli bir şey." "Neymiş o?" diye Comberferre sordu. "Maine şehir kapısı," diye cevap verdi En-jolras.

Enjolras, bir an kendini düşüncelerine kaptırmış gibi kaldıktan sonra devam etti:

"Maine şehir kapısında mermerciler, ressamalar, heykel atölyelerinde çalışan işçiler var. Heyecanlı, ama

hevesleri sönmeye yatkın bir topluluk. Bir süredir neler düşünüyorlar, bilemiyorum. Sanırım başka şeyler düşünüyor, vakitlerini domino oynamakla geçiriyorlar. Hemen gidip onlarla biraz konuşmak gerekir. Richefeu'de toplanıyorlar. Saat bir civarında onları orada bulmak mümkün. Küllerin üstüne üflememiz gerekiyor. Bu iş için şu dalgacı Marius'e güveniyordum, iyi çocuktur

-66-

ne de olsa, ama artık gelmez oldu. Maine şehir kapısı için bana bir adam gerekiyor, ama kimse yok."

"Ya ben," dedi Grantaire, "ben buradayım ya işte." "Sen mi?" "Ben ya!"

"Demek sen, cumhuriyetçilere doktrin aşılacaksınız! Soğumuş yürekleri ilke adına ısıtacaksınız!"

"Niçin olmasın?"

"Sen bir işe yarayabilir misin acaba?" "İçimde şöyle belirsiz bir istek duyuyorum, ama," dedi Grantaire.

"Hiçbir şeye inanmazsın ki... Sana inanıyorum."

"Grantaire, bana bir hizmette bulunmak ister misin?"

"Ne istersen. Çizmelerini bile cilalarım." "Sen Maine kapısına gidecek adam mısın? Bunu yapabilir misin sen?"

"Des Gres Sokağı'ndan inebilir, Saint-Mic-hel Meydanı'nı geçebilirim, Monsieur-le-Prince Sokağı'ndan vurup, Vaugirard Sokağı'na sapabilir, Carmes'dan geçebilirim, Assas Sokağı'ndan dönüp, Cherche-Midi Sokağı'na gelebilirim, Conseil de Guerre'i arkamda bırakabilirim. Vieilles-Tuieries Sokakı'nı arşınlayabilirim, bulvarı atlayıp, Maine yolunu izleyip, şehir kapısından geçip, Richefeu'ye girebilirim.

Bütün

bunları yapabilirim. Pabuçlarım bu maratona dayanabilecek kadar güçlü."

"Richefeu'deki arkadaşları biraz olsun tanıyor musun?"

-67-

"Fazla değil. Sadece senli benli konuşacak kadar."

"Onlara ne diyeceksin?" "Canım, Robespierre'den söz edeceğim işte. Danton'dan, ilkelerden." "Sen!"

"Ben. Ama hakkımı teslim etmiyorsunuz. Ben bir işe sarıldım mı, müthiş olurum. Prudhomme'u okudum, toplum sözleşmesini biliyorum, yıl İki anayasası ezberimde: 'Vatandaşın özgürlüğü, başka bir vatandaşın özgürlüğünün başladığı yerde biter.' Sen beni hödük yerine mi koyuyorsun? Çekmecemde eski bir belgem

var. İnsan Hakları, halk hükümlerliği, hey Tanrım! Hatta ben biraz He-bert'çiyimdir. Altı saat süreyle, elde

saat, fevkalade şeyler tekrarlayıp durabilirim." "Ciddi ol," dedi Enjolras. "Ben vahşiyim," diye cevap verdi

Grantaire.

Enjolras, birkaç saniye düşündü, sonra kararını veren biri gibi bir hareket yaptı. Ciddi bir tavırla:

"Grantaire," dedi, "Seni bir deneyelim. Maine kapısına gideceksin."

Grantaire, Musain Kahvesi'nin hemen yanında möbelleli kiralık bir odada oturuyordu. Dışarı çıktı, beş dakika

sonra döndü. Odasına gidip, Robespierrevari bir yelek giymişti.

"Kırmızı," dedi içeri girerken gözlerini En-jolras'a dikerek.

Sonra enerjik bir el hareketiyle yeleğin parlak kırmızı iki ucunu göğsüne bastırdı.

-68-

Enjolras'a yaklaşarak, kulağına:

"Merak etme," dedi.

Şapkasını kararlı bir tavırla başına geçirdi ve gitü.

Bir çeyrek saat sonra Musain Kahvesi'nin arka salonunda kimse kalmamıştı. ABC Dostları'nın hepsi gitmişlerdi, her biri kendi yönüne, kendi işine yollanmıştı. Cougour-de-la ile ilgilenen Enjolras en son çıktı.

Paris'te bulunan Aix'li Cougourde üyeleri o zamanlar Issy Ovası'nda, Paris'in bu yakasında çok rastlanan,

terk edilmiş taş ocaklarından birinde toplanmaktaydılar.

Enjolras, randevu yerine doğru yol alırken, bir yandan da durumu gözden geçiriyordu. Olayların vehameti açıkça görülmekteydi.

Gizli bir tür sosyal hastalığın habercisi olan olaylar ağır ağır seyrettikleri sırada, en küçük bir komplikasyon

onları durdurur ve karıştırır. Yıkılışlara, yeniden doğuşlara yola-çan bir olaydır bu. Enjolras, geleceğin karanlık perdeleri altında aydınlık bir ayaklanma görür gibi oluyordu. Kimbilir? Belki de vakit yaklaşmaktaydı.

Hakkına yeniden sahip çıkan bir halk, ne güzel bir manzaradır! Devrim bir kere daha ihtişamla Fransa'ya sahip olacak ve bütün dünyaya; arkası yarın! diyecekti. Enjolras memnundu. Büyük fırın kızdıkça kızılıyordu.

Şu an Paris'e dağılmış dostlardan oluşan upuzun bir barut serpintisine sahipti. Combeferre'in felsefi, içe işleyici konuşma becerisi, Feuilly'nin kozmopolit heyecanı, Courfeyrac'ın coşkunuğu, Bahorel'in gülüşü, Jean Provoire'in melankolisi, Joly'nin

-69-

bilimi, Bossuet'nin acı alayan her tarafta birden ateş alan bir tür kıvılcım oluşturmuyordu kafasının içinde.

Hepsi işbaşındaydı. Hiç şüphesiz, çabalara değer bir sonuç elde edilecekti. Bu iyiydi işte. Aklına Grantaire geldi.

"Sahi," dedi kendi kendine, "Maine şehir kapısı, beni yolumdan pekçelmez. Richefe-u'nün yerine kadar uzansam. Hele şu Gran-taire'e bir bakalım, ne yapıyor."

Enjolras, tütün tiryakilerinin yeri Richefe-u'ye vardığında, Vaugirard Çan Kulesi saat biri çalışıyordu. Kapıyı itti, içeri girdi, kollarını kavuşturup durdu, serbest bıraktığı kapı gelip omzuna çarptı. Masalar, insanlar

ve duman dolu salona baktı.

Duman bulutu içinde bir ses çınlıyor, başka bir ses de şiddetle onu kesiyordu. Biriyle tartışan Grantaire'di bu.

Grantaire, üzerine kepek kırıntıları serpilmiş, domino taşları dağılmış Sainte-Anne mermerlerinden bir masaya, başka birinin karşısına oturmuş, mermeri yumruklayıp duruyordu.

Enjolras şu sözleri işitti:

"Çift altılı."

"Dört."

"Kahretsin! Oynayamıyorum."

"İşin bitti. İki."

"Altı."

"Üç."

"Sıra bende."

"Dört sayı."

"Tüh bel!"

-70-

"Sıra sende."

"Büyük hata ettim."

"İyi gidiyorsun."

"On beş."

"Yedi daha."

"Böylece yirmi iki eder." (Düşünerek) "Yirmi iki!"

"İki altıyı beklemiyordum. Onu başlangıçta koysaydım, bütün oyun değişirdi."

"Neyse, iki."

"Bir."

"Bir ha! Peki, beş."

"Elimde yok."

"Sen koymuştun, değil mi?"

"Evet."

"Sıfır."

"Ne şansı olur ki! Ha! Bir şansın var!" (Uzun uzun düşündükten sonra) "İki."

"Yok."

"Beşin var, ne biri. Hapı yuttun."

"Domino."

"Lanet olsun!"

-71-

İKİNCİ KİTAP

EPONİNE

1. Tarlakuşunun Tarlası

Marius, Javert'i iz üstüne saldıği tuzağın beklenmedik sonucunu görmüştü; ama Ja-vert, tutsaklarını üç arabaya doldurup, viraneden ayrılır ayrılmaz, Marius de evden dışarı süzüldü. Saat henüz akşam dokuzuydu. Marius, Courfeyrac'a gitti. Courfeyrac, artık Quartier Latin'in gedikli sakini olmaktan çıkmıştı;

'bazı siyasi sebeplerle' Verrerie Soka-ğı'na taşınmıştı; o tarihlerde bu mahalle ayaklanmanın öncelikle yerleştiği mahallelerdendi, Marius, Courfeyrac'a "Sende yatmaya geldim," dedi. Courfeyrac, yatağındaki iki

şilteden birini çekip, yere serdi; "İşte, yat," dedi.

Ertesi gün sabahın yedisinde Marius viraneye döndü, kirayı ve Ma'am Bougon'a olan borcunu ödedi, kitaplarını, yatağını, masasını, komodinini ve iki sandalyesini bir el arabasına yükletti, adresini bırakmadan

çekip gitti. Böylece, Javert o sabah, bir önceki olaylar hakkında Marius'ü sorguya çekmeye geldiğinde, kendisine "O taşındı!" diyen Ma'am Bougon'dan başkasını bulamadı.

Mam Bougon, Mariüs'ün o gece yakalanan hırsızlarla az da olsa suç ortaklığı

ğı inancına varmıştı. Mahallenin kapıcı kadınlarıyla birlikte olduğu sırada, "Kim derdi ki?" diye haykırıyordu,

"Hal ve tavrı kız gibi bir delikanlı olsun da!"

Marius'ün böyle alelacele taşınmasının iki nedeni vardı: Birincisi, belki kötü zenginden de daha korkunç bir

sosyal bozulmuşluğu, kötü yoksulu en iğrenç, en canavarca gelişmesi içinde bu kadar yakından gördüğü bu evden artık nefret etmesiydi. İkincisi, olayın arkasından açılması muhtemel herhangi bir davada boy göstermek ve Thenardier'nin aleyhinde tanıklık etmek zorunda kalmak istemiyordu.

Javert, adını hatırlayamadığı bu gencin korkup kaçtığını, ya da belki de tuzak sırasında evine bile gitmediğini

saniyordu. Yine de onu bulmaya çalıştı, ama başarılı olamadı.

Aradan iki ay geçti. Marius, sürekli Cour-feyrac'ta kalıyordu. Adliye sarayının bekleme salonlarında dolaşmak alışkanlığında olan bir stajyer avukat aracılığıyla, Thenardier'nin hücrede olduğunu öğrenmişti. Her pazartesi günü Force Hapishanesi Kalemi'ne Thenardi-er için beş frank gönderiyordu.

Artık hiç parası olmadığından, Marius, bu beş frankları Courfeyrac'tan ödünç almaktaydı. Marius ömründe ilk

olarak borç para alıyordu. Belli aralıklarla gönderilen bu beş franklar, hem onları veren Courfeyrac için hem

de onları alan Thenardier için bir muammaydı. "Kime gidebilirdi bu para?" diye Courfeyrac düşünüyordu.

"Bu

para bana nereden gelebilir ki" diye kendi kendine soruyordu Thenardier.

-74-

Marius, son derece üzgündü. Her şey, sanki yeniden yer yarılıp içine girmişti. Önünde hiçbir şey görmüyordu; hayatı tekrar o esrara gömülmüş, o da bu esrarın içinde el yordamıyla oradan oraya dolaşıp duruyordu. Bu karanlığın içinde bir an, sevdiği o genç kıızı, onun babası gibi görünen o ihtiyarı, kendisi için

tek ilgi merkezi, bu dünyada tek umut olan bu iki meçhul varlığı çok yakından görmüştü. Ne var ki, tam onları

ele geçirdiğini sandığı an, bir esinti bütün bu gölgeleri alıp götürüvermişti. En korkunç darbeden bile ortaya

bir kesinlik, bir hakikat kıvılcımı sıçramamıştı. Hiçbir tahminde bulunmak mümkün değildi. Bildiğini sandığı' âdi bile artık bilmiyordu. Yalnız şurası muhakkaktı ki, bu ad artık Ursule değildi. Tarlakuşu ise bir

lakaptı. Peki, ya ihtiyar için ne demeli? Gerçekten saklanıyor muydu polisten? Marius'ün aklına Invalides civarında rastladığı ak saçlı işçi gelmişti. Bu işçiyle, M. Leblanc'ın aynı adam olması şimdi muhtemel görünüyordu. Demek kılık değiştiriyordu? Bu adamın kahramanca yanlan olduğu gibi, şüpheli yanlan da vardı. Niçin imdat diye bağıırıp yardım istememişti? Niçin kaçırmıştı? Genç kızın babası mıydı, değil miydi? Nihayet, gerçekten Thenardier'nin tanıdığını sandığı adam mıydı? Thenardier, onu başkasına benzetmiş olabilir miydi? Çıkar yolu olmayan bir sürü problem. Bütün bunlar Luxembourg'da-ki genç kızın o büyüleyici

melek güzelliğinden hiçbir şey eksiltmiyordu şüphesiz. Kahredici bir keder sarmıştı Marius'ü; kalbinde tutku,

-75-

gözlerinde gece vardı. İtilmişti, çekilmişti, yerinden kımıldayamıyordu. Her şey yok olmuş, yalnızca aşk kalmıştı. Aşk bile içgüdülerini, ani nurlandıışlarını kaybetmişti. Genellikle bizi yakan bu alev, bizi aydınlatır

da, üzerimize bir parça da olsa dışarısı için faydalı bir ışık serper. Marius tutkunun bu sessiz öğütlerini artık

duymuyordu bile. Hiçbir zaman kendi kendine. "Şuraya bir gitsem mi, şunu bir denesem mi?" demiyordu. Adına artık Ur-sule diyemediği varlık bir yerlerdeydi şüphesiz, ama hiçbir şey, Marius'e onu hangi yönde

araması gerektiğini bildirmiyordu. Şimdi bütün hayatı iki cümlede özetini buluyordu: Nüfuz edilemez bir sis

içinde, mutlak bir kararsızlık. Onu tekrar görmeyi daima özlemlerle istiyor, ama artık hiç ümit etmiyordu. Üstelik sefalet de geri geliyordu. Bu dondurucu soluğu hemen yanıbaşında, ensesinde hissediyordu.

Bütün

bu şiddetli fırtınalar içinde, uzun zaman var ki çalışmalarına ara vermişti. Çalışmaya ara vermek kadar tehlikeli bir şey yoktur; hemen kaybolup giden bir alışkanlıktır o. Bu alışkanlığı bırakmak kolay, yeniden edinmekse güçtür.

Biraz hayal kurmak iyi bir şeydir, tıpkı temkinli uyuşturucu madde gibi. Bu, çalışan zekânın bazen oldukça

inatçı ateşlerini yatıştırır ve saf düşüncenin çok sert kenar çizgilerini düzelten, şurada, burada bazı boşlukları, aralıkları dolduran, bütünleri birleştiren, fikirlerin sivri köşelerini yumuşatan, gevşek, serin bir

buhar yaratır zihinde. Ama aşın hayal de batırır, boğar. Kendisini bütün bütün

-76-

düşünceden ayırıp, hayale atan zihin işçisinin vay haline! Kolayca yükseklere çıkacağını sanır, ama sonunda

her şeyin aynı olduğunu söyler. Büyük hata!

Düşünce, zihnin emeğidir, hayalse şehvetin. Düşüncenin yerine hayali koymak, zehiri gıda ile karıştırmak demektir.

Marius, hatırlanacağı gibi buradan başlamıştı. Tutkusu ortaya çıkmış ve sonunda onu amaçsız, dipsiz, boş hayallerin içine yuvarlamıştı. Böyle olunca, artık insan evinden ancak hayal kurmak için çıkar. Tembelce yaratılış. Çalkantılı, ama durgun girdap. Ve çalışma azaldığı ölçüde ihtiyaçları da artıyordu. Bu bir yasadır.

İnsan hayalperestlikte genellikle cömert ve yumuşaktır, gevşeyen düşünce hayata sıkıca sanlamaz. Bu tür

yaşayışta iyilik, kötülüğe karışmıştır, çünkü gevşeklik felaket getirici olsa da, cömertlik sağlıklı ve iyidir. Ne

var ki, cömert, asil ruhlu ve de çalışmayan yoksul adam mahvolmuş demektir. Kaynaklar kurur,

zorunluluklar

birbiri ardınca kendini gösterir.

En dürüst, en azimli insanların bile en zayıf ve en kötülerle birlikte yuvarlanıp gittikleri bir ölüm bayını ki,

sonunda şu iki çukurdan birine varır: Ya intihar, ya suç.

Hayal kurmak için dışarı çıka çıka, sonunda öyle bir gün gelir ki, insan kendini suya atmak için dışarı çıkar.

Aşın hayal, Escousselan, Lebraslan* yaratır.

* Birlikte yazdıkları bir eserin başarısızlığa uğraması üzerine yine birlikte intihar eden iki genç Fransız şairi.

(Türkçeye çevirenin notu.)

-77-

Marius, gözlerinin artık görmez olduğu genç kıza dikilmiş olduğu halde, bu bayırdan aşağı ağır ağır iniyordu.

Şimdi bu yazdığımız belki garip görünür, ama doğrudur. Kayboluş halindeki bir varlığın anısı kalbin karanlıkları içinde ışımaya devam eder; ne kadar kaybolursa, o kadar çok parlar; umutsuz, karanlık ruh, ufukta bu aydınlığı görür; içteki gecenin yıldızıdır bu. Marius'ün bütün düşüncesi oydu. Başka hiçbir şey düşünmüyordu; eski elbisesinin artık giyilemez hale geldiğini, yeni elbisenin ise eskidiğini, gömleklerinin yıprandığını, şapkasının yıprandığını, ayakkabılarının yıprandığını, yani hayatının yıprandığını belli belirsiz fark ediyor, kendi kendine. "Ölmeden önce onu bir kerecik olsun görebil-sem," diyordu.

Kafasında tek bir tatlı fikir kalmıştı, bu onun kendisini sevmiş olduğu fikriydi; bunu onun bakışı söylemişti.

Kız, onun adını bilmiyordu, ama ruhunu biliyordu ve bulunduğu o yerde, o esrarengiz yer neresi olursa olsun, orada belki de hâlâ seviyordu onu. Marius'ün onu düşündüğü gibi, onun da Marius'ü düşünmediğini kim bilebilirdi ki? Bazen her seven kalbin yaşadığı o anlatılmaz saatlere benzer saatlerde ortada yalnızca acı

duymak için nedenler varken, yine de içinde bir sevinç ürpertisi duyarak, kendi kendine. "Bunlar, bana gelen

onun düşünceleri," diyor, sonra ilave ediyordu. "Belki benim düşüncelerim de ona gidiyordur."

Bir an sonra başını sallayarak, bu hayalden uyanıyor, ama yine de bu, onun ruhuna

-78-

bazen umuda benzer ışıklar serpmeyi başan-yordu. Zaman zaman, özellikle hayalperestleri en kedere boğan akşam saatlerinde aşkın beynine doldurduğu en saf, en kişisel olmayan, en ideal hayalleri yalnız bu işte kullandığı bir defterin yapraklarına döküyordu. Bu işe, "ona mektup yazmak," diyordu.

Bu söylediklerimize bakıp, onun aklında bir bozukluk olduğu sanılmamalıdır. Tersine, çalışmak ve belli bir hedefe doğru azimle ilerlemek melekesini gerçi kaybetmişti, ama düşüncesinin açıklığı ve düzgünlüğü her zamankinden fazlaydı. Marius, gözleri önünde olup biten şeyleri, hatta en ilgisi olmayan olayları ya da insanları bile, garip olmakla beraber sakin ve gerçek bir aydınlık içinde görüyordu; hepsi hakkında adeta dürüst bir bitkinlikle, safça bir ilgisizlikle en doğru sözü bulup, söylüyordu. Vardığı hükümler, umuttan hemen

tamamen kopmuş bir halde, yükseklerde dolaşıyor, süzülüyordu.

Bu zihin durumu içinde hiçbir şey onun gözünden kaçmıyor, hiçbir şey onu aldatamı-yordu; her an hayatın,

insanlığın, kaderin sırlarını keşfediyordu. Tann'nın, bunalımlar içindeyken bile aşka ve felakete layık bir ruh

verdiği insana ne mutlu! Bu dünyaya ait şeyleri ve insan kalplerini bu çifte ışık altında görmemiş olan biri, hiçbir gerçeği görmemiş, hiçbir şey bilmiyor demektir.

Seven ve acı çeken ruh, yücelik mertebesindedir.

Öte yandan, günler birbirini takip ediyor, yeni hiçbir şey ortaya çıkmıyordu. Sadece,

-79-

ona önünde kalan katedilecek karanlık mesafe her an biraz daha kısalıyormuş gibi geliyordu. Dibi bulunmayan sarp yamacın kenarını şimdiden açık seçik görür gibi oluyordu.

"Nasıl olur!" diye tekrarlayıp duruyordu kendi kendine, "Onu bir daha göremeyecek miyim?"
Saint-Jacques Sokağı'ndan yukarıya doğru gidip, şehir kapısı yanda bırakılarak, soldaki eski iç bulvar bir

süre takip edilecek olursa, önce Sante Sokağı'na, sonra Glacie-re'e varılır ve küçük Gobelins Irmağı'na gelmeden az önce bir araziye rastlanır. Burası, Paris'in uzun, tekdüze bulvarlar kuşağında ressam Ruysdael'in oturmak hevesine kapılacağı tek yerdir.

Orası güzelliğin, nasıl olduğu bilinmeden ortaya çıktığı bir yerdir: Üzerine boydan boya ipler gerilmiş, yemyeşil bir çayır, iplerde rüz-gârlanarak kuruyan paçavralar, XIII. Louis zamanında inşa edilmiş, acayip

tarzda çatı pencereleriyle delinmiş kocaman damı olan eski bir sebze çiftliği binası, harap tahta perdeler,

sesler; ufukta Pantheon, sağır, dilsizler ağacı, siyah, bodur, acayip, eğlenceli, muhteşem Val-de-Grâce ve dipte Notre-Dame'm kulelerinin ciddi, onurlu dörtköşe tepeleri.

Görölmeye değer bir yerdir burası, onun için de kimse gelmez. Çeyrek saatte bir iki tekerlekli yaysız bir araba, ya da bir yük arabası ya geçer, ya geçmez.

Marius'ün tek başına yaptığı gezintiler, onu, bir defasında su kenarındaki bu araziye

-80-

götürdü. O gün, bu bulvarın üstünde ender rastlanan bir şey, bir yolcu vardı. Bu yerin adeta vahşi güzelliğinden belli belirsiz etkilenen Marius, yoldan geçene sordu; "Buranın adı nedir?" Yolcu cevap verdi: "Tarlakuşunun tarlası." Arkadan ekledi: "İvry'li çoban kızını Ul-bach, burada öldürmüştü."

Ne var ki, Marius, tarlakuşu kelimesinden sonrasını artık hiç duymamıştı. Hayalperestlikte böyle tek bir kelimenin doğurduğu ani donmalar vardır. Bütün düşünce birdenbire bir fikrin etrafında toplanıp, yoğunlaşır, başka hiçbir şey kavrayacak gücü kalmaz. Tarlakuşu, Marius'ün melankolisinin'

Serinliklerinde Ursule'ün yerini alan isimdi. O esrarengiz içten konuşmalara özgü mantıksız şaşkınlıkla; "Bak hele," dedi, "Bu onun tarlasıymış. Burada onun oturduğu yerdeyim." Saçma bir şeydi bu, ama karşı konulması imkânsızdı. Böylece her gün tarlakuşunun tarlasına gelmeye başladı. 2. Hapishanelerin Kuluçkalığında Suç Embriyonlarının Oluşması

Javert'in Gorbeau viranesinde kazandığı zafer dörtbaşı mamur gibi görünüyordu, ama aslında hiç de öyle değildi.

Önce Javert, tutsağı yakalayamamıştı; bu, onun başlıca kaygısıydı. Sıvışan bir maktul, katilden daha çok kuşku uyandırır; haydutlar için bu kadar değerli bir av olan bu kişi-81nin devlet gücü için daha az değerli olmaması pek muhtemeldi. Sonra Montparnasse da Javert'in elinden kaçmıştı.

Bu 'şeytan züppesi'ni ele geçirmek için başka bir fırsatı beklemek gerekiyordu. Gerçekten de, bulvarın ağaçlan altında gözcülük yapmakta olan Eponine'e rastlayan Montparnasse, kızla Nemorin olmayı, babayla Schin-derhannes olmaya tercih ettiği için, onu alıp götürmüştü. Böyle yapması kendi açısından iyi de olmuştu. Serbestti. Eponine'e gelince; Javert, onu enseletmişti, ama zayıf bir teselli idi bu. Eponine, Madelonnettes'de Azel-ma'yla buluşmuştu.

Nihayet Gorbeau viranesinden Force Ha-pishanesi'nf kadar olan yolda, başlıca tutuklulardan biri olan Claquesous ortadan kaybolmuştu. Bu işin nasıl olduğunu kimse bilemiyordu, memurlar, zaptiye çavuşları "hiçbir şey anlayamıyorlardı", buhar olmuştu, parmak kelepçelerinden sıynhvermiş, arabanın çatlakları arasından akıp gitmişti, sanki araba yarılmış, o da kaçmıştı; kimse ne diyeceğini bilemiyordu, bilinen tek şey, hapishaneye gelindiğinde Claquesous'un artık ortada olmadığıydı. Bu işte ya cinlerin perilerin parmağı vardı ya da polisin. Suda eriyen bir kar tanesi gibi, Claquesous da karanlıkta erimiş miydi? Yoksa polislerle açıklanmayan bir işbirliği içinde miydi? Düzensizlikle düzen arasında çift taraflı bir muamma mıydı bu adam? Hem suç hem de ceza ile ortak bir merkez üzerinde mi bulunuyordu? Bu Sfenks'in ön ayaklan -82-

suçun, arka ayaklan devlet gücünün içinde miydi? Javert, bu gibi kombinezonlan asla kabul etmezdi, bu gibi uzlaşmalar karşısında diken diken kesilirdi, ama onun takımında başka müfettişler de vardı, bunlar onun altında olmakla beraber, polis müdürlüğünün sır-lannı belki de ondan daha fazla vakıftılar ve Claquesous gayet iyi ajanlık yapabilecek karakterde bir alçaktı. Geceyle böylesine dalavereli içten ilişki halinde olmak, haydutluk için fevkalade uygun, polis için de pek mükemmel bir şeydir. Böyle iki tarafı keskin kılıca benzeyen alçaklar vardır. Kısacası, ne olduysa oldu, kaybolan Claquesous bulunamadı. Javert

bu işe şaşmaktan çok, öfkeleni.

Marius'e gelince; Javert, adını unutmuş olduğu 'korkuya kapılmış olması muhtemel o avukat enayisi'ni pek umursamıyor du. Zaten bir avukat nasıl olsa her zaman bulunabilirdi. Ama o sadece avukat mıydı? Soruşturma başlamıştı. Sorgu hakimi, gevezelik eder umuduyla Patron-Minette çetesinin adamlarından birini hücreye koymamayı daha faydalı bulmuştu. Bu, Petit-Banquier Sokağı'ndaki uzun saçlı adam Brujon'du. Onu Charlemagne avlusuna salmışlardı, nöbetçilerin gözü üzerindeydi. Bu Brujon adı, La Force Hapishanesinin anılanından biridir. Yeni binanın avlusu denen, hapishane idaresinin Saint-Bernard avlusu, hırsızlansa Aslanlar Çukuru adını verdikleri o menfur avluda, sol tarafta damlara kadar yükselen pul, yosun ve mantarlarla kaplı duvarın üzerinde, şimdi haydutların ya--83-

1811'deki Brujon, 1832'deki Brujon'un babasıydı.

Gorbeau tuzağında kendisini ancak şöyle bir görebildiğimiz bu oğul Brujon, hayli kurnaz ve becerikli, ama şaşkın ve mızımız tavırlı, dinç bir delikanlıydı. Bu şaşkın tavrına bakarak, sorgu hakimi, tecrit hücrelerinden çok, Charlemagne avlusunda işe yarayacağı düşüncesiyle onu bırakmıştı.

Hırsızlar, adaletin eline düştüler diye işlerine ara vermezler. Bu kadcık bir şey için hiç istiflerini bozmazlar. Bir suçtan dolayı hapiste olmak, başka bir suçun işlenmesine engel değildir. Onlar salonda bir tabloları dururken, atölyelerinde yeni bir eser üzerinde çalışmaktan geri kalmayan sanatkârlar gibidir. Brujon, hapishanede şaşırılmış gibi görünüyordu. Bazen onu Charlemagne avlusunda saatlerce ayakta, kantinin penceresinin yanında durup, kantin fiyatlarını gösteren ve sarımsak 62 santim, diye başlayıp yaprak

ci-garası 5 santim diye biten pis bir tabelayı aptal aptal seyrederken görüyorlardı. Ya da vaktini, dişlerini

birbirine vurup titremekle, ateşi olduğunu söyleyip, hasta koğuşundaki yirmi sekiz yataktan birinin boş olup

olmadığını soruşturmakla geçiriyordu.

-84-

Birdenbire, 1832 Şubâü'nün ikinci yansına doğru uyuşuk Brujon'un, siparişle iş gören hapishane

hademeleri

aracılığıyla kendi adına değil de, üç arkadaşı adına üç ayn iş sipariş verdiği öğrenildi. Bunlar, ona toplam elli

meteliğe mal olmuştu. Bu aşın masraf, hapishane müdürünün dikkatini çekti.

Araştırma yapıldı, tutukluların konuşma yerinde asılı sipariş tarifesine bakılarak, bu elli meteliğin

dökümünün

şu şekilde olduğu öğrenildi: Üç siparişten biri Pantheon'a, on metelik; biri Val-de-Grâce'a, on beş

metelik; biri

de Grenelle şehir kapısına, yirmi beş metelik. Bu sonuncusu, tarifinin en pahalıydı. Pantheon da, Val-

de-

Grâce da, Grenelte şehir kapısı da çok korkunç üç serserinin oturdukları yerlerdi. Bunlar; Kruideniens,

nam-ı

diğer Bi-zarro; serbest bırakılmış forsa Glorieux ve bir de Barre-Carrosse'du. Bu olay polisin dikkatini

onların

üzerine çekti. Bu adamların, elebaşlarından ikisinin, Babet'le Gueulemer'in, hapse atılmış olan Patron-

Minette'le gizli bağlan olduğu tahmin edilmekteydi. Brujon'un, ev adreslerine değil de, sokakta

bekleyen

kimselere gönderdiği mesajlarda, tasarlanan bazı muzır işlere dair haberler olduğu sanılıyordu. Elde

başka

bazı belirtiler de vardı; üç serseri yakalandılar. Böylece Brujon'un kurduğu bir oyununun boşa çıkarıldığı

sanıldı.

Bu tedbirler alındıktan yaklaşık bir hafta sonra, bir gece yeni binanın alt kat yatakhanelerini kontrol eden

gözcü devriye, jetonunu kutuya atacağı sırada -gözcülerin görevlerini tam olarak yerine getirdiklerinden

emin

ol-

-85-

mak için kullanılan bir usuldü bu; her saat başında, yatakhanelerin kapılarına çakılı kutuların hepsine birer

jeton atılması gerekiyordu- evet, bir gözcü, yatakhane kapısındaki gözetleme deliğinden, Brujon'un yatağında oturmuş, duvardaki lambanın ışığında bir şeyler yazdığını gördü. Gardiyan içeri girdi. Brujon'u bir

ay süreyle hücreye attılar, ama yazdığı şeyi ele geçiremediler. Polis de daha fazla bilgi sağlayamadı. Yalnız, kesin olan şu ki, bu olayın ertesi günü Charlemagne avlusundan Aslanlar Çu-kuru'na, ik avluyu ayıran beş katlı binanın üzerinden bir 'posta' atıldı.

Mahpusların posta dedikleri şey, sanatkârca yoğurulup, şekillendirilmiş bir ekmek topağıdır. Bunu İrlanda'ya,

yani hapishanelerden birinin damının üzerinden, bir avludan öbürüne gönderirler. Kelimenin etimolojisi şudur: İngiltere'nin üzerinden, bir topraktan öbürüne, İrlanda'ya. Bu toprak avluya düşer. Onu yerden alan

açar, içinde o avludaki mahkûmlardan birine yazılmış bir pusula bulur. Ekmek topağını bulan bir mahpusa,

pusulayı sahibine verir, yok, bir gardiyan ya da hapishanelerde 'koyun', kürekte 'tilki' denilen gizlice satılmış

mahkûmlardan biriye, pusula hapishane kalemine götürülür ve oradan polise teslim edilir.

Bu defa posta, gönderildiği kişi o sırada tecritte olmasına rağmen adresine ulaştı. Postanın gönderildiği kişi,

Patron-Minette'in dört elebaşısından biri olan Babet'den başkası değildi.

-86-

Postanın içinde durulmuş bir kâğıt vardı, üzerinde sadece şu iki satırlık yazı bulunuyordu:

"Babet, Plumet Sokağı'nda yapılacak bir iş var. Kapısı demir parmaklıklı bir bahçe."

Brujon'un gece yazdığı şey, buydu.

Erkek ve kadın arayıcılara rağmen, Babet pusulayı Force'dan Salpetriere'de, yatan 'iyi bir kadın dost'una

ulaştırmanın çaresini aradı. Magnon adındaki bu kız polis tarafından sıkıca gözlenmekteyse de, henüz tutuklanma-mıştı. Okuyucunun adına daha önce de rastlamış olduğu bu Magnon'un, daha ileride belirtileceği

gibi, Thenardierlerle ilişkisi vardı ve Eponine'i görmeye giderken Salpetrier.etfe Ma-delonnettes arasında

köprü işi görebiliyordu.

İşte tam o sıralarda Thenardier hakkında yürütülen soruşturmada kızları aleyhine yeterli delil bulunamadığından, Eponine'le Azelma tahliye edildiler.

Eponine çıkarken, Madelonnettes'in kapısında onu bekleyen Magnon, Brujon'un Ba-bet'ye yazdığı pusulayı

ona vererek, işin aydınlatılmasını ona havale etti.

Eponine, Plumet Sokağı'na gitti, parmaklıklı kapıyı ve bahçeyi tanıdı, evi inceledi, gözetledi, kolladı ve birkaç

gün sonra Cloche-perce'de oturan Magnon'a bir peksimet götürdü. Magnon da bunu Babet'nin Salpetriere'deki metresine ulaştırdı. Hapishanelerin karanlık sembolizminde peksimet: İş yok anlamına gelir.

Öyle ki, aradan bir hafta geçmeden, Babet ile Brujon, biri 'soruşturma'ya gider, öteki

-87-

oradan dönerken, Force'un devriye yolunda karşılaştıklarında:

"Burjon ne haber P Sokağı'ndan?" diye sordu.

"Babet peksimet," karşılığını verdi.

Böylece Brujon'un La Force'da yavruladığı bu suç cenini boşa gitti.

Ne var ki, bu boşa giden cenin, Brujon'un programına büsbütün yabancı bazı sonuçlara yol açtı. Bunları

az

sonra göreceğiz.

İnsan çoğu zaman, bir ipliği düğümlediği-ni sanırken başka bir ipliği bağlar.

3. Mabeuf Baha'ya Görünen Bir Hayal

Marius, artık kimseye gitmiyordu, yalnız ara sıra Mabeuf Baba'ya rastlıyordu.

Marius, yeraltı mahzenlerinin merdiveni diyebileceğimiz ve insanın başının üstünde mutlu adımların sesini

duyduğu ışıksız yerlere doğru giden kasvetli basamakları ağır ağır inerken, M. Mabeuf de aynı basamakları

kendi yönünden inmekteydi.

Cauteretz'in Florası artık satılmaz olmuştu. Austerlitz'deki, iyi güneş görmeyen küçük bahçede, çivit ağacı

yetiştirme denemeleri başarılı olmamıştı. M. Mabeuf, burada ancak rutubet ve gölge seven birkaç nadide

bitkiyi yetiştirebiliyor, ama yine de cesaretini kaybetmiyordu. Botanik bahçesinde 'masrafı kendisine ait

olmak üzere' çivit ağacı yetiştirme denemelerinde bulunmak için iyi güneş gören bir toprak parçası elde etmişti. Bunun için, Flora'smın bakırdan klişelerini rehin

-88-

sandığına yatırmıştı. Öğle yemeğini iki yumurtaya indirmişti, bunun da birini, on beş aydır ücretini ödemediği

yaşlı hizmetçisine bırakıyordu. Öğle yemeği de, çoğu zaman onun tek yemeği oluyordu. Artık o çocuksu gülüşüyle gülmüyordu, aksi biri olmuştu, ziyaretçi de kabul etmiyordu. Marius, ona gitmeyi düşünmemekle iyi

yapıyordu. Bazen Mösyo Mabeufün botanik bahçesine gittiği saatte, yaşlı adamla delikanlı Höpital Bulvan'nda karşılaşıyorlardı. Konuşmuyor, sadece üzgün bir baş işaretiyle selamlaşıyorlardı. Sefaletin bir an gelip,

dostluk bağlarını çözmesi ne acıdır! Eskiden iki dostken, şimdi yoldan geçen iki yaya olmuşlardı.

A

Kitapçı Royol ölmüştü. M. Mabeuf, artık yalnız kitapları, bahçesi ve çivit ağacıyla ilgileniyordu. Bunlar mutluluğun, zevkin ve ümidin onun nazarında aldığı üç şekildi. Yaşaması için bu kadarı ona yetiyordu.

Kendi

kendine, 'Top top mavi çiçeklerimi elde edince zengin olacağım,' diyordu, "rehinden bakırlarımı kurtaracağım, hokkabazlıkla, davul çalarak, gazetelere ilan vererek, Florama yeniden rağbet kazandıracağım. Pierre de Medi-ne'in 1559 baskısı, tahta kapaklı Gemicilik Sanatı kitabından bir nüsha satın

alacağım, nereden alacağımı da biliyorum." Bu arada gün boyunca çivit ağacı tarlasında çalışıyor, akşamları

eve döndüğünde bahçesini suluyor, kitaplarını okuyordu. M. Mabeuf o tarihte seksen yaşma yaklaşmıştı.

Bir akşam garip bir hayal gördü:

Evine dönmüştü, henüz ortalık iyice ay-

-89-

dımlıktı. Sağlığı bozuk olan Plutarque Ana hasta, yatıyordu. Üzerinde biraz et kalmış bir kemik ve mutfak masasının üzerinde bulunduğu bir parça ekmekle akşam yemeğini yemiş, bahçesinde sıra vazifesi gören devrik bir taşın üzerine oturmuştu.

Bu sıranın yanında, eski meyve bahçelerinde olduğu gibi, kiriş ve tahtalardan yapılmış hayli harap kocaman

bir tür dolap yükseliyordu; zemini tavşan kümesi, üst katı sebzelikti. Kümeste tavşan yoktu, ama sebzelikte

sadece birkaç elma vardı: Kış için saklananlardan arta kalanlar.

M. Mabeuf, kendisini pek ilgilendiren, hatta -yaşı için vahim şey- zihnini uğraştıran iki kitabı gözlüğünün yardımıyla karıştırmaya, okumaya koyulmuştu. Tabiatmdaki çekingenlik, onu bâtil inançları benimsemeye

eğilimli kılıyordu. Bu kitaplardan birincisi Başkan Delancre'm Cinlerin Değişken Mizacı adlı ünlü eseri, diğeriyse Mutor de la Rubau-diere'in Vaavert Şeytanları ve Bierre'in Cinleri Üzerine kitabıydı. Bu son kitap, onu büsbütün ilgilendiriyordu, çünkü bahçesi, zamanında cinlerin pek sık uğradığı bir yerdı. Alacakaranlık yukarıda olanları ağartmaya, aşağıda olanları da karartmaya başlıyordu. Mabeuf Baba, bir yandan okuyor, bir yandan da elindeki kitabın üstünden bitkilerini ve özellikle muhteşem katmerli bir zakkumu seyrediyordu; bu onun içine teselli veren şeylerden biriydi. Saniyeliyle, rüzgârla, güneşle dört gün geçmiş, tek bir damla yağmur düşmemişti. Saplar bükülüyor, tomurcuklar eğili-

-90-

yor, yapraklar dökülüyordu, hepsinin sulanmaya ihtiyacı vardı. Özellikle katmerli zakkum pek mahzun duruyordu. Mabeuf Baba, bitkilerin de ruhu olduğuna inananlardandı. İhtiyar adam bütün gün çivit ağaçları ekili toprak parçasında çalışmış, yorgunluktan bitkin düşmüştü; buna rağmen yerinden kalktı, kitaplarını sıranın üstüne koydu ve iki büklüm bir vaziyette, sarsak adımlarla kuyuya kadar gitti, ama zinciri yakaladığı zaman, onu çengelinden çıkaracak kadar bile çekemedi. Bunun üzerine geri döndü ve gözlerini derin bir üzüntüyle gitgide yıldızlarla dolan gökyüzüne doğru kaldırdı. Akşam vaktinde, insanoğlunun acılarını bilmem nasıl kasvetli ve ebedi sevinç altında ezen bir huzur vardı. Gece de, gündüz kadar kurak geçeceğe benziyordu. "Her tarafta yıldızlar var!" diye düşündü ihtiyar, "en küçük bir bulut bile yok! Bir damla su bile yok!" Bir an yukarı kalkan başı, tekrar göğsüne düştü. Başını yine kaldırdı, mırıldanarak gökyüzüne bir daha baktı: "Bir damla çiy! Birazcık merhamet!" dedi yalvarırcasına. Kuyunun zincirini bir kere daha kancasından çıkarmayı denedi, ama yapamadı. Tam o anda bir ses duydu; şöyle diyordu: "Mabeuf Baba, bahçenizi sulamamı, ister misiniz?" Aynı zamanda çitten vahşi bir hayvan geçiyormuş gibi bir ses geldi, çalılırların arasın-

-91-

dan uzun boylu, zayıf bir kızın çıktığını gördü M. Mabeuf. Kız, ona korkusuzca bakarak karşısına dikildi. Bir insandan çok, alacakaranlıkta açılan bir şekle benziyordu. Kolayca telaşlanan biri olduğundan, az önce söylediğimiz gibi, hemen korkuya kapılan Mabeuf Baba, daha verecek bir hecelik karşılık bulamadan, karanlığın içinde acayip bir sertlikle hareket eden bu varlık, zinciri kancasından çıkarmış, kovayı kuyuya daldırıp çekmiş ve bahçe süzgecini doldurmuştu bile. Adamcağız çıplak ayaklı, partial etekli bu görüntünün çiçek tarlaları arasında koşuşup, çevresine hayat dağıttığını görüyordu. Bahçe süzgecinin yapraklar üzerinde çıkardığı ses Mabeuf Baba'nın ruhunu sevinç ve hayranlıkla dolduruyordu. Katmerli zakkum, ona artık mutluymuş gibi geliyordu. Birinci kova boşalınca, kız bir ikincisini, sonra bir üçüncüsünü çekti. Bütün bahçeyi suladı. Simsiyah görünen silüetiyle onun böyle tarhlar arasındaki yollarda, yırtık pırtık şalını köşeli uzun kollan üzerinde sallaya sallaya yürümesinde, adeta yarasaya benzeyen bir hal vardı. İşini bitirince, Mabeuf Baba, gözlerinden yaşlar akarak kıza yaklaştı ve elini onun alınına koydu. "Tanrı sizi takdir edecektir," dedi, "mademki çiçeklere özen gösteriyorsunuz, siz bir meleksiniz." "Hayır," diye cevap verdi kız, "ben şeytanım, ama umurumda bile değil."

-92-

İhtiyar, onun cevabını beklemeden ve duymadan haykırdı: "Ne yazık ki, kötü bahtlı ve yoksulum! Sizin için hiçbir şey yapamayacak durumdayım!" "Benim için bir şey yapabilirsiniz," dedi kız. "Ne gibi bir şey?"

"Mösyö Marius'ün nerede oturduğunu söyleyebilirsiniz."

İhtiyar hiçbir şey anlamadı.

"Hangi Mösyö Marius'ün?"

Fersiz gözlerini kaldırdı, kaybolmuş bir şeyi arar gibi yaptı.

"Vaktiyle buraya gelen bir genç."

Bu arada Mösyö Mabeuf, hafızasını yokla-mıştı.

"Ha! Evet!" diye haykırdı, "kimi demek istediğinizi anlıyorum. Durun bakayım! Mösyö Marius... Baron Marius

Pontmercy, hay Tanrım! Şeyde oturuyor... Daha doğrusu, artık oturmuyor... Ha, evet, bilmiyorum."

Bunu derken bir katmerli zakkum dalını bağlamak için eğilmişti, devam etti:

"Bak, şimdi hatırladım. Sık sık bulvardan geçiyor, Glaciere tarafına doğru gidiyor. Cro-ulebarbe Sokağı. Tarlakuşu tarlası. Oraya gidin. Kolayca rastlarsınız."

M. Mabeuf doğrulduğunda ortada hiç kimse kalmamıştı, kız kaybolmuştu.

Elbette biraz korktu.

"Doğrusu, bahçem sulanmış olmasaydı, bunun bir ruh olduğuna inanırdım," diye düşündü.

-93-

Bir saat sonra yattığında, aynı şey yine aklına geldi, uykuya dalarken düşüncenin, denizi geçmek için balık olan masal kuşu gibi uykuyu aşmak için yavaş yavaş rüya haline girdiği o bulanık anda, kendi kendine, dalgın dalgın şöyle diyordu:

"Doğrusu, bütün bunlar Rubaudiere'in cinlere dair anlattıklarına pek benziyor. Bu sakın bir cin olmasın?"

4. Marius'e Görünen Hayal

Bir 'ruh'un Mabeuf Baba'yı ziyaretinden birkaç gün sonra, bir sabah -günlerden pazartesiydi, yani Marius'ün

Courfeyrac'tan Thenardier için yüz metelik ödünç para aldığı gündü- Marius parayı cebine koymuş, onu hapisane kalemine götürmeden önce, dönüşte çalışabilmesini sağlayacağı ümidiyle 'biraz gezinmeye' gitmişti. Zaten bu hep böyle oluyordu. Yataktan kalkar kalkmaz biraz çeviri yapmak üzere bir kitapla, bir

kâğıdın başına oturuyordu. O tarihte, yaptığı iş Almanların ünlü bir kalem kavgasını, Gans'la Savigny arasındaki tartışmayı Fransızcaya çevirmektir. Savigny'yi alıyor, Gans'ı alıyor, dört satır okuyor, bir satır

yazmaya çalışıyor, ama yapamıyordu, önündeki kâğıtla kendi arasında bir yıldız görüyordu.

Sandalyesinden

kalkıyor, "Şöyle bir dışarı çıkayım. Böylelikle çalışabilirim," diyordu.

Tarlakuşunun tarlasına gidiyordu.

Orada, o yıldızı büsbütün fazla, Savigny ile Gans'ı ise büsbütün az görüyordu.

-94-

Sonra evine dönüyor, işine devam etmeyi deniyor, ama bir türlü başaramıyordu; beyninde kopan tellerin hiçbirini yeniden bağlamaya imkân olmuyordu. O zaman kendi kendine; "Yarın dışarı çıkmayacağım. Çalışmama engel oluyor," diyor, yine de her gün çıkıyordu.

Courfeyrac'ın evinden çok, Tarlakuşunun tarlasında oturuyordu. Asıl adresi şuydu; Sante Bulvarı, Croulebarbe Sokağı'ndan sonraki yedinci ağaç.

O sabah bu yedinci ağaçtan ayrılmış, Go-belin Irmağı'nın korkuluğuna oturmuştu. Güneş, taze açmış, pırı pırlı yaprakların arasına keyifli keyifli süzülüyordu.]""

Marius, 'o'nu hayal ediyordu. Hayalleri yergi halini alıp, kendi üzerine düşmekteydi. Benliğini saran tembelliği, bu ruh kötürümlüğünü ve her an gözlerinin önünde koyula-şıp kalınlaşan, artık güneşi bile ona göstermez olan gece karanlığını acı acı düşünüp duruyordu. Ne var ki, hareket gücü son derece azaldığı, kendini üzüntüye bırakacak kadar da gücü kalmadığı için, bir monolog bile sayılamayacak olan bu karmakarışık fikirlerin acıklı fıskırışı arasında, bu melankolik dalgınlık arasında yine de dış dünyaya ait duygular ona kadar ulaşabiliyordu. Arkasında, aşağısında, ırmağın iki kıyısında, çamaşırlarını çitileyen Gobelin'in çamaşırcı kadınlarını, başının üstünde ise kara ağaçların içinde şakıyan kuşları duyuyordu: Bir yanda özgürlüğün, mutlu tasasızlığın, kanatlanmış boş zamanın sesi; öbür yanda emeğin gürül-

-95-

tüsü. Onu derin hayallere, hatta adeta tefekküre iten bir şeydi bu iki neşeli gürültü.

Vecd içinde yıkılmışlığı ortasında birdenbire tanıdık bir ses işitti:

"Hah! İşte orada!" diyordu. Gözlerini kaldırdı ve bir sabah odasına gelmiş olan o kötü bahtlı çocuğu, Thenardier'le-rin büyük kızı Eponine'i tanıdı. Şimdi artık onun adının ne olduğunu biliyordu. Tuhaf değil mi,

kız hem yoksullaşmış hem de güzelleşmişti. Oysa bu iki yönde de ileri tek adım atabilecek gibi görünmüyordu. Aydınlık ve sefalet yönünde çifte ilerleme kaydetmişti. Kararlı bir tavırla Marius'ün odasına

girdiği o günkü gibi yine yalınayak, yine partal elbiseler içindeydi, ama elbiseler iki ay daha eskimişti; delikleri

daha geniş, limeleri daha iğrençti. Ses yine aynı kısık ses, alın sıcak, kuru yelin yakıp kırıştırdığı aynı alın,

aynı başıboş bakışlar; şaşkın ve oynak. Yüz ifadesinde eskisinden fazla olarak, hapse girmenin sefalete eklediği bir tür ürküntü ve acmdıncılık vardı.

Saçlarında saman ve ot kırıntıları göze çarpıyordu; Hamlet'in deliliğinin bulaşmasıyla aklını kaçıran Ophella'da olduğu gibi değil de, bir ahır samanlığında yattığı...

Ve bütün bunlarla birlikte, güzeldi. Ey gençlik! Ne muhteşem bir yıldızsın sen!

Kız bu sırada, kansız yüzünde bir parça sevinç ve gülümseme benzeri bir Marius'ün önünde durmuştu.

Bir süre sanki konuşamıyormuş gibi kalakaldı ve sonunda:

"Nihayet size rastlayabildim!" dedi. "Mabe-

-96-

uf Baha'nın hakkı varmış, bu bulvardaymışsınız! Sizi ne kadar çok aradım! Bir bilerseniz! Biliyor musunuz, ben içerdeydim. On beş gün! Sonra salıverdiler! Çünkü bana yüklenebilecek hiçbir suç yoktu, hem zaten akıl

yaşıma da henüz girmedim. İki ay daha gerekiyor. Ah! Sizi ne kadar aradım! Altı haftadan beri. Demek artık

orada oturmuyorsunuz, öyle mi?"

"Hayır," dedi Marius.

"Ha! Anlıyorum. O şeyden ötürü. Böyle zorbalıkla soygunlar hiç de hoş değil. Siz de taşındınız. Ama durun

hele! Niçin eski püskü şapkalar giyiyorsunuz! Sizin gibi bir gencin güzel elbiseleri olmalı. Biliyor musunuz Mösyö Marius? Mabeuf Baba, size Baron Mârius bilmem ne diyor. Baron olduğunuz doğru değil, değil mi?

Baronlar yaşlı olurlar, Luxem-bourg'da, şatonun önüne, en güneşli yere giderler, bir metelik verip, la Quotidienne okurlar. Bir keresinde, bir mektup götürmek için öyle bir baronun evine gitmiştim. Yüz yaşından

fazlaydı. Söylesenize, şimdi nerede oturuyorsunuz?"

Marius, cevap vermedi:

Kız devam etti:

"Ah! Gömleğinizde bir delik var. Onu sizin için dikmem gerekir."

Gittikçe mahzunlaşan bir ifadeyle sordu:

"Yoksa beni görmekten memnun değil misiniz?"

Marius susuyordu. Kız da bir an sessiz kaldıktan sonra haykırdı:

"Ama eğer istesem sizi memnun görünmeye zorlayabilirim!"

-97-

"Nasıl?" diye sordu Marius, "Ne demek istiyorsunuz?"

"Yo! Bana biraz önce sen diyordunuz!" dedi kız.

"Peki öyleyse, ne demek istiyorsun?" Kız dudaklarını ısırıldı; tereddüt eder gibiydi, sanki bir iç mücadele geçiriyordu. Nihayet kararını vermiş göründü.

"Boşver, fark etmez. Kederli görünüyorsunuz, oysa keyifli olmanızı istiyorum. Yalnız, bana güleceğinizi vaat

edin. Güldüğünüzü ve 'Oh, iyi! Bu güzel işte!' dediğinizi görmek istiyorum. Zavallı Mösyö Marius!
Hatırlıyor

musunuz? Bana ne istersem vereceğinizi vaat etmişsiniz..."

"Evet! Konuşsana canım!" Kız, Marius'ün gözlerinin içine bakarak: . "Adresi buldum," dedi.

Marius, sapsarı kesildi. Bütün kanı kalbine çekildi.

"Hangi adresi?" "Benden istediğiniz adresi!" Gayretle söylercesine ilave etti: "Şu adres... Hani, bildiğiniz!"

"Evet!" diye kekeledi Marius. "Küçükhanımın adresi!" Bu sözü söyledikten sonra derin bir iç çekti.

Marius üstünde oturduğu korkuluktan yere atladı, heyecandan kendini kaybetmiş-cesine kızın ellerine sarıldı.

"Oh! Peki öyleyse! Götür beni! Söyle bana! Ne dilersen iste benden! Neresi?"

"Gelin benimle," diye cevap verdi kız, "so-

-98-

kağı ve numarayı iyi bilmiyorum, buraya göre tam aksi yönde, ama evi biliyorum, sizi oraya götüreceğim." Elini çekti ve ekledi: "Ah! Ne kadar da memnun oldunuz!" Sesinin tonu, dışardan bakan birini üze-bilirdi, ama

sarhoş ve kendinden geçmiş bir halde olan Marius'e hiç dokunmadı.

Marius'ün alnından bir bulut geçti. Epo-nine'in kolunu yakaladı.

"Bana bir şey için yemin et!" "Yemin mi edeyim?" dedi kız, "bu • da ne demek oluyor? Bak hele! Yemin etmemi istiyorsunuz, öyle mi?" Güldü.

"Baban! Söz ver bana Eponine! Yemin et bana ki, bu adresi babana vermeyeceksin!" Kış şaşırılmış bir halde ona doğru döndü. "Eponine! Adımın Eponine olduğunu nereden biliyorsunuz?"

"Bana söz ver, dediğimi yapacağına dair!" Ama kız onu duyuyor gibi gözüküyordu. "Çok güzel bu! Bana Eponine dediniz." Marius, onu iki kolundan birden yakaladı. 'Tann aşkına bana cevap ver! Ama söylediğime

dikkat et, bildiğin adresi babana söylemeyeceğine bana söz ver!"

"Babam mı?" dedi kız, "Ha, evet, babam! Gönlünüz rahat olsun. O hücrede. Zaten babam umurumda bile değil!"

"Ama söz vermiyorsun bana!" diye Marius haykırdı.

Kız kahkahalarla gülererek:

"Canım, kollarımı bıraksanıza," dedi, "am-

-99-

ma da tartakladınız beni! Tamam! Tamam! Söz veriyorum size! Yemin ediyorum! Ne önemi var ki benim için? Adresi babama söylemeyeceğim. Oldu mu şimdi? Bu muydu istediğiniz?"

"Başka birine de söylemeyeceksin, değil mi?"

"Hiç kimseye."

"Şimdi beni oraya götür," dedi Marius. "Hemen mi?" "Hemen."

"Gelin" Ah! Ne kadar da memnun, ne kadar da memnun! diye kendi kendine söylendi. Birkaç adım attıktan sonra durdu. "Beni çok yakından izliyorsunuz Mösyö Marius. Bırakın, ben önden gideyim, siz de hiç belli etmeden, şöyle arkamdan gelin. Sizin gibi bir gencin, benim gibi bir kadınla birlikte görülmesi doğru olmaz."

Bu çocuğun ağzından çıkan bu 'kadın' sözünün taşıdığı olanca anlamı hiçbir dil ifade edebilecek güçte değildir.

On, on iki adım kadar sonra yeniden durdu; Marius, ona yetişti. Kız, ona dönmeden, yan tarafa doğru konuştu:

"Aklıma gelmişken söyleyeyim, hatırlarsınız, bana bir şey vaat etmiştiniz hani?"

Marius ceplerini karıştırdı. Bütün van yoğu baba Thenardier'e verilecek beş franktan ibaretti. Parayı alıp,

Eponine'in eline tutuşturdu.

Kız parmaklarını açtı, parayı avucundan yere düşürdü ve mahzun bir tavırla delikanlıya bakarak, "Sizin paranızı istemiyorum," dedi.

-100-

ÜÇÜNCÜ KİTAP PLUMET SOKAĞINDAKİ EV

1. Sırlı Ev

Geçen yüzyılın ortalarına doğru Paris Yüksek Mahkemesi'nin yuvarlak, siyah kadife takkeli başkanlarından

biri, bir metresi olduğu ve bunu sakladığı için -çünkü o devirde büyük asilzadeler metreslerini' ele güne gösterdikleri halde burjuvalar saklarlardı-Saint Germain dış mahallesinde bugün Plu-met Sokağı denilen ıssız Blomet Sokağı'nda, o zamanlar Combat des Animause adını taşıyan yerin yakınlarında 'küçük bir ev' inşa ettirmişti.

Bu ev tek katlı bir köşktü. Zemin katta iki salon, birinci katta iki oda, aşağıda bir mutfak, yukarıda küçük özel

bir salon, damın altında bir çatı odası vardı. Bütün bunlar geniş bir parmaklıkla caddeye bakan bahçenin gerisindeydi. Aşağı yukarı beş dönümlük bir bahçeydi bu. Yoldan geçenlerin bütün görebildikleri bundan ibaretti. Ama köşkün arkasında dar bir avlu ve avlunun sonunda altı mahzen, iki odadan ibaret alçak bir daire, icabında bir çocukla bir süt ninenin gizlene-bilmesini sağlayabilecek eski bir yapı vardı. Bu yapı, arka

tarafından, gizli ve ancak sırrı --IOI-

nı bilenlere açılabilen bir kapıyla, dar, uzun, taş döşeli, dolambaçlı, üstü açık, iki yanında yüksek duvarlar uzanan bir dehlize bağlanıyordu. Bu dehliz de olağanüstü bir maharetle gizlenmişti ve bütün köşelerini, bütün kıvrımlarını takip ettiği kapalı bahçelerin ve bostanların arasında adeta kaybolmuşcasına uzayıp giderek, yine sırrını bilenlerce açılabilen başka bir kapıya varıyordu. Bu, yaklaşık bin metre öteden, hemen

hemen başka bir mahalleye, Babylone Sokağı'na tenha ucuna açılan bir kapıydı.

Sayın başkan bu kapıdan girerdi. Öyle ki, onu gözetleyip, takip eden ve her gün esrarengiz bir şekilde bir

yere gittiğini görenler olsa bile, bunlar Babylone Sokağı'na gitmenin, Blomet Sokağı'na gitmek demek olduğunu asla akıl edemezlerdi. Ustaca satın alınan arsalar sayesinde, kurnaz hakim bu gizli yol işini kendi

toprağı üzerinde, yani hiçbir kontrole uğramaksızın yaptırabilmişti. Daha sonra, bu dehlize bitişik toprak

parçalarını bahçe ve ekim alanı olarak kullanılmak üzere küçük parseller halinde yeniden satmıştı. Bu toprak

parçalarının sahipleri her iki tarafta da gözlerinin önündeki duvarın müşterek bir duvar olduğunu sanıyor ve

çiçek tarhları, meyve bahçeleri ortasından iki duvar arasında kıvrılarak giden taş döşeli uzun yol şeridinin

varlığından şüphe bile etmiyorlardı. Bu garipliği yalnızca kuşlar görüyordu. Geçen yüzyılın çalibülbülleriyle

arıkuşları herhalde sayın başkan hakkında hayli dedikodu yapmışlardır.

-102-

Mansard tarzında taştan inşa edilmiş, Watteau tarzında lambri kaplanıp döşenmiş, içten barok, dıştan eski

stil, üç sıra çiçek çi-tiyle çevrili olan köşkün yüksek mevkiye olan bir hakime, onun aşk hevesine yaraşır mahrem, şuh ve ihtişamlı bir havası vardı.

Bugün artık ortadan kalkmış olan bu evle, dehliz on beş yıl öncesine kadar hâlâ duruyordu. 93'te, bir sac ve

bakır eşya imalatçısı bu evi yıktırmak üzere satın almış, ama bunun için gerekli parayı ödeyememişti; ulus,

adamı iflasa mahkûm etmişti. Böylece, bakırcı evi yıkacağına, ev bakırcıyı yıkmış oldu. O zamandan beri ev

boş kaldı ve insan varlığının artık hayat aşılamaadığı her mesken gibi yavaş yavaş harap oldu. Eski mobilya-nyla döşeli, satılmaya ya da kiralanmaya daima hazır ve Plumet Sokağı'ndan yol boyunca

ancak

geçen on, on iki kişi 1810' dan beri bahçenin parmaklığında asılı duran, okunmaz hale gelmiş san bir tabelayla bu durumdan haberdar oluyorlardı.

Yine aynı gelip geçenler, Restorasyon son-lanna doğru bu tabelanın ortadan kaybolduğunu, hatta birinci kat

pencerelerindeki pan-jurlann açıldığını fark ettiler. Gerçekten de artık evde oturanlar vardı.

Pencerelere,

içeride bir kadının olduğunu gösterecek şekilde 'sevimli küçük perdeler' asılmıştı.

1829 yılı Ekim ayında yaşlıca bir adam çı-kagelip evi olduğu gibi, pek tabii olarak arkadaki ek bina ve Babylone Sokağı' na açılan dehlizle birlikte kiralamıştı. Bu geçidin iki kapısının gizli açılıp kapanma düzeneğini deye-

-103-

niden yaptırmıştı. Söylediğimiz gibi ev hâlâ mahkeme başkanının eski eşyasıyla döşeliydi. Yeni kiracı bazı onarımlar yaptırmış, şurada burada bazı eksikleri tamamlamış, avluya taşlar, yerlere döşeme tuğlaları, merdivenlere basamaklar, yerlere parke tahtalar, pencerelere camlar koydurmuş ve en sonunda bir genç kız

ve bir yaşlı hizmetçiyle birlikte, gürültüsüz patırtısız, evine giren birinden çok evinden içeri süzülen biri gibi

gelip yerleşmişti. Komşular hiç dedikodu yapmadılar, çünkü zaten komşu yoktu.

Bu az eşyalı kiracı Jean Valjean, genç kız da Cosette'di. Hizmetçi ise, Jean Valjean'ın hastaneden ve sefaletten kurtardığı Toussa-int adında yaşlı, taşralı, kekeme bir kızdı; bu üç özelliğinden dolayı Jean Valjean, onu yanma almaya karar vermişti. Evi, gelir sahibi Mösyö Fauchelevent adıyla kiralamıştı.

Yukarıda

anlattığımız bütün olaylarda okuyucu hiç şüphesiz Jean Valjean'ı tanımakta The-nardier kadar bile gecikmemiştir.

Acaba Jean Valjean, Petit Picpus Manastı-n'ndan niçin ayrılmıştı? Ne olmuştu? Hiçbir şey olmamıştı. Hatırlanacağı gibi Jean Valjean, manastırda mutluydu, o kadar mutluydu ki, sonunda vicdanı bundan kaygı

duymaya başlamıştı. Cosette'i her gün görüyor, içinde babalık duygusunun doğup gittikçe geliştiğini hissediyor, bütün ruhuyla bu çocuğun üzerine titriyordu. Cosette'in kendisine ait olduğunu, hiçbir kuvvetin

onu kendisinden ayıramaya-cağını, bunun böyle sürüp gideceğini, her

-104-

gün ufak ufak teşvik edildiğinden, sonunda onun mutlaka rahibe olacağını, böylece manastan kendisi için olduğu gibi, onun için de şimdiden sonra bütün âlem demek olduğunu, kendisinin burada ihtiyarlayacağını, onun da burada büyüyeceğini, kendisinin burada öleceğini, kısacası -tatlı umut- hiçbir ayrılık ihtimali olmadığını düşünüyordu. Jean Valjean bunları düşünürken tereddüde düştü. Kendi kendini sorguya çekti. Bu mutluluk, acaba tümüyle kendine ait bir mutsuzluk muydu, yoksa başka birinin mutluluğunun da bunda payı var mıydı? Bu yaşlı haliyle o çocuğun kendi mutluluğuna da el koyup, çalmıyor muydu? Kendi kendine; "Hayattan vazgeçmeden önce hayatı tanımak bu çocuğun hakkı," diyordu. Bütün sorunlardan onu kurtarmak bahanesiyle, peşin peşin ve adeta ona hiç danışmaksızın, bütün zevkleri onun elinden çekip almak, onda yapay bir yetenek filizlendirmek için, onun cehaletinden ve kimsesizliğinden yararlanmak, sonuç olarak insani bir varlığı ucubeleştirme, Tan-n'ya yalan söylemekti. Kimbilir, belki de Co-

sette günün birinde bütün bunların farkına varacak, rahibe olduğu için pişmanlık duyacak ve ondan nefret edecekti? Bu son düşünce, oldukça bencil bir düşünceydi, ötekilerden daha az kahfamancaydı, ama onun için tahammül edilmez bir şeydi. Manastırdan ayrılmaya karar verdi.

Karar verdi ve bunun böyle olması gerektiğini üzülenek kabul etti. Buna karşı yapılabilecek itirazlara gelince,

hiçbir itiraz olamaz-

-105-

di. Bu dört duvar arasında geçen beş yıl, bu kayboluş, korku unsurlarını muhakkak ki yok etmiş ya da

dağıtmıştı. Yeniden rahatça insanların arasına girebilirdi. İhtiyarlamış, her şey değişmişti. Artık onu kim tanıyabilirdi ki? Hem sonra, en kötü ihtimalle, tehlike yalnız onun için vardı, kendisi küreğe mahkûm edilmiş

olduğu için, Cosette' i de manastır hayatına mahkûm etmeye hakkı yoktu. Zaten görevler karşısında tehlike

nedir ki? Nihayet, tedbirli olmaktan, onu alıkoyan bir şey de yoktu.

Cosette' in eğitimine gelince, bu hemen hemen bitmişti.

Kararını bir kere verince, fırsat kollamaya başladı. Bu da çıkmakta gecikmedi. İhtiyar Fauchelevent öldü.

Jean Valjean, saygıdeğer başrahibeden bir görüşme dileğinde bulunarak, ona kardeşinin ölümüyle küçük

bir mirasa konduğunu, bunun, ona bundan böyle çalışmadan yaşama imkânını verdiğini, bu yüzden manastırdaki işinden ayrılacağını ve kızını da birlikte götüreceğini, ama Cosette henüz rahibe olmadığına göre, onun hiçbir ücret alınmadan yetiştirilmesinin doğru olmadığını, bu nedenle Cosette' in manastırda geçirdiği beş yıl için bir tazminat olarak cemaate beş bin franklık bir bağışta bulunmasına saygıdeğer başrahibenin izin vermesini tam bir alçakgönüllülikle rica ettiğini söyledi.

Jean Valjean, Ebedi İbadet Tarikatı Ma-nastın'ndan işte böyle ayrıldı.

Manastın terk ederken, anahtarım üstün-

-106-

den hiç ayırmadığı küçük valizi hiçbir taşıyıcıya emanet etmeyerek, kendi kucağında taşıdı. Bu valiz, içinden

sızan koruyucu kokulan yüzünden Cosette' in merakını gıcıklıyordu.

Hemen söyleyelim ki, Jean Valjean bu valizi bundan sonra da hiçbir zaman yanından ayırmadı. Onu daima odasında bulunduruyordu. Oradan oraya göç ederken bile sırasında ilk ve bazen de tek taşıdığı şey buydu.

Cosette buna gülüyor ve "Bu valiz ayrılmaz parça," diyor ve, "onu kıskanıyorum," diye ekliyordu.

Öte yandan, Jean Valjean yeniden açık havaya çıkarken, derin bir endişe duymaktan kendini alamadı.

Plumet Sokağı'ndaki evi keşfeder etmez, hemen orada kaldı. Artık, Ultime Fauchelevent adını almıştı.

Aynı zamanda hep aynı mahallede oturarak dikkati çekmemek, kapılabileceği en küçük bir kuşkuda, gerekiyorsa ortadan kaybolmak ve nihayet Javert' in elinden mucize kabilinden kurtulduğu o geceki gibi hazırlıksız bulunmamak için Paris' te, iki apartman dairesi daha kiraladı. Bunlar pek kötü ve yoksul görünüşlü

iki daireydi: Birbirinden çok uzak iki mahallede, biri Ouest Soka-ğı'nda, öbürü Homme-Arme Sokağı' ndaydı.

Ara sıra, Toussaint' i götürmeden, Coset-te' le birlikte bazen Homme-Arme Sokağı' na, bazen de Ouest Sokağı' na giderek, orada bir ay ya da altı hafta kadar kalıyordu. Hizmetini oralardaki kapıcılara gördürüyor

ve kendi-

-107-

sini, bir ayağı şehirde olan taşralı bir gelir sahibi olarak tanıtıyordu. Bu yüce erdemli kişinin polisten kaçmak

için Paris' te üç ayrı ikametgâhı vardı.

2. Jean Valjean Milli Muhafız

Ama Jean Valjean, asıl Plumet Sokağı'nda oturuyordu ve buradaki yaşayışını şöyle düzenlemişti:

Cosette, hizmetçi kadınla birlikte köşkte oturuyordu. Pencere aralarında yağlıboya resimler olan büyük yatak

odası, duvarlarında yaldızlı süsler olan küçük özel salon, mahkeme başkanının duvarları hah kaplı, geniş koltuklu salonu onundu. Bahçe de ona aitti. Jean Valjean, Cosette' in odasına üç renkten oluşan eski Şam ipeğiyle kaplı kubbeli bir karyola, Figuiet-Saint-Paul Sokağı'nda Gauc-her Ana' dan satın alınmış eski güzel

bir Acem halısı koydurmuş ve bu fevkalâde antikalann ciddiyetini telafi etmek için de, bu okazyon mallann

arasına genç kızlara özgü her türlü neşeli ve zarif küçük eşyayı -etajer, kitaplık ve yaldızlı kitaplar, yazı takımı ve kâğıtlar, kurutma tamponu, sedef kakmalı iş masası, altın yaldızlı gümüşten nakış kutusu, Japon

perseleninden tuvalet takımı- katmıştı. Birinci katın penceresinde karyoladaki gibi kırmızı zemin üstüne üç

renkli Şam ipeklisinden uzun perdeler asılıydı. Zemin katın pencerelerinde ise işlemeli ağır perdeler vardı.

Bütün kış boyunca, Cosette'in evi yukandan aşağı ısıtılıyordu. Jean Valjean'a gelince; o,

-108-

dipteki avluda, kapıcı kulübesine benzer bir yerde oturuyordu. Portatif bir karyola üzerinde bir şiltesi, beyaz

tahtadan bir masası, iki hasır sandalyesi, çiniden bir su testisi, tahta bir raf üzerinde birkaç kitabı vardı.

Kıymetli valizi bir köşede duruyordu. Hiç ateş yakmazdı. Yemeklerini Cosette'le birlikte yiyordu.

Sofrada

onun için daima siyah ekmek bulunurdu.

Toussaint ilk geldiğinde Jean Valjean, ona "Evin efendisi matmazeldir," demişti. "Peki ya siz mö-ös-yö?" diye

Toussaint şaşkınlık içinde sormuştu, "Ben, efendilikten çok daha iyi bir durumdayım, ben babayım."

Cosette, manastırda ev işleri konusunda yetiştirilmişti; onun için zaten pek mütevazı olan ev masraflarına o

bakıyordu. Jean Valjean, her gün onu koluna alıp gezmeye çıkıyordu. Onu Luxembourg Parkı'nın en tenha yoluna götürüyordu; her pazar da âyin için Saint-Jacques-du-Haut-Pas Kilisesi'ne. Bu kiliseyi çok uzak olduğu için seçmişti. Burası çok yoksul bir mahalle olduğundan, bol bol sadaka dağıtıyor, yoksullar kilisede

etrafını sanyorlardı. Thenardierlerin para dilenmek için yazdıkları kâğıtta; Saint-Jacques-du-Haut-Pas Kilisesi'ndeki 'hayırsever zâta' hitabı bu yüzdendi. Jean Valjean, yoksullar ve hastalar ziyarete giderken

Cosette'i de götürmekten memnun oluyordu. Plumet Soka-ğı'ndaki eve hiçbir yabancı girmezdi.

Yiyecekleri

Toussaint getiriyordu. Suyu da Jean Valjean kendisi bulvar üzerindeki, hemen yakındaki bir çeşmeden gidip

alıyordu. Odunu ve

-109-

şarabı, Babylone Sokağı'na açılan kapıya yakın bir yerdeki yan toprağa gömülü, duvarları taş kaplı bir çeşit

kovuğa koyuyorlardı. Burası vaktiyle başkan hazretlerine mağara vazifesi görmüştü, çünkü Çılgınlıklar ve Küçük Evler Devri'nde mağarasız aşk olmazdı.

Babylone Sokağı'ndaki orta boy kapıda mektup ve gazeteler için kumbara kutu vardı. Ancak Plumet Sokağı'ndaki köşkün üç sakini ne gazete ne de mektup aldıklarından, bir vakitler kara cüppeli bir zamparaya

çöpçatanlık ve sırdaşlık eden bu kutu, şimdi ancak vergi tahsildarlarının ihbarnameleriyle Milli Muhafız Teşkilatı'nın bildirilerinin konulmasına yarıyordu. Çünkü gelir sahibi M. Fauchelevent, Milli Muhafız Teşkilatı'ndandı; 1831 nüfus sayımının dar delikli ağından ka-çamamıştı. O tarihte belediyece yapılan istihbarat Patit-Picpus Manastırı'na kadar uzanmış ve nüfuz edilmesi imkânsız, kutsal topluluğun içinden Jean Valjean, belediye başkanlığının gözünde saygıya değer, yani muhafızlık yapabilmeye layık bir kişi olarak çıkmıştı.

Jean Valjean, her yıl üç dört defa üniformasını sırtına geçirip, nöbetini tutmaya gidiyordu. Bu işi seve seve

yapıyordu; bu kıyafet onun tanınmamasına yarıyordu; hem onun münzevi yaşayışına dokunmuyor hem de onu halkın içine karıştırıyordu. Jean Valjean, askerlikten yasal muafiyet çağı olan altmış yaşma artık gelmişti, ama ellisinden fazla göstermiyordu ve zaten başçavuşundan kaçmaya ve Lobau Kontu ile

ihtilafa

düşmeye de hiç

-110-

niyetli değildi; nüfus kâğıdı yoktu, adını saklıyordu, kimliğini saklıyordu, yaşını saklıyordu, her şeyi saklıyordu

ve de söylediğimiz gibi, iyi niyetli bir milli muhafızdı o. Vergisini ödeyen herhangi birine benzemek, onun başlıca arzusuymdu. Bu adamın ideali, içte melek, dışta burjuva olmaktı.

Bir noktayı daha kaydedelim: Jean Valjean, Cosette'le birlikte çıktığı zamanlar anlattığımız gibi giyiniyordu

ve eski bir subayı andıran bir havası vardı. Yalnız çıktığı zamanlar ise -ki genellikle akşamlan oluyordu bu-

daima sırtına bir işçi ceketiyle, bir işçi pantolonu giyiyor, başına da yüzünü gizleyen bir kasket geçiriyordu.

Bu bir tedbir miyâi, yoksa alçakgönüllülük mü? Her ikisi birden. Kaderinin muammalı yanma artık alışmış olan Cosette, babasının garipliklerini pek fark etmiyordu. Toussaint'e gelince, o, Jean Valje-an'a tapıyor ve

yaptığı her şeyi doğru buluyordu.

Jean Valjean'ı görmüş olan kasap, bir gün Toussaint'e "Garip bir adam," dedi. Kadın cevap verdi, "O bir azizdir."

Gerek Jean Valjean, gerek Cosette, gerekse Toussaint, yalnızca Babylone Sokağı'ndaki kapıyı kullanıyorlardı. Demir parmaklıklı bahçe kapısından görülmedikleri takdirde, onların Plumet Sokağı'nda oturduklarını tahmin etmek pek güçtü. Bu parmaklıklı kapı hep kapalı dururdu. Dikkati çekmemesi için, Jean

Valjean, bahçeyi bakımsız bırakmıştı.

Böyle yapmakla yanılıyordu belki de.

-111-

3. Foliis Ac Frondibus'

Bir yüzyıldan fazla zamandır böyle kendi haline bırakılan bu bahçe pek olağandışı, pek sevimli olmuştu. Bundan kırk yıl öncesine kadar oradan geçenler, yolda durup bu bahçeyi serin, yeşil derinlikleri gerisinde sakladığı sırlardan habersiz seyredelerdi. Tepelerinde anlaşılmaz arabesk alınlıklar bulunan yeşermiş, yosun bağlamış iki sütuna bağlı, asma kilitli, eğri büğrü, sallantılı köhne kapının parmaklık çubukları arasından pek çok hayalperest, o devirde gözlerini ve düşüncelerini defalarca saygısız bir merakla içeriye

daldırmışlardı.

Bir köşede, bir taş sıra, yosun tutmuş bir iki heykel, zamanla çivileri çıkmış, duvarda çürüyen birkaç kafes

vardı; ne yol, ne çimen kalmıştı, her tarafı aynkotu bürümüştü. Bahçe sanatı gitmiş, doğa geri gelmişti. Yabani otlar dolup taşıyordu. Zavallı bir toprak parçası için olağanüstü bir maceraydı bu. Şebboyaların cümbüşü pek muhteşemdi. Bu bahçede hiçbir şey eşyanın hayata doğru kutsal hamlesini engellemeye kalkışmıyordu. Tapınmaya değer serpilip gelişme burada, kendi evindeydi. Ağaçlar böğürtlenlere doğru alçalmış, böğürtlenler ağaçlara doğru yükselmiş, bitki tırmanmış, dal eğilmiş, yerde sürünen havada açılanla

buluşmaya gitmiş, rüzgârda uçuşan yosunlar sürüklenenlere doğru secde etmiş, gövde, dal, yaprak, lif, tutam, filiz, sarmaşık, diken, hepsi birbi-

* Yapraklardan, yapraklı dallardan bir perde. -112-

rine karışmış, geçmiş birbirleriyle evlenmiş, karışmıştı; bitkiler sıkı ve derin bir kucaklaşma içinde, yaratanın

memnun bakışları altında, üç yüz kadem karelik bu kapalı yerde, insanlığın kardeşlik sembolü olan kendi kutsal kardeşlik sırrını gerçekleştirmişti. Bu bahçe, artık bir bahçe değil, devasa bir çalılıktı; yani bir orman

gibi içine girelemez, bir şehir gibi kalabalık, bir yuva gibi ürpertili, bir katedral gibi loş, bir çiçek demeti gibi

kokulu, bir mezar gibi yalnız, bir kitle gibi canlı bir şeydi.

Nisan ve Mayıs aylarında demir parmaklıkları kapısı ve dört duvarı arkasında özgür olan bu muazzam çalılık, evrensel filizlenmenin sessiz çalışması içinde kızgınlık devrine girerdi. Doğan güneşin altında adeta kozmik

aşkın akımlarını soluyan, damlalarında Nisan öz suyunun yükselip kaynadığını hisseden bir hayvan gibi ürperir ve muazzam yeşil saçlarını rüzgârda dalgalandırarak nemli toprağın, aşınmış heykellerin, köşkün yıkılmaya yüz tutmuş giriş merdiveninin üstüne, hatta ıssız sokağın kaldırım taşlarının üstüne yıldız gibi çiçekler, inci tanesi gibi çiğ damlalar, bereket, güzellik, hayat, sevinç ve kokular saçardı. Öğle vakti, binlerce

beyaz kelebek buraya sığınır. Burada kar taneleri gibi girdaplar meydana getirerek uçuşmaları, yazın bu

canlı kan görenler için tansal bir manzara oluştururdu. Yeşilliğin bu neşeli karanlıklar içinden masum sesler, ruha tatlı tatlı konuşur, cıvıltıların söylemeyi unuttuklarını vızıltılar tamamlardı. Akşamlar bahçeden bir -113-

hayal buharı yayılıp, onu kaplar, sisten bir kefen, semavi, sakin bir hüznü onu bürürdü. Her yandan, hanımellerin, kahkaha çiçeklerinin sarhoş edici kokusu, nefis ince bir zehir gibi yayılırdı. Dalları arasında uykuya varmak üzere olan ağaçkakanların, kuyruksalla-yanların son çağrışımları duyulurdu. Burada insan kuşla ağaç arasındaki kutsal samimiyeti hissederd. Gündüzleri kanatlar yaprakları sevindirir, geceleri yaprakları kanatları korur.

Kışın, çalılık kapkara, ıslak, diken diken ve titrek olurdu ve evin görülmesine imkân tanır. Dallarda çiçekler, çiçeklerde çiğ taneleri yerine san yaprakları soğuk, kaim halisi üzerinde salyangozları çektiği gümüşten uzun şeritler görülürdü. Her durumda, her görünüş altında; her mevsimde, ilkbaharda da, kışın da, yazın da, sonbaharda da, bu kapalı küçük bahçede melankoli, seyir, inziva, özgürlük, insan yokluğu, Tanrı varlığı bir nefes gibi dolaşır ve paslanmış parmaklıkları eski kapı, sanki bu bahçe benimdir, der gibiydi. Varsın Paris'in kaldırımları çevreyi sarmış olsun. Varennes Sokağı'nın klasik, azametli otelleri iki atım ötede bulunsun, Invalides'in kubbesi ta yakında görünsün, millet meclisi hiç uzakta olmasın, varsın Bourgogne Sokağı'nın, Saint-Dominique Sokağı'nın karoçaları hemen yakınlarda tantanayla dolaşsın, sa-n, kahverengi, beyaz, kırmızı yolcu arabaları az ötedeki yol kavşağından karşılıklı gelip geçsinler, Plumet Sokağı yine ıssızdı. Eski -114-

mal sahiplerinin ölümü, gelip geçen bir devrim, eski servetlerin yıkılması, insansızlık, unutulmuşluk, kırk yıl kendi haline bırakılmışlık, dulluk, bütün bunlar eğreltiotlarını, sığırkuyrukları, baldıranları, civanperçemlerini, yüksükotlarını, soluk yeşil çuhadan geniş yapraklı büyük nakışlı bitkileri, kertenkeleleri, donuzları böceklerini ve kuşları, ayağına çabuk daha bir sürü haşaratı bu imtiyazlı bahçeye geri getirmeye yetmişti; bilmem nasıl bir vahşi ve yabani ululuğu toprağın derinliklerinden çıkarıp, bu dört duvar arasında gözler önüne sermeye kâfi gelmişti. İnsanoğlunun adice düzenlerini boşa çıkararak, bir kannıca kadar kartala kadar yayıldığı her yere daima tam olarak yayılan doğa, böylece Paris'in küçük, kötü bir bahçesinde, yeni dünyanın bakir bir ormanındaki kadar sertlik ve haşmetle açılıp saçılmıştı.

Aslında hiçbir şey küçük değildir; doğanın derin sızıntılarını içinde duyan herkes bunu bilir. Gerçi felsefe için mutlak bir tatmin hiçbir zaman mümkün değildir. Sonucu olduğu kadar nedeni de sınırlandırmaya imkân yoktur, ama yine de varlığın seyrine dalan biri, bütün bu kuvvet dağılımlarının sonunda birliğe vardığını görmeye sınırsız bir şekilde kendinden geçer. Her şey, her şey için çalışır. Matematikteki cebir, bulutlar için de geçerlidir; yıldızın yaydığı ışık, güle fayda sağlar; hiçbir düşünür akdikenin kokusunun takımyıldızları için yarırsız olduğunu söylemeye cesaret edemez. Kim bir molekülün yörüngesini hesap edebilir ki? Dünyaları ya--115-

radilyonda kum tanelerinin düşüşünün belirleyici olmadığını nereden biliyoruz? Sonsuz büyükle sonsuz küçük'ün karşılıklı med ve cezirlerini, varlığın uçurumlarında, nedenlerin yankılanışını ve yaradılışın uçurumlarını kim biliyor ki? Minik bir kurt önemlidir, küçük büyüktür, büyük küçüktür; her şey zorunluluk içinde dengededir; düşünce için müthiş bir görüntü. Canlı varlıklarla eşya arasında mucizevi ilişkiler vardır; güneşten gülbitine kadar bu uçsuz bucaksız bütünlük içinde kimse kimseyi horgöremez; herkes birbirine muhtaçtır. Işık, yeryüzünün kokularını gökyüzüne ne yaptığını bilmeden alıp götürmez;

gece, uyuyan çiçeklere yıldızların esansını dağıtır. Uçan kuşların hepsinin ayaklarında sonsuzluğun ipi bağlıdır. Filizlenme, bir göktaşının patlamasından, yumurtasını kıran bir kırlangıcın gaga darbelerinden etkilenir ve aynı zamanda hem bir solucanın doğuşunu hem de Sokrates'in dünyaya gelişini tayin eder. Teleskobun bittiği yerde mikroskobun işi başlar. Bu ikisinden hangisinin görüş alanı daha büyüktür? Siz seçin. Çiçeğe göre bir küf, galaksi içindeki takımyıldızıdır. Bir nebula ise, yıldızların kaynaştığı bir karınca yuvasıdır. Zekâya ait şeylerle maddeye ait olanlar arasında da aynı şaşkıncı sarmaş dolaşık; hem de daha harika bir şekilde yer alır. Elementlerle ilkeler, maddi âlemle manevi âlemi aynı aydınlığa kavuşturacak şekilde birbirleriyle karışır, birleşir, evlenir ve çoğalırlar. Fenomen, ezeli ve ebedi bir kendi üzerine dönüştür. Engin -116-

kozmetik takaslarda, evrensel hayat kimsenin bilmediği miktarlarda gider gelir ve bu gidiş geliş sırasında her şeyi akımların görülmez esrarında yuvarlar, her şeyi kullanır, tek bir rüyayı, tek bir uykuyu bile harcamaz, buraya bir minicik hayvan serper, şuraya bir yıldız ufalar, sallanır, kıvrılır, ışığı bir kuvvet haline getirir, düşüncüyü bir element yapar -dağınık, ama bölünmez, ben denilen o geometrik nokta dışında her şeyi içinde eriten bir element- her şeyi atom-ruha dönüştürür, her şeyi Tann'dan çiçeklendirir, bütün eylemleri, en yücesinden en bayağısına kadar hepsini, başdöndürücü bir mekanizmanın karanlığında karıştırıp yoğurur, bir böceğin uçuşunu dünyanın dönüşüne bağlar, kim bilir, belki de yasanın aynılığı dolayısıyla, kuyruklu yıldızın uzaydaki hareketini bir tek hücrelinin su damlası içindeki dönüşüne bağımlı kılar. Zihinden yapılmış bir makine. Muazzam bir çark sistemi ki, ilk motoru sinek yavrusu, son çarkı ise Zodyak'tır. 4. Değişen Parmaklıkları Kapı

Vaktiyle çapkınlık sırlarını gizlemek için yapılan bu bahçe sanki şimdi değişmiş, masum sırları barındırmaya yarar olmuştu. Artık ne çardakları, ne çimenlikleri, ne kameriyeleri ne de mağaraları görünüyordu; her raftan bir tür gibi sarkan karmakarışık muhteşem bir loşluğu vardı. Baf şehri yeniden

* Ünlü bir Venüs tapmağı bulunan Kıbrıs'ın bir şehri. -117-

Aden olmuştu. Tövbekârın biri, bu inziva yerini sağlığa kavuşturmuştu. Bu çiçek sergisi şimdi çiçeklerini ruha sunuyordu. Bir zamanlar ünü hayli lekelenmiş olan bu bahçe yeniden bekaret ve mahremiyet, namus yoluna girmişti. Bir mahkeme başkanıyla yardımcısı bir bahçıvan, yani Lamoignon'un* geleneğini sürdürdüğüne inanan bir adamla Le N6-te'un" geleneğini sürdürdüğüne inanan başka bir adam, bu bahçeyi çerçevelemişler, kesmişler, biçmişler, cicilibicili süslemişler, gönül maceralarına uygun bir biçime sokmuşlardı. Doğa ise onu yeniden ele almış, gölgelerle doldurmuş, aşka uygun bir düzene koymuştu. Bu inziva içinde hazır bekleyen bir de yürek vardı. Aşka yalnızca kendini göstermek kalıyordu; burada onun için yeşillikten, ottan, yosundan, kuşların iç çekişlerinden, yumuşak karanlıklardan, heyecanlı dallardan kurulmuş bir tapınak ve tatlılıktan, inançtan, saflıktan, umuttan, özleyişten ve hayalden ibaret bir ruh vardı. Cosette, manastırdan henüz çocuk denilebilecek bir çağda çıkmıştı; on dördünden biraz fazlaydı, 'nankör yaşta'ydı. Daha önce de söylediğimiz gibi, gözleri dışında, güzelden çok, çirkine benziyordu. Buna rağmen hiçbir hoş olmayan çizgisi yoktu, ama acemi tavırlı, çekingen ve aynı zamanda cüretliydi, kısacası büyük bir küçük kızdı.

* Ünlü bir Fransız hakimi. Paris Yüksek Mahkemesi'nin ilk Başkanı. " Fransız bahçe ve park desinatörü (1613-1700).

-118-

Eğitimi tamamlanmıştı; yani ona dini, hatta ve özellikle dinin uygulamaya bağlılığını, 'tarih'i, yani manastırda tarih denilen şeyi, coğrafyayı, grameri, fiilden türetilmiş sıfatları, Fransa krallarını, biraz müziği,

surat asmayı, vs. öğretmişlerdi, ama bunun dışında hiçbir şey bilmiyordu; bu hem sevimli hem de tehlikeli bir

şeydi. Bir genç kızın ruhu karanlıkta bırakılmamalıdır; bir süre sonra orada, tıpkı bir karanlık odada olduğu gibi çok ani, çok şiddetli seraplar meydana gelir. Onun yavaş yavaş, ihtiyatla, gerçeklerin doğrudan

ve sert ışığı yerine, yansımala-nyla aydınlatılması gerekir. Çocukça korkulan dağıtan, düşüşleri önleyen zarif

bir şekilde ciddi ve faydalı bir yarı aydınlık. Bu yarı aydınlığın nasıl ve neden ibaret olacağını, ancak bakirelik

anıyla kadınlık tecrübesinin içinde birleştiği analık içgüdü, o harikulade sezgi bilebilir. Hiçbir şey bu içgüdü'nün yerini tutamaz. Bu genç kızın ruhuna şekil verme konusunda dünyanın bütün rahibeleri bir araya

gelse, bir annenin yerini tutamaz.

Cosette'in annesi olmamıştı. Onun ancak birçok anneleri olmuştu.

Jean Valjean'a gelince, gerçi şefkatlerin her türlü olduğu gibi, ihtimamların her türlü onda vardı, ama ne

de olsa o hiçbir şey bilmeyen yaşlı bir erkekti.

Oysa, bir kadının hayata hazırlanması gibi ciddi eğitim içinde, masumiyet denilen büyük cehalete karşı savaşmak için ne derin bir bilime ihtiyaç vardır!

-119-

Hiçbir şey manastır kadar genç bir kızı tutkulara hazırlamaz. Manastır, düşünceyi bilinmeyene doğru çevirir.

Kendi üzerine kapanan yürek, samimiyetle içini dökemediği için oyulur, açılmadığı için derinleşir. İşte o hayaller, varsayımlar, tasarlanan romanlar, özenilen maceralar, akıl almaz kurgular, ruhun iç karanlığında kurulan koca koca yapılar -demir parmaklıklı kapı aşılır aşılmaz, tutkuların hemen içinde kendilerine bir barınak buldukları karanlık ve gizli meskenler-hep buradan kaynaklanır. Manastır insan kalbi üzerinde öyle

bir baskıdır ki, üstün gelebilmesi için bütün ömür boyunca sürmesi gerekir.

Cosette manastırdan ayrıldığında, Plumet Sokağı'ndaki evden daha canayakın ve daha tehlikeli bir yer bulamazdı. İnzivanın, özgürlüğün başlangıcıyla birlikte, devamıydı bu. Kapalı bir bahçe, ama haşin, zengin, şehvetli ve kokulu bir bahçe; manastırdaki hayallerle aynı hayaller; ama sadece aralıktan görülebilen genç

erkekler; demir parmaklıklı bir kapı, ama sokağa bakan bir kapı.

Ama şunu tekrar edelim ki, Cosette buraya geldiğinde henüz bir çocuktü. Jean Valje-an, bu bakımsız bahçeyi ona verdi. "Burada ne istersen yap," diyordu. Cosette'i eğlendiriyordu bu, bahçedeki bütün çalı demetlerini, bütün taşları yerinden oynatıyor, içlerinde, altlarında 'hayvanlar' arıyor, oynuyordu, ama orada

hayal kuracağı günler de gelecekti; bu bahçeyi ayaklarının altında, otların arasında bulduğu böcekler için seviyordu, -120-

ama başının üstünde, dalların arasında göreceği yıldızlar için onu seveceği günler de gelecekti.

Sonra babasını, yani Jean Valjean'ı bütün ruhuyla, saf bir evlat sevgisiyle seviyordu. Bu sevgi, yaşlı adamı

onun için arzulanan sevimli bir arkadaş yapmaktaydı. Hatırlanacağı gibi, Mösyö Madeleine çok okurdu, Jean

Valje-an da bunu devam ettirmiş ve böylece iyi konuşur olmuştu. Kendi kendini yetiştirmişti, kültürlü ve alçakgönüllüydü; onda gerçek bir zekânın gizli zenginliği ve iyi bir konuşma yeteneği vardı. Ancak iyiliğine

çeşni katacak kadar bir haşinliği kalmıştı, çetin bir kafa, yumuşak bir yürekti. Luxembourg Parkfhdada başbaşa

konuşmalarında her şeyi uzun uzun açıklar, bunu yaparken bazen okuduklarından, bazen de çektiği acılardan yararlanırdı. Onu dinlerken Cosette'in gözleri dalgın dalgın etrafta dolaşırdı.

Bu sade insan Cosette'in düşüncesine yettiği gibi, bu vahşi bahçe de onun gözlerine yetiyordu.

Kelebeklerin

peşinden epeyce koştuktan sonra, soluk soluğa onun yanına gelir; "Ah! Ne kadar çok koştum!" der, Jean Valjean onu alnından öperdi.

Cosette bu iyi adamı taparcasına seviyordu. Daima onun peşindeydi. Jean Valjean neredeyse, rahat ve huzur da oradaydı. Jean Valjean ne köşkte ne de bahçede oturduğundan, Cosette, çiçeklerle dolu bahçeden

çok, taş döşeli arka avluda; kapitone koltukların yaslandığı, duvarları kıymetli halılarla kaplı büyük salondan

çok, hasır sandalyelerle dö-

-121-

seli küçük dairede bulunmaktan hoşlanıyordu. Jean Valjean, bazen rahatsız edilmenin mutluluğu içinde gülümseyerek ona, "Hadi, sen kendi evine git bakayım! Beni biraz yalnız bırak!" derdi.

Genç kız, ona evladın babaya yapabileceği sitemlerin bütün incelik ve zerafetini taşıyan şefkat dolu, sevimli

sitemlerde bulunurdu:

"Babacığım, sizin evinizde çok üşüyorum, niçin bir halı serip, bir soba kurmuyorsunuz?"

"Sevgili yavrum, benden daha değerli nice insan var ki, başlarmm üstünde bir damları bile yok."

"Öyleyse, niçin benim evimde ateş ve gerekli her şey var?"

"Çünkü sen bir kadınsın ve de çocuksun." "Olsun! Erkeklerin üşüyüp, rahatsız yaşamaları mı gerekir?"

"Bazı

erkeklerin."

"İyi öyleyse, ben de buraya o kadar sık gelirim ki, siz de burada ateş yakmak zorunda kalırsınız."

Genç kız yine ona şöyle diyordu: "Babacığım, niçin hep böyle adi ekmekler yiyorsunuz?"

"Çünkü kızım..."

"Peki öyleyse, siz yerseniz, ben de ondan yerim."

O zaman, Cosette kara ekmek yemesin diye, Jean Valjean beyaz ekmek yiyordu.

Cosette çocukluğunu hayal meyal hatırlıyordu. Hiç tanımadığı annesi için sabah ak-

-122-

şam dua ederdi. Thenardierler aklında rüya gibi iki korkunç ve iğrenç çehre olarak kalmıştı. 'Bir gün, gece

vakti,' bir ormana su almaya gittiğini hatırlıyordu. Sanki hayata bir uçurumun dibinde başlamış, Jean Valjean

gelip, onu oradan çekip çıkarmış gibi geliyordu. Çocukluğu onun üzerinde, çevresinde kırkayakların,

örümceklerin, yılanların dolaştığı bir dönem etkisi yapıyordu. Akşamları uyumadan önce düşündüğünde,

Jean Val-jean'ın kızı olduğuna, onun kendi babası olduğuna dair pek açık bir fikri olmadığı için, annesinin ruhunun bu iyi adama geçtiğini ve gelip onunla birlikte oturduğunu hayal ediyordu.

Jean Valjean otururken gelip, yanağını onun beyaz saçlarına dayar ve üzerlerine sessizce bir damla gözyaşı

akıtırken, kendi kendine; "Belki de benim annem bu adam!" derdi.

Söylemesi gariptir, ama Cosette, manastırda yetişmiş bir kızın derin cehaletini paylaşıyordu; bakirelikte analık tamamen anlaşılmaz bir şey olduğundan, ne kadar mümkünse, o kadar az annesi olduğuna karar vermişti sonunda. Bunu Jean Valjean'a sorduğu her defasında Jean Valjean susuyordu. Sorusunu tekrarlayacak olursa, o bir gülümseyişle karşılık veriyordu. Bir keresinde ısrar etti; Jean Valjean'm gülümsemesi bir damla gözyaşına döndü.

Jean Valjean'm bu suskunluğu, Cosette'in annesi Fantine'i bir gece karanlığına büründürüyor du.

Bu bir ihtiyatlı ılık mıydı? Bir saygı belirtisi

-123-

miydi? Yoksa o adı kendisinininkinden başka bir belleğin gelişigüzel hatırlamalanna teslim etmenin verdiği bir

korku muydu?

Cosette küçükken, Jean Valjean hiç çekinmeden ona annesinden bahsediyordu, ama genç kız olunca, Jean

Valjean için bu artık imkânsızdı. Artık buna cesareti olmadığını hissediyordu. Acaba Cosette yüzünden mi?

Yoksa Fantine yüzünden mi? Bu hayali Cosette'in düşüncesine sokmaktan, ölmüş kadını üçüncü bir kişi olarak kaderlerine karıştırmaktan adeta dini bir korku duyuyordu. Bu hayal, ona kutsal görüldüğü ölçüde korkunç da geliyordu. Fantine'i düşünüyor ve kendisini sessizliğin ağırlığı altında ezilmiş hissediyordu. Karanlıklar içinde, bir ağzın üzerinde bir parmağa benzer şeyler görür gibi oluyordu. Fantine'de bulunan ve

yaşayışı sırasında zorla ondan çekilip çıkarılmış olan bütün o namus, ölümünden sonra tekrar gelip onun üzerine konmuştu da, infial içinde bu ölünün huzurunu kolluyor, öfkeyle mezarında ona bekçilik mi

ediyordu?

Jean Valjean, farkında olmadan bunun baskısını mı üzerinde hissediyordu? Ölümün sırlarına inanan biri olarak, biz bu esrarlı açıklamayı kabul etmeyeceklerden değiliz...

İşte, Fantine adını Cosette'e bile söyleyemem enin nedeni buydu.

Bir gün Cosette, Jean Valjean'a:

"Babacığım," dedi, "Bu gece rüyamda annemi gördüm. İki büyük kanadı vardı. Annem, sağlığında azizelik mertebesine ermiş olmalı."

-124-

"Büyük acılar pahasına," diye karşılık verdi Jean Valjean.

Aslında Jean Valjean mutluydu.

Cosette onunla sokağa çıktığında gururla, mutlulukla, tam bir iç huzurla onun koluna yaslanıyordu. Jean Valjean, yalnız kendisinde tatmin bulan böylesine bir sevginin bütün bu belirtileri karşısında haz içinde eridiğini hissediyordu. Zavallı adam, bir melek gibi sevincinden uçuyor, titriyordu, vecd içinde bunun ömür

boyunca böyle sürüp gideceğine kendi kendini inandırıyor, aslında böylesine büyük bir mutluluğu hak edecek kadar acı çekmemiş olduğunu düşünüyor ve onun gibi bir sefilin masum varlık tarafından bu derece

sevilmesine izin verdiği için ruhunun derinliklerinden Tann'ya şükrediyordu.

5. Gül, Bir Savaş Aleti Olduğunu Fark Ediyor

Bir gün Cosette tesadüfen aynasına baktı ve "Tuhaf şey!" dedi kendi kendine. Kendisini adeta güzel bulmuştu. Bu, onu garip bir huzursuzluğa düşürdü. O ana kadar güzel mi çirkin mi olduğunu hiç düşünmemişti. Gerçi kendisini aynada görüyordu, ama bakmıyordu bile. Sonra ona birçok defalar çirkin olduğunu söylemişlerdi. Yalnız Jean Valjean, alçak sesle, "Yok canım! Yok canım!" diyordu. Her ne hal ise, Cosette daima çirkin olduğuna inanmış ve çocukluğun uysal kabul-lenışı içinde bu düşünceyle büyümüştü. İşte, birdenbire aynası ona tıpkı Jean Valjean gi-

-125-

bi; "Yok canım," diyordu. Bütün gece uyumadı. "Ya güzelsem," diye düşünüyordu, "güzel olmam ne kadar da

garip olur ya!" Ve manastırda güzellikleriyle sükse yapan bazı arkadaşlarını hatırlıyor, içinden; "Nasıl," diyordu, "ben de matmazel filanca gibi miyim yani!"

Ertesi gün yine kendine baktı, ama tesadüfi bir bakış değildi bu ve şüpheye düştü; "Bunu da nereden uydurdum," dedi, "hayır, çirkinim işte." Sadece iyi uyumamıştı o kadar, gözleri yorgun ve alttan morarmış,

yüzü de solgundu. Bir gün önce kendini güzelleşmiş sandığında pek fazla bir sevinç duymamıştı, ama artık böyle sanmaz olmak onu üzdü. Bir daha kendine bakmadı ve on beş gün süreyle aynaya sırtını dönerek saçlarını yapmaya çalıştı.

Akşamları, yemekten sonra genellikle ya salonda nakış işler ya da manastırda öğrendiği başka bir el işini yapar, Jean Valjean da onun yanında kitap okurdu. Bir seferinde gözlerini el işinden kaldırdı ve babasının

tasalı tasalı kendisine baktığını görerek şaşırıldı. Başka bir defa sokakta giderken göremediği birinin arkasından; "Güzel kadın, ama kötü giyinmiş," dediğini duyar gibi oldu. "Adam sen de," diye düşündü, "bu ben olamam. Ben iyi giyimli ve çirkinim." O sıra başında pelüş şapkası, sırtında da merinos kumaşından elbisesi vardı.

Nihayet, bir gün bahçedeyken zavallı ihtiyar Toussaint'in: "Mösyö, fark ediyorsunuz, kızınız ne kadar

güzelleşti?" dediğini

-126-

işitti. Cosette, babasının verdiği karşılığı duymadı, ama Toussaint'in bu sözleri onu pek heyecanlandırdı.

Hemen bahçeden kaçıp odasına çıktı, doğruca aynaya koştı, üç ay oluyordu ki hiç aynaya bakmamıştı. Bir çığlık kopardı. Kendi güzelliği, kendi gözlerini ka-maşürmüştü.

Hem güzel hem de sevimliydi; Toussaint'le ve aynasıyla aynı fikirde olmaktan kendini alamıyordu. Vücudu

şekillenmiş, teni beyaz-laşmış, saçları pınl pınl parlamış, mavi gözlerinde bilinmez bir ihtişam **panlması** belirmişti. Bir anda, doğan büyük bir gün gibi, güzelliğinin olanca bilinci zihnine doldu. Başkaları da zaten bunu fark ediyordu, Toussaint güzel olduğunu söylüyordu, sokaktan geçen adam da muhakkak ki onu kastetmişti, bundan artık kuşkusu yoktu. Tekrar bahçeye indi, kendisini kraliçe gibi hissediyor, kuşların şakıdığını duyuyordu, -mevsim kıştı-, gökyüzünü altın yaldızlı, ağaçları güneşli, **çalılan** çiçek-lenmiş görüyordu, kendini kaybedercesine heyecanlı, çılgın, anlatılmaz bir sevinç coşkuluğu içindeydi. Diğer yanda Jean Valjean, derin, tarife sığmaz bir yürek daralması duyuyordu. Gerçekten de Jean Valjean, bir süredir Cosette'in sevimli çehresinde her gün biraz daha parlak bir şekilde

kendini gösteren bir güzelliği dehşetle seyretmekteydi. Herkes için hoş, onun için hazin bir gün doğuyordu

bu. Cosette, kendisi farkına varmadan epey zaman önce güzelleşmişti. Ama yavaş yavaş yükselip, genç kızın bütün kişiliğini azar azar

-127-

kaplayan bu beklenmedik aydınlık daha ilk gününden Jean Valjean'm mahzun gözka-paklarını yaraladı. Bunun, mutlu bir hayatta gelişen bir değişiklik olduğunu hissetti. O kadar mutlu bir hayattı ki bu, onda bir

şeyleri bozacağı korkusuyla yerinden kıpırdamaya bile cesaret edemiyordu. En acı sıkıntıları geçirmiş olan,

kaderin açtığı yaraları hâlâ kanayan, hemen hemen tam bir gaddarken, neredeyse tam bir azize dönüşen, kürek damının zincirini sürükledikten sonra, şimdi de sonsuz bir derdin görünmeyen zincirini sürükleyen bu

adam, kanunun pençesi yakasını bir türlü bırakmayan, her an yeniden yakalanıp, erdeminin karanlığından gelen lanetin gün ışığına çıkarılması mümkün olan bu adam, her şeyi kabul ediyor, her şeyi hoşgörüyor, her

şeyi bağışlıyor, her şeye şükrediyor, her şeye razı oluyor, ama Tann'dan, insanlardan, yasalardan, toplumdan, doğadan, dünyadan yalnız tek bir şey diliyordu: Cosette'in kendisini sevmesini!

Cosette, onu sevmeye devam etsin! Tanrı, bu çocuğun kalbini hep kendisine yöneltmekten, hep kendisinde

kalmaktan alıkoymasın! Cosette tarafından sevilmeyle o kendisini iyileşmiş, dinlenmiş, yatışmış, tatmin olmuş, ödüllü, taçlanmış hissediyordu. Cosette tarafından sevilmeyle, kendini çok iyi hissediyordu.

Daha fazlasını istediği yoktu. Eğer ona; "Daha iyi olmak ister misin?" diye soracak olsalar, "hayır," diye cevap verirdi. Tann ona, "Cenneti ister misin?" diye soracak olsa, karşılık olarak, "orada zararlı çıkarım," derdi.

-128-

Bu durumda, yüzeyde bile olsa, dokunabilecek her şey, bir başka durumun başlangıcı-gıymış gibi onu titretiyordu. Bir kadın güzelliğinin ne demek olduğunu hiçbir zaman bil-memişti, ama bunun korkunç bir şey

olduğunu içgüdüleriyle anlıyordu.

Yanıbaşında, gözleri önünde, çocuğun o masum, o korku veren çehresinde gittikçe daha kendine güvenen, daha görkemle açıp çiçeklenen bu güzelliğe; kendi çirkinliği, yaşlılığı, sefilliği, lanetlenmişliği, ezilmişliği içinden dehşetle bakıyordu.

Kendi kendine, "Ne kadar da güzel! İlerde ne olacak benim halim," diyordu.

Onun şefkatiyle, bir annenin şefkati arasındaki fark işte buradan geliyordu. Onun endişeyle gördüğü şeyi, bir

ana sevinçle görürdü.

İlk belirtiler kendini göstermekte gecikmedi.

Cosette, kendi kendine; "Güzel olduğum kesin," dediği günün ertesiünden itibaren giyimine ve süsüne özen göstermeye başladı. Yoldan geçen adamın, "güzel, ama kötü giyinmiş" demesini hatırladı. Bu söz, bir kâhin

soluğu gibi onun yanından geçip kaybolmuş, ama bir kadın olarak daha sonra bütün hayatını dolduracak olan iki tohumdan birini; süs merakını yüreğine ekmişti. Öbür tohum aşktır.

Güzelliğine olan inançla, bütün kadınlık ruhu onda çiçekleniverdi. Merinos kumaşı elbisesinden nefret etti,

pelüş şapkasından utanç duydu. Babası, ondan hiçbir zaman

-129-

hiçbir şeyi esingememişti. Yakışan şapkanın, elbisenin, mantonun, ayakkabının, manşetin, kumaşın, uygun rengin olanca bilgisini, Parisli kadını bu kadar sevimli, bu kadar derin, bu kadar tehlikeli yapan o bilgiyi hemen ediniverdi. Azimli kadın sözü, zaten Paris'li kadın için icat edilmişti.

Daha bir ay geçmeden küçük Cosette, bu münzevi Babylone Sokağı'nda, Paris'in yalnız en güzel kadınlarından biri olmakla kalmadı, -ki bu az bir şey değildir- aynı zamanda 'en iyi giyinen' kadınlarından biri

oldu -ki bu çok önemli bir şeydir.-

O 'yoldan geçen adam'a rastlamayı, şimdi onun kendisi için ne diyeceğini görmeyi, 'ona ders verme'yi pek

isterdi. Gerçek şu ki, her bakımdan büyüleyiciydi ve Gerard'ın elinden çıkma bir şapka ile Herbaut'nun elinden çıkma bir şapkayı mükemmelen ayırt edebiliyordu!

Jean Valjean, bütün bu tahribatı endişeyle gözlemekteydi. Kendisinin her zaman ancak emekleyebileceğim,

olsa olsa yürüyebileceğini hissederken, Cosette'in kanatlandığını görüyordu.

Beri yandan, Cosette'in sadece süsünü gözden geçirmekle bile, bir kadın, onun annesiz olduğunu hemen fark ederdi. Cosette bazı küçük ayrıntıları bilmiyor, bazı özel göreneklere hiç uymuyordu. Örneğin, bir anne,

bir genç kızın hiçbir zaman Şam ipeklisinden elbise giymeyeceğini ona söylerdi.

Cosette, siyah Şam ipeklisinden robu, pelerini ve beyaz krepten şapkasıyla ilk dışarı

130-

çıktığı gün keyifle, neşe saçarak, pembe te-niyle, mağrur, pınl pırl gelip Jean Valjean'ın koluna girdi, "Babacığım," dedi, "beni böyle nasıl buluyorsunuz?" Jean Valjean, kıskanç bir adamın acı sesine benzer bir

sesle, "Pek güzel!" diye cevap verdi. Gezinti sırasında her zamanki gibi davrandı. Eve döndüklerinde Cosette'e sordu:

"Hani şu robunla şapkasını artık hiç giymeyecek misin?"

Bu konuşma Cosette'in odasında geçiyordu. Cosette, eski yatılı okul kıyafetinin aslı . durduğu elbise dolabının askılığına doğru döndü.

"Bu kılıksız şeyi mi?" dedi. "Babacığım, ne yapayım ben onu? Aman Tanrım! Hayır, bu berbat şeyleri bir daha hiç giymeyeceğim. Kafamda bu acayip nesneyle Madam Chien-fon'ya benziyorum."

Jean Valjean derin derin içini çekti.

O andan itibaren farkına vardı ki, eskiden hep evde kalmak isteyen, "Babacığım, burada sizinle daha iyi eğleniyorum," diyen Cosette, şimdi artık hep dışarı çıkmak istiyordu. Gerçekten de, kimseye göstermedikten

sonra güzel bir yüze, şık bir giyime sahip olmak neye yarar?

Jean Valjean bir şeyi daha fark etti. Cosette artık arka avludan eskisi kadar hoşlanmıyordu. Şimdi bahçede

olmayı tercih etmekte, parmaklıklı kapının önünde dolaşmaktan adeta zevk almaktaydı. Vahşi karakterdeki

Jean Valjean bahçeye adım atmıyordu. Bir köpek gibi arka bahçede duruyordu.

-131-

Cosette, güzelliğini bildibileli, bunu bilmediği zamanki hoşluğunu kaybetmişti, yani hoşluğun en nefisini.

Çünkü hoşlukla bezenmiş bir güzelliği ifade edecek kelime bulunamaz ve elinde, bilmeden cennetin anahtarıyla dolaşan göz kamaştırıcı bir masum kız kadar hayranlığa değer bir şey yoktur. Ne var ki, Cosette,

masum hoşluktan kaybettiğini, düşünceli, ağırbaşlı cazibeyle telafi etti. Gençliğin, masumiyetin, güzelliğin

sevinçleriyle dolu olan bütün kişiliğinden şahane bir melankoli havası yayılıyordu.

İşte bu tarihtedir ki, Marius, altı aylık bir aradan sonra onu Luxembourg'da yeniden gördü.

6. Savaş Başlıyor

Tıpkı Marius gibi, Cosette de kendi loş köşesinde her an patlamaya hazırды. Tutkunun fırtınalı elektrik yükleriyle dolu, bu yüklerle bitkin düşmüş bu iki varlığı, yıldırım taşıyan iki bulut gibi aşkı taşıyan ve bulutların

bir şimşekle birleşip karışmaları gibi bir bakışla birleşip karışacak olan bu iki ruhu kader, o esrarlı, o hedefinden şaşmaz sabıyla birbirine doğru ağır ağır yaklaştırmaktaydı.

Aşk romanlarında bakış o kadar kötüye kullanıldı ki, sonunda itibarını kaybetti. Şimdi iki insanın bakıştıkları

için birbirlerini sevdiklerini söylemeye kimse pek cesaret edemiyor. Oysa insanlar birbirlerini böyle ve yalnızca böyle severler. Üst tarafı, sadece üst taraftır ve arkadan gelir. İki ruhun aralarında alıp

-132-

verdikleri bu kıvılcımla birbirlerinde yaptıkları bu büyük sarsıntılar kadar gerçek bir şey yoktur.

Cosette'in farkında olmaksızın Marius'ü heyecanlandıran o bakışla baktığı o an, Marius, kendisinin de Cosette'i aynı şekilde heyecanlandıran bir bakışla baktığını aklından bile geçirmezdi.

O da ona aynı kötülüğü, aynı iyiliği yaptı.

Cosette, uzun zamandan beri Marius'ü görüyor ve kızlar nasıl başka yere bakarak görüp incelerlerse, o da

delikanlıyı öylece başka yere bakarak inceliyordu. Marius, henüz Cosette'i çirkin, Cosette ise daha o zamandan Marius'ü yakışıklı buluyordu. Ama delikanlı ona hiç aldırış etmez görüldüğünden o da onu umursamıyordu.

Buna rağmen delikanlının güzel saçları, güzel gözleri, güzel dişleri, arkadaşlarıyla konuşurken duyduğu çekici bir sesi olduğunu, belki biraz kötü bir tavırla da olsa kendine özgü bir zerafetle yürüdüğünü, hiç de

akılsız birine benzemediğini, bütün kişiliğinde asalet, yumuşaklık, sadelik ve ağırbaşlılık olduğunu ve nihayet

yoksul görünmekle birlikte, iyi bir ifade taşıdığını düşünmekten kendini alamıyordu.

Gözlerin karşılaşarak, bakışların kekeleyerek o ilk karanlık ve dilegelmez şeyleri nihayet birdenbire birbirlerine söyledikleri gün Cosette önce bir şey anlamadı. Jean Valje-an'm, âdeti olduğu üzere altı hafta

kalmak için geldiği Ovest Sokağı'ndaki eve düşünceli bir halde döndü. Ertesi gün uyandığında,

-133-

bunca zamandır ilgisiz ve soğuk durduktan sonra, şimdi onunla ilgilenilmiş gibi görünen bu meçhul genci düşündü ve bu ilgi ona hiç de hoş gelmedi. Daha çok bu kibirli, güzel gence karşı içinde biraz öfke vardı. Kalbinde bir savaş arzusu doğdu. En sonunda ona öcünü alacakmış gibi geldi ve bundan çocukça bir sevinç duydu.

Güzelliğini bildiğinden, belirsiz bir şekilde de olsa elinde bir silahın olduğunu seziniyordu. Çocuklar nasıl bıçaklarıyla oynarlarsa, kadınlar da öyle güzellikleriyle oynarlar. Ve de oyunda kendi kendilerini yaralarlar.

Marius'ün tereddütleri, çarpıntıları, korkulan hatırlanacaktır. Sırasının üzerinde donakalıyor, yaklaşamıyordu.

Bu da Cosette'i acı acı öfkelen diriyordu. Bir gün Jean Valje-an'a, "Babacığım, biraz da şu tarafa doğru gezinelim," dedi. Marius'ün kendisinden yana gelmediğini görünce, o Marius'ten yana gitti. Bu gibi durumlarda her kadın Muhammed'i anımsatır. Hem sonra gariptir, genç bir adamda gerçek aşkın ilk belirtisi

çekingenlik, bir genç kızda ise gözüpekliktir. Şaşırtıcı gelir, ama aslında bundan normal bir şey olamaz. Bunlar birbirlerine yaklaşmak isteyen iki ayrı cins olduklarından, birbirlerinin özelliklerini alırlar.

O gün Cosette'in bakışı Marius'ü deli etti. Marius'ün bakışıysa Cosette'i titretti. Marius güvenle ayrıldı.

Cosette'se endişeyle. O günden sonra birbirlerini taparca sevdiler.

Cosette'in ilk hissettiği karışık, derin bir hüzn oldu. Ona bir günden ertesi güne ru-

-134-

hu kapkara kesilmiş gibi geldi. Ruhunu tanı-yamıyordu arük. Genç kızların, soğukluktan ve neşeden meydana gelen ruh beyazlığı kara benzer. Güneşi aşktır, bunu görünce eriyiverir.

Cosette, aşkın ne olduğunu bilmiyordu. Bu kelimenin dünyevi anlamıyla söylendiğini hiç duymamıştı.

Manastıra giren din dışı müzik kitaplarında amour* sözcüğü kaldırılıp yerine tambour" ya da pandour** konmuştu. Bu durum, büyük kızların hayal etme gücünü tahrik eden bilmeceler oluşturuyordu: "Ah! Ne hoş

şey şu tambour! Ya da Merhamet bir pandour değildir!" gibi. Ama Cosette, manastırdan daha pek küçük yaşta ayrıldığından, 'tambour'la pek meşgul olamamıştı. Onun için şimdi hissettiği bu duyguya ne ad vereceğini bilmiyordu. Ama insan, hastalığının adını bilmiyor diye hasta olmamazlık edebilir mi?

Cosette, bilgisizliği ölçüsünde büyük bir tutkuyla seviyordu. Bunun iyi mi, yoksa kötü mü, yararlı mı, yoksa

zararlı mı, gerekli mi, yoksa öldürücü mü, sürekli mi, yoksa geçici mi, dini açıdan sakıncalı mı, yoksa yasak

mı olduğunu bilmiyordu; yalnızca seviyordu. Eğer birisi çıkıp da, ona "Uyku uyumuyor musunuz? Ama bu yasak! Yemek yemiyor musunuz? Çok kötü! Kalbinizde daralmalar, Çarpıntılar mı var? Ama bu doğru değil!

Yeşillik bir yolun ucunda siyahlar giyinmiş biri belirlediği zaman yüzünüz bir kızanp bir sara-

** Trampet.

*** Gaddar adam, talana.

-135-

nyor mu? Ama bu çok ayıptır!" dese, o pek şaşırırdı. Bu sözlerden hiçbir şey anlamaz, şu karşılığı verirdi: "İyi

ama, elimden hiçbir şey gelmeyen, hiçbir şey bilmediğim bir konuda benim ne suçum olabilir ki?"

Karşısına çıkan bu aşk, tam da onun ruh haline uygun geleniydi. Bir tür uzaktan tapınmadan ibaret, sessiz bir seyir, meçhul bir kişinin tanımlanmasıydı bu. İlk gençliğin, ilk gençliğe görünmesiydi, gecelerin rüyasının

roman olması, ama yine rüya olarak kalmasıydı, özlenen hayaletin nihayet gerçekleşip ete, kemiğe bürünmesi, ama henüz ne adı, ne hatası, ne lekesi, ne talebi, ne de kusuru olmasıydı; kısacası, uzaklarda olan, idealde kalan bir sevgili, şekillenmiş bir hayaldi. Daha elle tutulabilir, daha yakın herhangi bir karşılaşma henüz manastırın her şeyi büyü-tücü sisine yan yarıya gömülü olan Cosette' i, bu ilk devrede ürkütebilir di. Çocukların bütün korkulan, rahibelerin bütün korkulanyla kaçmış, hâlâ onun içindeydi. Beş yıl

boyunca varlığına işlemiş olan manastır ruhu bütün kişiliğinde henüz yavaş yavaş buharlaşmakta ve çevresindeki her şeyi titretmekteydi. Bu durumda ona bir sevgili, bir âşık değil, bir hayal gerekiyordu.

Marius'ü, gönül okşayıcı, ışıklı, ama erişilmez bir şeyi sever gibi, taparcasına sevmeye başladı.

En aşın saflık, en aşın şuhlukla bir yerde bulunduğundan, Cosette açıktan açığa Mari-us'e gülümsüyordu.

Her gün gezinti saatini sabırsızlıkla bekliyor, orada Marius'ü buluyor, kendisini tarife

-136-

sığmaz bir mutluluk içinde hissediyor ve Jean Valjean'a:

"Bu Luxembourg ne şahane bahçe," derken, bütün düşüncesini en samimi şekilde dile getirdiğini sanıyordu.

Marius'le Cosette, birbirleri için karanlıklar içindeydiler. Konuşmuyorlar, selamlaşmı-yorlar, sadece birbirlerini

görüyorlardı ve milyonlarca kilometrelik mesafenin ayırdığı yıldızlar gibi bakışarak yaşıyorlardı.

İşte, Cosette böyle yavaş yavaş kadınlaşmakta, güzel ve sevdalı, güzelliği hakkında bilgili, ama aşkı hakkında bilgisiz geliştirmekteydi. Üstelik de masumluktan gelen bir şuhluğu vardı.

.

7. Yarı Yarıya Paylaşılan Keder

Bütün durumların kendi içgüdüleri vardır. Yaşlı, ezeli tabiat ana Jean Valjean' ı içten içe Marius'ün varlığı hakkında uyanyordu. Düşüncesinin en karanlık köşelerinde ürpertiler geçiriyordu. Gerçi hiçbir şey görmüyordu, hiçbir şey bilmiyordu, ama yine de sanki bir yanda bir şeyin kurulup, öbür yanda bir şeyin yıkıldığını hissediyormuş gibi, içinde bulunduğu karanlıkları inatçı bir dikkatle gözliyordu. Marius de,

Tann'nın derin yarası gereğince yine bu tabiat ana tarafından uyanılmış 'baba'dan sakınmak için elinden geleni yapıyordu. Buna rağmen, Jean Valje-an'm ara sıra onu fark ettiği oluyordu. Marius'ün davranışları doğal olmaktan tamamen uzaktı. Kuşku uyandıran tedbirleri, acemice

-137-

cüretkârlıkları vardı. Artık eskisi gibi yakınlarla kadar gelmiyor, uzakta duruyor ve kendinden geçmişcesine olduğu yerde kalıyordu. Elinde bir kitap vardı, onu okurmuş gibi yapıyordu; niçin okurmuş gibi yapıyordu? İlk

zamanlar eski elbisesiyle gelirdi, şimdi her gün yeni elbisesini giyiyordu. Saçlarını kıvırıp, kıvırmadığından pek emin olunamazdı, gözleri bir tuhaf bakıyor ve eldiven giyiyordu. Kısacası, Jean Valjean, bu delikanlıya karşı yürekten nefret duyuyordu.

Cosette hiçbir şey belli etmiyordu. Ne olduğunu tam olarak bilmemekle birlikte, bunun saklanması gereken

bir şey olduğunu gayet iyi hissediyordu.

Cosette'de kendini gösteren süslenme hevesiyle bu bilinmedik kişide ortaya çıkan yeni elbise giyme alışkanlığı arasında Jean Val-jean'ı rahatsız eden bir paralellik vardı. Belki bir tesadüftü bu, şüphesiz, muhakkak öyleydi, ama tehdit edici bir tesadüftü.

Bu meçhul kişi hakkında hiçbir zaman ağızını açıp bir kelime söylemiyordu Cosette'e. Yalnız bir gün dayanamadı ve felaketinin derinliğini ölçmek için belirsiz bir umutsuzlukla birden bir yoklama yaparcasına

ona, "İşte, ukala tavırlı bir delikanlı!" dedi.

Bir yıl önce olsa, ilgisiz küçük kız Cosette, buna şu cevabı verirdi "Yok canım, hiç de öyle değil, pek sevimli."

On yıl sonra olsa, kalbinde Marius'ün aşkıyla şu karşılığı verirdi, "Ukala ve tahammül edilmez görünüşlü! Çok haklısınız!" Ama hayatının ve kalbinin o andaki durumunda, olağanüstü bir sükûnetle

-138-

"Şu delikanlı mı?" karşılığını vermekle yetindi.

Sanki ona ömründe ilk defa bakıyordu.

"Ben de ne budalayım," diye düşündü Jean Valjean, "onu daha fark etmemiş bile. Ona ben gösterdim."

Ey yaşlıların saflığı! Çocukların çokbilmiş-

Bu taze ıstırap ve tasa yıllarının, ilk aşkın ilk engellere karşı zorlu mücadelelerinin bir yarası daha vardır:

Genç kız kendini hiçbir tuzağa kaptırmaz, delikanlı ise hepsine bir bir düşer. Jean Valjean, Marius'e karşı

gizli bir savaş başlatmıştı, ama Marius, tutkusunun ve yaşının yüce sersemliği içinde bunun asla farkına varmadı. Jean Valjean ona bir sürü tuzak kurdu. Geliş saatini değiştirdi, oturduğu sırayı değiştirdi, mendilini

unuttu, Luxembourg'a yalnız geldi. Marius, gözü kapalı, bütün tuzaklara düştü; Jean Valjean tarafından yolu

üstüne dikilen bu soru işaretlerinin hepsine saf saf "evet" karşılığını verdi. Bunlar olurken, Cosette, görünüşteki tasasızlığı ve sarsılmaz sükûnetiyle içine kapanmıştı; öyle ki, Jean Valjean şu sonuca vardı.

Bu

enayi Cosette'e deli gibi âşık, ama Cosette onun varlığından bile habersiz.

Ama yine de kalbinde ağırlı bir ürperti duyuyordu. Cosette'in- birisini seveceği dakika her an gelip çatabilirdi.

Zaten her şey kayıtsızlıkla başlamaz mı?

Yalnız bir defasında Cosette bir hata yaptı ve onu dehşete düşürdü. Üç saatlik bir oturuştan sonra Jean Valjean, parktaki sıradan

-139-

kalkıyordu ki, Cosette, "Bu kadar çabuk mu?" dedi.

Jean Valjean, tuhaf kaçacak bir şey yapmak istemediği ve en çok da Cosette'i kuşkulandırmaktan çekindiği için, Luxembourg gezintilerine ara vermemiştir, ama iki sevgili için bunca tatlı olan saatlerde Cosette gülümsemesini Marius'e gönderir ve Marius de, kendinden geçmiş bir halde, yalnız gülümsemeyi fark eder, gözü dünyada artık bu tapılası nurlu yüzden başka hiçbir şey görmezken, Jean Valjean, ateş saçan korkunç gözlerle Marius'e bakıp duruyordu. Artık kötü niyetli bir duyguya kapılmanın kendisi için imkânsız olduğuna inanan Jean Valjean'm, Marius orada olduğu zaman öyle anları oluyordu ki, tekrar vahşi ve yırtıcı hale geldiğini sanıyor ve ruhunun, bir vakitler öfke dolu olan eski derinliklerinin bu delikanlıya karşı yeniden açıldığını, galeyana geldiğim hissediyordu. Ona adeta içinde bilinmez birtakım yanardağ ağızları oluşuyor gibi geliyordu.

"Nasıl! Bu yaratık yine buradaydı ha! Ne yapmaya geliyordu? Dolanmak, koku almak, incelemek, denemek için geliyordu. 'Bu ne yani? Niçin olmasın?' demeye geliyordu. Onun, Jean Valjean'm hayatı çevresinde dönüp dolaşmaya geliyordu! Mutluluğunun çevresinde, onu alıp götürmek için dolaşmaya geliyordu!" Jean Valjean, "Evet, bu iş böyle!" diye ekliyordu, "Ne aramaya geliyor? Bir macera! Ne istiyor? Bir gönül eğlencesi! Bir gönül eğlencesi ha! Peki, ya ben? Ne yani! Önce insanla-

-140-

rın en sefil, sonra da en karabahtlısı olayım, ömrümün altmış yılını dizlerimin üzerinde sürünerek geçireyim,

çekilebilecek bütün acılan çekeyim, gençliğimi görmeden ihtiyarlayayım, ailesiz, akrabasız, dostsuz, kadınsız, çocuksuz yaşayayım, bütün taşların, bütün çalıkların üzerinde, bütün sınır işaretlerinde, bütün duvar

boyalarında kanımı bırakayım, bana karşı gösterilen sertliğe karşı yumuşak, kötülüğe karşı iyi olayım, her şeye rağmen tekrar namuslu, dürüst bir insan olayım, yaptığım kötülükten pişmanlık duyayım ve bana yapılan kötülüğü bağışlayayım... Tam bunun mükâfatını gördüğüm an, bütün bun-lann bittiği an, hedefe dokunduğum an-, İsteddiğim şeye eriştiğim an, tam iyi, âlâ, kefaretimi ödedim, kazandım derken, koca bir ahmağın keyfi Luxembourg'da seyre çıkmayı istedi diye bütün bunlar gidecek, her şey yok olacak, Cosette'i,

hayatımı, sevincimi, ruhumu kaybedeceğim, öyle mi?"

O zaman gözbebeklerini kasvetli ve olağandışı bir ışıltı dolduruyordu. Bu bir insan, bakan bir insan değildi;

bir düşmana bakan bir düşman da değildi; bir hırsıza bakan bir buldogtu.

Gerisini biliyoruz. Marius, düşüncesizliğe devam etti. Bir gün Cosette'i Ouest Sokağı'na kadar izledi.

Başka

bir gün kapıcıyla konuştu. Kapıcı da Jean Valjean'a konuştu ve "Mösyö, meraklı bir genç sizi sordu, kimin nesiydi acaba?" dedi. Ertesi gün Jean Valjean, Marius'e, onun nihayet fark edebildiği o bakışı fırlattı.

Sekiz

gün sonra Jean Valjean

-141-

evden taşınmıştı. Bir daha ne Luxembourg'a ne de Ouest Sokağı'na adım atmayacağına yemin etti.

Plumet

Sokağı'na döndü.

Cosette şikâyet etmedi, hiçbir şey söylemedi, soru sormadı, hiçbir neden öğrenmeye kalkışmadı, insanın, sırrına vâkıf olunacağından, artık kendini elevereceğinden korktuğu devreye girmişti. Jean Valjean'ın böyle

acıklı durumlar hakkında hiçbir tecrübesi yoktu; bunlar yegâne güzel olan ve onun yegâne tanışmamış olduğu acıklı durumları. Bu yüzden, Cosette'in suskunluğunun vahim anlamını hiç anlamadı. Yalnız onun üzgün bir hal aldığını fark etti ve derin bir kedere gömüldü. Her iki taraf için de tecrübesizlikler söz konusuydu.

Jean Valjean bir defa bir deneme yaptı. Cosette'e:

"Luxembourg Parkı'na gitmek ister misin?" diye sordu.

Cosette'in solgun yüzü birden aydınlandı. "Evet," dedi.

Gittiler. Aradan üç ay geçmişti. Marius, artık oraya gitmiyordu. Marius orada yoktu. Ertesi gün Jean Valjean,

Cosette'e yine sordu:

"Luxembourg Parkı'na gitmek ister misin?"

Kız, üzgün ve yumuşak bir sesle cevap

verdi:

"Hayır."

Bu üzünlük Jean Valjean'ı yaraladı, bu yumuşaklık onu kedere boğdu.

Şimdiden bu kadar sır vermez olan bu

-142-

I

gencecik zihnin içinden neler geçiyordu acaba? Orada neler oluyordu? Cosette'in ruhuna olanlar neydi? Jean Valjean, bazen yatacak yerde, başını elleri arasına alarak, karyolasının yanına oturup kalıyor, geceler

boyunca kendi kendine, "Cosette ne düşünüyor?" diye soruyor ve onun düşünebileceği şeyleri düşünmeye çalışıyordu.

Ah! Bu anlarda manastıra nasıl da acı dolu bakışlarla bakıyordu, iffetin ve o yüce zirvenin, o melekler diyarına, erdemin o erişilmez buzdağına! Hayalinde manastırın bahçesini, nasıl da umutsuz bir hayranlıkla

seyre dalıyordu; meçhul çiçeklerle, kapatılmış bakirelerle dolu, bütün kokuların, bütün ruhla-ın dosdoğru

gökyüzüne yükseldiği o yer! Kendisi, kendi isteğiyle içinden çıkıp deliler gibi yeryüzüne indiği ve artık ebediyete kadar kapanan o cennet diyarına nasıl da tapınıyordu! Cosette'i dünyaya geri getirmekle gösterdiği feragata, akılsızlığa nasıl da pişman oluyordu! Kendi feragatinin tuzağına düşen, yere serilen zavallı fedakâr kahraman! Nasıl da kendi kendine, "Ben ne yaptım," diyordu.

Ama bunların hiçbiri Cosette'e yansımıyordu. Ne öfke, ne sertlik. Daima aynı sakin, aynı iyi yüz, Jean Valjean'ın davranışları her zamankinden daha sevecen, daha babacandı. Daha az neşeli olduğunu tahmin ettirecek bir şey varsa, o da artan iyiliği, bağışlayıcılı-ğıydı.

Cosette'e gelince; o için için eriyordu. Tam olarak bilmeksizin, garip bir şekilde, Mari-us'ün varlığı ona nasıl

sevinç veriyse, yoklu-

-143-

ğu da öylesine acı çektiriyordu. Jean Valjean, onu her zamanki gezintilere artık götürmez olduğu zaman, bir

kadınlık içgüdüğü kalbinin derinliklerinden ona, Luxembourg'a gitmekte ısrarlı görünmemesi gerektiğini, bu

konuda ilgisiz durduğu takdirde babasının onu yine oraya götürmeye başlayacağını fısıldamıştı. Ama günler,

haftalar, aylar birbirini kovaladı. Jean Valjean, Cosette'in sessizce gösterdiği boyun eğişi, sessizce kabul

etmişti. Cosette pişman oluyordu. Ama artık çok geçti. Luxembourg'a döndüğü gün, Marius artık orada değildi. Demek Marius kaybolmuştu; her şey bitmişti, ne yapacaktı? Acaba onu bir daha bulabilecek miydi?

Kalbinde bir türlü gevşemeyen, her gün biraz daha artan bir sıkıntı duyuyordu. Artık mevsim kış mı, yoksa

yaz mı, hava güneşli mi, yoksa yağmurlu mu, kuşlar ötüyor mu, yoksa ötmüyor mu, yıldız çiçeklerinin vakti midir, yoksa gü-neşgözlerinin mi, Luxembourg Parkı mı daha güzeldi, yoksa Tuileries bahçesi mi, çamaşırcının getirdiği çamaşırlar fazla mı kolalan-mıştı, yoksa az mı, Toussaint 'alışverişini' iyi mi yapmıştı,

yoksa kötü mü, hiçbir şey bilmiyordu. Dalgın, bezgin, dikkati tek bir düşüncede toplanmış, içinde bir hayaletin görünüp kaybolduğu karanlık, derin bir meydanlığa bakar gibi bakışları belirsiz ve sabit öylece duruyordu.

Jean Valjean'a, solgunluğundan başka hiçbir şey belli etmiyor, ona tatlı yüzünü göstermeye devam ediyordu.

Ama bu solgunluk Jean Valjean'ı kaygı-

-144-

landırmaya yetiyordu. Bazen kıza, "Neyin var?" diye soruyordu.

O da, "Bir şeyim yok," diye cevap veriyordu.

Ve bir sessizlikten sonra Jean Valjean'ın da üzgün olduğunu sezindiğinde, bu defa o:

"Ya siz babacığım, bir şeyiniz var mı?" diyordu.

"Benim mi? Hiçbir şeyim yok," diyordu Jean Valjean.

Sırf birbirini sevmiş, hem de son derece dokunaklı bir sevgiyle sevmiş ve bunca zamandır birbirleri için yaşamış olan bu iki varlık, şimdi yan yana, birbirleri yüzünden, birbirlerine söylemeden, gücenip, darılmadan,

gülümseyerek acı çekiyorlardı.

8. Forsa Zinciri

İkisinden en mutsuzu Jean Valjean'dı. Gençliğin üzüntülerinde bile, daima bir aydınlık vardır.

Jean Valjean bazı anlar öylesine acı çekiyordu ki, çocuklaşıyordu. Erkeğin içindeki çocuk yanını ortaya çıkarmak, acının özelliğidir. Cosette'in karşı konulması imkânsız bir şekilde elinden kaçtığını hissediyordu.

Buna karşı mücadele etmek, onu tutmak, dıştan gözalcı bir şeyle onu heyecanlandırmak istedi.

Dediğimiz

gibi bu çocukça ve aynı zamanda yaşlanmış düşünceler, yine bu çocuksu tarafları dolayısıyla, sırma şeritlerin, süslerin genç kızların hayal gücü üzerindeki etkilerine dair oldukça doğru bir fikir uyandırdı onun

-145-

kafasında. Bir keresinde, bir generalin Paris'in komutanı Kont Coutard'm, şaşaalı üniformasıyla at üzerinde

yoldan geçişini görmüş, yaldızlı sırmalar içindeki bu adama gıpta etmişti. Değeri şüphe götürmez bir şey olan bu kıyafeti taşıyabilmenin kendisi için ne büyük bir mutluluk olacağını düşündü; Cosette onu böyle görse gözleri kamaşdı, bu kılıkta Cosette'i koluna alıp Tuileries'nin demir parmaklıklı kapısı önünden geçecek olursa ona selam dururlardı, bu da Cosette'i tatmin eder, delikanlılara bakma fikrini onun kafasından silerdi.

Bu hazin düşüncelere beklenmedik bir sarsıntı karıştı.

Yaşadıkları inziva hayatta, Plumet Soka-ğı'na gelip yerleştiklerinden bu yana, bir âdet edinmişlerdi. Ara sıra

kendilerine eğlence düzenliyor, güneşin doğuşunu seyretmeye gidiyorlardı; hayata girenlerle hayattan çıkanlara pek uygun düşen tatlı bir zevk türüdür bu.

Yalnızlığı sevenler için sabahın kırağısında gezinmek, gece gezinmeye eşittir, doğanın neşesi de cabası.

Sokaklar ıssızdır, kuşlar ötüşürler. Kendisi de kuş olan Cosette seve seve erkenden uyanıyordu. Bu sabah

gezintileri bir gün öncesinden hazırlanmaktaydı. Teklif Jean Valjean'dan geliyor, Cosette kabul ediyordu. Bir

komple gibi hazırlanıyordu bu iş, gün doğmadan önce evden çıkıyorlardı. Bu geziler Cosette için bir sürü küçük mutluluk kaynağıydı. Böyle masum acayıplikler gençliğin hoşuna gider.

Bilindiği gibi, Jean Valjean'm eğilimi, gelip

-146-

geçeni az olan yerlere, ıssız köşelere, unutulmuş mahallelere gitmekti. Paris'in şehir kapılan civarında o zamanlar yer yer şehre karışmış tarla benzeri yoksul topraklar vardı. Buralarda yazın cılız bir buğday yetişir,

sonbaharda hasat yapıldıktan sonra, hasat yapılmış gibi değil de, adeta yolunmuş gibi dururlardı. Jean

Valjean buralara sık sık büyük bir zevkle gelirdi. Cosette de hiç sıkılmazdı. Buralar Jean Valjean için yalnızlık, Cosette için özgürlüktü. Buralarda o yeniden küçük kız oluyor, koşabiliyor, adeta oynuyordu. Şapkasını çıkarıp Jean Valjean'ın dizleri üstüne koyuyor, demet demet çiçekler topluyordu. Çiçeklere konan

kelebekleri seyrediyor, ama onları yakalamıyordu. Aşkla birlikte merhamet ve şefkat duygusu onları tutmasını engelliyordu. Genç kızlarda aşkla beraber merhamet ve şefkat duygulan doğar ve içinde titrek,

masum bir ideal taşıyan genç kızlar kelebeğin kanatlarına acır. Cosette gelincik çiçeklerinden çelenkler örüyor, bunları başına koyuyor; solan güneşte tutuşmuşcasına kızaran çelenkler bu pespembe taze çehreyi

adeta kor dökmüş ateşten bir taçla süslüyordu. Hayatlarına keder çöktükten sonra bile, bu sabah gezintileri

âdetini korumuşlardı.

Böylece, bir ekim sabahı, 1831 sonbaharının kusursuz huzur ve sükûnunun sihriyle kapılarak evden çıkmışlardı. Gün ağarırken Maine şehir kapısı yakınlanıyordu. Şafak sökmek üzereydi henüz güneş doğmaya başlamamıştı. Büyüleyici ve vahşi dakika. Solgun, derin gökyüzünün şurasında burasında -147-

birkaç yıldız kümesi, yeryüzü kapkaranlık, gökyüzü bembeyaz, otlarda bir ürperme, her tarafta alacakaranlığın o esrarlı heyecanı. Yıldızlara karışmış gibi duran birtarlakuşu başdöndürücü bir yükseklikte

ötüyor, sanki küçüklüğün sonsuzluğa saldırdığı bu nağme, sınırsız büyüklüğü yatıştırıyordu. Doğuda, Vall-de-Grâce, bir çelik ışıltısıyla parlak ufku üzerinde karanlık kitlesinin şeklini çizmekteydi. Bu kubbenin gerisinden pırlıl pırlıl yükselen çoban yıldızı karanlık bir yapıdan kaçan bir ruha benziyordu.

Her şey sakin ve sessizdi; şosede kimseler yoktu; aşağılarda ancak fark edilebilen tek tük bazı işçiler işlerine

gidiyorlardı.

Jean Valjean anayola paralel arka yolda bir şantiyenin kapısı önüne konulmuş kerestelerin üzerine oturmuştu. Yüzü yola, sırtı doğan güne dönüktü; doğmak üzere olan güneşi unutmuş, bütün zihni tek noktada toplayan, bakışı bile hapseden, tıpkı dört duvara benzeyen o derin dalgınlıklardan birine düşmüştü.

Düşünceye diklemesine denilebilecek bir çeşit dalış vardır; dibinde bulunduğunuzda, tekrar yeryüzüne dönebilmeniz vakit ister. İşte Jean Valjean bu tür düşüncelerden birine inmişti. Cosette'i, onunla kendi arasına hiçbir şey girmediği takdirde mümkün olabilecek mutluluğu, onun hayatına doldurduğu aydınlığı, ruhunun soluğu olan o aydınlığı düşünüyordu. Bu düşünce içinde adeta mutluydu. Cosette onun yanında ayakta durmuş, pembeleşen bulutları seyrediyordu. Cosette, birdenbire haykırdı:

-148-

"Baba, şuradan gelenler var gibi."

Jean Valjean gözlerini o yöne çevirdi.

Cosette haklıydı.

Eski Maine kapısına giden şose bilindiği gibi Sevres Sokağı'nın uzantısı olup, iç bulvar tarafından bir dik açı

şeklinde kesilir. Şoseyle bulvarın dirsek yaptığı yerden, kavşak noktasından, böyle bir saat için açıklaması

zor bir gürültü duyuluyordu; belirsiz bir karışıklık başgostenyordu. Ne olduğu meçhul şekilsiz bir kitle, bulvardan gelerek şoseye girmekteydi.

Gittikçe de büyüyordu, düzenli bir şekilde hareket ediyor gibiydi, ama diken diken ve titrekti; bir arabaya

benziyordu, ama yükü fark edilemiyordu. Atlar, tekerlekler, haykırı-şları vardı; kırbaçlar saklıyordu.

Karanlıklara gömülmüş olmasına rağmen ana hatları gittikçe belli oldu. Gerçekten de, bir arabaydı bu, bulvardan gelerek yola dönmüştü, Jean Valjean'ın yanı başında durduğu şehir kapısına doğru yönelmişti.

Bu

arabayı bir ikincisi, sonra bir üçüncüsü, daha sonra bir dördüncüsü izledi, arka arkaya yedi araba sükün

etti;

atların başlan arabaların arkasına değiyordu. Arabaların üstünde birtakım silüetler kıvıldıyor, alacaklanlıkta

çıplak kılıçları andıran kıvılcıklar görölüyor, yerinden oynatılan zincirlere benzer şangırtılar işitiliyordu. Arabalar ilerliyor, sesler gittikçe büyüyordu. Rüyaların mağarasından çıkar gibi müthiş bir şeydi bu. Yaklaştıkça şekillendi, ağaçların gerisinde bir hayalet, solukluğu içinde kabataslak belirdi; kitle ağardı; yavaş

yavaş ağaran gün,

-149-

aynı zamanda hem mezardan çıkan, hem canlı olan bu kaynaşmanın üstünü donuk bir ışıkla kaplıyor, silüetlerin kafaları birer ölü yüzüne dönüşüyordu. Sorun şuydu:

Yolda arka arkaya yedi araba ilerliyordu. İlk altısının garip bir yapısı vardı. Fıçıcıların, dar, uzun kenarları

parmaklıksız arabalarına benziyorlardı. İki tekerlek üzerine konulmuş bir tür uzun merdivenler.

Merdivenlerin ön uçları arabaların çiftte okunu oluşturmaktaydı. Her fıçıcı arabasına, daha doğrusu, her merdivene uc uca dört at koşulmuştu. Bu merdivenlerin üzerinde garip insan salkımları götürülüyordu.

Azıcık

gün ışığında bu insanlar görülemiyor, sadece tahmin ediliyorlardı. Her arabada yirmi dört taneydiler, her

bir yanda on ikişer kişi olarak sırt sırta vererek oturmuşlardı, yüzleri yoldan geçenerlere dönük, ayakları

havada sallanıyordu. Böyle gidiyordu bu adamlar ve sırtlarının arkasında çan gibi ses çıkaran bir şey vardı;

bir zincir, boyunlarında da bir şey parlıyordu; bir lale. Her birinin lalesi ayrıydı ama zincir hepsi için ortaktı.

Öyle ki, bu yirmi dört adam arabadan inip yürüyecek olsalar, amansız bir yekpareliğin pençesine yakalanıp,

toprağın üzerinde adeta omurgası zincirden bir kırkayak gibi kıvranıp dururlardı. Her arabanın önünde arkasında eli tüfekli iki adam ayakta duruyor ve her biri ayağının altında zincirin bir ucunu tutuyordu.

Laleler

dört köşeydi. İki yanı parmaklıklı, ama üstü örtüsüz geniş bir furgon olan yedinci araba dört tekerlekli ve altı

atlıydı;

-150-

gürültülü sesler çıkaran bir sürü demir kazanlar, dökme tencereler, maltızlar ve zincirler arasında sınıksız

bağlanmış, boylu boyunca yatan ve hastaya benzeyen birtakım adamları taşıyordu. Dıştan bakınca içi tamamen görülen bu furgon, eskiden işkence için kullanılmış gibi görünen eski saz eleklerle döşenmişti.

Arabalar yolun ortasından gidiyorlardı. Bunların iki yanında, iki sıra halinde, sefil kılıklı muhafızlar yürüyordu.

Başlarında Direk-tuvar askerleri gibi üç köşeli şapkalar vardı;. lekeli, delik deşik, kirli şapkalar, sırtlarına yan

kurşuni, yan mavi renkte, neredeyse lime lime olmuş gazi üniformaları ve cenaze memuru pantolonları geçirmişlerdi. Kırmızı apoletli, san silah askılı, kasaturalı, tüfekli ve sopalıydılar. Askerle başıbozuk arası

bir

şeydi bunlar. Bu 'insan konvoyu' dilencinin pes-payeliğiyle, celladın otoritesinden oluşmuş bir kompozisyon

sunuyordu. Başlan olduğu anlaşılacak birinin elinde gözcü kırbacı vardı. Alacakaranlığın gölgelediği bütün bu ayrıntılar, ağaran günle birlikte gittikçe belirginleşiyordu. Konvoyun başında ve sonunda atlı

jandarmalar

büyük bir ciddiyetle, elde kılıç yürümektedirler.

Bu kortej o kadar uzundu ki, birinci araba şehir kıyısına ulaştığında, sonuncusu bulvardan daha yeni

çıkıyordu.

Paris'te pek sık görüldüğü gibi, nereden çıktığı bilinmeyen bir kalabalık, göz açıp kapayıncaya kadar şosenin

iki yanına yığıldıkça yığılıyordu. Yakındaki küçük sokaklardan

-151-

birbirini çağıran insanların bağışmalan ve görmek için koşuşan bostancılann tahta pa-buçlarının sesleri duyuluyordu.

Arabalara istif edilmiş olan insanlar hiç ses çıkarmadan sarsılıp duruyorlardı. Sabah serinliğinden mosmor

kesilmişlerdi. Hepsinin pantolonları bezdendi, ayakları, tabanları tahta pa-buçlarının içinde çıplaktı.

Eldivenlerinin eskiyenlerden geri kalan kısmı sefaletin keyfine kalmıştı. Kılıklandı tiksindirici bir uygunsuzluk vardı. Paçavralar içindeki bir palyaçodan daha hazin bir şey olamaz. Çökmüş şapkalar, katranlanmış kasketler, berbat yün takkeler, kısa işçi gömleği yanında dirsekleri delinmiş siyah ceketler.

Birçoğunun başında kadın şapkası, bazısında ise sepet vardı. Elbiselerin yırtıklarından kıllı göğüsler, dövmeler —aşk tapınakları, tutuşmuş yanan kalpler, küçük aşk taneleri— fark ediliyordu. İki-üç tanesi, arabanın tahtalarına bağlanıp üzengi gibi altlarına sallandırılmış samandan bir ipe ayaklarını dayamışlardı. Bir tanesi elinde tuttuğu kara bir taşla benzer bir şeyi ara sıra ağzına götürüp ısırır gibi yapıyordu; yemeğe

çalıştığı bir ekmeğe bu. Orada ferah sönmüş ya da kötü bir ışıkla parlayan kuru gözler vardı sadece.

Muhafız

kıtası sövüp sayıyor, zincire vurulmuşlardan ses soluk çıkmıyordu, arada sırada kürek kemiklerinin üzerine

ya da kafalara inen bir sopanın sesi işitiliyordu. Bu adamlardan bazıları esniyordu; hırpani kıyafetler müthişti;

ayakları sallanıyor, omuzları gidip geliyor, başları birbirine vuruyor, demirler tıngırıyor, göz-

-152-

bebekleri vahşice parlıyor, yumrukları sıkılıyor ya da ölü eli gibi hareketsiz açılıyor; kafalarının peşinde bir sürü

çocuk kahkahaları atıyordu.

Bu araba katan, ne olursa olsun hazin bir manzaraydı. Hiç şüphesiz yarı ya da bir saat sonra bir sağanak patlayabilirdi, arkasından bir başkası, sonra bir başkası daha gelebilirdi; o zaman sular bu lime lime elbiselerin içine geçecek ve bu insanlar bir kere ıslanınca bir daha kuruyamayacak, bir kere buz kesince bir

daha ısmamayacak, bez pantolonları sağanakla birlikte kemiklerine yapışacak, sular pa-buçlarının içine dolacak, kamçı darbeleri çenelerin takırdamasını önleyemeyecek, zincirler bu insanları boyunlarından kavramaya devam edecek, ayakları yine boşlukta sallanıp duracaktı. Birbirine bağlanmış, sonbaharın soğuk bulutları altında aciz bir halde, ağaçlar, taşlar gibi yağmura, ayaza, havanın her türlü azgınlığına terk edilmiş

bu insanlar görüp de titrememek imkânsızdı.

Sopa darbeleri, yedinci arabada iplerle bağlanmış hareketsiz yatan, sefalet dolu çuvalar gibi oraya atılmış

benzeyen hastalara bile inmekten geri kalmıyordu.

Birdenbire güneş çıktı; doğunun muazzam ışığı fışkırdı ve sanki bütün bu vahşi başları ateşe verdi. Diller çözüldü; bir gülüşme, küfür ve şarkı yangını ortalığı sanverdi. Geniş yatay güneş ışığı, baş ve gövdeleri aydınlatıp, ayakları ve tekerlekleri karanlıkta bırakarak bütün kafiye ikiye böldü. Düşünceler, yüzlerde ortaya

çıkıyor; korkunç bir an oldu bu; maskesi

-153-

düşmüş, gözle görülür olmuş iblisler, çirli çıplak yırtıcı ruhlar. Bu gürh, aydınlandığı zaman bile karanlık kaldı. Neşeli olan bazıları, ağızlarındaki tüyden borulara üzerlerindeki haşaratı, özellikle kadınları nişan alarak, kalabalığa doğru üflüyorlardı. Şafak, gölgelerin siyahlığıyla bu acınası çehreleri büsbütün te-

dirginleştiriyordu. Bu yaratıklar içinde bir tane bile yoktu ki, sefaletin etkisiyle çirkinleş-memiş, biçimsizleşmemiş olsun. Öyle bir ucu-belikti ki bu, güneşin aydınlığını şimşek ışığına çevirdiği söylenebilirdi.

Kafilenin başını çeken arabadakiler, Desangiers' nin o zamanlar pek ünlü olan bir potpurisini, 'La Vestale' i,

vahşi bir neşeyle avaz avaz söylemeye başlamışlardı. Ağaçlar hazin hazin titreşiyor, yan sokaklarda burjuva

çehreleri, hayaletler tarafından okunan bu açık seçik nağmeleri aptalca bir memnuniyetle dinliyorlardı.

Bütün felaketler karmakarışık bir halde bu kafilenin içindeydi. Bütün hayvanların yüzleri vardı orada; yaşlılar,

yeniyetmeler, dazlak kafalar, kır düşmüş sakallar, hayâsız ucubeler, kavgacı kabullenmişler, şakaklarında saç lüleleriyle genç kız başına benzer başlar, çocuksu ve korkunç çehreler, üzerlerinde sadece ölümün eksik

olduğu sıska iskelet suratları. Birinci arabada bir Zenci görülüyordu; belki de eskiden köle olan bu Zenci, kölelik zinciriyle, forsahk zincirini birbiriyle kıyaslayabilir di. Korkunç aşağılık seviye ve utanç, bu alınlara

damgasını vurmuştu. Alçalmanın bu derecesinde, hepsi de en son derinliklerde en son değişikliklere uğramışlardı

-154-

ve alıklık halini alan cehalet, umutsuzluk halini alan zekâya eşitti. Gözlere, çamurun kaymak tabakası olarak

görünen bu insanlar arasında bir seçme yapmaya imkân yoktu. Besbelli ki, bu tiksindirici alayın meçhul düzenleyicisi, bu insanları bir sınıflandırmaya tabi tutmamıştı. Bu mahlûklar, belli ki alfabetik düzensizlik

çinde karmakarışık eşleştire-rilip bağlanmış ve rastgele bu arabalara yüklenmişlerdi. Ama bir araya getirilen

çirkinliklerden daima sonunda bir sonuç elde edilir; birçok bedbahtın toplanması daima bir yekûn verir; bunun için her zincirden bir ortak ruh yayılıyordu. Her arabanın ayrı bir fizyonomisi vardı. Şarkı söyleyen

arabanın yanfn-da bir başkası uluyor, bir üçüncüsü dileniyor, bir tanesinin dişlerini gıcırdattığı görülüyor, bir

diğeri gelip geçenleri tehdit ediyor, diğeri biri Tann' ya küfrediyor, sonuncusu ise mezar gibi susuyordu. Dante

görse, cehennem yedi dairesi yürüyor sanırdı. Lanetlilerin cezalarına doğru gidişleriydi bu, ama Apokalipsin yıldırımlar saçan müthiş arabası üzerinde değil de, daha hazin bir şekilde yüzka-ralannın arabası üzerinde uğursuz bir gidiş.

Sopasının ucunda kanca olan bir muhafız, ara sıra bu insandan çöp yığınlarını karıştırır gibi yapıyordu.

Seyirci kalabalığının arasındaki yaşlı bir kadın, beş yaşlarında küçük bir oğlan çocuğuna parmağıyla mahkûmları göstererek: "Haylaz, bak bu sana ders olsun!" diyordu.

Şarkılar, küfürler gittikçe arttığından refakat birliğinin kumandanı gibi gözükken biri

-155-

kırbacını şaklattı. Bu işaret üzerine yedi arabanın da yolcuları üzerine, müthiş bir sopa dayağı, bir dolu sağanağı sesi çıkararak, hor ve merhametsiz inmeye başladı. Birçoğu haykırışlar kopardılar, kupürdüler, bu

da, bu gibi yaraların üstüne üşüşen sinek sürüsünün; etraftan koşup gelen sokak çocuklarının neşesini bir kat daha artırdı.

Jean Valjean' ın gözleri korkunç bir hal almıştı. Gözbebekleri, gözbebeği olmaktan çıkmış; bazı talihsizlerde

bakışın yerini alan, gerçekten habersiz gibi görünen ve içinde korkuların, felaketlerin yansımaları ışıldayan o

camdan derinlik olmuştu. Bir sahneyi seyretmiyor, bir hayalin etkisini yaşıyordu. Kalkmak, kaçmak, kurtulmak istedi ama ayağını bile kıvıltımadı. Bazen, görülen bir şey insanı yakalar bırakmaz. Jean

Valjean da mihlanmış, taş kesilmiş, sersemlemiş bir halde kalakal-mıştı. Kendi kendine karışık, anlatılmaz bir bunaltı içinde, bu kabir azabının ne demek olduğunu, peşini bir türlü bırakmayan bu cehennemi görüntünün nereden çıktığını soruyordu. Birdenbire, benliğini aniden toparla-yanlann her zaman yaptıkları

bir hareketle, elini alnına götürdü; gerçekten de buranın güzergâh üzerinde olduğunu, Fontainebleau yolu üzerinde daima krala rastlama ihtimali olduğundan, bundan kaçınmak için bu dolambaçlı yolun kullanıldığını,

otuz beş yıl önce kendisinin de bu kapıdan geçtiğini hatırladı.

Cosette'in korkusu başka türlü olmakla birlikte, Jean Valjean'mkinden aşağı değildi. Olup bitenlerden hiçbir

şey anlamıyor, solu-

-156-

ğu kesiliyordu; gördükleri ona imkânsız şeylermiş gibi geliyordu; nihayet seslendi:

"Babacığım, ne var bu arabaların içinde?"

Jean Valjean cevap verdi:

"Forsalar."

"Nereye gidiyorlar?"

"Kürek cezasına."

O sırada, yüzlerce elin katıldığı sopalama işi büsbütün gayrete geldi, kılıç yanılla indirilen darbeler de işe

karıştı, adeta bir kılıç ve sopa fırtınası koptu. Kürek mahkûmları iki büklüm oldular, işkenceden ortaya iğrenç

bir itaat çıktı, hepsi zincire vurulmuş kurdun bakışlarıyla sustular.

Cosette'in bütün bedeni titriyordu:

"Babacığım, hâlâ insan mı bunlar?"

"Bazen," diye cevap verdi sarsıntı içindeki adam.

Gerçekten de gün doğmadan önce Bicet-re'den yola çıkıp, kralın bulunduğu Foutai-nebleau'dan geçmemek

için Mans yoluna sapan zincirlerle birbirine bağlanmış mahkûmlar kafilesiydi bu. Bu sapma korkunç yolculuğu üç dört gün daha uzatıyordu, ama bu saygıdeğer adamın gözlerini bir eziyet sahnesini görmekten

esirgemek için bu yolculuk daha da uzatılabilirdi.

Jean Valjean perişan bir halde eve döndü. Bu gibi rastlantılar darbe etkisi yapar ve bıraktıkları anı, bir sarsıntıya benzer.

Fakat Jean Valjean, Cosette'le birlikte Babylone Sokağı'na dönerken, onun az önce görmüş olduklarına dair

sorduğu başka sorulan hiç fark etmedi; belki de perişanlığı içinde

-157-

onun sorularını duyup cevaplandıramayacak kadar dalgındı. Yalnız, gece, Cosette yatmak için yanından ayrılırken, onun alçak sesle, kendi kendine konuşmuş gibi: "Bana öyle geliyor ki, yolda bu adamlardan biri

karşıma çıkırsa, Tanrı korusun, onu daha yanımda görür görmez ölürüm," dediğini işitti.

Bereket versin ki, bu trajik günün ertesinde, resmi bir tören dolayısıyla Paris'te şenlikler oldu, Champ-

de- Mars'ta geçit töreni, Seine Nehri'nde suüstü mızrak dövüşleri yapıldı, Champs-Elysee'de tiyatro oyunları

oylandı, Etoile Meydanı'nda havai fişekler atıldı, her taraf ışıklarla donatıldı. Jean Valjean alışkanlıklarını

zorlayarak, Cosette'i oyalayıp, onu bir gün öncesinin anısından uzaklaştırmak, gözleri önünde geçen o iğrenç görüntüyü Paris'in kahkahalı havası içinde zihninden silmek için onu bu eğlencelere götürdü.

Şenliği

renklendiren geçit töreni dolayısıyla, üniformalı insanların ortalıkta dolaşması gayet normal

karşılanıyordu.

Jean Valjean da gizlenen bir adamın bulanık iç duygusuyla milli muhafız elbisesini giydi. Böylece, bu gezintiden güdülen maksada görünüşte ulaşılmış oldu. Babasını memnun etmeyi bir yasa sayan ve zaten her türlü seyir ve görüntü kendisi için yeni olan Cosette, eğlenceyi ilk gençliğin verdiği uysallıkla kabullendi;

halk şenliği denilen o neşe karavanasının karşısında fazla küçümseyici bir tavırla dudak bükmedi. Öyle ki, Jean Valjean başarıya ulaştığına, o çirkin görüntüden artık hiçbir iz kalmadığına inandı. Birkaç gün sonra, bir

sabah, hava günlük

-158-

güneşlik olduğundan ikisi de bahçeye inen merdivenin sahanlığında idiler. Bu durum, gerek Jean Valjean'm

kendisi için Cosette'e edindirdiği, odasında kalma âdetine başka bir aykırılıktı. Cosette sabahlığıyla, genç

kızları sevimli bir şekilde saran ve yıldızın üstünde bir bulut gibi duran günün ilk saatlerine özgü o mükemmel kıyafetle ayakta duruyordu. Başu güneş ışığı içinde ve iyi uyuduğu için yüzü pembe pembeydi. Duygularan yaşlı adamın şefkatli bakışları altında, bir papatyanın yapraklarını yoluyordu. Cosette, o büyü

efsaneden habersizdi; seni seviyorum, biraz, çalınca, vs. kim öğretebilirdi ki bunu ona? Cosette, içgüdüsuyle masumca, bir pa-"" patyanm yapraklarını yolmanın, bir kalbi yolmak demek olduğunu hiç bilmeden oynuyordu bu çiçekle. Hüzün adını taşıyan dördüncü bir Güzel* daha olsaydı ve gülümseyeydi, Cosette işte bu Güzel'e benzerdi. Jean Valjean, çiçeğin üzerindeki bu küçük parmakların seyriyle büyülenmiş, bu çocuğun saçtığı ışık içinde her şeyi unutmuştu. Yandaki çalılıkta bir saka kuşu cıvıdayıp duruyordu. Gökyüzünden neşeli neşeli beyaz bulutlar geçiyordu; sanki özgürlüklerine yeni kavuşmuş gibydiler. Cosette, çiçeğin yapraklarını dikkatle koparmaya devam ediyordu; bir şey düşünür gbiydi; ama sevimli bir şey olmalıydı bu. Birdenbire başını bir kuğunun zarif yavaşlı-ğıyla döndürdü ve Jean Valjean'a sordu: "Babacığım, nedir şu kürek mahkûmları?"

* Yunan mitolojisinde güzelliğı temsil eden üç tanrıçaya gönderme yapılıyor. (Ç.N.)

-159-

DÖRDÜNCÜ KİTAP

ALTTAN GELEN YARDIM

ÜSTTEN GELEN YARDIM

OLABİLİR

1. Dışta Yara, İçte İyileşme

Böylece hayatları yavaş yavaş kararmaktaydı.

Eskiden bir büyük mutluluk olan bir tek eğlence kalmıştı şimdi. Bu da açlara yiyecek, çulsuzlara giyecek taşımaktı. Cosette'in Jean Valjean'a eşlik ettiği bu fukara babalığı görevi, birbirlerine adeta eskiden olduğu

gibi yeniden yaklaşmalarına, iç dökmelerine imkân hazırlıyordu. Kimi zaman da, gün verimli geçtiyse, pek çok sıkıntıyı gidermiş çaresiz çocukları sevindirmişlerse, biraz olsun neşeleniyordu akşama Cosette. Bu arada Jondret-telerin o pis odasını da görmeye gittiler.

Bu ziyaretin ertesi günü Jean Valjean sabahleyin her zamanki gibi sakin bir halde ortaya çıktı. Ne var ki sol

kolunda yanığa benzer bir yara vardı: Derin ve irin dolu berbat bir yaraydı bu. Hiçbir açıklamada bulunmadı

Jean Valjean. Bir ayı aşkın bir süre sırf bu yara yüzünden ateşler içinde yattı, evden çıkamadı. Doktora görünmek de istemiyordu üstelik. Cosette üzerine düşünce:

-161-

"Veterineri çağır istersen," diye geçiştiriyordu.

Cosette, sabah ve akşamlan olmak üzere günde iki kez öylesine özenerek, yaraya adeta tanrısal bir şefkatle

ve ancak meleklerle özgü bir mutluluk duyarak pansuman yapıyordu ki, Jean Valjean'ın bütün o eski

neşesi

geri geliyor, korku ve kaygılan havaya uçuyor ve kızını seyrederken şöyle diyordu kendi kendine:

"Bin yaşasın bu güzel yara! Ve bu güzel hastalık!"

Cosette babasının hastalığı üzerine köşkü bırakmış, küçük evi ve arka avluyu yeniden sevmeye başlamıştı.

Neredeyse sabahtan akşama kadar bütün gününü Jean Valjean'ın yanında geçirmekte, ona kitaplar okumaktaydı. Genellikle gezi kitaplarıydı bunlar. Jean Valjean yeniden dünyaya geliyor gibiydi: Dile gelmez

ışıklar içinde canlanıyordu mutluluk. Luxembourg Parkı, çevrelerinde fır dönen o delikanlı, Cosette'in soğukluğu ve isteksizliği, ruhunu saran bütün bulutlar dağılıp gitmekteydi; kendi kendine: "Bütün bunlar durup dururken icat ettiğim birer hayaldi. Ben yaşlı bir budalayım," dedi.

"Hepsini ben yarattım! Yaşlı delinin biriyim ben," diyordu kendi kendine.

Mutluluğu öylesine büyüktü ki, Jondret-telerin o pis odalarında Thenardierlerin hiç umulmadık bir şekilde ve

korkunç bir etki yaratarak meydana çıkışları bile kayıp gitmişti üzerinden. Kurtulmayı başarmış ve izini kaybettirmişti ya, gerisi umurunda değil-

-162-

di! Ancak acıyarak hatırlıyordu o sefilleri: "Şimdi artık hapishanedeler, bundan böyle kimseye zarar veremezler!" diye düşünmekteydi.

"Fakat ne yürek parçalayıcı bir zavallılar topluluğu."

Maine Kapısı'ndaki o iğrenç manzaraya gelince. Cosette bir daha hiç söz etmemişti bundan.

Manastırda rahibe Sainte-Mechtilde, Co-sette'e müzik öğretmişti. Cosette'te bir serçe sesi vardı; ama ruhu

olan bir serçeydi bu. O] gösterişsiz evde yanık şarkılar söylüyordu arada sırada. Bunlar da Jean Valjean'ı

derinden mutlu kılmaktaydı.

Bahar geldi. Yılın bu mevsiminde bahçe öylesine güzel, öylesine görkemliydi ki, Jean Valjean:

"Bahçeye hiç çıkmıyorsun," dedi bir gün Cosette'e, "Git, gezin biraz."

"Nasıl istersen babacığım," diye cevap verdi Cosette.

Ve onun sözünü dinlemiş olmak için yeniden bahçedeki gezintilerine başladı. Çoğu kez tek başına dolaşıyordu Cosette, çünkü daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, Jean Valjean oraya hemen hemen hiç gelmiyordu. Yoldan geçenlerin parmaklıkları kapıdan kendisini görüp tanımalarından çekiniyordu şüphesiz. Jean Valjean'ın yarası, hayatlarında eni konu bir değişiklik yaratmıştı.

Cosette, babasının acılanmın dinmeye yüz tuttuğunu, iyileşmeye başladığını ve rahatla-

-163-

diğini görünce tatlı bir sevinç duydu. Ama bu öylesine yavaş ve doğal bir şekilde olmuştu ki, farkına bile varmadı. Ayrıca bir etken daha vardı: Aylardan Mart'tı, günler uzuyor, kış gidiyordu. Kış mevsimi üzüntülerimizin bir parçasını alır götürür daima. Ardından yazın doğuşu demek olan Nisan ayı geldi.

Bütün

gündoğuşları gibi serin, bütün çocukluk çağları gibi neşeli bir aydı. Yalnız, yeni doğmuş çocuklar gibi olduğundan gözü yaşlıydı bazen. Nisan ayında doğadan, gökten, bulutlardan, ağaçlardan, çayır ve çiçeklerden süzülen pek tatlı ışıklar vardır ki, doğrudan doğruya insanın içine işler.

Cosette kendisine pek benzeyen bu Nisan sevincinin etkisinde kalmaktan kurtulamayacak kadar gençti.

Dolayısıyla da içindeki karanlık düşünceler yavaş yavaş ve kendisi bile farkına varmadan uzaklaşıp gitmişti.

İlkbaharda üzgün ruhlar da aydınlanır. Öğleyn bodrumların bile aydınlanması gibidir bu. Cosette bile çok üzgün değildi artık, ama genç kız bunu anlayamıyordu. Sabahları kahvaltı sonrasında, saat ona doğru, babasını bir çeyrek saat içinde bahçeye çıkarmayı başardığı ve onu hasta koluna destek olarak merdivenin

önünde güneşte dolaştırdığı vakit, her an gülümsediğinin ve mutlu olduğunun farkında değildi. Jean Valjean,

Cosette'in yeniden yüzüne renk geldiğini ve tazelik kazandığını görüyordu. Bu da onu bir kat daha mutlu

kılıyordu. Ve alçak sesle tekrarlıyordu hep:

"Bin yaşasın bu güzel yara!"

-164-

Ve Thenardierlere müteşekkirdi.

Yarası iyileşince, alacakaranlıkta tek başına çıktığı gezintilere yeniden başladı.

Paris'in تنها semtlerinde böyle tek başına dolaşır da, tatsız bir macera yaşamamak hemen hemen mümkün değildir.

2. Plutarque Ana Bir Olayı Çekinmeden Açıklıyor

Ağzına bir lokma yemek girmemişti o akşam küçük Gavroche'un. Bir gün önce de bir şey yememiş olduğunu

hatırladı. Durum usandırıncı bir hal alıyordu. Karnını güzelce bir doyurmaya karar verdi ve Salpetrie'nin yukarıdaki ıssız yerlerde dolaşmaya çıktı. Hiç umulmadık büyük nimetler vardır oralarda. Kimsenin olmadığı yerlerde daima bir şeyler bulunur. Köyü andırır bir yerlere kadar uzanmıştı küçük böylece.

Geldiği

yeri, Austerlitz köyüne benzetti.

Daha önceleri buraya yaptığı gezintilerde, içinde sadece yaşlı bir adamla, yaşlı bir kadının yaşadığı eski bir

bahçe fark etmişti. Bu bahçede bir elma ağacı vardı. Elma ağacının yanında da üstünkörü kapanmış bir yemişlik... Sandıktan bir elma alabilirdi pekâlâ. Bir elma demek, bir akşam yemeği demektir. Hayattır bir elma. Adem Peygamber'i perişan eden şey, Gavroche'u kurtarabilirdi.

Bahçenin bir tarafına taş döşenmemiştir, evler yapılmadan önce çalılıklarla dolu ıssız bir yan sokaktı.

Bahçeyi

sokaktan bir çit ayırmaktaydı.

-165-

1

Bahçeye yöneldi Gavroche. Yan sokağı buldu. Elma ağacını gördü. Yemişliği saptadı. Çiti inceledi. Bir çit, bir

adımda aşılabilir rahatça. Gün batmak üzereydi. Bir tek kedi bile yoktu sokakta. Vakit son derece uygundu.

Gavroche, tam öbür tarafa geçmeye hazırlanırken durdu. Konuşmalar geliyordu bahçeden. Çitin aralığından

içeri baktı. Öbür yanda, iki adım ilerisinde ve tam içinden geçmeyi tasarladığı deliğin kendisini çıkaracağı

noktada, sıra olarak kullanılan, yere yatırılmış bir taş vardı. Bahçedeki o yaşlı adam oturuyordu taşın üzerinde. Yaşlı kadın da onun karşısında, ayakta duruyordu. Kadın homurdanarak bir şeyler söylemekteydi.

Görgülü bir çocuk değildi Gavroche. Dinledi.

"Mösyö Mabeuf," diyordu yaşlı kadın.

'Mabeuf,' diye düşündü küçük Gavroche, 'Ne gülünç bir ad!'

Yaşlı adam oralı değildi.

Yaşlı kadın tekrarladı:

"Mösyö Mabeuf..."

Yaşlı adam, hep yerdeki aynı noktaya bakarak cevap verdi:

"Söyleyin Plutarque Ana."

Plutarque Ana, sözü tekrarlamış ve yaşlı adam da konuşmayı kabullenmek zorunda kalmıştı:

"Ev sahibi hiç de memnun değil durumdan."

"Neden?"

"Üç taksit kira borcunuz var da, ondan."

"Üç ay sonra dört taksit borcum olacak."

"Sizi sokağa atacağını söylüyor."

-166-

"Sokakta yatarım."

"Meyveci kadın para istiyor. Odun vermiyor artık. Bu kış neyle ısınacaksınız. Yakacağınız yok."

"Güneş var."

"Kasap da veresiyeyi kesti, et vermiyor artık."

"Bu iyi işte. Eti zaten hazmedemiyorum. Ağır geliyor."

"Peki, akşam yemeğinde ne yiyeceksiniz?"

"Ekmek."

"Fırıncı, alacağına mahsuben bir miktar para istiyor, yoksa ekmek vermeyeceğini söylüyor."

"Bu da iyi."

"Ne yiyeceksiniz?"

"Ağaçta elma var ya."

"Evet ama mösyö, böyle beş parasız da yaşanmaz ki!"

"Ne yapayım? Param yok işte!"

Yaşlı kadın gitmiş, adam tek başına kalmıştı. Düşünüyordu şimdi. Gavroche da kendi açısından düşünmekteydi. Karanlık, hemen hemen zifiri karanlığa dönüşmüştü artık.

Gavroche'un düşünmesinin ilk sonucu, çitten geçeceği yerde, çitin altına oturması oldu. Çalılığın alt kısmında, dallar bir parça seyrekleşiyordu. İçinden:

'İşte yatacak bir yer!' diye geçirdi Gavroche. Ve oraya büzüldü. Sırtını hemen hemen Mabeuf Baba'mın sırtına yaslamış gibiydi. Soluk alıp verişini iyice duyuyordu seksenlik ihtiyarın.

-167-

Yemek yerine uyumayı tercih ediyordu Gavroche. Ama tavşan uykusuydu bu: Tek gözü kapalı tetikte uyunan bir uyku. Nitekim bir yandan içi geçmekte ama öte yandan da çevreyi gözetlemekteydi.

Akşamın alacakaranlığında gökyüzünün beyazlığı yeryüzünü de ağartıyor, dar sokakta iki sıra karanlık, çalılığın arasında kurşuni bir çizgi meydana getiriyordu.

İşte bu beyazımsı çizgi üzerinde birdenbire iki karaltı belirdi. Karaltıların biri önden gitmekte, öbürü biraz

arayla arkadan gelmekteydi. Gavroche:

"Al sana iki yaratık," diye mırıldandı. Neredeyse beli bükülmüş, düşünceli, alabildiğince sade giyimli, yaşlı olduğu için yavaş yavaş yürüyen, herhalde yıldızların ışığında akşam gezintisine çıkmış bir adamdı birinci karaltı. İkincisi dimdik, sağlam ve zayıftı. Ötekinin adımlarına uydurmuştu adımlarını. Ama bu istemeye istemeye ağır yürüyüşte bile çeviklik ve atiklik sezilmekteydi. Bu karaltıda kaygı verici bir halin yanı sıra, o

devirde zarif denebilecek kimselerin kılık kıyafeti de vardı: Şapkası modaya uygundu, redingotu siyahtı, iyi

dikilmişti. Büyük bir olasılıkla pahalı bir kumaştandı. Güçlü bir tavırla başını dik tutuyordu. Şapkanın altında

ve gecenin o vaktinde seçilebildiği kadarıyla, soluk bir delikanlı yüzü vardı. Bu yüzün ağzında da bir gül görülüyordu. Bu ikinci karaltıyı çok iyi tanıyordu Gavroche: Montparnasse'tı bu. Ötekine gelince, onu ta-

-168-

nrmiyordu, herhangi bir şey de söyleyemezdi onun hakkında. Sadece yaşlı bir adamcağızdı, o kadar.

Gavroche, hemen gözetlemeye koyuldu.

Bu iki yolcudan ikincisinin öbürüyle ilgili kötü niyeti olduğu anlaşılıyordu. Olup bitecekleri rahatça görebileceği bir yerdeydi Gavroche. Uyuma yeri aynı zamanda bir pusu olmuştu şimdi. Böyle bir saatte ve

böyle bir yerde Montparnasse'in av peşine düşmesi pek hayırlı bir durum sayılmazdı doğrusu. Nitekim sokak

çocuğunun yüreği öndeki yaşlı adam için acıma duygularıyla doldu birdenbire.

Ne yapsaydı acaba? İşe karışsa mıydı? Bir güçsüz, bir başka güçsüzün imdadına koşuyor! Olacak iş miydi bu? Montparnasse pek hoşlandı böyle bir durumdan: Bu on sekiz yaşındaki müthiş haydut için, o yaşlı adamla kendisi ancak iki küçük lokma sayılırdı.

Gavroche bir türlü karar veremezken korkunç saldıran bir anda gerçekleşiverdi... Kaplanın yaban eşeğine, örümceğin sineğe saldırışıydı bu: Montparnasse birdenbire ağzındaki gülü atıp, ihtiyarın üzerine sıçradı;

yakasına yapıştı, yakalayıp sıkı sıkıya kavradı. Bir çığılığı güçlükle zaptedebildi Gavroche. Bir an sonra iki adamdan biri, bitkin bir halde hırıldayıp çırpınarak öbürünün altına düştü. Öbürünün mermer gibi dizi vardı göğsünün üzerinde. Yalnız bu iş, Gavroche'un düşündüğü gibi olmamıştı kesinlikle: Yere yıkılan Montparnasse'tı, üstte olan da o yaşlı adamcağız.

-169-

Bütün bunlar Gavroche'un sadece birkaç adım ötesinde olup bitiyordu. Yaşlı adam yumruğu yemiş, ama hemen karşılık vermişti. Ve öylesine hızlı bir karşılıktı ki bu, göz açıp kapayıncaya kadar saldıranla saldıran rol değiştirmişlerdi.

Gavroche:

'Doğrusu yaman bir ihtiyarmış!' diye geçirdi içinden.

Kendini tutamayıp alkışlamıştı. Ne var ki boşa gitti bu alkış: Mücadele halinde olan ve soluklan birbirine kansan iki adama ulaşmadı.

Bu arada bir sessizlik olmuştu. Çırpınmayı bırakmıştı Montparnasse.

Gavroche:

'Yoksa öldü mü?' dedi kendi kendine.

Yaşlı adam bütün bu mücadele boyunca çığılık atmak bir yana, tek söz bile söylememişti. Doğrudu sadece:

Sonra Gavroche, onun Montparnasse'a:

"Ayağa kalk!" dediğini işitti.

Kalktı Montparnasse. Ama adam onu tutuyordu. Genç haydut, bir koyun tarafından alt edilmiş bir kurt gibi

utanç ve öfke içindeydi.

Gözlerini, kulaklarıyla yedekleyerek bakıyor ve dinliyordu Gavroche. Doğrusu iyi eğleniyordu! Bu dikkatinin

ödülünü de almakta gecikmedi. Karanlıktan dolayı trajik bir havaya bürünen bu konuşmanın tanığı oldu.

Yaşlı adam sordu ilkin, Moutparnasse cevap verdi.

"Kaç yaşındasın?"

"On dokuz."

-170-

"Pekâlâ güçlü, kuvvetlisin. Neden çalışmıyorsun?"

"Çalışmak sıkar beni."

"Mesleğin ne?"

"Yok. Boş gezenin boş kalfasıyım."

"Doğru konuş! Belki sana bir yardımda bulunabilirim. Söyle, ne olmak istersin?"

"Hırsız."

Bir sessizlik oldu yeniden. Yaşlı adam derin düşüncelere dalıp gitmişti. Hiç kımıldamadan duruyor, Montparnasse'ı da bırakmıyordu. Güçlü ve çevik genç haydut, zaman zaman tuzağa düşmüş bir hayvan gibi

sıçn-yor, sarsılıyor, çelme takmaya çalışıyor, çılgınca kollanını, bacaklarını hareket ettiriyor, kurtulup kaçmaya çalışıyordu. Bütün bunla-ın hiç farkında değilmiş gibi duruyordu yaşlı adam: Acı kuvvetin kendinden emin kayıtsızlığı içindeydi. Tek eliyle tutuyordu haydu-tun kolunu ve bırakmıyordu.

Adam böylece birkaç dakika düşündü. Sonra Montparnasse'a dikkatle bakarak, sesini yavaşça yükseltip, karanlığın içinde konuştu.

Gavroche, bu söylevin tek kelimesini bile kaçırmamıştı:

"Bak oğlum! Tembellik yapmakla kendini çok feci bir hayata sürüklüyor sun. Boş gezenin boş kalfası, böyle

mi? Çalışmaya hazırlan. Hani hadde makinesi diye korkunç bir makine vardır, bilmem gördün mü? Çok dikkatle sakınmak gerekir bu makineden; sinsî ve yırtıcı bir şeydir çünkü. Ceketinin ucundan

kapmayagörsün, bir anda alıverir seni çarkla-
-171-

nnm arasına ve parçalar, atar. Aylaklık ve işsizlik de bu makineye benzer işte. Daha henüz vakit varken ayağını denk al ve kurtar kendini! Yoksa işin tamamdır; çok geçmez, kendini çarkların arasında bulursun!
Bir

kere yakalandın mı, hiçbir umuda yer kalmaz artık. Yorgunluğa hazırlan, tembel adam! Dinlenmeyi unut bundan böyle: Amansız çalışmanın demirden eli kavradı seni! Hayatını kazanmak, bir iş sahibi olmak, bir görevi yerine getirmek... Bunları istemiyorsun demek? Başkaları gibi olmak ve çalışmak canımı sıkıyor dedin

ha? O zaman sen de başka türlü olursun: Çalışmak bir yasadır; onu can sıkıntısı olarak reddeden, işkence olarak kabul edecektir. İşçi olmak istemeyen, köle olur. İş, öbür taraftan yakalamak üzere bu taraftan bırakır seni: Dostu olmak istemezsen, kölesi olursun. Elbette ya! İnsanların dürüst yorgunluğundan kaçtın, ama çok geçmeden lanetlilerin teriyle kaplanacaktır bütün bedeninin. Başkalarının şarkı söylediği yerde sen inleyeceksin. Uzaktan göreceksin öteki insanların çalıştığını, aşağıdan göreceksin ve o çalışanlar, dmleniyorlarmış gibi gelecek sana. Çiftçi, ekin biçici, gemici ve demirci, aydınlıklar ortasında, erişilmez bir cennetin konukları gibi görünecekler... Ne güzel bir ışıltısı vardır örsün! Çift sürmek, ekinleri demet demet bağlamak; sevinçlerin en büyüğüdür bu! Rüzgâra kapılan bir kayık, mutluluğa götürür insanı! Oysa sen, tembel adam, çabala, sürükle, yuvarla, yürü hep! Çek yularını, cehennem arabasına koşulmuş yük hayvanısın artık -172-

sen! Elbette ya! Hiçbir şey yapmamaktı değil mi hedefin? Hadi bakalım, muradına erdin işte; yorulmadan geçen ne bir hafta, ne bir gün, ne bir saat yok artık! Hiçbir şeyi sıkıntısız kaldıramayacaksın. Geçen her dakika senin kaslarını biraz daha mıncıklayacak. Başkaları için tüy olan şeyler, senin için birer kaya haline girecek. En basit şeyler senin önünde birer direnç kaynağı olup çıkacak. Senin çevrende canavar kesilecek hayat. Gitmek, gelmek, soluk alıp vermek: Bütün hepsi korkunç birer çalışma haline gelecek senin için! Kendi ciğerlerin sana yüz libre ağırlığında bir yük gibi gelecek. Orada yürümek yerine, şurada yürümek, çözülmesi gereken bir sorun halini alacak. Dışarı çıkmak isteyen bir kimse, kapısını iter itmez dışarı çıkmış olur. Oysa sen dışarı çıkmak istersen, duvarı delmen gerekecek! Sokağa çıkmak isteyen herkes ne yapar? Merdivenden aşağı iner, sense yatak çarşaflarını yırtacaksın, parçalayıp bir ip öreceksin ondan, sonra pencereden aşır, kendini bir uçurumun üzerine sarkıtacaksın o iple: Vakit gece olacak, sen orada, fırtına ve tipi ortasında, dinmez yağmur altında... İp kısa gelirse, bir tek yol kalır sana inmek için; o da düşmektir! Gelişigüzel uçurumun içine bırakmak kendini! O yükseklikten neyin üzerine düşeceksin acaba? Aşağıdaki şeyin üzerine, yani bilinmez! Ya da kendini yakmak pahasına bacadan tırmanacaksın ya da lağımdan geçeceksin, içinde boğulmayı göze alıp! Örtmek gereken deliklerden, günde yirmi kere kaldırıp, yirmi kere yerine koymak gereken taşlar--173-I

dan, ot yığınlarının içine gizlemek gereken sıva döküntülerinden söz etmiyorum sana henüz!.. Önüne bir kilit çıkar. Şehirlinin cebinde çilingir tarafından yapılmış olan bir anahtar bulunur. Sense onu açmak istiyorsan, korkunç bir başyapıt yaratmaya mahkûmsun: Kalın bir madeni para alıp, ikiye keseceksin. Hangi aletlerle mi? Onları sen icat edeceksin; o da senin işin olacak! Sonra bu iki parçanın dışını dikkatle koruyarak, içini oyacaksın, bir vida helezonu açacaksın kıyısına; öyle ki, bir gövdeyle bir kapağın sıkıca birbirine uyması gibi, bu iki parçayı birbirine raptedecek. Altı üstü böylece vidalanınca hiç kimse bir şey anlamaz: Nöbetçiler için -çünkü sen göz hapsin-desin üstelik- bu bir paradır; senin içinse, kutu olacak. Ne koyacaksın peki kutuya? Küçük bir parça çelik. Bir iğne boyunda olan, bir maden para içine gizlenen bu testereyle kilidin dilini, sürgünün ucunu, asma kilidin köprüsünü, pencerede bulunması gereken parmaklığı, bacağında takılı duran halkayı keseceksin. Oluşturduğun bu şaheser, tamamlayıp bitirdiğin bu harika, bütün bu sanat ve hüner, bütün bu ince zekâ işi, ustalık ve sabırla yaratılan bu mucize gerçekleştiği vakit, bunun yaratıcısının sen olduğu anlaşılırsa, ödülün nedir, biliyor musun? Zindan! İşte senin geleceğin bundan ibaret! Tembellik, zevk ve sefa: Ne korkunç bir felaket uçurumu! Hiçbir şey yapmadan durmak, uğursuzluk getirir. Toplumu kemirerek tembelce yaşamak! Yararsız, yani zararlı olmak! Dosdoğru sefaletin dibine götürür bu insanı! -174-

Asalak yaşamak isteyenin vay haline! Böcek olur çıkar! Ya ne sandın? Çalışmak hoşuna gitmiyor demek? Demek bir tek isteğin var bu dünyada: Güzelce yiyip içip, bir dilberin koynunda yatmak? Hayır efendim, yağma yok! Acı su içeceksin, kara eklemek yiyeceksin; bir tahtamn üzerinde yatacaksın, kollarına ve

ayaklarına, gece vakti soğukluğunu teninin üzerinde duyacağın demirler perçinlenmiş olarak yatacağın hem de!.. Bu demirleri kırıp kaçacaksın sonra. İyi! Yüzükoyun çalılarının arasında sürüneceksin, ormandaki hayvanlar gi-, bi ot yiyeceksin. Sonra da yakalanacaksın elbette! O zaman yer altında, karanlık rutubetli bir zindanda, bir duvara gömülmüş olarak kalacaksın yıllarca... Su testini el yordamıyla arayıp bulacaksın; köpeklerin bile dönüp kok-lamayacaklan ekmeği, karanlıkların ekmeğini kemireceksin; senden önce kurtların yediği çürük baklaları yiyeceksin! Tespih böceği olacaksın bir mahzende... Elbette ya!.. Bak daha gençsin, yirmi yıl bile dolmamış daha sütnine-nin sütünü emdiğinden bu yana, annen belki de hâlâ sağdır... Acı kendine ey zavallı sefil çocuk!.. Yalvarırım sana, sözümü dinle, gel vazgeç asalak yaşamaktan!.. En iyi dokunmuşundan halis yünlü siyah kumaşlar, parlak rugan ayakkabılar giymek, saçları kıvrıp dalgalandırmak, buklelerine güzel kokulu yağlar sürmek, insanların hoşuna gitmek, güzel olmak istiyorsun, öyle değil mi? Bunun yerine saçların dibinden traş edilecek; sırtında kırmızı kazak, ayaklarında tahta tabanlı pabuçlar olacak! Parmağına bir yüzük mü istiyorsun ayn--175-
ca? Al boynuna bir halka geçir bakalım! Yanılıp, bir kadına bakacak olursan bir araba sopa yersin. Oraya yirmi yaşında girip, elli yaşında çıkacaksın: Şu pırıl pırıl gençliğiyle, pespembe körpe tenin, parlak gözlerin, bembeyaz dişlerin, gür delikanlı saçlarıyla gireceksin oraya; kırılmış, bükülmüş bir beden, buruşmuş bir surat, çoğu dökülmüş çürük dişler ve bembeyaz saçlarla çıkacaksın! Elbette ya, ne sandın sen! Zavallı yavrum, yolunu şaşırılmışsın: Aylaklık ve işsizlik sana kötü öğütler veriyor, kötü şeyler telkin ediyor. İşlerin en korkuncudur hırsızlık! Sözümü dinle, girme sakın tembellik mesleğine: Son derece zahmetli, katlanılmaz bir iştir o... Namussuz olmak kolay değildir! Çok daha az zahmetlidir dürüst bir insan olmak! Hadi git şimdi, git de sana söylediklerim üzerinde iyice bir düşün. Ha, dur, birden aklıma geldi: Ne istiyordun sen biraz önce benden? Paraydı, değil mi? Al, işte para kesem!"
Montparnasse'ı bırakıp, para kesesini, delikanlının avucuna koymuştu yaşlı adam. Haydut, keseyi bir süre tarttı elinde sonra da ona verilmemiş de, keseyi o çalmış gibi mekanik bir dikkatle redingotunun arka cebine yerleştirdi.
Bu arada yaşlı adamcağız sırtını dönmüş ve gezintisine devam etmek üzere uzaklaşmıştı oradan.
Montpamasse, onun arkasından:
"Bunak!" diye mırıldandı.
Kimdi acaba bu adam? Okur onu herhalde tanımıştır.
Şaşkına dönmüştü Montpamasse. Gece-
-176-
nin içinde gözden kaybolmasını bekledi adamın. İşte bu bekleyiş ona hayır getirmeyecekti. Çünkü yaşlı adam uzaklaşırken Gavroche yaklaşıyordu.
Yan bir bakışla, Mabeuf Baba'nın hâlâ sırasının üzerinde oturduğunu görmüştü Gavroche. Belki de uyukluyordu. Sonra çalılarının arasından çıktı sokak haylazı, yerde sürünerek, karanlıkta hiç kımıldamadan duran Montparnasse'm arkasına doğru ilerledi. Görülüp, işitilmeksizin Montparnasse'a kadar sokuldu böylece. Elini genç haydutun pahalı siyah yünlü redingotunun arka cebine yavaşça sokup, keseyi çekti ve gene yerde sürünerek, bir yılan gibi kayboldu karanlığın içinde.
Kulağı tetikte olmak için hiçbir gerekçesi yoktu Montparnasse'm. Hayatında belki de ilk kez düşünmekteydi.
Dolayısıyla da hiçbir şeyin farkına varamadı.
Gavroche, Mabeuf Baba'nın bulunduğu yere gelince, çitin üzerinden fırlattı keseyi. Sonra da tazı gibi koşarak kaçtı.
Mabeuf Baha'nın tam ayağının üzerine düşmüştü kese. Seksenlik ihtiyar bu sarsıntıyla uyandı. Eğilip keseyi yerden aldı. Hiçbir şey anlayamadı. Açıp baktı: İki gözlü bir keseydi bu; gözlerden birinde bir parça ufak

para, ikincisinde ise altı tane Napolyon Altını vardı.

Şaşırarak ürkemek arasında bir süre gidip geldi Mösyö Mabeuf. Sonra keseyi götürüp kâhya kadına verdi.

Plutarque Ana:

"Kismetimiz gökten düşüyor," dedi.

-177-

BEŞİNCİ KİTAP

BAŞLANGICA BENZEMEYEN SON

2. Yalnızlık ve Kışlalar

Cosette'in dört beş ay önce katlanılamayacak kadar şiddetli olan acısı, kendisi de pek farkına varmadan iyileşme dönemine girmişti şimdi. Doğa, bahar, gençlik, babasına besle- diği sevgi, kuşların ve çiçeklerin neşesi... Bütün bunlar bu gencecik, el değmemiş ruha bir duygu aşılıyordu. İçindeki ateş hepten sönüyor muydu, yoksa sadece külleniyor muydu? Gerçek şuydu ki; acıtan ve kavuran hemen hemen hiçbir şey kalmamıştı artık içinde.

Bir gün birdenbire Marius'ü hatırladı:

"Olur şey değil bu!" dedi kendi kendine. "Artık onu hiç düşünmüyorum."

Gene o hafta içinde bir gün, bahçe kapısının önünden geçen ince belli, göz alıcı üniformalı, genç kız yanaklı,

kolunun altında kılıcı ve parlak bıyıklan olan, gösterişli şapkalı, çok güzel mızraklı bir süvari subayı gördü.

San saçlan, masmavi gözleri, yuvarlak, kibirli ve hatta biraz da küstah ve çok güzel bir yüzü vardı subayın.

Marius'ün tam tersiydi. Ağzında bir yaprak sigarası taşıyordu. Bu su-

-179-

bayın Babylone Sokağı'ndaki kışlada bulunan alaya mensup olduğunu düşündü Cosette.

Ertesi gün onun gene geçtiğini gördü. Saati aklında tuttu.

Sonra da aşağı yukarı her gün geçtiğini gördü subayın. Acaba basit bir tesadüf müydü bu?

Subayın arkadaşları, bu 'bakımsız' bahçede, bu çirkin rokoko kapının arkasında güzelce bir yaratığın varlığını fark etmekte gecikmediler. Söz konusu yaratık, okurun hiç de yabancı olmayan Theodule Gillenor-

mand adındaki yakışıklı teğmenin her geçişinde hemen hemen hep orada belirliyordu.

"Dursana!" diyorlardı teğmene arkadaşları. "Bak, şurada sana göz süzen küçük bir kız var!"

Mızraklı süvari de şu cevabı veriyordu:

"Bana bakan bütün kızlara bakacak kadar vaktim var mı benim?"

Olay tam da Marius'ün çok ciddi bir şekilde can çekişmeye doğru sürüklendiği sıralarda geçiyordu.

"Ölmeden önce onu bir kerecik daha görebilsem!" İşte böyle diyordu Marius. Ama dileği yerine gelip de,

o anda Cosette'i bir mızraklı süvari subayına tatlı tatlı bakarken görmüş olsaydı, herhalde tek kelime bile söyleyemeden oracıkta son nefesini verirdi!

Burada suç kimindi? Hiç kimsenin. Marius kederlere dalıp orada kalan insanlardandı! Cosette'se üzüntüye

düşüp oradan kurtulanlardan.

Cosette, kendi haline terk edilen kadının

-180-

hayallerinin tehlikeli bir dönemini geçirmekteydi. Gerçekten de bu çağda yalnız kalan bir genç kızın kalbi,

tesadüflerin akıntısına göre ya bir mermer sütunun başlığına ya da bir meyhanenin direğine sarılan asma filizlerine benzer.

Bir genç kız için ve bu genç kız ister yoksul, ister zengin olsun -çünkü zenginlik kötü bir seçimi hiçbir vakit

engellemez!- kesin sonuçlar getirebilecek bunalımlarla örülü bir dönemdir bu. Tutup, hiç dengi olmayan biriyle evlenir. Gerçek uyuşmazlıksa, ruhlar arasındaki uyuşmazlıktır. Nasıl hiç şöhretsiz, adsız, asaletsiz,

hiç servetsiz pek çok delikanlı yüce duygulu ve üstün düş'ün-celer tapmağına destek olan mermer birer sütun başlığı iseler; aynı şekilde, parlak çizmeleri ve cilalı sözleri olan ve her isteğı yerine gelmiş kibar çevre

erkeğı de dışına değil, içine; yani kadına ayrılmış olan yanına bakıldığında görülür ki, tekinsiz şiddetin etkisinde, tutkuların anlaşılmaz biçimde pençesinde kıvranan zavallı hödüğün biridir. Tam bir meyhane sınığı.

Cosette'in ruhunda neler vardı peki? Durulmuş ya da uyuşmuş bir tutku; kararsız bir aşk; belirli bir derinlikte

bulanık, daha aşağıda karanlık bir şey... Yakışıklı subayın hayali yüzeye vuruyordu. Daha derinde bir anı var

mıydı acaba? Belki, ama Cosette bilmiyordu.

Tam o sırada birdenbire benzersiz bir olay meydana geldi.

-181-

2. Cosette'in Korkulan

Nisan'ın ilk on beş günü içinde bir yolculuğa çıktı Jean Valjean. Bilindiğı gibi, çok uzun aralarla zaman zaman çıktığı oluyordu böyle yolculuklara. Nereye gidiyordu? Hiç kimse, hatta Cosette bile bilmiyordu bunu.

Sadece bir keresinde genç kızı, köşesinde La Planchette Çıkmazı yazılı bir ara sokağı kadar arabayla yanında götürmüştü. Jean Valjean inmiş, araba da Cosette'ı gerisin geri eve getirmişti. Jean Valjean, bu ufak

yolculukları, genellikle evde para suyunu çektiğı zaman yapıyordu.

Sözün kısası, evde yoktu Jean Valjean: "Üç gün sonra döneceğim," deyip gitmişti. Akşam salonda yalnızdı Cosette. Oyalanmak için piyanosunun başına oturmuş, bir yandan çalarken, bir yandan da Euryanthe'm "Ormanda Gezinen Avcılar!" şarkısını söylemeye koyulmuştu. Bütün müziklerin en güzel parçası belki de bu

şarkıdır.

Şarkıyı bitirdikten sonra uzunca bir zaman dalgın ve düşünceli kalmıştı genç kız.

Sonra birdenbire bahçede bir ayak sesi duyar gibi oldu. Babası olamazdı, çünkü yolculuktaydı. Toussaint de

olamazdı, çünkü çoktan yatmıştı. Saat gecenin onuydu.

Salonun kapalı duran panjuruna gidip, kulağına dayadı ve dinledi.

Bir erkek yürüyüşü gibi geldi ona bu ses. Ama yürüyen kimse çok yavaş ve sessiz ilerliyordu.

Birinci kata, yatak odasına çıktı çabucak.

-182-

Pencereyi açıp, bahçeye baktı. Ayın on beşine yaklaşıyorlardı. Gündüz gibi aydınlıktı ortalık.

Bahçede kimseler yoktu. Pencereyi açtı, bahçe derin bir sessizliğe gömülmüştü. Görebildiğı kadarıyla, sokak

da her zamanki gibi ıssızdı.

Yanıldığını düşündü Cosette. Ses duymamış, duyar gibi olmuştu herhalde. Weber'in ihtişamlı korosunun yarattığı bir kuruntu olsa gerekti bu. Gerçekten o parça, aklın karşısına ürkütücü derinlikler açar, alacak

karanlıkta, avcılarının kaygılı adımları altında kuru dalların çıtırdadığı bir ormandaymışsınız gibi başınızı döndürür.

Cosette bu konuda fazla düşünmedi. Zaten öyle pek ürkek yaratılıştı değildi. Damarlarında, yalınayak dolaşan Çingeneler'in, serüvencilerin kanı dolaşıyordu. Hatırlanacağı üzere beyaz güvercinden çok, tarlakuşuydu o: Vahşi ve cesur bir yapısı vardı.

Ertesi gün daha erken saatte, henüz gün batarken bahçede geziniyordu. Kafasını kurcalayan belirsiz bir ses

duyar gibi oluyordu: Sanki ağaçların altında kendisine pek yakın yürüyen biri vardı. Ama otlar üzerinde yürüyen birisinin ayak sesine, kendiliğinden yerinden oynamış iki dalın çıkardığı hışırtı kadar hiçbir şeyin benzeyemeyeceğini düşünüp, pek aldirış etmedi. Dahası hiçbir şey görmedi.

'Çalılıktan ayrıldı'. Köşkün merdivenlerine ulaşmak için küçük bir çayırdan geçmesi gerekiyordu. Sık

ağaçların arasından çıkınca,

-183-

arkasında yükselen ay, çayırın üzerine genç kızın gölgesini sermişti.

Birden dehşet içinde durdu Cosette. Çayırın üzerine ay, onun gölgesinin yanına, garip şekilde bir başka gölgeyi de sermişti aynı zamanda. Başında yuvarlak şapka bulunan ve pek belirgin duran bir gölgeydi bu.

Sık ağaçların bitiminde,

Cosette'in hemen bir-iki adım arkasında, ayakta bekleyen bir adamın gölgesine benziyordu.

Bir an, ne konuşabildi, ne bağırabildi, ne seslenebildi, ne yerinden kımlıdayabildi, ne de başını çevirebildi.

En sonunda bütün cesaretini topladı ve dönüp arkasına baktı. Kimseyi göremedi. Yere baktı, gölge kaybolmuştu.

Çalığa daldı yeniden. Kıyı bucağı cesaretle araştırdı. Bahçe kapısına kadar gitti. Hiçbir şey bulamadı.

Ama korkudan donmuş gibiydi. Gene bir kuruntu muydu bu yoksa? Ama iki gün art arda? Bir kuruntu neyse,

ama iki kuruntu? İşin endişe verici yanı şuydu ki, kesinlikle bir hayalet olamazdı o gölge: Hayaletlerin yuvarlak şapka giydiği görülmemiştir!

Ertesi gün Jean Valjean yolculuktan döndü. Cosette, ona hemen işittiğini ve gördüğünü sandığı şeyi anlattı.

Babasının omuzlarını silkip: "Sen küçük çılgın bir kızsın, o kadar!" diyeceğini umuyordu.

Jean Valjean kaygılandı:

"Hiçbir şey olmasa gerek," dedi kıza.

Sonra bir bahane uydurup, genç kızın ya-

-184-

nından ayrıldı ve bahçeye indi. Babasının büyük bir dikkatle bahçe kapısını incelediğini gördü Cosette.

Genç kız gece yansı birdenbire uyandı. Bu sefer emindi artık; merdivenin pek yakınında, penceresinin tam

altında birinin yürüdüğünü açık açık duyuyordu. Koşup hemen pencereyi açtı: Gerçekten de bahçede, elinde

kalın bir sopa tutan bir adam vardı. Tam haykıracağı sırada ay ışığı adamın yüzünü aydınlattı; babasıydı bu.

İçinden, 'Demek ki o da endişeli', dedi ve yeniden yatağına uzandı.

Jean Valjean, o geceyi de, ondan sonraki iki geceyi de hep bahçede geçirdi. Panjurun deliğinden izliyordu

onu Cosette.

Üçüncü gece ay iyiden iyiye küçülmeye başlamıştı. Ve artık bir hayli geç doğuyordu. Saat gecenin biriydi.

Uzun bir kakhahanın ardından babasının sesi yükseldi aşağıdan: "Cosette!"

Genç kız hemen yataktan fırladı. Sırtına sabahlığını geçirip, pencereye koştu. Babası aşağıda, çayırın üzerindeydi:

"İçin rahat etsin diye uyandırdım özellikle seni," diyordu. "Bak, işte senin yuvarlak şapkalı gölge!"

Ve gerçekten de çayırın üzerinde, oraya vuran ay ışığının şekillendirdiği bir gölgeyi gösterdi: Başında yuvarlak şapka taşıyan bir adamı pek andıran, yakınlardaki bir damın üzerinde yükselen, başlıklı, saçtan bir

ocak bacasının meydana getirdiği bir gölgeydi bu. Biraz dikkatle bakınca hemen anlaşılıyordu. Cosette de gülmeye başladı. Bütün korku-

-185-

lan silinmişti. Ertesi gün babasıyla kahvaltı ederken, soba borusu gölgelerinin uğrak yeri olan bahçeyle alay

etmekteydi.

Jean Valjean yine eski huzuruna kavuşmakta gecikmedi. Cosette'e gelince; soba borusunun, gerçekten görmüş olduğu ya da gördüğünü sandığı gölgenin yönünde durup durmadığını, ayın da gökte, aynı noktada olup olmadığını araştırmadı pek. Suçüstü yakalanmaktan korkan ve gölgesine bakılınca geri çekilen bu acayip soba borusu üzerinde fazla durmadı. Oysa arkasını dönünce gölge yok olmuştu: Bundan kesinlikle emin olduğunu sanıyordu. Artık iyice ferahlamıştı. Babasının giriştiği belgeli doğrulama işi kusursuz gibi

görünmüştü ona. Akşam ya da geceleyin bahçede yürüyen birinin olduğu düşüncesi tamamıyla aklından uçtu gitti.

Ne var ki birkaç gün sonra yeni bir olay olacaktı.

3. Toussaint'in Yorumlarıyla Korkular Yeni Bir Boyut Kazanıyor

Sokağa açılan parmaklıklı kapının yanında, bir taş sıra vardı bahçede. Bu sırayı bir gürgen fidanlığı meraklı

bakışlardan gizlerdi; ama gene de yoldan geçen birinin kolu, gerekirse parmaklıklar ve gürgenler arasından

oraya uzanabilirdi.

Nisan ayının daha sonraki bir akşamı, Jean Valjean sokağa çıkmıştı. Cosette de güneş battıktan sonra işte o

sıranın üzerine oturmuştu. Gittikçe şiddetlenen bir esinti

-186-

vardı ağaçların arasında. Cosette düşünüyordu. Nedensiz bir hüznün yavaş yavaş yaklaşıyordu; akşamın verdiği, kimbilir, belki de o saatlerde hep yan aralık duran mezann esrarengizliğinden gelen o karşı konulmaz hüznün.

O gölgenin içinde belki de Fantine vardı.

Ayağa kaktı Cosette. Çiğden sınıksız olmuş otların üzerinden yürüyerek, içine gömüldüğü kederli bir uyurgezerlik hali arasında:

"Bu saatte bahçeye çıkmak için gerçekten • de tahta tabanlı pabuç gerekli," diye söylendi. "Nezle olmak işten bile değil!"

Bahçenin çevresini dolandı ağır ağır. Sonra taş sıraya döndü yeniden. Tam oturacaktı ki, biraz önce aynılmış

olduğu yerde, daha önce kesinlikle orada bulunmayan bir hayli büyük bir taş gözüne çarptı. Bunun ne anlama geldiğini düşünerek dikkatle baktı. Birdenbire aklına bir şey geldi; bu taş oraya kendiliğinden gelmiş

olamazdı, olsa olsa birisi yerleştirmiş olabilirdi. Yani parmaklıklı kapının arasından bir kol uzanmıştı! Korktu.

İşin şüphesi falan yoktu çünkü: İşte taş oradaydı. Dokunamadı bile. Arkasına bakmaya cesaret edemeden

kaçıp eve sığındı. Merdivenin kapısını, penceresinin panjurlunu, kol demirini, sürgüsünü kapattı. Sonra da:

"Babam döndü mü?" diye sordu Toussa-int'e.

"Henüz dönmedi, matmazel." Toussaint'in kekeme olduğunu belirtmiştik daha önce. Bundan böyle bu konu

üzerin-

-187-

de durmamamıza izin verilsin: Bir sakatlığı sürekli ortaya sürmek hiç de hoş olmuyor...

Dalgin, düşünceli, gece gezmeyi seven biriydi Jean Valjean. Çoğu zaman eve geç vakit dönerdi. Cosette: Toussaint," dedi. "Akşamları hiç değilse bahçedeki panjurları kol demiriyle sıkı sıkıya kapa. Panjurları kapatan halkaların içine o küçük demir şeyleri iyice yerleştirmeyi ihmal etmiyorsun, değil mi?"

"Siz hiç merak etmeyin matmazel," dedi Toussaint.

Gerçekten de bunu hiç ihmal etmezdi. Cosette de bunu çok iyi bilirdi. Ama yine de:

"Çünkü burası öylesine ıssız bir yer ki!" demekten kendini alamadı.

Toussaint: "Çok doğru!" diye cevap verdi. "İnsan sesini çıkarmaya fırsat bile bulmadan öldürülebilir. Bir de

üstelik beyefendi evde yatmıyor..."

Kısa bir sessizlikten sonra ekledi Toussaint: "Ama siz gene de korkmayın küçükhanım! Pencereleri hapisane penceresi gibi sınıksız kapatıyorum hep... Ne de olsa yalnız kadınlar, öyle değil mi? Elbette ki ürkeceğiz! Gözünüzün önüne getirin hele bir: 'Kes sesini!' diyerek sizi tavuk boğazlar gibi boğazlamaya kalkan insanların odanıza girdiğini görmek kolay mı yani? Ölmek bir şey değil, nasıl olsa günün birinde hepimiz ölüp gideceğiz. Bunu elbette biliyoruz, ama o cins insanların size el uzattığını görmek iğrenç bir şey!

Sonra..."

-188-

Sahneyi gözünün önünde canlandırıyor-muş gibi bir an durdu sonra içini çekerek:

"Sonra," diye devam etti. "Onların bıçakla-n da iyi kesmiyordur eminim! Aman Tanm, sen bizi koru!"

Cosette:

"Sus!" dedi. "Her yeri kapat sımsıkı."

Toussaint tarafından ayaküstü uydurulan melodramın ve geçen haftaki gölge olaylarının etkisi altında dehşete uğrayan Cosette, artık kadıncağıza:

"Sıranın üzerinde bir taş var, gidip bir ba-kiver ne olur!" diyemedi.

Bahçenin kapısının yeniden açılmasından ve 'adamlar'ın birdenbire içeri doluvermesin-'den korkuyordu. Bütün kapı ve pencereleri sımsıkı kapattığı yetmiyormuş gibi, evi de mahzenden çatı arasına kadar kontrol ettirdi Toussaint'e; sonra odasına kapandı, kapısını sürgüledi, yatağının altına baktı ve yatıp uyudu.

Ama rahat bir uyku değildi bu. Bütün gece boyunca rüyasında o taşı gördü; bir dağ kadar büyümüşü taş ve

içi mağaralarla doluydu.

Güneş doğduğunda -doğan güneşin özelliği, bizi, geceki korkularınızın hepsine gül-dürmesidir; gülüşümüz de, kapıldığımız korkuyla doğru orantılıdır- kapıldığı korkuyu bir kâbus gibi gördü:

"Neler gördüm böyle?" dedi kendi kendine. "Geçen hafta geceleyin bahçede işittiğim ayak sesleri gibi!

Soba

bacasının gölgesi gibi! Şimdi bir de ödle mi olacağım yani?"

Panjurların araklanandan ışıltılarla süzü-

-189-

len ve perdeleri parlak kızıla boyayan güneş, öylesine bir güven aşıladı ki genç kıza, bütün kuruntuları uçup

gitti bir anda. Taşı bile önemsemiyordu artık:

"Nasıl ki bahçede yuvarlak şapkalı adam yoksa, sıranın üzerinde de taş yoktu. Bütün öbürleri gibi, taşı da

hayal ettim!"

Giyinip, bahçeye indi. Sıraya seğirtti soluk soluğa ve oraya geldiğinde buz gibi ter kapladı vücudunu: Taş oradaydı.

Ama bu sadece bir an sürdü: Geceleyin korku veren, gündüz merak konusu olur.

"Mademki öyle, bakalım neymiş!" dedi Co-sette.

Ve kaldırdı o bir hayli büyük görünen taşı. Taşın altında mektuba benzer bir şeyler vardı.

Beyaz bir zarftı bu. Alıp baktı Cosette: Ne adres yazılmıştı ne de mühür basılmıştı zarfa, ama içi doluydu.

Zaten açıktı, aralığından bir deste kâğıt görülmekteydi.

Zarfın kapağını iyice kaldırdı Cosette. Korku gitmişti, merak da kalmamıştı artık. Şimdi bir iç sıkıntısı başlamaktaydı.

Küçük bir defter vardı zarfın içinde. Defterin bütün sayfaları sırayla numaralanmıştı ve sayfada oldukça güzel

bir yazıyla yazılmış -ya da genç kıza öyle geldi- birkaç satır görülmekteydi.

Bir isim aradı Cosette, bulamadı. İmza da yoktu. Kime yollanmıştı bu peki? Büyük bir olasılıkla ona yollanmıştı; öteki türlü paketi niçin onun sırasının üzerine bırakacaklardı ki? Öyleyse kimden geliyordu? Büyülenmişti

-190-

birden; önünde durulmaz bir şeydi bu. Elinde titreyen yapraklardan ayırmak istedi gözlerini; gökyüzüne, sokağa, ışıkla yıkanan akasyalara, komşu evlerin damlannda uçuşan güvercinlere baktı. Sonra bakışları birdenbire yapraklara yöneldi ve bunlarda yazılı olanı bilmesi gerektiğini söyledi kendi kendine.

Okumaya koyuldu:

4. Taşın Altında Bir Yürek

Evrenin tek bir varlığa indirgenmesi, bu tek varlığın yayılıp Tann'ya kadar genişlemesi: İşte aşk.

.

Meleklerin yıldızlara selamıdır aşk.

Ruh aşktan dolayı kederliyse, nasıl da kederlidir!

Tek başına dünyayı dolduran varlığın eksikliği ne büyük bir boşluktur! Sevilen varlığın Tann'ya dönüştüğü ne kadar doğrudur! Her şeyin babası bizzat evreni aşikâr bir şekilde ruh için, ruhu da aşk için yaratmamış olsa, Tann'nm bunlan kıskanmış olabileceğini düşünebiliriz.

Ruhun düşlerin sarayına girmesi için, leylâk rengi kurdeleli bir beyaz bürümcük şapkanın altından şöyle bir

görülen bir gülümseyiş yeterlidir.

Tann her şeyin arkasındadır, ama her şey

-191-

Tann'yi gizler. Nesnelere siyahtır, yaratıklar saydamlıktan yoksundur. Bir varlığı sevmek, onu saydam kılmaktır.

Bazı düşünceler birer duadır. Öyle anlar vardır ki, vücudun duruş şekli ne olursa olsun, ruh, diz çökmüş bir haldedir.

Ayrı düşen âşıklar, yokluğu binlerce kuruntu ve boş hayalle doldurmaya çabalarlar; ama bu kuruntu ve boş hayallerin de kendi gerçeklikleri vardır. Âşıkların birbirlerini görmeleri engellendiğinde, yazışamazlar ve bir alay gizemli araç bulurlar haberleşmek için. Kuşların türküsünü, çiçeklerin kokusunu, çocukların gülüşünü, gün ışığını, rüzgârın iç çekişlerini, yıldızların ışınlarını, tüm yaratılışı yollarlar birbirlerine. Niye olmasın ki? Tan-n'nın bütün yapıtları aşka hizmet için yapılmışlardır. Aşk, tüm doğayı kendi habercisi kılacak kadar güçlüdür.

Ey ilkbahar, ona yazdığım bir tür mektupsun sen!

Gelecek hâlâ akıldan çok, kalplere aittir. Sevmek, işte ebediyeti doldurabilecek olan biricik şey.

Sonsuza,

tükenmezlik gereklidir.

Ruhun ayrılmaz parçasıdır aşk. Ruhla aynı doğadandır. Tıpkı ruh gibi, aşk da tanrısal kıvılcımdır; tıpkı ruh gibi, aşk da kirletilemez, bölünemez, ortadan kaldırılamaz. Bizde var olan bir ateşten noktadır aşk; hiçbir

şeyin sı-nırlayamayacağı ve hiçbir şeyin söndüreme-

-192-

yeceği, ölümsüz ve sonsuz bir ateşten nokta. Kemiklerin iliklerinde bile onun yandığını ve gökyüzünün dibinde bile onun ışıldadığını hissedersiniz.

Ey aşk! Ey hayranlık dolu tapınmalar! Birbirini anlayan iki akim ve mantığın, birbirine geçişen iki kalbin, birbirine işleyen iki bakışın şehveti! Bana geleceksiniz değil mi, mutluluklar! Yalnızlıklarda ikili gezintiler! Kutlunun kutlusu ışıklı günler! Ben zaman zaman düşledim ki, meleklerin haya-, tından birtakım saatler kopup gelmekte ve bu dünyadaki insanların kaderine katılmaktadır. .! ***

Tanrı birbirlerini sevenlerin mutluluğuna, onlara sonsuz süreyi vermekten başka bir şey ekleyemez.

Aşkla dolu bir hayattan, akılla dolu bir ebediyetten sonra, bu gerçekten de bir ayrı bağıştır. Ama aşkın ruha daha bu dünyada bağısladığı o dile gelmez yüce mutluluğun şiddetini artırmak olanaksızdır. Tanrı için bile. Tanrı, gökyüzünü doldurandır; aşk da, insanı doldurandır. **» İki nedenden ötürü bakarsınız bir yıldıza: Çünkü ışık saçar ve gizemi çözülmez. Oysa hemen yanışımızda kadın durmaktadır: Yıldızdan çok daha tath bir ışınım ve çok daha büyük bir gizem.

Hepimiz, kim olursak olalım, solunum aygıtlarına sahibiz. Bu aygıtlar olmazsa, hava

-193-

İ

alamaz ve boğuluruz. En korkunç olanı, aşk yokluğundan ölmektir. Ruhun boğulması.

Aşk, bir varlığı meleklere özgü ve kutsal bir birlik içinde eritip iç içe geçirdiğinde, hayatın gizemi onlar

için bulundu demektir; onlar artık aynı kaderin iki ucundan başka bir şey değildirler; aynı zihnin iki kanadıdır. Sevin ve uçun göklerde!

**|

ı

Önünüzden geçen bir kadın, yürürken ışık yaydığı gün işiniz bitik demektir; seviyor-sunuzdur. Ve artık bir tek şey kalır size; onu, o da sizi aynı yoğunlukla düşünmek zorunda kalacak kadar yoğunlukla düşünmek.

Aşkın başlattığı ve aşkı başlatan şey, ancak Tanrı tarafından bitirilebilir.

Gerçek aşk, kaybolmuş bir mendile ya da bulunmuş bir eldivene kahrolmak ya da çılgınca sevinmektir ve gerçek aşkın, bağlılığında ve umutlarında ebediyete ihtiyacı vardır. Gerçek aşk, hem sonsuz büyüktür hem

de

sonsuz küçükten oluşmaktadır.

##

Taşsanız, bitkiyseniz, duygusal olunuz;

insansanız, âşık olunuz.

Aşka hiçbir şey yetmez. Mutlusunuzdur, cenneti istersiniz; cennete sahipsinizdir. Tan-n'yı istersiniz.

Ey sevişenler, bütün bunlar aşktadır. Orada arayıp bulmayı bilin. Aşk, gökyüzü kadar

-194-

smırsız derin düşüncelere imân verir; gökyüzünden fazla olarak da, şehvete sahiptir.

"Yine geliyor mu, Luxembourg'a?" 'Hayır mösyö.'" 'Pazar âyini için kiliseye gidiyor, değil mi?' 'Artık

gelmiyor.'" 'Hep bu evde mi oturuyor?' 'Hayır, taşındı.'" 'Nereye gitti peki nerede oturuyor şimdi?'"

'Söylemedi.'" Ne büyük felakettir ruhunun adresini bilmemek!

Aşkın çocukları vardır, öbür tutkuların küçüklükleri. Kahrolsun insanı küçülten tutkular, yaşasın onu

çocuk

kılan tutku!

Garip bir şey bu, biliyor musunuz? Dipten doruğa gecenin içindeyim. Birisi vardı, gökyüzünü de alıp

götürdü

giderken. ***

Oh! Aynı mezarda yan yana, el ele yatmak ve zaman zaman dipsiz karanlıkların içinde karşılıklı bir parmağımızı okşamak: Bu, benim ölümsüzlüğüme yeterdi.

Sevdikleri için acı çeken sizler, daha çok

seviniz. Aşktan ölmek, aşktan yaşamaktır.

Seviniz. Karanlık ve yıldızlı bir değişim karışmıştır bu işkenceye. Can çekişmenin içinde vecd de vardır.

Ey kuşların sevinci! Yuvaları olduğu için sarkılan vardır kuşların. Aşk, cennet havasının solunmasıdır.

-195-

Derin kalpler, bilge zihinler, Tann'mn yapmış olduğu gibi alın hayatı; uzun bir sınavdır hayat, bilinmeyen kadere akıl almaz bir hazırlıktır. Bu kader, gerçek kader, insan için mezara inişin ilk basamağında başlar.

O zaman bir şeyler gözükür ona ve kesin olanı ayırt etmeye başlar. Kesin olan, unutmayın bu sözcüğü ve

üzerinde düşünün. Yaşayanlar sonsuzu görürler; kesin olansa, ancak ölümlere gösterir kendini. Bu arada

sevin ve acı çekin, umun ve seyredin. Ne mutsuzdur o, sadece bedenleri, biçimleri, görünüşleri seven!

Ölüm

her şeyi alacak demektir onun elinden. Ruhları sevmeyi deneyin, onları yeniden bulacaksınız.

Sokakta çok yoksul bir delikanlıya rastladım seven. Şapkası eski, giysisi aşınmıştı, dirseklerinde delikler vardı; su ayakkabılarından içeriye sızıyordu; yıldızlarsa ruhundan.

Ne büyük şeydir sevimlik! Ve ne kadar daha büyük şeydir hâlâ, sevmek! Tutku sayesinde kahramanlaşır insan yüreği. Saflıktan başka hiçbir şeyden oluşmaz o, dayanağım artık sadece yücede ve büyükte bulur.

Nasıl bir bitki, bir buzulun üzerinde filizlenmezse, soysuz bir düşünce de o yürekte filizlenemez. Sıradan tutku ve heyecanların kesinlikle ulaşamadığı mağrur ve dingin ruh, bu dünyanın bulut ve gölgelerinin, çılgınlıkların, yalanların, kinlerin, böbürlenmelerin, sefilliklerin üzerine yükselerek, gökyüzünün mavisinde -196- eğleşir ve alinyazısının derin ve dipten sarsıntılarını hisseder artık sadece. Depremleri nasıl dağların doruğu hissederse.

Seven bir kimse olmasaydı, güneş sönerdi.

5. Mektuptan Sonra Cosette

Bunları okurken yavaş yavaş hayallere dalmıştı Cosette. Tam gözlerini defterin son satırından kaldırdığı sırada, o yakışıklı subay, zafer kazanmış bir komutan havasıyla geçti parmaklığın önünden. Cosette birdenbire onu iğrenç buldu.

Defteri seyretmeye koyuldu yeniden: "Hayranlık verici bir yazı bu," diye düşündü. Aynı el yazmıştı bütün cümleleri; ama bazen hokkaya yeni mürekkep konulduğunda olduğu gibi simsiyah, bazen de beyaza çalar bir mürekkeple; yani değişik günlerde yazmıştı. Dolayısıyla da, bütün bir düşünce, tek tek iç çekişlerle, düzensiz, amaçsız, herhangi bir seçme yapmaksızın, rastlantıya bırakılmış bir şekilde sergilenmekteydi. Cosette, o güne kadar buna benzer hiçbir şey okumamıştı. Aydınlık noktaların, karanlık noktalardan daha fazla olduğu bu el yazmaları, kapısı aralanmış bir tapınak etkisi uyandırmıştı onda. Bu gizemli satırların her biri genç kızın gözlerinde ışıldamakta ve kalbini garip bir ışıkla sarmalamaktaydı. O güne kadar almış olduğu eğitim hep ruhtan söz etmişti ona; aşktan söz etmemişti hiç; tıpkı -197-

alevden söz etmeksizin yangından söz eden biri gibi. Bu on beş sayfalık yazı, hiç umulmadık ve tatlı bir biçimde; bütün aşkı, acıyı, kaderi, hayatı, sonsuzluğu, başlangıcı, sonu açıp seriyordu Cosette' in gözlerinin önüne. Bir el açılmıştı sanki o anda ve ona bir avuç ışık serpmişti. Bu satırlarda yüce ve en cömert duygularla, yanıp tutuşan dürüst bir ruhun, kutsal bir iradenin, dipsiz bir acının ve bir o kadar dipsiz bir umudun, cendereye alınmış bir kalbin, doruğuna ulaşmış bir vecdin varlığını hissediyordu.

Neydi peki bunlar? Bir mektup. Adressiz, adsız, tarihsiz, imzasız, ağırlığı insanın üzerine çöken, ama hiç çıkar gözetmeyen, bir dizi gerçekten, bilinmezliklerden oluşan bir mektup. Bir meleğin taşıyıp getirmesi ve bir bakirenin okuması için hazırlanmış bir aşk mesajı, yeryüzü dışında verilmiş bir randevu, bir hayalet tarafından gölgeye yazılmış bir aşk nâmesi. Ayağı mezarda, eli gökyüzünde bir insan yazmıştı bu mektubu. Kâğıdın üzerine teker teker düşmüş olan bu satırların birer ruh tanesi oldukları söylenebilirdi. Peki ama kimden çıkmış olabilirdi bu sayfalar? Kim bunları yazmış olabilirdi? Bir an bile duraklamadı Cosette: Bir adam. O!

Zihni berraklaşmıştı birden. Her şey yerine oturmuştu. Bilinmedik bir sevinç ve derin bir boğuntu duyuyordu. Oydu! Oydu ona yazan! Oydu orada olan! Kolunu şu parmaklıktan içeri sokmuş olan oydu! Az kalsın unutu--198-

yordu onu, oysa o sırada o, onu bulmuştu! Ama gerçekten unutmuş muydu onu Cosette? Hayır, asla! Bir çılgınlık anında öyle sanmıştı belki! Yoksa hep sevmişti onu, hep tapı-nırcasma sevmişti. Küllenir gibi olmuştu ateş, ama bir yandan da daha derine oturup yerleşmişti ve şimdi yeniden fıskırıyor, onu tüm varlığıyla sarıyordu!

Öteki ruhtan kopup, onun ruhuna düşen bir kıvılcım gibiydi bu defter. İçinde yangının yeniden başladığını hissediyordu. Defterin her sözcüğünü içine sindiriyordu: "Evet, evet," diyordu. "Hepsini hatırlıyorum! Bütün bunları onun gözlerinde okumuştum ben zaten!"

Defteri üçüncü kez okuyup bitiriyordu ki, Teğmen Theodule belirdi parmaklığın önünde. Mahmuzlan kaldırım taşlarının üzerinde sakırdayınca Cosette gözlerini kaldırdı ister istemez ve onu yavan, ahmak, tatsız, yararsız, küstah, boş ve çirkin buldu. Fırsat düşse, kafasına bir şey atabilirdi.

Oradan kaçıp, eve sığındı; odasına kapandı, defteri yeniden okumak, ezberlemek ve üzerinde uzun uzun düşünmek için. İyice okuduğuna emin olunca, öptü ve korsesinin içine yerleştirdi. Olan olmuştu! Cosette tekrar o derin meleklerle özgü aşka düşmüştü. Cennet uçurumu yeniden açılmıştı. Bütün gün sersemce bir şaşkınlık içinde dolanıp durdu genç kız. Doğru dürüst düşü-nemiyordu bile, düşünceleri karmakaraşık olmuş, bir yumağa dönmüştü, hiçbir şeyi tam kestiremiyordu, ne olduğunu kendisinin -199- de çıkaramadığı belli belirsiz birtakım şeyler umuyordu, o kadar. Hiçbir şey hakkında söz veremiyordu kendi kendine, hiçbir şeyden de vazgeçmek istemiyordu. Durup dururken sa-ranyor, durup dururken

ürperiyordu. Bir hayal dünyasına girmiş gibi hissediyordu kendini zaman zaman ve kendi kendine soruyordu: "Gerçek mi bu?"

Hemen giysisinin altındaki defteri yokluyor; yüreğine bastırıyordu onu sımsıkı; köşelerini teninin içinde hissediyordu. Jean Valje-an, onu o anda görmüş olsa, gözlerinden taşan bu ışık dolu ve hiç rastlanmadık sevinç karşısında ürperirdi.

'Evet, evet!' diyordu için için Cosette. 'Bu o! Ondan bana geliyor bu!' Tanrısal bir rastlantı sonucunda onu bulan meleklerin, alıp onu kendisine getirmiş olduklarına inanmaktaydı.

Ey, aşkın büründüğü biçimler! Düşler! Bu Tanrısal rastlantı, meleklerin araya girmesi Charlemange'm masasından La Fosse aux Li-ons'a; La Force'un damlan üzerinden bir hırsızın bir başka hırsıza fırlattığı bir

ekmek parçasından ibaretti aslında.

6. Yaşlılar J2n Uygun Zamanda Gitmek İçin Vardılar

Akşam olduğunda Jean Valjean evden çıktı, Cosette giyindi. Kendisine en iyi giden şekilde taramıştı saçlarını; üst kısmı boynunu biraz fazla açık bırakan bir elbise giymişti, ki buna o zamanın genç kızlarının değişiy-

-200-

le 'azıcık uygunsuz' denebilirdi. Hiç de uygunsuz değildi aslında; öteki tarza göre daha güzeldi, o kadar. Bütün bunları yapmıştı, ama nedenini bilmeden yapmıştı Cosette.

Dışarı mı çıkmak istiyordu? Hayır... Bir ziyaretçi mi beklemekteydi yoksa? Yoo...

Akşamüzeri bahçeye indi. Toussaint, arka avluya bakan mutfakta kendi işine dalmıştı. Dalların altından yürümeye koyuldu. Zaman zaman elleriyle açıyordu dallan, çünkü alçak dallar çoktu. Böylece sıraya geldi. Hâlâ oradaydı taş. Orada kalmıştı. Oturdu; adeta onu okşamak ve ona teşekkür etmek istercesine taşın üzerine koydu küçük beyaz elini.

Birden, arkasında birinin ayakta durduğunu, onu görmeden hissettiğiniz andaki o tanımlanmaz izlenime kapıldı. Başını çevirip doğruldu hemen. Oydu.

Başı açıldı. Solgun ve zayıf görünüyordu. Zar zor seçiliyordu siyah giysisi. Alacakaranlık güzel alnını soldurmakta ve gözlerini siyah bir renkle örtmekteydi. Eşsiz bir tatlılık ve yumuşaklık perdesi altında, ölüme

ve geceye ait bir şey taşıyordu sanki. Yüzü, sona ermek üzere olan gün ışığı ve gitmekte olan bir ruhun düşüncesiyle aydınlanmıştı.

Henüz hayalet haline girmemiş, ama artık insan olmaktan da uzaklaşmış gibi görünüyordu.

-201-

I

Şapkasını birkaç adım ötedeki çalıların içine atmıştı.

Bayılmak üzereydi ama çığlık atmadı Co-sette. Yavaş yavaş geriledi sadece; çünkü ileri doğru çekildiğini hissetmekteydi. O hiç kımıldamıyordu. Dile gelmez bir hüznle sanlıydı adeta; genç kız gözlerini görmüyordu

onun, ama bakışını hissediyordu.

Böylece gerileyen Cosette'in sırtı bir ağaca değdi ve ona yaslandı. O ağaç olmamış olsa düşerdi.

Sesini o zaman işitti. Gerçek anlamda hiçbir vakit işitmemiş olduğu bu ses, yaprakların hışırtısını bir nebze

olsun aşmakta ve mırıldanmaktaydı :

"Buradayım diye beni bağışlamazlık etmeyin, ne olur. İçim dolu, hep o halde yaşayıp gidemezdim, onun için

geldim. Şuraya, sıranın üzerine bırakmış olduğumu okudunuz mu? Beni bir parça hatırlıyor musunuz?

Korkmayın benden. Uzun zaman geçti aradan, biliyorum. Bana baktığınız günü hatırlıyor musunuz?

Luxembourg Parki'nda, gladyatör heykelinin yanı başındaydı. Sonra belki önümden geçtiğiniz günü de hatırlarsınız? O iki günü? 10 Haziran ve 2 Temmuz günleriydi. Neredeyse bir yıl olacak. Ne kadar uzun zamandır görmedim sizi! İskemle kiralayan kadına sordum, o da sizi artık görmediğini söyledi. L'Quest Sokağı'nda, yeni bir evin üçüncü katındaki ön dairede oturuyordunuz. Biliyorum, görüyorsunuz ki! Sizi izliyordum. Elimden ne gelirdi ki başka? Sonra birdenbire ortadan kayboldunuz. Bir

-202-

keresinde, L'Odeon'daki kemerlerin altında gazete okurken sizin geçtiğinizi sandım. Koştu. Ama hayır, siz

değildiniz. Size benzer şapkası olan biriydi. Geceleri buraya geliyorum. Korkmayın, beni hiç kimse görmüyor. Gelip pencerelerinizi seyrediyorum yakından. İşitmeyesiniz diye çok yavaş ve sessizce yürüyorum, çünkü belki de korkarsınız. Geçen gece arkanızdaydım, döndünüz, kaçtım. Bir seferinde de şarkı söylerken dinledim sizi. Bilseniz, nasıl mutluydum! Benim, sizi şarkı söylerken dinlememin size bir kötülüğü, dokunmaz herhalde? Ne kötülüğü dokunabilir ki? Görüyorsunuz işte. Meleğimsiniz benim; bırakın

da gelip gideyim arada bir buraya. Öyle sanıyorum ki ölmek üzereyim... Bilseniz! Tapıyorum size! Bağışlayın

beni ne olur! Konuşuyorum işte böyle, aklıma geleni söylemekteyim, ne dediğimi de bilmiyorum ve belki de

kızdırıyorumdur sizi, öfkelen diri -yorumdur, kimbilir? Söyleyin, kızdırıyor muyum?"

"Aman allahım, bana bir şeyler oluyor!" dedi Cosette.

Ve yığılır gibi oldu durduğu yerde. Ölüyordu sanki.

Delikanlı tam düşmek üzereyken tutmuştu onu. Yaptığı işin bilincinde olmaksızın, kollarına almıştı genç kızı;

sımsıkı göğsüne bastırmıştı. Ona destek olurken kendisi de sendelemekteydi. Kafası dumanla dolu gibiydi,

şimşekler çakıyordu kirpiklerinin arasında; düşünceleri bulamyordu. Dinsel bir ayın yaparken kuralları çiğniyormuş

-203-

duygusu vardı içinde. Kaldı ki, bütün bedenini göğsünde hissettiği bu eşsiz kadın için en ufak bir arzu duymamaktaydı. Aşktan sarhoştı.

Elini aldı Cosette delikanlının ve kalbine bastırdı. Oradaki kâğıdı hissetti delikanlı. Kekeleyerek sordu:

"Demek beni seviyorsunuz?" Öylesine yavaş bir sesle cevap verdi ki Cosette, sesi ancak işitilen bir soluk gibiydi: "Sus! Bunu biliyorsun!" Ve kıpkırmızı kesilen başını saklamak istercesine yakışıklı delikanlının göğsüne gömdü.

Onun yanına, sıranın üzerine düştü delikanlı. Söyleyecek sözleri yoktu artık. Yıldızlar ışıdamaya başlıyordu.

Nasıl oldu da dudakları birleşti? Kuş nasıl olur da şarkı söyler peki? Kar nasıl erir, gül nasıl açar, Mayıs nasıl

serpilir, tepelerin ürperen doruğunda ve siyah ağaçların ardında gün nasıl ağarır? Bir öpüşme: İşte bu hepsi!

İkisi de dipden doruğa titremişlerdi ve karanlığın içinde, ıslık ıslık gözlerle birbirlerine baktılar.

Artık hiçbir şeyi algılamıyorlardı. Ne gecenin serinliğini, ne taşın soğukluğunu, ne yerin nemini, ne otun ıslaklığını... Birbirlerine bakıyorlardı sadece, kalpleri düşüncelerle doluydu. El eleydiler farkında olmaksızın.

Bahçeye nereden ve nasıl girdiğini sormuyordu, sormayı aklından bile geçirmiyordu Cosette ona. Orada, yanında olması öylesine basit ve doğaldı ki!

-204-

Zaman zaman Marius'ün dizi Cosette'in dizine değiyordu ve ikisi de ürperiyorlardı.

Bir ara bir kelime kekeliyordu Cosette. Bir çiğ damlası, bir çiçeğin üzerinde titrer gibi, ruhu titriyordu dudaklarında.

Derken konuşmaya başladılar yavaş yavaş. Doluluk demek olan sessizliğin ardından açılış geldi.

Üzerlerinde, dingin ve görkemli gece vardı. Tanrısal varlıklar gibi saf olan bu iki varlık her şeyi söylediler

birbirlerine: Düşlerini, sarhoşluklarını, coşkularını, delidolu hayallerini, zaafalarını, birbirlerini uzaktan nasıl

seyrettiklerini ve birbirlerine nasıl hayran olduklarını, birbirlerini nasıl arzuladıklarını ve sonunda nasıl umutsuzluğa kapıldıklarını. Artık hiçbir şeyin arttırıp, eksiltmeyeceği bir yakınlık içinde, birbirlerine en gizli

ve en gizemli yanlarını anlattılar.

Bu iki kalp birbirine öylesine geçti ki, bir saat sonra delikanlı, genç kızın, genç kız da delikanlının ruhuna sahip olmuştu: Büyülemişlerdi birbirlerini.

Böylece her şeyi söyleyip tükettikten sonra genç kız, başını delikanlının omzuna yasladı ve sordu:

"Adınız ne?"

"Marius," dedi delikanlı. "Ya sizin?"

"Benim adım Cosette."

-205-

ALTINCI KİTAP

KÜÇÜK GAVROCHE

1. Rüzgârın Kötü Niyetli Bir Hilesi

1823'ten beri, Montfermeil'deki meyhane bir iflasın uçurumunda değil, ama bitmek tükenmek nedir bilmeyen

borçlann batağında ağır ağır çöküp giderken, Thenardierlerin iki çocuğu daha dünyaya gelmişti. İkisi de"

erkekti. Böylece ikisi kız, üçü oğlan olmak üzere beş çocukları olmuştu. Bu kadar çocuk fazlaydı.

Thenardier kadın, son iki çocuğu henüz pek küçükken başından attı, bundan da eni konu mutluluk duydu.

Başından attı: Gerçekten de durumu en iyi anlatan sözcük budur. Yaratılıştan sadece küçük bir parça düşmüştü bu kadının nasibine. Bu, ayrıca pek çok örneği bulunan bir olaydır: Tıpkı Mareşal De la Mothe-Houdan-court'un karısı gibi, Thenardier'nin karısı da kızlarına anneydi sadece. Analığı orada bitiyordu. İnsan

soyuna duyduğu kin başlıyordu oğullarıyla birlikte. Kötülüğü, oğullarında dikey bir hale giriyordu.

Karanlık bir

sarp yamaç vardı kalbinin o noktasında. Bildiğimiz gibi, büyük oğlundan tiksiniyordu. Öbür ikisindense düpedüz nefret ediyordu. Neden

-207-

peki? Çünkü, gerekçelerin en korkuncu ve cevapların en tartışma götürmezi geliyordu burada:

"Çünkü," diyordu bu ana, "Benim bir alay çocuğa ihtiyacım yok!"

Thenardierlerin son iki çocuklarını başlarından atmayı nasıl başardıklarını ve bundan nasıl çıkar sağladıklarını anlatalım şimdi:

Birkaç sayfa yukarıda sözünü ettiğimiz şu Magnon Kız, dünyaya getirdiği iki çocuğuna Gillenormand tarafından maş bağlattırmayı başaran kızın ta kendisiydi. Les Celestins rıhtımında, kötü şöhretini ne yapıp

edip güzel kokuya dönüştürmüş olan Le Petit Muse (Küçük Misk) Sokağı'nın köşesinde oturuyordu. Otuz beş yıl önce Paris'te, Seine kıyısındaki mahalleleri kasıp kavuran kuşpalazı salgınını okurlar herhalde hatırlayacaktır. Bugün uygulanan tentürdiyot sürme yöntemi yerine, o dönemde burun ve gırtlığa şap üfleme

yöntemine başvurulmaktaydı ve bilim, büyük çapta bir deney olarak bu salgından yararlanmıştı pek haklı olarak. İşte o salgında Magnon Kız da, birini sabah, öbürünü akşam olmak üzere, aynı gün iki çocuğunu birden yitirdi. Bu felaket onu iyice sarsmıştı. Ölen iki çocuk, anaları için gerçekten büyük bir değer taşıyordu:

Onlar ayda seksen frank demekti. Bu parayı Mösyö Gillenormand adına, onun gelirlerini toplayan Mösyö Barge adında eski bir mahkeme kâtibi getirip kendisine veriyordu hiç aksatmadan. Çocuklar ölünce, gelir

de kesilmiş oldu. Ve Magnon Kız, bu can sıkıcı duruma bir çare aradı. Ken-

-208-

disinin de mensubu bulunduğu o karanlık ve pis işler loncasında oldum olası üyeler birbirlerinin her şeyini bilir. Karşılıklı sır saklar ve birbirine yardım ederdi. Dert de, çare de ortadaydı aslında: Mangon'a iki çocuk

gerekliyordu ve bu iki çocuk Thenardier'nin karısında vardı. Hem de aynı cinsten ve aynı yaşta. Birisi için derde bulunmaz ilaç, öbürü için iyi bir yatırım. Böylece küçük Thenardierler, küçük Mangonlar oldu.

Hemen

ardından Les Celestins rıhtımından ayrıldı Magnon Kız. Gidip Clocheperce Sokağı'na yerleşti. Paris'te, insanlar bir sokaktan öbürüne taşınınca, kimlik değiştirirler.

Bütün bu olup bitenlerden kesinlikle-habersiz bulunan nüfus memurluğu hiçbir itirazda bulunmadı.

Bulunmasına da olanak yoktu zaten, çünkü çocuk değiştirme işi kendiliğinden, olağan bir şekilde gerçekleşmişti. Yalnız, ödünç verilen iki çocuk için ayda on frank istemişti Thenardier. Magnon Kız bunu kabul etmiş, ilk on frangı da derhal ödemişti. Mösyö Gillenormand, söylemeye bile gerek yok, ödemeye devam ediyordu. Her altı ayda bir de görmeye geliyordu küçükleri. Değişikliğin farkına varmadı. Magnon, ona: "Size ne kadar benziyorlar bilseniz mösyö!" diyordu.

Hiçbir fırsatı kaçırmayan Thenardier de bu fırsattan yararlanıp Jondrette oldu. Kızları ve Gavroche, iki küçük

kardeşleri olduğunu hemen hemen fark etmemiş gibiydiler. Sefalet belirli bir düzeyi aşınca, insan garip bir

kayıtsızlığa düşer, gerçekleri göremez, varlıkları birbirinden ayırt edemez olur. Öyle ki, si-

-209-

zin için en yakınlarınız bile karanlıkta bulanık şekiller gibidir; onları hayatın bulutumsu zemininden güçlükle

ayırabilirsiniz; ayrılır ayrılmaz da görülmez belirsizliğine yeniden karışıp gitmeleri bir an meselesidir.

İki çocuğunu bir daha geri almamak koşuluyla Magnon Kız'a teslim ettiği günün akşamı, Thenardier Kadın utanır gibi oldu ya da öyle göründü.

Kocasına: "Evet ama, buna adıyla sanyla çocuklarını terk etmek derler!" dedi. Soğuk ve buyurgan bir sesle

karşıladi bunu Thenardier: "Jean-Jacques Rousseau çok daha beterini yapmıştı!" Bu arada Thenardier Kadın utançtan, kuşkuya geçmişti bile:

"İyi ama, ya bir de polis yakamıza yapışacak olursa? Yaptığımız iş, yasal bir iş mi yani Mösyö Thenardier?"

"Yapılan her şey yasaldir bu dünyada. Bu işi hiç kimse kurcalamaz. Zaten kim uğraşır beş para getirmeyecek iki çocukla?"

Magnon Kız, suç âleminin bir tür kibarıydı. İddialı ve elbette sefilce döşenmiş olan dairesini, Fransızlaşmış

bir İngiliz hırsızla bölüşmekteydi. Artık Paris'li diye kabul edilen ve son derece zengin tanıdıkları olan bu

İngiliz kadın daha sonraları adliye kayıtlarında bir hayli yer kaplayacaktı. Mamselle Miss olarak anılıyordu o

devirde.

Magnon Kız'a verilen iki küçük, aslında talihi sayılmalıydı. Arkalarında seksen frankın desteği bulunduğu için, bütün sömürülenler gibi bakılmaktaydılar. Üst başlan iyiydi, yiyip içmeleri iyiydi, neredeyse birer 'kü-

-210-

çük bey' muamelesi yapılıyordu; sahte annenin yanında, gerçek annenin yanında olduklarından çok daha rahattılar. Üstelik Magnon Kız, hanımefendi rolünü oynuyor ve çocukla-ın önünde argo konuşmuyordu.

Böylece çocuklar birkaç yıl geçirdi. The-nardier'nin keyfine diyecek yoktu doğrusu. O kadar ki, bir gün kendisine aylık on frangı ödeyen Magnon'a şöyle dedi: "Baba'nın çocukları biraz eğitimden geçirmesi gerekecek." O güne kadar kara bahtları tarafından bile şöyle böyle korunmuş olan bu iki zavallı yavru, birdenbire yerlerinden koparıp, hayatın içine fırlatılacak ve gerçek hayata başlamak zorunda kalacaktı.

Jondrettelerin tiksindirici evinde olduğu gibi, azılı suçluların kitle halinde içeriye tıkil-malan ve bunu izleyen

arama taramalar ve tutuklamalar, toplumun alt katında saklanmış yaşayan, o meşum karşı toplum bakımından müthiş bir felâkettir; ara tutuklanmayı izleyen arama taramalar ve hapis kararları bir kat daha

kaşınır ortalığı. Böylece bir macera bu karanlık dünyada art arda çöküntülere yol açar. Nitekim Thenardier'nin uğradığı felaket, Magnon Kızın da felaketiyle sonuçlandı.

Magnon'un, Plumet Sokağı ile ilgili kâğıdı Eponine'e vermesinden kısa bir süre sonra Clocheperce Sokağı'na

ani bir baskın yaptı polis. İlk aşamada Magnon Kızla Mamselle Miss yakalandılar, şüpheli olan bütün ev halkı da gözaltına alındı. Küçük oğlanlar bu sırada arka avlulardan birinde oynuyorlardı, dolayısıyla da baskından haberleri olmadan-

Eve döndükleri zaman da kapıyı kapalı buldular. Karşı dükkândan bir ayakkabı tamircisi çağırdı çocukları; 'anneleri'nin onlara bırakmış olduğu bir kâğıdı ellerine tutuşturduktan sonra:

"Artık burada oturmuyorsunuz," dedi. "Yeni evinize gideceksiniz. Uzak değil, hemen şuracıkta. Bu kâğıdı gösterip, yolu sorun."

Kâğıdın üzerinde bir adres vardı: 'Mösyö Barge, gelir tahsildarı. Le Roi-de-Sicille Sokağı, No. 8.'

Büyük, kendilerine yol gösterecek olan kâğıt da elinde olduğu halde, küçüğü elinden tutup gitti. Büyük oğlan

üşüyordu. Parmakları soğuktan uyuşmuştu. Küçücük parmaklarıyla zaten kâğıdı iyice sıkıştırıp tutamıyordu.

Clocheperce Sokağı'nı dönerken çıkan kuvvetli bir rüzgâr, kâğıdı elinden kaptığı gibi alıp götürdü. Çocuk arandı, ama hava karardığından hiçbir şey bulamadı.

O sokak senin, bu sokak benim dolaşmaya başladı.

2. Küçük Gavroche'un Büyük Napolyon'dan Ders Aldığı Nokta

Baharda insanı üşütenden de öte, dondurup kavuran acı poyrazlara Paris'te pek sık rastlanır. En güzel günlerin keyfini kaçıran bu rüzgârlar, tıpkı bir pencerenin ya da iyi kapanmamış bir kapının aralıklarından sıcak bir odaya dolan soğuk hava esintilerine benzerler: Sanırsınız ki kışın karanlık kapısı aralık kalmıştır da, bu rüzgârlar oradan gelmekti 2-

tedir. İşte 1832 yılının ilkbahar mevsiminde, bu yüzyıl Avrupası'ndaki ilk büyük salgının ortalığı kasıp kavurduğu günlerde bu rüzgârlar alışılmıştan çok daha sert ve şiddetliydi. Kışın kapısından çok daha dondurucuydu bu aralık kapı: Mezarın kapısıydı! Koleranın soluğu sezilmekteydi bu soğuk rüzgârlarda.

Meteorolojik açıdan, yüksek elektrik gerilimini kesinlikle ortadan kaldırmamak gibi bir özelliği vardı bu soğuk rüzgârların. Nitekim o günler boyunca şimşekli, gökgürültülü art arda fırtınaların patladığına tanıklık ettik. Gene bir akşam bu poyrazlardan biri ocak ayı geri gelmişçesine olanca sertliğiyle eserken ve burjuvalar yeniden paltolarına bürünmüşken yırtıklar içinde tir tir titreyen ama neşesini asla yitirmeyen küçük Gavroche, L'Orma Saint-Gervais yakınlarında bir berber dükkânının önünde durmuş, hayranlık içinde camekânı seyrediyordu. Yünlü bir kadın şalı vardı boynunda. Nereden bulunduğu belirsiz bu şalı atkı olarak kullanmaktaydı. Camın arkasında, üzerine açık renk bir giysi, başına limon çiçeğinden bir taç geçirilmiş balmumundan bir bebek, iki gaz lambası arasında gelip geçenlere gülümsemekteydi dönerek. Gavroche, ilk bakışta büyük bir hayranlıkla bu bebeği seyreder görünüyordu gerçi; ama asıl amacı, dükkânın önündeki peykeden bir kalıp sabun aşırıktı; bunun için de içerisini gözetliyordu. O sabunu, hemen koşturup, dış mahallelerden birinde, bir başka berbere satacaktı. Zaman zaman bir yemek parası çıkardığı oluyordu bu yolla. Büyük -213-

yatkınlık ve beceri gösterdiği bu işe, 'berberleri tıraş etmek' tanımını yakıştırmıştı. Bir yandan yeni gelin bebeği, bir yandan da sabun kalıbını seyredip gözetlerken:

"Salı," diye homurdanıyordu kendi kendine. "Bugün salı... Hayır, değil... Acaba? Salı mı, değil mi?.. Belki de salıdır? Ama olmayabilir de... Evet, evet, bugün salı!"

Bu konuşmanın neye ait olduğu hiçbir zaman öğrenilemeyecekti. Eğer son kez yemek yediği güne aitse, aradan üç gün geçmiş demektir; çünkü günlerden cumaydı o gün.

Berber, kocaman bir sobanın iyice ısıttığı dükkânında bir yandan müşterisini tıraş ederken, bir yandan da düşmanını; şu came-kânın önündeki soğuktan donmuş, ama küstahlığını yitirmemiş, elleri ceplerinde, ama akli kınından fırlamış sokak çocuğunu gözetlemekteydi.

Gavroche, balmumundan gelini ve Vind-sor sabunlarını inceleyedursun, biri yedi, öbürü beş yaşlarında iki çocuk çekine çekine kapının tokmağını çevirip, içeri girdiler. Oldukça temiz kıyafetliydi. İniltiyi andıran bir sesle, ikisi birden konuşuyorlardı. Yardım istedikleri belliydi. Sözleri anlaşılıyordu; çünkü küçüğün sesini hıçkırıklar kesmekte, bü-yüğünse soğuk, dişlerini takırdatmaktaydı.

Berber, öfkeli, korkunç bir suratla onlara döndü, usturayı elinden bırakmaksızın, sol eliyle büyüğü, diziyi de küçüğü iterek, ikisini de bir anda kapı dışarı etti. Sonra da:

"Durup dururken, dükkânı buzhaneye çevirip insanları üşütmenin ne anlamı varya--214-ni!" diye söylenerek kapıyı kapattı arkalann-dan.

İki çocuk ağlayarak yürümeye başladılar. Bu arada bir bulut geldi. Yağmur yağmaya başlamıştı. Küçük Gavroche çocukların arkasından seğirtti, yanlarına sokulup sordu: "Neyiniz var sizin, bacaksızlar?"
Büyüğü:

"Nerede yatacağımızı bilmiyoruz," diye karşılık verdi.

Gavroche: "Hepsi bu mu?" dedi. "Amm da dert ha! Bu kadarlık bir şey için ağlanır mı yani? Ne acemi çaylakmışmız siz!"

Alaycı bir tavırla tepeden bakarak konuşuyordu, ama bu üstünlükte acıyan bir yakınlık ve şefkatli bir koruma tavrı da vardı:

"Hadi bakalım bacaksızlar," dedi. "Şimdi gelin benimle!" Çocukların büyüğü, "Peki efendim," dedi.

İki çocuk, bir başpiskoposun ardından gider gibi, onun ardi sıra yürümeye koyuldular. Artık ağlamayı bırakmışlardı.

Gavroche, Saint Antoine Sokağı'ndan Bas-tille'e doğru götürüyordu onları. Giderken berber dükkânına başını çevirip öfkeyle baktı:

"Şu mezgıt suratlı berberde de hiç acıma yokmuş!" diye homurdandı. "İngiliz bozması, ne olacak!" Yoldan geçen bir kız, en önde Gavroche, üç çocuğun art arda yürüdüğünü görünce kahkahayı bastı. Bu kahkaha, topluluğa karşı hiç de hak edilmemiş bir saygısızlık gösterisiydi. -215-

"Günaydın Matmazel Omnibus!" dedi Gav-roche, ona aynı alaycılıkla. Sonra aklına berber geldi yemden.

"Yanlış hayvan seçtim!" diye söylendi. "Mezgıt balığı değil, yılan o! Görürsün sen, berber! Gidip bir çilingir getireceğim ve senin kuyruğuna çingirak taktıracağım!"

Bu berber onu iyice saldırgan yapmıştı. Bir su birikintisi üzerinden atlarken, elinde süpürgesiyle orada duran

ve Brocken Da-ğı'nda Faust'a rastlamaya layık cinsinden cadıları andıran sakallı bir kapıcı kadına seslenmekten alamadı kendini:

"Sokağa atınızla birlikte çıkıyorsunuz demek hanımefendi?"

Ardından da, yoldan geçen adamın boyalı ayakkabılarına çamur sıçrattı.

"İt kopuk işte!"

Gavroche burnunu kaldırdı, şalının üzerinden:

"Mösyö bir şikâyetiniz mi vardı yoksa?" dedi.

Yolcu:

"Var, evet!" diye bağırdı. "Senden şikâyetim var!"

"Daire kapandı!" dedi Gavroche, "Artık şikâyet kabul etmiyorum."

Sokakta ilerlerken, bir parte-cochere* altında soğuktan buz kesmiş, on üç on dört yaşlarında bir dilenci kız

gördü. Kızın sırtında öyle kısacık bir giysi vardı ki, dizleri görünmekteydi. Boy attığından, elbisesi kısal-

mış olmalıydı. Büyümenin insana oynadığı

Parte-cochere: Kapı.

-216-

oyunlardan biridir bu, çıplaklığın yakışık almamaya başladığı anda etek kısa geliverir!

Gavroche:

"Zavallı kız!" dedi. "Ayağında donu bile yok! Neyse, şimdilik şunu al hele..."

Böyle diyerek, boynundaki o sıcacık, güzelim yünlü kumaşı çekmiş ve dilenci kızın morarmış sıksa omuzlarının üzerine atmıştı. Eğreti boyun atkısı yeniden şal oluyordu böylece.

Küçük kız afallayarak ona baktı ve şalı sessizce kabul etti: Acı ve sıkıntının, insanı iyiliğe teşekkür etmeyi

bile unutturacak kadar sersemlettiği bir derecesi de vardır...

Gavroche, işini bitirdikten sonra: .^A

"Brrr!" demişti.

Aziz Martin'den daha çok titremekteydi. Öyle ya; paltosunun yansını kendine ayırmıştı o hiç değilse!

Bu 'brrrr' üzerine öfkesi artan sağanak iyice şiddetlenmişti. Kötü havalarda, iyi işleri azaltır daima.

"Vay canında!" diye haykırdı Gavroche. "Bu da neyin nesi yahu? Gene yağmur yağıyor! Böyle giderse, ben bu

işten vazgeçerim!"

Sonra yürümeye başladı. Şalın altına büzülen dilenci kıza bir göz atmıştı bu arada:

"İçimizde hiç değilse güzel giyinmiş biri var!" dedi.

Yağmur bulutuna bakarak bağırdı hemen ardından:

"Ona fiyakan sökmez artık!"

İki çocuk hep arkada, adımlarını ona uydurarak yürümekteydiler.

-217-

Bir ekmekçi dükkânını belirten o kalın demir çubuklu kafeslerden birinin önünden geçerlerken -çünkü ekmek

de tıpkı altın gibi demir kafeslerin arkasında saklanmaktadır-Gavroche geriye döndü:

"Durun hele bacaksızlar!" dedi. "Yemek yedik mi biz?"

Çocukların büyüğü:

"Biz sabahtan beri hiçbir şey yemedik efendim," dedi.

Gavroche, haşmetli bir tavırla: "Demek ki, ananız, babanız yok sizin" dedi.

Çocuk:

"Affedersiniz efendim," dedi. "Annemiz, babamız var, ama nerede olduklarını bilmiyoruz."

Bir filozof olan Gavroche bir an düşündükten sonra:

"Bazen bunu bilmemek, bilmekten daha iyidir," dedi.

Büyük oğlan devam etti: "İki saattir yürüyoruz. Her köşede bir şeyler arıyoruz hep, ama hiçbir şey bulamıyoruz."

"Bilmez olur muyum hiç!" dedi Gavroche, "köpekler her şeyi siler süpürür, yiyecek hiçbir şey bırakmazlar

insana..."

Bir süre sustuktan sonra konuşmasını sürdürdü:

"Sahiplerimizi kaybettik demek? Onların ne yaptıklarını, nerede olduklarını bilmiyoruz? Öyle mi? İşte bu

olmaz çocuklar! Yaşlı başlı insanları kaybetmek, düpedüz aptallık-

-218-

tır. Dört bir yanı didik didik edip, aramalı onları!"

Başka bir şey sormadı artık. Yersiz yurtsuz kalmak; bunda anlaşılmayacak ne vardı ki?

Çocukluğun o geçici tasasızlığına düşmüş olan yumurcakların büyüğü konuştu yine:

"Doğrusu, pek garip bir durum var ortada!" diye haykırdı. "Bizi, büyük perhizin son pazarı kutsanmış şimşir

almaya götüreceğini söylemişti annem..."

Gavroche:

"Ona martaval derler!" diye alay etti.

Büyük oğlan:

"Ama bizim annemiz, Matmazel Mis\$]e oturur," dedi.

"Düdük!" diye cevap verdi Gavroche.

Bu arada durmuş, partial giysisinin bütün kıyı bucağını karıştırıp yoklamaya koyulmuştu. Bir zaman sonra kaldırdı başını. Yüzünde, sadece memnuniyetini göstermek isteyen, ama onun da ötesinde, zafer kazanmışlığın sevincini yansıtan bir ifade vardı:

"Üzmeyin tatlı canınızı çocuklar!" dedi. "Akşam yemeği masrafımız karşılanmış bulunmaktadır."

Bir metelik çıkarmıştı ceplerinin birinden. Ve iki küçüğü, şaşırarak zaman bırakmaksızın önüne katıp, iteleyerek soktu ekmekçi dükkânına. Parasını tezgâhın üzerine bırakıp:

"Garson! diye bağırdı. "Beş metelik kadar ekmek bize!"

Dükkânın sahibiydi 'garson'. Bir bıçak aldı, beş metelik kadar ekmek kesmek için.

-219-

Gavroche, azametle:

"Garson! Üç ayrı parça olacak!" dedi. "Üç kişiyiz!"

Bu üç 'kişiyi' iyice inceledi ekmekçi. Sonra uzanıp, esmer bir ekmek aldı. Gavroche, bunu görünce öfkeyle

haykırdı ekmekçiye: "Bu ne böyle?"

"Ekmek," dedi dükkâncı. "Çok güzel bir ikinci sınıf ekmek!"

Aşağılayan bir bakışla, sakın ve soğuk: "Yani kara ekmek demek istiyorsunuz?" diye sordu Gavroche.

"Ben beyaz ekmek isterim, garson! Has ekmek isterim! Ziyafet veriyorum!"

Ekmekçi dayanamayıp gülümsemişti. Ekmeği keserken de acıyan bir bakış attı onlara. Bu da, Gavroche'u iyice sinirlendirmeye yetti: "Şu fırıncı çırağına bak hele sen!" diye bağırıldı. "Bizi böyle yukarıdan aşağıya tarayacak neyimiz varmış ki?"

Oysa, üçü birden uç uca eklense, bir kulaç ya tutar, ya tutmazlardı!

Ekmek istedikleri gibi kesilip, ekmekçi parayı çekmeceye indirdikten sonra Gavroche: "Dişleyin bakalım!"

dedi iki çocuğa. Küçükler şaşkın şaşkın baktılar. Gavroche gülmeye başladı:

'Tabii ya! Bunlar daha acemi çaylak, hiçbir şey bilmiyor ki bunlar! İki yumurcak işte!' Bu sefer her birine birer

parça ekmek uzatarak:

"Yiyin!" dedi.

Çocukların büyüğünü kendisiyle konuşmaya daha değer buluyordu. Nitekim bu öğ-

lanın bir parça yüreklendirilmeyi hak ettiğini, açlığını gidermekte gösterdiği kararsızlıkların ortadan kaldırılması gerektiğini düşünerek, en büyük parçayı ona verdi:

"Şunu indir bakayım midene!"

Öbürüne de uzattı aynını. En küçük parçayı kendine ayırmıştı.

Üçü de çok acıkmışlardı. Büyük bir iştahla dişleyip kopanyorlardı ekmeklerini. Oysa parasını almış olan ekmekçinin işi bitmişti ve can sıkıntısıyla bakıyordu şimdi onlara; çünkü artık boş yere adamın dükkânını işgal etmekteydiler.

"Sokağa çıkalım," dedi Gavroche.

Çıkıp, gene Bastille'e doğru yürüdüler.

En küçük oğlan, aydınlık dükkânların vitrinleri önünde ara sıra durup, boynuna bir sicimle asılı teneke saate

bakıyordu.

'Tam bir acemi çaylak işte!' diyordu kendi kendine Gavroche.

Sonra da dişlerinin arasından homurda-nıyordu:

"Neme gerek! Bunlar benim çocuklarım olsaydı, çok daha iyi bakardım elbette!"

Ekmeklerini bitirmişlerdi. La Force Hapis-hanesi'nin basık ve asık suratlı kapısının açıldığı o kasvetli Les Bellets Sokağı'nm köşe-sindeydiler şimdi. Ve tam o sırada birisi:

"Dur bakayım!" dedi. "Sen misin o Gavroche?"

Hemen aynı anda Gavroche da haykırmıştı:

"Vay! Montparnasse, sen misin?" Kocaman bir delikanlıydı yanlarında biti-

-221-

veren. Kılık değiştirmiş, mavi gözlükler takmıştı, ama Gavroche yine de hemen tanımıştı bu delikanlıyı; Montparnasse'm ta kendisiydi...

Gavroche, devam etti:

"Kerataya bak! Sırtında kıyak bir giysi, gözlerinde de doktor gözlüğü! Nereden çıktı bu yeni racon?"

"Şişşt!" dedi Montparnasse. "Sesini yükseltme bakalım!"

Ve Gavroche'u hemen dükkânlardan vuran ışığın dışına doğru çekti.

İki küçük el ele tutuşmuş onların peşinden gelmekteydiler.

Nihayet bir kapının karanlık kemeri altına sığınıp da, yağmurdan korununca sordu Montparnasse:

"Nereye gittiğimi biliyor musun?" diye sordu.

"İdam sehpasına," dedi Gavroche.

"Maskara!" dedi Montparnasse.

Sonra devam etti:

"Babet'yi bulmaya gidiyorum."

"Demek kadının adı Babet?" dedi Gavroche.

Montparnasse sesini alçalttı:

"Kadın değil, erkek o."

"Ya! Babet?"

"Babet, evet."

"Çoktan içeri tıkıldı diye biliyordum onu ben."

"Öyleydi ama, kurtuldu," dedi Montparnasse.

Ve anlattı: "Dediğine göre, Babet, daha o

-222-

sabah soruşturmanın tamamlanması için tutukevine getirildiğinde, sorgu yargıcına götürülürken, sağ yerine

sol koridora sapıvermiş ve böylece kurtulmayı başarmış."

Gavroche, bu ustalığı pek beğenmişti:

"Pes doğrusu!" dedi. "Cerrah gibi adam desene!"

Montparnasse, Babet'nin kaçıışı konusunda birkaç ayrıntı daha verdikten sonra, şöyle bitirdi:

"Elbette hepsi bundan ibaret değil."

Gavroche, Montparnasse'ı dinlerken, delikanlının elindeki bastonu almış ve mekanik bir hareketle üst kısmını

yukan doğru çekmiş ve böylece bir kasatura ucu belirmişti birdenbire.

"Vay canına!" dedi Gavroche, bıçağı hızla iterek. "Demek nöbetçi subayını da yanında getirdin? Hem de sivil giyinmiş!"

Montparnasse göz kırpmakla yetindi.

Gavroche:

"Desene hesapta aynasızlarla tokuşmak da var?"

Montparnasse önemsemez bir tavırla:

"Hiç belli olmaz bu işler!" dedi. "Onun için üstünde daima bir toplu iğne taşıyacaksın!"

Gavroche üstelendi:

"Nereye gidiyorsun bu akşam, söylesene?"

Montparnasse konuşmaktan çok, homurtuyu andıran bir sesle cevap verdi:

"Uzatma işte," dedi. "Bir yerlere!" Ve birdenbire konuyu değiştirdi:

"Dinle..."

"Söyle," dedi Gavroche.

-223-

*****' *!

"Geçen akşam bir iş geldi başıma ki, aklın almaz! Yolda bir burjuvayla karşılaştım. Bana bir nutuk çekti ve

kesesini armağan etti ardından. Keseyi cebime koydum. Hemen bir dakika sonra cebime el attığımda, kesenin yerinde yeller esiyordu."

Gavroche:

"Nutuk sende kaldı mı bari?" diye sordu.

Montparnasse, konuyu değiştirdi yeniden:

"Peki, sen şimdi nereye gidiyorsun?"

İki yumurcağı gösterdi Gavroche:

"Bu yavrucakları uyutacağım."

"Nerede?"

"Benim orada."

"Senin orası nere ki?"

"Benim orası, benim ora."

"Yani bir evin var?"

"Evet, var."

"Nerede peki?"

"Filin içinde," dedi Gavroche.

Montparnasse, şaşırmağa pek alışkın olmadığı halde küçük bir çığlık atmaktan alamadı kendini:

"Filin içinde ha!"

Gavroche hiç önemsemeksizin cevap verdi yine:

"Filin içinde, evet. Ne var ki bunda şaşacak?"

Gavroche'un tavrı, Montparnasse'ı sakinliğe ve sağduyulu olmaya sürüklemişti. Sokak çocuğunun oturduğu

'ev' konusunda daha anlayışlı davranır gözükerseniz:

"Fil, öyle ya!" dedi. "Rahat mı bari filin içi?"

-224-

I

"Hem de nasıl!" dedi Gavroche. "Köprü altlarındaki gibi rüzgâr falan esmiyor katiyen! Havadar değil."

"Peki, nasıl giriyorsun?"

"Giriyorum işte."

Montparnasse merakla sordu:

"Demek ki bir delik var?"

"Elbette! Ama her önüne çıkana söylemek olmaz. Ön bacakların arasında delik var."

"Şimdi anladım!"

"Elinle şöyle bir dokunuyorsun: Trik-trak! Ve iş tamamdır."

Bir an sustuktan sonra ekledi Gavroche:

"Yumurcaklar için bir merdiven bulmak gerekecek elbette..."

Montparnasse gülmeye başlamıştı:

"Nereden buldun bunları?" diye sordu.

Dünyanın en sade sesiyle cevap verdi Gavroche:

"Bunlar, bana bir berberin armağanı."

Bu arada Montparnasse, birdenbire dalıp gitmişti.

"Hemen, görür görmez tanıdın beni," diye mırıldandı.

Sonra iki küçük şey çıkardı cebinden; pamuğa sanlı, iki, içi boş kuştüyü sapıydı bunlar. Tüylerin her birini bir

burun deliğine soktu. Böylece ikinci burnu varmış gibi oluyordu.

Gavroche:

"Yakıştı sana!" dedi. "Neredeyse güzelleş-tin diyebilirim, bana kalırsa hiç çıkarma bunu suratından."

Aslında yakışıklı ve güzel bir delikanlıydı

-225-

Montpamasse, ama Gavroche alay etmeden duramazdı.

Montpamasse sordu:

"Şaka bir yana, beni nasıl buluyorsun, söyle?"

Apayrı bir ses tonuyla söylemişti bunu. Kaşla göz arasında tanınmaz bir hale girivermişti.

"Oh, ne olursun kukla oynat bize!" diye bağırды Gavroche büyük bir heyecanla.

O ana kadar pek bir şey dinlemeksizin, parmaklarını burunlarına sokarak Montpar-nasse'ı taklide çalışmış

olan yumurcaklar, kukla sözcüğünü işitir işitmez yaklaşmışlardı hemen. Sevinç ve hayranlık dolu bakışlarla

beklemeye koyuldular.

Ne var ki Montpamasse kaygı ve kuşku içindeydi.

Elini Gavroche'un omzuna koydu ve kelimelerin üzerine basa basa konuştu:

"Sana söyleyeceklerimi iyi dinle çocuk. Bütün bu oyun takımımıyla birlikte panayır alanında olsam ve siz de bana on metelik atsanız seve seve yapardım istediğini. Ama bugün bayram değil, anlıyor musun? Ha?.."

Cümlelerin bitişi Gavroche üzerinde garip bir etki uyandırmıştı. Hemen arkasına döndü ve küçük parlak gözlerini büyük bir dikkatle çevresinde gezdirdi. Birkaç adım ötede, kendilerine sırtı dönük duran bir zabıta

memuru gördü. "Anladım!" diye haykıracak oldu birden ama tuttu kendini. Montparnasse'ın elini tutup sallayarak:

"Tamam, iyi akşamlar," dedi. "Ben çocuk-
-226-

larımı alıp filime gidiyorum. Günün birinde bana işin düşerse, nerede bulacağını biliyorsun. Asma katta oturuyorum, unutma. Kapıcı yok; Mösyö Gavroche diye bağırman gerekecek!"

Tamam," dedi Montpamasse. Bu söz üzerine ayrıldılar. Montpamasse, La Greve'e, Gavroche da gene Bastille'e doğru gitti. Gavroche'un sürüklediği beş yaşındaki çocuk, 'kukla'cı Montparnasse'ın gidişini görmek

için başını çevirip duruyordu arkaya.

Montpamasse, zabıta memurunun varlığını kendilerine özgü bir deyişle bildirmişti Gavroche'a. Demişti ki:

"...sij'etais sur lapla-ce, avec mon dogue, ma dague et ma digue.V Onun bu konuşmasında, çeşitli şekillerde telaffuz edilmiş olarak beş altı kez dig hecesi geçmekteydi. Ve bu hece, bir cümlenin içine ustaca

karıştırılınca: Dikkatli olalım, rahat konuşamayız, anlamına geliyordu.

Yirmi yıl önce, Bastille Alanı'nın güneydoğu köşesinde, eski kale hendeğinin içine açılmış kanal barınağının

yanında, bugün artık Parislilerin belleğinden silinmiş olan acayip bir anıt vardı. Aslında hatırlarda kalmayı hak eden bir anıttı bu; çünkü 'Beş Akademi Birliği üyesi ve Mısır ordusu başkomutanı'nın bir fikriydi.

Anıt diyoruz, ama aslında söz konusu anıt, kaba bir modelden başka bir şey değildi. Ne var ki,

Napolyon'un

fikrinin görkemli kadavrası, göz alıcı bir müsveddesi durumunda olan ve rüzgânın iki ya da üç başanlı darbesiyle bizlerden biraz daha uzağa taşın-

-227-

mış ve savrulmuş bulunan bu kaba model, tarihsel bir karaktere bürünmüş ve geçici görünüşe zıt düşen kesin bir yan kazanmıştı. Sirtında evi andıran bir de kulesi vardı. Bir vakitler gelişigüzel bir badanacı tarafından yeşile boyanmış olan bu kule, şimdi gökyüzü, yağmur ve güneş tarafından karaltılmak-taydı. Meydanın bu ıssız köşesinde, devin geniş alını, hortumu, dişleri, kulesi, muazzam karnı, her biri birer sütuna

benzeyen dört ayağı, geceleri, yıldızlı gökyüzü üzerinde insanı afallatan korkunç bir siluet oluşturuyordu.

Bunun ne anlama geldiği bilinmiyor, pek kavranılmıyordu. Halkın gücünün ve kudretinin bir çeşit simgesiydi

bu. Öylesine karanlık, muammalı ve muazzamdı. Bastille'in görünmez hayaletinin yanında, ayakta duran görünür bir hayaletti.

Pek az yabancı ziyaret ediyordu bu anıtı; gelen geçenler arasında durup da bakan bile yoktu. Öylece, kendi

köşesinde, kırık dökük bir halde duruyordu. Sarhoş kapıcılar işiyordu çürümüş tahta parmaklıklarına. Karnı,

yarıklarla delik deşikti. Karnından bir tahta fırlamıştı dışarıya. Bacaklarının arasında otlar bitmişti insan boyu.

Burjuvanın gözünde iğrenç, itici, pis ve ürkütücü; düşünürün gözünde ise sadece melankolikti.

Süpürülmesi

an meselesi olan bir pislik ve kafası kesilmesi kesinleşmiş bir hükümdar gibiydi.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, geceleri değişiyordu görünümü. Karanlık ve bulanık olan şeylerin gerçek ortamıdır geceler. Ger-

-228-

çekten de ortalık kararır kararır, yaşlı fil dönüşüme uğramaktaydı: Zifiri karanlığın o müthiş dinginliği içinde huzurlu ve korkunç bir şekil alıyordu.

İşte Gavroche, o iki yumurcağı, meydanın uzak bir fenerin ışığıyla ucu ucuna aydınlanan bu köşesine doğru

sürüklemişti.

Burada bir an durup, basit bir gerçeği izlemekte olduğumuzu hatırlamamıza izin verilsin; Bundan yirmi

yıl

önce bir çocuk, Bastille filinin içinde yatıp kalkıyor diye, bir anıtı zorla işgalden yargılanmış ve mahkûm edilmişti. Bu olguyu belirttikten sonra devam edebiliriz.

Dev yapının yanına gelince, sonsuz büyüğün sonsuz küçük üzerinde uyandırabileceği etkiyi kavrayan Gavroche:

"Sakin korkmayın yavrular!" dedi çocuklara.

Sonra fili kuşatan kazıklı duvarın bir boşluğundan içeri süzülüp, öbür yana geçti ve çocukların da o tarafa

geçmelerine yardımcı oldu. İki küçük, bir hayli ürkmüş olmakla birlikte tek kelime söylemeksizin izliyorlardı

Gavroche'u. Onlara ekmek vermiş ve bir barınak vaat etmiş olan Gavroche, paçavralar giyinmiş küçük bir tanrı gibiydi çocukların gözünde.

Kazıklı duvar boyunca uzatılmış duran bir merdiven vardı, yandaki şantiyenin işçileri kullanıyordu gündüzleri

bu merdiveni. Gavroche inanılmaz bir rahatlıkla merdiveni kaldırıp, filin ön bacaklarından birine dayadı.

Merdivenin dayandığı noktanın yakınlarında,

-229-

devin karnında belli belirsiz siyah bir delik seçilmekteydi.

Konuklarına merdiveni ve deliği işaret etti:

"Tırmanın ve içeri girin!" dedi.

Dehşete uğramış gözlerle baktı küçükler.

Gavroche: "Korkuyorsunuz değil mi tabansızlar!" diye bağırdı. Ardından ekledi hemen:

"Nasıl çıkıldığını şimdi görürsünüz."

Filin bacağına sarıldı ve merdiveni kullanmaya bile tenezzül etmeksizin, kendini yukarı doğru çeke çeke adeta bir anda deliğe ulaştı ve bir yılan gibi deliğe daldı, gömüldü. Bir an sonra deliğin ağzında beyazımsı,

belli belirsiz kafası belirdi. Bağırdı aşağıya:

"Ne bakıp duruyorsunuz öyle yumurcaklar! Çıksanıza yukarı! Göreceksiniz, burası ne kadar rahat!"

Yavrucaklar kımıldamıyorlardı. Gavroche büyüğüne seslendi:

"Sen önce! Hadi, korkma, elimi tutarsın."

Küçükler birbirini öne doğru itip duruyorlardı. Sokak çocuğu onları hem korkutmuş hem de onlara güven vermişti, ardından berbat bir yağmur indi. Büyük, tehlikeyi göze aldı; küçük, ağabeyinin aşağıya inip kendini

bu devasa hayvanın pençelerinden kurtarmasını bekliyor; ağlamak istiyor ama cesaret edemiyordu.

Büyük, yalpalaya sendeleye tırmanıyordu merdivenin basamaklarını. Gavroche, onu, bir kılıç hocası öğrencilerini nasıl teşvik eder-

-230

se, öylece yüreklendirmeye çalışmaktaydı. Ama o bir türlü gelmeyi göze alamıyordu.

"Korkma!"

'Tamam, işte öyle!"

"Ha gayret!"

"Bak ne kadar kolay!"

"Ayağını oraya bas!"

"Şurayı tut elinle!"

"Yaşa sen!"

Çocuk, onun el erimine gelince de, kolundan sımsıkı yakalayıp, kendine doğru çekti:

"Bitti bu iş!" dedi.

Gerçekten de çocuk, aralık yerden içeriye geçti.

Gavroche memnun: "Şimdi beni- bekle," dedi. "Buyurun, oturun mösyö. Lütfen!"

Ve kolaylıkla girdiği delikten çıkıp, filin ayağı boyunca aşağı kaymaya başladı. Bir an sonra aşağıdaki otların

arasındaydı. Beş yaşındaki küçüğü tuttuğu gibi merdivenin üstüne oturttu. Onu alttan iterek çıkarmaya

hazırlanırken, yukarıdaki büyük oğlana bağırdı:

"Kardeşini ben iteceğim, sen çekeceksin!"

Ve küçük ne olup bittiğini anlayamayacak kadar kısa bir süre içinde yukarı itilip, deliğe çekilmiş, içeri alınmıştı. Girmeden önce topu-ğuyla merdiveni itip, arkasına devirdi Gavroche. Sonra da ellerini çırparak alkışladı kendini ve haykırdı:

'Tamam! Yaşasın General Lafayette!' Bu coşku anı geçince ekledi: "Yavrucaklar, şimdi benim evimdesiniz."

Gerçekten de kendi evindeydi Gavroche.

-231-

Ey, yararsız şeylerden gelen o hiç beklenmedik yarar! Devlerin iyiliği! İmparatorun bir düşüncesini barındırmış olan bu devasa anıt, şimdi bir sokak çocuğunun kutusu olmuştu. Sokak çocuğu, dev tarafından

kabul edilmişti ve korunmaktaydı. Pazar giysileriyle Bastille filinin önünden geçen burjuvalar, zavallı hayvanı

yerlerinden uğramış gözleriyle süzüp şöyle bir: "Bu ne işe yarar ki?" derler. Anasız, babasız, ekmeksiz, giysisiz, bannaksız bir küçük varlığı soğuktan, yağmurdan, kışın soğuk rüzgârından korumaya, ateşli humma

doğuran çamur içinde yatmaktan ve ölüm doğuran karın içinde uyumaktan korur. Onun yaran, toplumun başından attığı masuma ulaşmak, onu korumaktı. Onun yaran, kamunun suçunu hafifletmekti.

Bütün kapıların kapalı olduğu bir yavrucağa açık duran bir mağara, bir indi o adeta. Sanki bu sefil dev hayvan, her türlü kir ve kusurla yaralı bir mastodont, orada bir iyilik gözetir, bakışı bir sadaka bekler gibi

bekleyen bu kocaman dilenci, öbür dilenciye, yalınayak başı kabak çocuğa, önüne atılanla yetinip beslenmek zorunda olan yersiz yurtsuza Gavroche'a acımıştı. Bastille fili işte bu işe yanyordu.

Napoleon'un

insanlar tarafından küçümsenen fikrini Tann almıştı ele, Tann benimsemişti. İmparator, dehalara özgü bir

sezgiyle, bu dev yapılı ve çevresine şenlik saçmaya adanmış verimli hayvanı halkın bir simgesi olarak oraya

dikmeyi tasarlamıştı. Tann ise daha da büyük bir iş için yaratmıştı onu: Bir çocuğu bannırmak için.

-232-

Gavroche'un içeriye süzüldüğü delik, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, filin karnının altında gizli kaldığından ve ancak kedilerle, sokak çocuklarının geçebileceği kadar geniş olduğundan, dışardan bakılınca

görünmüyordu.

Gavroche: "Kapıcıya evde bulunmadığımızı bildirmekle başlayalım işe," dedi.

Bunu söylerken, evini iyi tanıyan bir insanın şaşmazlığıyla karanlığın içine uzanıp bir tahta parçası alıp deliği

kapattı.

Gavroche yeniden karanlığın içine daldı. Çocuklar, fosforlu şişeye daldınlan kibritin hışıltısını duydu.

Kimyasal kibrit o çağda henüz icat edilmemişti; fumade çakmağıydı o dönemde ilerlemenin simgesi.

Ansızın keskin bir ışıkla gözleri kamaştı. Aslında bu, zayıf bile sayılmayacak bir ışıktı: 'Mahzen faresi' adı

verilen, reçineye batılmış sicimin uçlarından birini yakmıştı Gavroche. Işık vermekten çok, is çıkaran 'mahzen faresi', filin içini şöyle böyle aydınlatmaktaydı.

Gavroche'un iki misafiri çevrelerine ba-kındılar ve Heidelberg'teki büyük şarap fıçısına kapanan biri gibi ya

da daha doğrusu, balinanın karnındaki Yunus Peygamber gibi boğucu bir duyguya kapılmışlardı ve bir ürperti geçirdiler. Gözlerinin önünde kendilerini çepeçevre saran dev bir iskelet vardı. Kahverengi, uzun bir

bir

kalas uzanıyordu yukanda; bu kalastan, belirli aralıklarla, filin kaburga ke-mikleriyle, bel kemiğini temsil eden

kalın gemi omurgalan inmekteydi ve orada, hayvanın iç organlarını andıran, sıvadan yapılmış sar-
-233-

kıtlar asılıydı. Alabildiğine geniş örümcek ağları, bir kaburgadan öbürüne, tozlu bürümcüğe benzer
şekiller

oluşturmaktaydı. Yer yer de, şu ya da bu köşede ilk bakışta cansız gibi duran, ama birdenbire ürkek bir
atılışla oradan oraya kaçışan iri, siyah lekeler vardı.

Filin sırtından kopup, karnına düşmüş olan döküntüler oradaki boşluğu doldurmuş ve üzerinde az çok
rahatça yürünebilecek bir zemin yaratmıştı.

Ağabeyine doğru sokuldu küçük:

"Burası kapkaranlık," dedi alçak sesle.

Bu söz, Gavroche'u çileden çıkarmaya yetecekti. Aslında bu iki çocuğu şöyle bir sarstık gerekiyordu.

İçine

düştükleri korkudan kurtarmak için:

"Ne dirdirliyorsunuz?" diye bağırdı Gavroche. "Dalga mı geçiyorsunuz sandınız siz? Kibarlık budalası
mısınız

yoksa? Yoksa sizi Tuileries Sarayı'nda mı ağırlamam gerekiyordu? Cevap verin bana, susmayın! Hemen
söyleyeyim ki, ben öyle sandığınız gibi bir budala değilim! Siz de kendinizi papa soyundan saymayın,
anlıyor

musunuz acemi çaylaklar!"

Korkuya kapılanları bir parça azarlamak daima iyi sonuçlar verir. Güven kazanır, yatışırlar. Nitekim iki
çocuk,

terslenince Gavroc-he'e yaklaşmışlardı hemen.

Gavroche, duygulanmıştı bu güven gösterisinden, ciddi tavrını bırakıp, yumuşadı.

Küçüğe dönerek:

"Bana bak kaz kafalı!" dedi onları kollayan bir sesle. "Asıl karanlık neresi, biliyor musu-

-234-

nuz? Dışarı! Dışarıda yağmur yağıyor, burada yağmur diye bir şey yok, dışarı buz gibi soğuk, burası
değil, dışarıda ne idüğü belirsiz bir yığın insan var, burada sadece biz varız, dışarıda ay ışığı bile yok,
burada hiç değilse benim kandilin ışığı var! Haksız mıyım budala?"

İki çocuk, sığmaklarına daha az korkuyla bakıyorlardı şimdi, ama Gavroche, çevrelerini uzun süre
seyretme

zevkini bırakmadı onlara:

"Hadi bakalım, çabuk!" dedi. Ve bizim 'odanın dibi' demek mutluluğunu tattığımız yere doğru itti onları.

Orada

kendi yatağı vardı.

Gavroche'un yatağı, kusursuz bir yataktı: Şilte, yorgan ve bir de cibinlikten oluşmaktaydı. Şilte, bir
hasırdı,

yorgan da oldukça geniş, kurşuni kaba yünden, çok sıcak tutan ve adeta yepyeni bir atkıydı. Yatağın
bulunduğu yerse; filin karnındaki molozun içine sokulup, sımsıkı tutturulmuş, ikisi önde, biri arkada ve
tepelerinden bir piramit meydana getirecek şekilde bir iple birleştirilmiş bir hayli uzun üç sıırıktı. Bu
piramidin

üzerinde, oraya rastgele konmuş, ama gayet iyi yerleştirilmiş bir kafes teli vardı. Üç sıırığı da iyice
örtecek

şekilde demir tellerle tutturulmuştu bu tel. Çepeçevre iri taşlardan meydana gelen bir şerit kafes telini
yere

bağlıyordu. Aslında bu kafes teli, kümeslerin üzerine çekilen bakır tellerden başka bir şey değildi. Ve
bir kuş

kafesinin içindeymiş gibi, işte bu tel örgünün içindeydi Gavroche'un yatağı. Topluca bakıl-

-235-

dığında, bir Eskimo çadırını andıran bu yatakta tel, cibinlik işini görüyordu.

Gavroche, öndeki tel örgüyü tutan taşları biraz kımıldattı, telin birbiri üzerine düşen iki ucu ayrıldı:

"Mömes dizlerinizin ve ellerinizin üzerinde gireceksiniz," dedi Gavroche.

Ve konuklarını özenle kafesin içine soktu. Kendisi de onların ardından, sürünerek içeri girdikten sonra, taşları yaklaştırdı, aralığı sımsıkı kapattı.

Üçü de hasırın üzerine uzanmışlardı. Ne kadar küçük olurlarsa olsunlar, hiçbiri ayakta duramazdı burada. 'Mahzen faresi' hâlâ Gavroche'un elindeydi. Onu göstererek:

"Şimdi uyuyun artık," dedi. "Şamdanı söndüreceğim!"

Oğlanların büyüğü:

"Bu nedir acaba efendim?" diye sordu.

Teli gösteriyordu eliyle.

Gavroche ciddiyetle cevap verdi:

"Sıçanlar için. Hadi uyuyun bakalım."

Ama dayanamadı, bu küçük yaratıkların eğitimi için ufak bir açıklama yapmaya girişti:

"Bütün bunlar botanik bahçesinin," dedi. "Yırtıcı hayvanlar için kullanılıyor bunlar. Bir dükkân dolusu var.

Almak istiyorsan, duva-ın üzerine çıkıp pencereye tırmanacaksın ve kapının altından geçeceksin, hepsi o kadar. Orada istediğin kadar var bunlardan."

Bir yandan konuşuyor, bir yandan da küçüğü örtüyordu yorganın ucuyla.

Küçük:

-236-

"Oh, ne güzel!" dedi. "Sımsıcak burası."

Memnun bakışlarını yorganın üzerine dikti Gavroche ve devam etti:

"Bu da botanik bahçesinden. Maymunlardan aldım bunu."

Sonra, üzerine uzanmış olduğu kalın ve ustaca örülmüş hasırın gösterdi büyük oğlana:

"Bu, zürafanın hasırını, bak," dedi.

Bir süre sustuktan sonra, yeniden anlatmaya girişti:

"Bütün bunlar hayvanlandı işte. Hepsini onlardan aldım. Hiç üzülmediler. 'Fil için alıyorum,' dedim onlara."

Yine bir süre sustuktan sonra:

"Duvanın üzerinden geçer, hükümeti iple-mezsın," dedi. "Olur biter!"

İki çocuk, tıpkı kendileri gibi yersiz yurtsuz, onlar gibi tek başına ve yine çelimsiz olan yaratığı ürkek ve şaşkın bakışlarla süzüyorlardı. Hem sefil hem de mutlak bir kudrete sahip gibiydi Gavroche, doğaüstü bir

varlık gibi görünüyordu onlara. Yüzünde yaşlı bir soytanın bütün mimikleri, en saf ve en tatlı gülümseyişe

kaşınmaktaydı. Cesur ve yaratıcı bir varlık işte...

Çocukların büyüğü:

"Peki, polisten korkmuyor musunuz efendim?" diye sordu çekine çekine.

"Biz ona 'aynasız' deriz!" diye cevap verdi Gavroche.

Küçük, hiç sesini çıkarmıyordu ama gözleri açıktı. O, hasırın ucunda büyük olanı or-tasındaydı. Gavroche, uzanıp onu bir anne şefkatiyle yeniden örttü, başının altındaki

-237-

hasırın eski paçavralarla yükseltip, yastık yaptı. Sonra büyük oğlana dönüp sordu:

"Nasıl? Burası iyice rahat, öyle mi?"

Kurtarılan bir melek ifadesiyle Gavroche'a baktı çocuk:

"Çok," dedi.

Sırılsıklam olan zavallı çocuklar yeni yeni ısınmaya başlamışlardı.

Gavroche birdenbire hatırlayarak sordu:

"Durun hele!" dedi. "Siz neden ağlıyordunuz bakalım?"

Küçüğü, ağabeyine gösterdi:

"Bunun gibi bir yumurcak hadi ağlıyor diyelim, ama senin gibi koskoca bir delikanlı için ağlamak aptallıktır!"

Danalar gibi böğürü-lür mü hiç?"

Büyük oğlan:

"Ağlamayıp da ne yapacaktık ki," dedi. "Gidecek evimiz yoktu."

"Ona ev değil başını sokacak delik denir," diye düzeltti Gavroche.

Büyük oğlan devam etti:

"Sonra geceleri yapayalnız kalmaktan korkuyorduk."

"Gece değil, 'sargue' deriz biz."

Çocuk: 'Teşekkür ederim efendim," dedi.

Gavroche: "Dinle bak," diye sürdürdü konuşmasını. "Bundan böyle ne için olursa olsun kesinlikle zırlama e mi? Ben size bakarım. Bilsen nasıl eğleneceğiniz birlikte! Yazın bir arkadaşımı, Navet'yi de alır, Glaciere'e

gideriz, mendirekte yıkanırız. Austerlitz Köprü -sü'nün üzerinde koşarız çırılçıplak. Bilir misiniz, kudurtur bu

orada çamaşır yıkayan ka-

-238-

dınlan! Cıyak cıyak bağırırlar artık bize, hiç aldırmayız. Sonra gider, iskelet adamı görürüz. İskelet ama, ölü

değil, dipdiri. Champs-Elysee'de. Nasıl zayıf, bilseniz! Sonra da tiyatroya götürürüm sizi. Frederick-Lemaitre'i

seyretmeye. Cebimde daima bilet bulunur benim, oyuncularını da tanırım, hatta bir piyeste de rol aldım.

Evet,

evet, yüksek mömes bir bezin altında koşturdular bizi; böylece denize. Sonra gider, vahşileri görürüz.

Vahşi

dediysem, gerçek vahşi değil elbette. Kırmızı donları var, o kadar. Akşamları operaya gideriz. Parayla tutulmuş şakşakçılarla birlikte gireriz içeri. Sonra da gidip giyotini seyrederiz. Celladı gösteririm size.

Marais

Sokağı'nda oturuyor Mösyö Sanson. Kapısında bir posta kutusu var. Görürsün, çılgınlar gibi eğleniriz!"

Parmağına reçine damlamıştı bu arada, bu ona hayatın gerçeklerini hatırlattı:

'Tüh kör şeytan!" dedi. "Fital tükeniyor. Dikkat! Aydınlanmak için bir metelikten daha fazla para ayıramam

çocuklar! Onun için yatar yatmaz uyumanız gerekecek. Sonra ışık sokak kapısının aralıklardan dışarı sızabilir. Aynasızlar görececek olursa, halimiz dumandır!"

Gavroche'la konuşmaya cesaret edebilen büyük oğlan:

"Sonra da," dedi, "belki de bir kıvılcım düşer samanın içine, kimbilir! Evi yakmamaya dikkat etmek gerekir."

"Evi yakmak denmez ona," diye çıkıştı Gavroche. Biz ona değirmeni fitillemek denir.

Bütün sonuçlarını Gavroche'un bir on do-

-239-

kuzuncu yüzyıl filozofu olarak kabul ettiği bu yaklaşmakta olan fırtına imalarını, ani, müthiş bir ışık patlaması

izledi; ışık öylesine göz kamaştırıcıydı ki, ondan gelen bir şeyler yarıklardan geçip fil iskeletinin üstüne düştü.

Ve aynı anda gök gürültüsü korkunç bir şekilde patlayıverdi. İki küçük çocuk bir çığlık koyverdiler ve yerlerinden öylesine fırladılar ki, altlarındaki somyamsı kafes yerinden çıkıp devrildi; ancak Gavroche, hiç

korku ifadesi olmayan yüzünü onlardan yana çevirip gök gürültüsünün sesinden yararlanarak bir kahkaha patlattı:

"Sakin olun çocuklar," dedi. "Binayı yıkmayalım! Cici bir şimşekti bu; biraz daha yolla bize. Aptalca bir ışık

patlaması değildi bu. Bravo sana Tanrı baba. Ambigu Tiyatro-su'nda bile bu kadar güzel gök gürültüsü sesi

çıkarılmaz!"

Bunu söyledikten sonra çocukların yatağının altını yeniden düzeltti, iki çocuğu nazikçe yatağın başına doğru

çekti, dizlerine basarak bacaklarını uzattı ve açıklamaya girişti:

"Tanrı baba, şamdanını yaktığına göre, ben, benimkini söndürebilirim artık," diye devam etti. "Hadi bakalım çocuklar uyumadan olmaz, benim küçük adamlarım uyumamak çok kötüdür; pis pis kokarsınız sonra; büyük böceklerin dediği gibi, ağzınız leş gibi kokar. Yorganlarınıza iyice sanlın bakalım! Lambayı söndürüyorum. Tamam mı?"

"Evet" diye mırıldandı büyük oğlan. "İyiyim; başımın altında tüyler varmış gibi geliyor bana."

-240-

"Ona baş değil 'kelle' denir."

İki çocuk sokuldular birbirlerine. *Gavroche*, onları hasırın üzerine iyice yerleştirdikten sonra, örtüyü burunlarına kadar çekti. Üçüncü kez emir verdi kendi kutsal diliyle:

Hadi, 'Piouehéz' dedi.

Ve fitili üfledi.

Işık daha henüz sönmüştü ki, altında yattıkları kafes teli garip bir titreme ile sarsılmaya koyuldu. Bakır tellerin

üzerinde pençeler, dişler gıcırıdormuş gibi madeni bir ses çıkaran boğuk bir sürtünmeydi bu. Bu boğuk sese ayrıca küçük, ince, keskin çığlıklar da karışıyordu.

Beş yaşındaki küçük oğlan bu gürültüyü işitince korkudan donmuştu adeta. Ağabeyini dürttü hemen dirseğiyle. Ama büyük, *Gav-roche*'un emrine uyarak 'zıbarmış' tı. Küçük, korkuya artık dayanamayıp, *Gavroche*'a seslenmeye ancak o zaman cesaret edebildi. Ama gayet alçak, soluk tutularak yapılan bir seslenişti bu.

"Efendim..."

Gözlerini daha yeni yummuştu *Gavroche*:

"Ne var?" dedi.

"Bunlar nedir acaba?"

Gavroche, başını hafifçe kaldırarak:

"Sıçanlar," diye karşılık verdi!

Başını gene hasırın üzerine koydu ve uyumaya hazırlandı.

Gerçekten de filin iskeletinde kum gibi binlerce sıçan kaynamaktaydı. Daha önce sözünü ettiğimiz o siyah

canlı lekelerin ta kendi-

-241-

siydi bunlar. Kandil yandığı sürece, ışık onları uzakta tutmuştu, ama kendi ülkeleri olan bu mahzen karanlığa

gömülür gömülmez, masalcı *Perrault*'nun deyişiyle 'taze et kokusu' aldıklarından, *Gavroche*'un çadırına sürü

halinde saldırmış ve tepeye kadar tırmanmışlardı. Telleri delip, koparmaya çalışarak, bu yeni moda sivrisinek çadırını kemirmekteydiler.

Bir türlü gözüne uyku girmeyen küçük:

"Efendim," dedi yine.

Gavroche:

"Ne var?" diye sordu.

"Sıçan dediğiniz, nasıl bir şeydir?"

"Sıçan dediğimiz, faredir."

Bu karşılık, çocuğu biraz olsun rahatlatmıştı. Çünkü daha önce beyaz fareleri görmüş ve korkmamıştı.

Ama

yine seslenmekten kendini alamadı:

"Efendim..."

"Ne var?" diye sordu *Gavroche*, yine.

"Niçin bir kedi almıyorsunuz?"

Gavroche:

"Bir tane almış, buraya getirmiştim ama, onu da yediler."

Bu ikinci açıklama, birincinin rahatlatıcı etkisini sıfıra indirmişti. Küçük, yeniden titremeye başladı ve seslendi:

"Efendim!"

"Söyle."

"Kimi yediler?"

"Kediyi."

"Kediyi kimler yedi?"

"Sıçanlar!"

"Fareler mi yani?"

-242-

"Evet, sıçanlar!"

Kedi yiyen bu fareler dehşete düşürmüştü çocuğu:

"Bu sıçanlar bizi de yerler mi acaba efendim?" diye sordu tir tir titreyen bir sesle.

Gavroche:

"Vallahi yerler!" dedi. "Hiç dinlemezler."

Çocuğun korkusunu sezen Gavroche, onu yatıştırmaya çalıştı:

"Hiç korkma sen! İçeri giremezler ki! Hem sonra bak, ben buradayım. Al, elimi tut. Ve sesini kes artık, zıbar!"

Bunu söylerken, ağabeyinin üzerinden uzanıp elini tutmuştu küçüğün. Bu eli sımsıkı, göğsünün üzerine bastırdı çocuk ve ancak böylece güvene kavuştu. Cesaretle kuvvetin işte bu şekilde gizemli bir geçişi, yayılışı vardı.

Derin bir sessizlik dolmuştu bir an için ortalığa. Konuşmalar fareleri ürkütmüş ve uzaklaştırmış olmalıydı.

Birkaç dakika sonra geri gelip, gürültü çıkarmaya devam ettiler, ama artık uykuya dalan çocuklar hiçbir şey

işitmiyordu.

Gecenin saatleri ilerlemekteydi. Koyu karanlık koca Bastille Meydanı'nı pençesine alıyordu. Yağmura kansan bir kış rüzgârı esiyordu derin soluklar halinde. Kol gezen polisler, kapı aralıklarına varıncaya kadar

bütün köşe bucağı denetlemekte ve 'gece kuşları'nı aramaktaydılar. Filin önünden geçtiler bu arada sessizce. Ve canavar dimdik ayakta, hiç kımıldamaksızın, gözlerini geceye dikmiş, yaptığı iyiliğin mutluluğu

içindeymişçesine

-243-

üç yoksul yavrunun uykusuna kanat germiş, beklemekteydi.

Gelecek olayları iyi kavrayabilmek için, o tarihlerde Bastille Karakolu'nun meydanın öbür ucunda olduğunu

ve filin yanında ortaya çıkacak olan şeyleri nöbetçinin görüp, işi-temeyeceğini hatırlamalıyız.

Gün doğuşundan hemen önceki saatin bitimine doğru Saint Antoine Sokağı'ndan bir adam çıktı koşarak, meydanı geçti. Temmuz Sütunu'nun geniş tahta perdelerini dolandı, parmaklıkların arasından süzüldü ve filin karnının altına ulaştı. O anda bir ışık bu adamı aydınlatabilseydi, iliklerine kadar ıslanmış halinden, geceyi yağmur altında geçirmiş olduğu anlaşılırdı hemen. Filin altına gelir gelmez, insan dillerinden hiçbirine

ait olmayan, ancak bir dudu kuşunun çıkarabileceği bir çığlık attı adam:

"Kirikikuuuu!"

Sonra aynı çığlığı bir kere daha tekrarladı.

Bu ikinci çığlığa, filin karnından yükselen berrak, neşeli, taze bir ses cevap verdi:

"Evet!"

Hemen aynı anda deliği kapatan tahta yerinden oynamış ve filin ayağından aşağıya doğru kayan bir çocuğa

yol vermişti. Çocuk gelip, ustaca bir çeviklikle adamın tam yanına düştü.

Çocuk, Gavroche'tu, adam da Montpar-nasse.

Kirikikvuuu'ya gelince, çocuk bu çığlıkla; Gavroche'u istiyorum anlamına gelen bir parolayı dile getirmişti.

-244-

Nitekim o çığılı işitir işitmez de yatağından fırlamış ve aşağıya koşmuştu. Gecenin karanlığında sessizce tanıdılar birbirlerini.

Montparnasse:

"Sana ihtiyacımız var," demekle yetindi. "Bize yardım edeceksin!"

Sokak çocuğu başka bir açıklama istemedi:

"Ben hazırım," dedi sadece.

Her ikisi de Montparnasse'in biraz önce çıkmış olduğu Saint Antoine Sokağı'na yöneldiler. O saatte sebze

haline gitmekte olan sebze arabalarının uzun dizisi arasından hızla sağa sola kıvrılarak ilerliyorlardı. Bostancılar salata ve sebzeler arasında çömelmiş, yan uyuklar bir haldeydiler arabalarında. Şiddetli yağmur

dolayısıyla gözlerine kadar keçelerinin içine gömülmüşlerdi. Ve bu yabancı yolculara bakmıyorlardı bile.

3. Bir Kaçışın İyi ve Kötü Sonuçları

İşte yine aynı gece La Force Hapishane-si'nde olup bitenler:

Babet, Brujon, Gueulemer ve Thenardier arasında -her ne kadar Thenardier tek başına ayrı bir hücreye kapatılmış idiyse de- bir firar planlanmıştı. Babet, işi daha o gün kendi adına düzenlemeye koyulmuştu.

İşin

bu yanını Montparnasse'in Gavroche'a anlattıklarından öğrenmiştik. Montparnasse, dışarıdan onlara yardım edecekti.

Brujon, tek başına bir ay hücre cezası çektiği için hem ip örmeye hem de planını geliş-

-245-

tirmeye zamanı olmuştu. Eski devirde hapishane disiplininin tutukluyu kendi başına bıraktığı bu insafsız sert

yerler dört taş duvarla, taş bir tavan, taş döşeli bir zemin, demirden bir karyola, demir parmaklıklı küçük bir

çatı penceresi ve yine demir bir kapıdan ibaretti. 'Zindan hücresi denilirdi bunlara. Zamanla bu deyim insanlara pek korkunç gelmeye başladı. Şimdi söz konusu hücre yine demir bir kapı, demir parmaklıklı küçük

bir pencere, demir bir karyola, taş döşeli bir zemin, taş bir tavanla dört taş duvardan meydana gelmektedir;

ama adı artık 'zindan hücresi değil, 'ceza odası'dır. Öğleye doğru içeri biraz ışık girer, o kadar.

Anlaşılaçağı

gibi, artık 'zindan hücresi' olmayan bu 'ceza odaları'nın tek sakıncalı yanları, çalıştırılması gereken insanların orada düşünmeye bırakılmalarıdır.

Nitekim Brujon da düşünmüştü bir hayli. Ve ceza odasından bir iple çıkmıştı. Charle-mange avlusunda pek

tehlikeli diye ün saldığı için yeni binaya yerleştirdiler onu. Yeni binada bulduğı ilk şey, Gueulemer oldu, ikinci

şey de bir çivi; Gueulemer, yani suç; çivi, yani özgürlük.

Brujon hakkında bir fikir edinme zamanı geldi.

Narin denecek kadar ince yapıydı. İnceden inceye düşünülüp tasarlandıktan sonra oynanan bir bitkinlik içindeydi. Terbiyeli, okşayan bakışlı, yırtıcı gülüşlü, son derece akıllı ve sinsî bir delikanlıydı. Bakışlarını iradesinden almıştı, gülüşü yaratılıştan. Sanatında ilk çalışma alanı damlar olmuştu; çatılan

-246-

soyan ve yağmur oluklarını sığır işkembesi denen yöntemle söküp çalan kurşun sökücü-lük mesleğı, büyük ilerlemeler kaydetmişti onun sayesinde.

Bu kaçış girişimini gerçekleştirebilir hale getiren bir nokta daha vardı; tam o sırada dam aktancılar, hapishane damlarından bir kısmını elden geçirip, yeni lehimlerle kaynak yapıp onarmaktaydılar. Saint

Bernard avlusu, Saint Louis avlusuyla, Charlemange avlusundan kesin olarak ayrılmamıştı henüz. Yani onu kurtuluşa götürebilecek köprü ve merdivenler vardı.

Şu dünyada görülebilecek sıvalan en fazla çatlaklı, en eski yapılardan biri olan yeni bina, hapishanenin en zayıf noktasıydı. Duvarlar öylesine güherçileyle yenmişti ki, yatakhanelerin kubbelerini tahtayla kapamak

zorunda kalmışlardı; çünkü yukardan kopan sıvalar mahkûmlann üzerine düşüyordu. Ve bütün bu eskiliğe rağmen yeni binaya en tehlikeli sanıklarla mahkûmları kapatmak, hapishane diliyle 'zorlu davalar'ı hep oraya

yerleştirmek gibi bir hata işlemekteydiler.

Yeni binada üst üste dört yatakhane, bir de açık hava dedikleri bir tavanarası vardı. Zemin kattan başlayıp,

bütün yatakhaneleri kateden yayvan bir kalas ve geniş bir bacayla donanmıştı yeni bina. Ve bu baca, aynı genişlikte dama açılıyordu.

Gueulemer'le Brujon aynı yatakhanedeydiler. Önlem olarak alt kata yerleştirmişlerdi onlan. Bir rastlantı sonucu karyolalannın baş tarafı bacaya dayanıyordu. Thenardier de

-247-

işte tam onların tepesindeki açık hava denilen tavanarasındaydı.

İtfaiye kışlasını geçip de, Culture-Sainte-Catherien Sokağı'nda duran yolcu, çiçekler ve ağaçlıklarla süslü bir

avlu görür. Jean-Jacques'm gördüğü bir rüyayı andıran yemyeşil yuvarlak bir avluydu bu. On yıl önce bu avlu simsiyah, korkunç bir duvarla çevriliydi. Force Hapishanesi'nin gözetleme yeri idi bu.

Zaten yüksek olan bu duvarın ardında, ondan daha da karanlık ve yüksek bir dam seçiliyordu: Yeni binanın

damı. Orada da dört tavanarası penceresi görülmekteydi: Açık havanın pencereleriydi bunlar.

Damı delip geçen bir şömine vardı: Yatakhaneleri ikiye bölen geniş bir bacaydı bu da.

Bu çatı katı, tavanarası şekline sokulmuş demir parmaklıklar ve kocaman çivili demir kapılarla kapatılan büyük bir sofrayı andırıyordu. Buraya kuzey ucundan girildiğinde, solda dört çatı penceresi, sağda ve pencerelerin tam karşısında da oldukça geniş aralıklı, dar koridorlarla birbirlerinden ayrılan ve insan boyunda duvarla, sonra da dama kadar demir parmaklıkla çevrili dörtköşe birer hücre bulunmaktaydı.

3 Şubat gecesinden beri işte bu hücrelerden birindeydi Thenardier. 'Uyuşturucular' çetesinin ünlü kıldığı;

içine uyutucu bir madde katılan şaraptan hangi suç ortaklarının yardımıyla bir şişe ele geçirip de, oraya nasıl

gizlemeyi başardığı hiçbir vakit öğrenilemedi.

Hapishanelerin çoğunda görevlerine ihanet eden görevliler bulunur. Yan gardiyan,

-248-

yan hırsızdır bunlar; firarlara yardımcı olur, polise sadakatsizlik göstererek mahkûmların kendilerini taşıyan

arabalardan kaçmalarını kolaylaştırır. Böylece hizmetlerini, değerinin çok üstünde satarlar.

Küçük Gavroche'un çocukları evine aldığı gece Brujon'la Gueulemer, Babet'nin sabahtan kaçtığını ve kendilerini Montparnasse'la birlikte sokakta beklediğini bilmekteydiler. Sessizce kalkıp, Brujon'un önceden

elde ettiği çiviyle, yataklarının dayandığı bacayı delmeye koyuldular. Sıvalar Brujon'un yatağının üzerine döküldüğü için gürültü duyulmuyordu. Gök gürültüsüne kansan sağanak, kapı-lann menteşelerini sarsmaktaydı. Kaçmaya hazırlananların işine pek yarayan bir uğultu hâkimdi ortalığa. Tutuklulardan uyanmış olanlar, uyur gibi yaptılar. Gueulemer'le Brujon'un işlerini yürütmelerine göz yumdular böylece. Brujon becerikliydi. Gueulemer de güçlü. Koğuştan ışık alan parmaklıklı hücrede yatan nöbetçiye en ufak bir

ses bile ulaşmadan duvar delinmiş, ocak geçilmiş, bacanın üstündeki deliği kapatan demir tel örgü zorlanmış

ve iki eşkiya dama çıkmışlardı.

Yağmur ve rüzgâr şiddetini artırıyordu, dam tamamıyla kayganlaşmıştı.

Brujon:

'Tahtalıköye gitmek için doğrusu bulunmaz bir gece!" dedi.

Altı ayak genişliğinde ve seksen ayak derinliğinde bir uçurum, devriye yolunun duvarından ayınyordu onlan.

Uçurumun dibinde,

-249-

nöbetçinin ışıldayan tüfeğinin namlusunu görmekteydiler.

Brujon'un zindanda örmüş olduğu ipin bir ucunu bacanın az önce büktükleri demir çubuklarına bağlayıp, öbür ucunu devriye yolunun duvan üzerinden attılar ve bir sıçrayışta uçurumu aştılar. Kirişe tutunup duvan

geçtiler ve birbirlerinin ardı sıra ipten aşağı, hamamın bitişiğindeki damın üzerine kaydılar; sonra ipi kendilerine çekip, hamamın bahçesine atladılar, avluyu geçtiler, kapının kordonunu çektikten sonra açtılar ve

kendilerini sokağa attılar.

Daha üç çeyrek saat önce çivileri ellerinde, planlan kafalannda, karanlıklar içinde yataklanndan kalkmışlar,

birkaç dakika önce de o yakınlarda dolaşan Babet'yle Montpar-nasse'ın yanına gelmişlerdi. İpi çekerken koparmışlar, bir parçası damdaki bacaya bağlı kalmıştı. Bundan ve bir de avuçlanm iyice yüzülmesinden başka hiçbir zarar görmemişlerdi.

Yine o gece, bir türlü nasıl olduğu bilinmeyen bir şekilde Thenardier'ye de haber verilmişti. O da uyumuyordu.

Saat sabahın birine doğru, penceresinden gecenin zifiri karanlığında, yoğun sağanak altında, damın üzerinden iki gölgenin geçtiğini gördü. Gölgelerden biri pencerenin önünde bir an durdu, sadece bir an; Brujon'du bu. Thenardier tanıdı onu. Ve hemen anladı. Bu ona yetiyordu.

Her gün öğleden sonra bir gardiyan, yanında iki buldog köpeğiyle onun hücreesine

-250-

gelip. yatağının yanına iki kara ekmek, bir testi su ve bir çanak da çorba bırakıyordu; içinde birkaç tane çingene baklası yüzen etsiz, yağsız bir çorbaydı bu. Ayağındaki elli lib-relik prangalan demir parmaklıklara

çarparak hücreyi gözden geçiriyordu gardiyan. Ay-nca geceleri iki defa daha geliyordu köpekleriyle.

Thenardier, 'farelerden korunma' gerekçesiyle ekmeğini duvardaki bir çatlağa çivilemek için kullandığı demir

cıvatayı yanında alıkoyma iznini koparmıştı. Kendisini sıkı göz hapsinde bulundurdıklarından, bunda bir sakınca görmemişlerdi.

Ne var ki, bir gardiyanın; "Aslında'ona sadece bir tahta takoz bırakılsa daha iyi olurdu!" dediği sonradan hatırlandı.

Sabahın saat ikisinde, yaşlı bir asker olan nöbetçiyi değiştirip, yerine acemi bir asker koydular. Birkaç dakika

sonra da köpekli gardiyan yokladı hücreyi. İki saat sonra, saat dörtte nöbetten almaya geldiklerinde, acemi

eri Thenardier'in hücresinin yanı başında bir külçe gibi yığılıp uyumuş bulacaklardı. Thenardier ortalarda

yoktu. Yerde kınlan prangalar göze çarpıyordu. Hücresinin tavanında bir delik vardı; onun da üzerinde, damda bir başka delik daha görülmekteydi. Karyolasının bir tahtası kopanmıştı, götürülmüş olmalıydı, çünkü

bulunamadı. Askeri uyutan uyuşturucu şarabın yanya kadar boşalmış şişesi hücrede ele geçirildi. Askerin süngüsü de boşuna arandı.

Bunlar meydana çıktığı sırada Thenardi-

-251-

er'nin yakalanmasının olanaksız olduğuna karar verdiler. Oysa gerçek farklıydı; gerçi artık yeni binanın içinde değildi Thenardier, ama hâlâ bir hayli tehlikede ydi. Firar tamamlanmamıştı henüz.

Yeni binanın damına ulaştığında, Bru-jon'un ipinden arta kalan, bacanın demir kapağında asılı duran ipi

bulmuştu Thenardier, ama bu parça çok kısa kaldığından, Brujon'la Gueulemer gibi devriye yolunun üzerinden kaçamamıştı.

Les Ballets Sokağı'ndan Le Roi-de-Sicile Sokağı'na dönüldüğünde, sağda bir girinti görülür hemen.

Geçen

yüzyılda orada bir ev vardı. Bugün o evden ancak komşu binaların arasında, üçüncü kat hizasına kadar yükselen bir dip duvar kalmıştır. Bu yıkıntıyı bugün de iki dörtgen şeklindeki pencerelerinden tanıyabilirsiniz

hemen.

Çökmüş evin sokakta bıraktığı boşluk, bir kazık duvarıyla yan yarıya doldurulmuştur. Beş kocaman taş dayalı çürük kalaslardan oluşan bu çitin arkasında, sırtını o yıkıntı dip duvara yaslamış olan küçük bir baraka

vardır. Çitin bir de daha birkaç yıl öncesine kadar sadece bir kolla kapanan kapısı vardı.

İşte Thenardier, sabah saat üçü henüz geçerken, bu dip duvarın üzerine ulaşmıştı.

Nasıl gelebilmişti oraya? Bu konu ne anla-şılabilir ne de açıklanabilir.

Kaçışın yarattığı mucizeler her zaman anlaşılmaz, gizemlidir adeta. Kaçan adam, bir çeşit esinlidir.

Kaçışın

esrarengiz ışığında yıldızlar doğar, şimşekler çakar. Kurtuluşa

-252-

doğru çabalayış, yüceliğe doğru kanat çırpmayı andırır bir bakıma. Kaçan bir hırsız için; "Bu damdan nasıl atladı acaba?" diye sormak, tıpkı Corneille için, "O ölümsüz dizeyi nereden bulup da yazdı?" diye sormaya

benzer.

Uzatmayalım; Thenardier sıırıslıklam, iliklerine kadar yağmur yemiş, giysileri lime lime halde, ellerinin derisi

yüzülmüş, dirsekleri kan içinde, dizleri neredeyse patlamış bir halde yıkık duvarın üzerine kadar gelmiş ve

boyu boyunca uzanmıştı. Artık gücü kalmamıştı, bitkindi. Üçüncü kat yüksekliğinde dimdik bir duvar, onu sokağın kaldırımından ayırmaktaydı. Yanındaki ip çok kısaydı.

Solgun, tükenmiş, her türlü umudunu yitirmiş bir halde bekliyordu orada. Günün neredeyse ağaracağını düşünmekte; yakındaki Saint-Paul'ün saatinin neredeyse dördü çalacağını hesaplayarak titremekteydi dehşetten. Nöbet değiştirmeye geleceklerdi o saatte ve onu kaçınılmaz biçimde göreceklerdi;

fenelerinin

ışığında, yıkık duvarın tepesinde, altında korkunç boşluğa umutsuzluk içinde bakar bir halde, aynı zamanda

hem ölüm, hem özgürlük demek olan o ıslak ve simsiyah kaldırıma gözlerini dikmiş bir halde, evet.

Üç suç ortağının kaçmayı başarıp başaramadıklarını soruyordu kendi kendine. Onu işitmiş olup olmadıklarını, işittilerse, yardıma gelip gelmeyeceklerini... Bir devriye kolu hesaba katılmazsa, o oraya gelip

tünediğinden beri sokaktan hiç kimse geçmemişti.

Tam o sırada saat dördü çaldı. Ürperdi

-253-

Thenardier. Birkaç saniye sonra da hapisneden firar edildiğinin anlaşılmasını izleyen o ürkütücü uğultu yükselmişti. Açılıp kapanan kapıların gürültüsü, menteşeleri üzerinde dönen parmaklıkların gıcirtısı, muhafızların bağırılan, nöbetçilerin boğuk sesleri, avluların taşlarına vurulan tüfek dipçiklerinin yankıla-nışı

ona kadar geliyordu rahatça. Yatakhanelerin demirli pencerelerinde inip çıkan ışıklar görüyordu. Aynı zamanda da Bastille tarafından havanın belli belirsiz ışımaya yüz tuttuğunu seçer gibi oluyordu.

Bitkindi. Sağında ve solunda birer uçurum vardı. Hiç kımıldaymadan, her an aşağıya yuvarlanabileceği düşüncesinin verdiği dehşetle iki düşünce arasında çırpılmıyordu. Şu iki düşünce arasında mekik dokuyordu

aklı: "Düşersen öldün, kalırsan enselendin!"

Bu sıkıntı içinde debelenirken birdenbire gözüne bir adam çarptı. Hâlâ karanlık olan sokakta, duvar

boyunca

süzülerek Pave So-kağı'na doğru geliyordu. Ve böylece gelip, Thenardier'in adeta üzerinde asılı kaldığı girintinin içinde durdu. Hemen ardından onun yanına bir ikinci, bir üçüncü, bir dördüncü adam geldiler.

Aynı

temkinle yürüyorlardı hepsi. Bunlar bir araya gelince, aralarından birisi tahta perdedeki kapının mandalını

kaldırdı, öbür üçü barakanın bulunduğu avluya girdiler. Thenardier'nin asılı kaldığı yerin tam altındaydılar. Bu

girintiyi yoldan geçenlere ve birkaç adım ötede, La Force Hapishanesi'nin kapısı önündeki nöbetçilere görünmeden konuşabilmek için özellikle seçtikleri belliydi.

-254-

I

Sir yardımcıları daha vardı; nöbetçiyi kulübesine hapsedmiş olan şiddetli yağmur.

Thenardier, adamların yüzlerini seçeme-diği için, mahvolduğunu, her şeyin bittiğini sezen çaresiz bir zavallının umutsuz dikka-tiyle adamların konuştuklarına kulak kabarttı. Demeye kalmadan, bir umut uyandı

içinde; bu adamlar argo konuşuyorlardı!

Birincisi alçak ama açık seçik anlaşılır bir sesle:

'Tüyelim buradan," diyordu. "Belamızı mı arıyoruz yani?"

İkincisi:

"Şeytanın lambasını bile söndürür anasını sattığımın yağmuru," diye homurdandı. "Devriyeler neredeyse akma başlar. Oradaki nöbetçiyi görüyorsunuz değil mi? Durup dururken enselenmeyelim burada!"

Bu konuşma, Thenardier için yeterli bir işaretti. Umutla titredi birdenbire.

Bu arada üçüncü adam söze karıştı:

"Pek o kadar acelemiz yok şimdilik. Biraz daha bekleyebiliriz. Şu anda bize ihtiyacı olabilir pekâlâ!"

Hiçbir argo unsuru taşımayan bu üç kısa cümle, Thenardier'de en ufak bir şüphe bırakmadı;

Montparnasse'tı

bu. Bütün argoları anlayan, ama hiçbirini konuşmama kibarlığından vazgeçmeyen Montparnasse...

Dördüncü gerçi susuyordu hep, ama geniş omuzlan onun da Thenardier tarafından tanınması için yeterliydi:

Guuelemer'di bu.

O sırada Brujon söze girdi:

"Ne diyorsun yahu sen! Kaçmayı becere-

-255-

memiştir bizim hancı, mesleği bilmiyor daha! Gömleğini yırtıp, yatak çarşafını parçalayarak ip yapacak kendine, kapılara delikler açacak, sahte evrak düzenleyecek, maymuncuk icat edecek; nerede bizim ihtiyarda bu kadar hüner? Kaçmamıştır diyorum sana! Ne gücü yeter, ne de kafası!"

Babet de aynı fikirdedi. Brujon'un renkli, yeni, cesur argosu yanında tamamıyla klasik kalan (Andre Chenier'nin kullandığı dil yanında, Racine'in dili nasıl klasik kalırsa) eski oturaklı argosuyla başladı konuşmaya:

"Senin hancı daha işe el atarken vermiştir yakayı ele. Anasının gözü olmak gerekli böyle işler için. Oysa seninki daha henüz çırak bile değil. Hiç uzatmayalım Montparnas-se! Hapishaneden yükselen sesleri işitiyor-sundur herhalde? Ard arda yanan mumlan da görmüşsündür umanm? Bana öyle gelir ki, bize yapacak bir şey kalmadı. Onu kurtaralım derken, biz gideceğiz okkanın altına. Hiç güvenme aslanım! Yürü gidelim buradan; bir şişe şarap devirdik mi, keyfimiz yerine gelir!"

"İnsan, arkadaşını böyle günde silkeler mi birader!" diye homurdandı Montparnasse.

Ama artık başlangıçta olduğu gibi güçlü çıkmıyordu sesi; o da umudu kesmeye başlamıştı anlaşılan.

Bir an daha geçse gideceklerdi belki de; Thenardier, fırtınalı okyanusun ortasında çalkalanan küçücük bir

salda gibi hissediyordu kendini. Ama onlara seslenmeye cesaret edemiyordu; işitilen bir çığlık her şeyi mahvedebilirdi. Son bir çare geldi aklına, son

-256-

bir ışık; yeni binanın bacasında bulduğu ip parçasını cebinden çıkarıp, aşağı attı. Adam-lann ayaklarının dibine düştü ip.

Babet:

"Bir ip!" dedi.

Brujon, tanıdı hemen:

"Bu benim ipim!"

Montparnasse:

"Meyhaneci burada!" diye tamamladı.

Başlarını kaldırdılar. Thenardier de gücünün yettiğince uzatmıştı başını.

Montparnasse:

"Çabuk!" dedi kısık bir haykışla. Ve sordu:

"İpin öbür ucu sende mi Brujon?"

"Bende."

"İki ucu birbirine düğümler! Ona atanz, o da duvara ilişirir. Aşağı inmesine yeter."

Thenardier, sesini yükseltmeye cesaret edebildi nihayet:

"Dondum ben burada," dedi.

"Isıtırız seni, merak etme."

"Yerimden kımıldayacak halim yok ki!"

"Kendini ipten aşağı kaydır, yeter. Biz seni tutarız."

"Soğuk ellerimi uyuşturdu, korkunç!"

"Sen ipi duvara bağla hele."

"Yapamayacağım, inanın!"

Montparnasse, bir an düşündükten sonra:

"Birimizin duvara tırmanması gerekli!" dedi.

Brujon, yukarı doğru baktıktan sonra: "Üç katlı bir bina yüksekliği!" dedi.

-257-

Eskiden barakada ateş yakmaya yarayan bir sobanın bacası duvar boyunca uzanmakta ve aşağı yukarı Thenardier'nin bulunduğu yere kadar yükselmekteydi. Daha o vakitler bile çatlak ve sıvası dökük olan bu boru yıkılmıştır ama izi bugün de görülür.

Montparnasse:

"Birimiz buradan çıkabiliriz," dedi.

Babet, haykırmamak için zor tuttu kendini:

"Bu borudan mı? Bir adam kesinlikle tırmanamaz bu borudan! Ancak bir velet yapabilir bu işi."

Gueulemer sordu:

"Evet ama, şu saatte o veledi nereden bulacağız?"

Montparnasse atıldı hemen:

"Durun biraz! Ben bulurum!"

Yavaşça araladı tahta perdenin kapısını. Sokaktan kimsenin geçmediğine iyice emin olduktan sonra dışarı süzüldü usulca, arkasından kapıyı kapayıp, koşa koşa Bastille Meydanı'na yöneldi.

Thenardier'ye sekiz yüz bin yıl gibi gelen yedi sekiz dakika geçti aradan.

Babet, Brujon ve Gueulemer, ağızlarını açmıyorlardı.

Nihayet yeniden açıldı kapı ve Montparnasse göründü soluk soluğa. Yaranda Gav-roche vardı. Yağmur sayesinde hâlâ ıssızdı sokak.

Küçük Gavroche avluya girince sakın sakın bakmıştı haydutların yüzüne. Saçlarından sular süzülmekteydi.

-258-

Gueulemer:

"Bana bak çocuk!" dedi. "Sen erkek misin?"

Omuzlarını silkti Gavroche:

"Benim gibi bir çocuk elbette erkek sayılır," dedi. "Sizin gibi erkekler nasıl çocuk sayılırsa!"

Babet:

"Ne çenesi düşük şey bu yahu!" diye söylendi.

Brujon yorumladı:

"Paris veletleri saman çöpünden yapılmadı!"

Gavroche:

"Söyleyin, ne istiyorsunuz?" diye sordu.

Montparnasse boruyu gösterdi:

"Şuradan yukarı tırmanacaksın."

Babet, ipi uzattı:

"Şu iple."

Brujon:

"Pencerenin parmaklık tabanına," diye ekledi. "Ve ipi bağlayacaksınız."

Babet tamamladı:

"Duvann üst tarafına."

Gavroche sordu:

"Peki, sonra?"

Gueulemer:

"O kadar!" dedi.

Gavroche boruyu, duvan, pencereleri inceledikten sonra küçümseyen bir ses çıkardı dudaklarıyla.

Hazırlandı.

"Bu kadar ha?"

Montparnasse:

"Orada bir adam var," dedi. "Onu kurtaracaksın."

-259-

Brujon sordu:

"Elbette istersen?"

Soruya, bugüne kadar hiç işitmediği tuhaf bir söz duymuş gibi, alaylı bir sesle cevap verdi çocuk:

"Çaylak!"

Ve ayakkabılarını çıkardı.

Gueulemer, Gavroche' u sınıksı kavrayıp kaldırmış ve barakanın damına koymuştu. Dam gıcırdadı.

Ardından Montparnasse' m yokluğunda Brujon' un düğümlediği ipi de uzattı çocuğa. Gavroche, tavana değen

geniş bir yarık sayesinde girebileceğini gözüne kestirdiği boruya doğru ilerledi. Tam tırmanmaya başlayacağı

sırada kurtuluşun ve hayatın yaklaştığını gören Thenardier, duvarın kenarından başını uzatmıştı. Günün ilk

ışıklan ter kaplı alnını, soluk şakaklarını, uzun, ince, vahşi burnunu ve ağarmış sakalını aydınlatıyordu.

Görür görmez tanıdı onu Gavroche:

"Bak hele!" dedi. "Babamış. Boşver canım, işimi görmeme engel değil bu!"

Ve ipi dişlerinin arasına sıkıştırıp, tırmanmaya başladı.

Çok geçmeden yukarıya ulaşmıştı. Ata biner gibi oturdu duvara ve ipi, pencerenin üst pervazına sıkı sıkıya

bağladı.

Bir an sonra Thenardier sokaktaydı. Daha ayaklan kaldınma değer değmez, kendini tehlike dışında hisseder

hissetmez ne yorgunluk kalmıştı haydutta, ne uyuşukluk, ne titreme. Yaşamış olduğu bütün o korkunç macera bir anda uçup gitmişti sanki ve yırtı-

-260-

cı zekâsı uyanmıştı bir anda. Hemen yürümeye hazırıdı. Nitekim ilk sözü şu oldu:

"Şimdi kimi yiyoruz?"

Aynı zamanda öldürmek, paralamak, soymak anlamına gelen bu müthiş şeffaf sözcüğü açıklamaya girişmek

sanırsız boşunadır.

Brujon:

"Özetleyelim," dedi. "Üç kelimelik işimiz var, sonra da hemen aynınız. Plumet Soka-ğı' nda, tatlı gibi

gözükten

bir iş vardı; ıssız bir sokak, tek başına bir ev, bahçeyi kuşatan eski bir parmaklık, bir arada yaşayan iki kadın."

Thenardier:

"İyi ya işte!" dedi. "Daha ne istiyorsunuz?"

Babet, cevap verdi:

"Senin kız, Eponine, gidip gördü durumu."

"Ve iyi bir öğüt verdi!" diye ekledi Gueulemer. "İş çıkmaz oradan, diyor!"

"Benim kız pek aptal değildir," dedi Thenardier. "İyi koku alır. Ama yine de gidip bir göz atmakta yarar var."

Brujon:

"Doğru, evet," dedi. "Gidip bir göz atalım."

Bu arada Gavroche, ötekilerin hiçbiri onu fark etmeksizin kazık duvarın üzerine oturmuştu. Birkaç saniye,

belki de babasının ona dönüp bakmasını bekledikten sonra ayakka-bılanı ayağına geçirdi ve sordu:

'Tamam mı? Bana ihtiyacınız yoktur artık beyler? İşiniz halloldu. Ben gidiyorum. Yumurcaklar beni bekler!"

Ve yürüyüp uzaklaştı.

-261-

Gavroche, Les Ballets Sokağı'nın köşesini dönünce Thenardier'yi bir köşeye çekti Babet:

"Bu çocuğa iyi baktın mı?" diye sordu.

"Hangi çocuğa?"

"Demir duvara tırmanıp, sana ip getiren çocuğa."

"Yoo... Dikkat etmedim pek!"

"Bilmem, ama galiba senin oğlun o."

Thenardier:

"Boşver!" dedi. "Fark etmez."

-262-

mam

YEDİNCİ KİTAP

ARGO

1. Köken

Müthiş bir sözcüktür Pigritia.

Bir dünyayı, hırsızlık anlamına gelen peg-re'i ve bir cehennem, açlık anlamına gelen pegrenne'i doğurur. Görüldüğü gibi, tembellik bir "anadır. Bunların anası. Bir oğlu vardır, hırsızlık; bir de kızı, açlık.

Biz, şimdi hangi alanda mıyız? Argo ala-nımdayız. Ne midir argo? Aynı zamanda hem ulustur, hem yerel, özel, deyiş; ağızdır. 'Hırsızlık' sözcüğünü iki yönden görüyoruz burada; biri halk, öbürü ise genel dil yönünden.

Bu ağır ve karanlık hikâyenin yazarı, bundan tam otuz dört yıl önce bu yapıtla aynı amacı güden Bir Mahkûmun Son Günü adlı yapıtına argo konuşan bir hırsız koydu diye büyük şaşkınlık olmuş ve şamata kopmuştu: "Ne demekmiş!" diyorlardı. "Nasıl olurmuş! Argo mu? İğrenç bir şeydir argo! Zindanların, küreklerin, hapishanelerin, toplumda ne kadar korkunç ve tiksindirici şey varsa, onların dilidir!"

Bu tür itirazların anlamını hiçbir vakit kavrayamamışızdır biz. O tarihten bu yana

-263-

iki kudretli romancı, insan kalbinin derin bir gözlemcisi olan Balzac'la cesur ve atılgan bir halk dostu olan

Eugene Sue haydutları, tıpkı 1828'de, Bir Mahkûmun Son Günü'nün yazarının yaptığı gibi, onları kendi diliyle konuştuğunda aynı şikâyetler yükseldi yine: "Ne demek oluyor bu?" diye bağrışıldı yeniden. "Ne istiyor

bu yazarlar bizden? İğrenç bir dil değil mi argo? İnsanın tüylerini diken diken eden bir dil değil mi?"

Kim inkâr ediyor ki bunu? Elbette öyle.

Bir yarayı, bir uçurumu ya da bir toplumu araştırıp incelemek söz konusu olunca, işin dibine gidilebildiği

kadar gitmek ne zamandan beri suç sayılıyor? Biz bu konuda şöyle düşünegelmiştik hep: Sunulan ödevi kabullenip, yerine getirmek bir cesaret işidir; hiç değilse sade ve yararlı bir iştir ve dikkatle yerine getirilmeye değer. Her şeyi didik didik edip incelememek, her şeyi korkmadan araştırmamak, yan yolda durup kalmak

niye? Durmak araştırılanın parçasıdır, araştırmacıya ait değildir.

Toplumsal düzenin en alt tabakalarına inmek, yerin bitip, çamurun başladığı noktaya varmak, o geniş ve kaim dalgalan delik deşik edip, her yanından çirkef fışkıran o iğrenç dili izleyip, yakalayarak yere çarpmak,

hiç de öyle iç açıcı ve rahatlık verici bir iş değildir şüphesiz. Akim düşüncesi ışığında, argonun o korku veren

ağır ağır yürüyüşünü bu çınl-çıplak haliyle görmekten daha üzücü hiçbir şey olamaz. Argo gerçekten de gece için yaratılmış lağımdan dışarıya uğramış, özel kor-

-264-

kuş bir hayvan türüne benziyor. Ürkütücü, canlı, diken diken bir fundalık görür gibiyiz; sarsılıp, titreşip duruyor; hareket ediyor; pel-teleşiyor; karanlığına geri dönmek istiyor; gözlerini dikmiş, tehdit ediyor.

(...)*

(...) kim ne derse desin, argoyu bu şekilde anlayıp, değerlendirmek, işin ucunda bir yaygınlaştırma, bir genellemedir ve bütün herkesin bunu kabul etmesi beklenemez. Nitekim biz bu deyim'in eski ve belirli anlamını özenle korumakta ve onu ancak kendi anlamında kullanmaktayız. Gerçek argo, halis argo -'halis' ve 'argo' sözcüklerini yan yana koymak ne kadar yakışık alırsa- bir zamanlar başlı başına bir âlem, bütün bir

dünya olmuş olan o argo, tekrar ediyoruz, sefilliğin o çirkin, endişeli, sinsî, hain, zehirli, zalim, ikiyüzlü, kalles,

derin ve uğursuz dilinden başka bir şey değildir. Bütün alçalmaların, bütün yıkımların en uç noktasında, başkaldıran ve mutlu olaylarla, genel haklarla savaşa giren bir son sefillik, orada ikiyüzlü, öfkeli, en zararlı ve

en yırtıcı bir şekilde, kötülüğün iğneleri ve suçun topuzlarıyla saldıran toplum düzenine. İşte bu mücadelenin

gereklerini karşılamak üzere sefilliğin icat etmiş olduğu bir dildir argo.

İnsanoğlu tarafından konuşulmuş olan ve

• Bu bölümlerin çevirisi, bir "kültür içi" sorunu başka bir dilde varetme gibi, aslında imkânsız bir girişime tipik

bir örnek olabilir. "Argo"nun ancak dil içi çevirisi mümkünken, böyle bir girişim, olsa olsa, başka bir kültür

ortamının okuruna sınırlı bir fikir vermekten öteye gitmemektedir. Dolayısıyla, metnin bu bölümündeki bu "iç

çeviri"ye ait yerler atlanmış ve (...) şeklinde belirtilmiştir.

-265-

I

her an ortadan kalkabilecek olan herhangi bir dilin hiç değilse bir parçasını; yani uygarlığı iyi kötü oluşturan

öğelerden birini unutulmaktan kurtarıp yaşatmak, toplumsal gözlem ve araştırmanın verilerini yaygınlaştırmak demektir; dolayısıyla da uygarlığa hizmet anlamına gelir. Plautus, belki pek farkında olmadan iki Kartacalı askeri Fenikelilerin diliyle konuşurken işte bu hizmeti yerine getirmekteydi.

Kişilerin

birçoğunu yerel dillerle konuştururken Moliere'in yaptığı da buydu. İşin bu noktasında itirazlar tazeleniyor

hemen; Fenike diline bir diyeceğimiz yok! Levanten ağzı da iyi! Hatta çeşitli yerel diyalektlere de amenna!

Bütün bunlar belirli ulus ya da ülkelere özgü şeylerdir. Peki, ama argo ne oluyor? Onu koruyup yaşatmanın

ne gibi bir faydası var?

Buna şu karşılığı vereceğiz: Bir halkın, bir bölgenin konuştuğu dili ilgiye değer bulan insanın gözünde, sefaletin dili hiç şüphesiz çok daha ilgiye değer olmalıdır. Fransa'da dört yüzyılı aşkın bir süredir sadece bir

tek cins sefaletin değil, her türlü sefaletin konuştuğu dildir argo.

Üzerinde ısrarla durduğumuz bir nokta daha var; toplumdaki çirkinlikleri ve kusurları incelemek ve bunları

iyileştirmek amacıyla ortaya sermeye çalışırken, 'ille de şu yol doğrudur' diyemeyiz; bütün yollar iyidir.

Gelenekler ve düşünceler tarihçisinin görevi, vaka tarihçisinin işinden hiç de öyle daha az ciddi olamaz.

Vaka tarihçisi, uygarlığın yüzeyini ele alıp inceler; hanedanların mücadelesi,

-266-

hükümdarların doğup evlenmeleri, gün ışığındaki devrimler; yani dışta olan bütün ne varsa; araştırıp yazar.

Öbür tarihçi, gelenek ve düşünceler tarihçisi ise, içi ve derindekiyi ele alır; çalışan, acı çeken, beklentileri

olan halkı, ezilen kadını, can çekişen çocuğu, kişiler arasındaki sessiz mücadeleleri, karanlık zulümleri, önyargıları, bile isteye yapılan adaletsizlikleri, hukukun, yasanın alttan alta reaksiyonlarını, ruhların dipten

dibe gelişmesini, yığınların ilk bakışta görünmeyen titreyişlerini, açlıktan ölen, yalınayak gezen, üst başsız

yoksulları, nasipsizleri, kimsesizleri, öksüzleri, talihsizleri, alçak ve rezilleri, karanlıklarda yaşayan bütün

günahkâr ve acılı kişileri; yüreği hem acımayla hem de aman-sızlıkla dolu olarak, bir ağabey gibi, ama aynı

zamanda bir yargıç gibi, vurulup yaralananlarla vuranların, ağlayanlarla ağlatanların, aç kalanlarla tüm nimetleri silip süpürenlerin, kötülüğe katlananlarla kötülüğe yol açanların iç içe süründükleri o dipsiz mahzenlere kadar inmesi gerekir öteki tarihçinin. Ruhların tarihini yazanın görevi, dış olayları yazan tarihçinin görevinden daha mı hafiftir yani? Dante'nin söyleyecekleri, Makyavel'in dediklerinden daha mı az

sanırsınız? Uygarlığın altı daha derin ve daha karanlık diye, üstünden daha mı önemlidir? Mağarayı bilmeden dağı anlama olanağı var mıdır?

Şunu da belirtelim; yukarıdaki sözlerimizden, iki tür tarihçi arasında kesin bir ayrılık bulunduğu düşüncesinde

olduğumuz sonucu çıkabilir. Oysa bu, aklımızın ucundan bile

-267-

geçmiyor. Hiç kimse, aynı zamanda ve belirli bir ölçüde halkın o derin ve gizli hayatının da tarihçisi değilse,

çıplak gözle herkesin gördüğü genel hayatın tarihçisi yani iyi bir tarihçi olamaz. Ve yine hiç kimse, gerektiğinde dış görünüşün tarihçisi olmayı beceremiyorsa, içyüzün iyi bir tarihçisi değildir. Gelenek ve düşüncelerin tarihi ile olayların tarihi birbirini etkilemektedir. Birbirini bütünleyen, birbirine bağlanan ve çoğu

zaman birbirini doğuran değişik olayların iki ayrı biçimidir bunlar. Kader tarafından bir ulusun yüzeyine çizilmiş bütün çizgilerin karanlık, ama belirli bağlantıları dipte de vardır; dipteki bütün sarsılmalar, yüzeydeki

devinimleri koşullandırır. Gerçek tarih her şeye karışmış, bulanmış olduğu içindir ki gerçek tarihçi de her

şeye karışır. Tek merkezli bir daire değildir insan, çift eksenli bir elipstir; bu eksenlerden birini olaylar, ikincisini ise düşünceler oluşturur.

Bir vestiyerden başka bir şey değildir argo; birtakım kötü işler yapmaya hazırlanan dil, bu vestiyerde kılık

değiştirmekte, çapaçul kelimelerden oluşan maskelere bürünmektedir. Böylece, tanımakta zorluk çekilen korkunç bir hal almaktadır. Bu gerçekten yüce insan dili, Fransız dili midir? Artık sahneye çıkmaya,

suçlan

adlandırmaya, kötülük listesinin gerektirdiği bütün işleri yapmaya elverişli bir durumdadır bu dil. Yürümektedir artık; sarsak bir biçimde, düşe kalka ilerlemekte, Cow des Miracles' in (Çöplük) koltuk değneği üzerinde topallamaktadır. Dilencilik ve serseriliktir adı; ona elbiselerini giydirmiş

-268-

olan bütün hayaller, suratını kırışık ve buruşuklarla dolu hale sokmuşlardır. Yerlerde sürünür, sonra doğrulur;

bir sürüngenin ikili ilerleyişidir bu. Bütün roller için biçilmiş kaftan gibidir; çünkü kalpazan onu güven vermez

hale sokmuş, zehirleyici paslandırmış, kundakçı karartmış, katillerde kırmızıya boyamıştır.

Dürüst insanların tarafında toplumun kapısına doğru kulak kabarttığımızda dışanda-kilerin konuşmalarını duyarız. Sorular ve cevaplar iştir, insan sesi gibi tınlayan, ama sözden çok ulumaya benzeyen iğrenç bir homurtu seçer gibi oluruz; işittiğimiz argodur işte. Sözcükler biçimsizleşmiş, hayal gücünü aşan bir hayvansallığım izlerine bulanmıştır. Çok başlı ejdarhanm konuşmasını duyar gibi olursunuz.

Karanlığın içinde anlaşılmaz olandır bu. Gıcırda, fısılda, mırıldanır; alacakaranlığa bir de muamma ekler böylece. Mutsuzluk karanlıkla doludur; suç ise bir kat daha karanlıktır. Birleşen bu iki karanlıktır işte argoyu

meydana getiren; havada karanlık, davranışlarda karanlık, seslerde karanlık... Yağmurdan, geceden, açıktan, kötülükten, yalandan, haksızlıktan, çıplaklıktan, havasızlıktan, kıştan doğan sisin, sefiller açısından

tam gün ortası demek olan o dipsiz kurşunu sisin içinde canavar gibi kımıldayan, gidip gelen, zıplayan, sürünen, tükürük ve salya saçan korkunç dil!

Acıyalım cezalıları! Biz kendimiz neyiz ki, ne yazık! Kimiz ki? Şu sizinle konuşmakta

-269-

olan ben, kimim? Kimsiniz, şu beni dinleyen sizler? Nereden geliyorsunuz? Doğru mu acaba doğmadan önce hiçbir şey yapmamış olduğumuz? Dünyanın, zindanı andıran birtakım yanlan vardır. Belki de kutsal bir

sabıkalıdan başka bir şey değildir insan, kim-bilir?

Bir parça yakından bakın hayata; öyle bir yapısı vardır ki, her yanından ceza kokusu saçılmaktadır.

İşte bir mutlu insan dedikleri kimse, aslında her gün kederli bir insan demektir. Her günün kendine göre büyük bir üzüntüsü ya da küçük bir tasası vardır. Daha dün sizin için büyük değer taşıyan birinin sağlığı için

endişeliydiniz; bugün kendi sağlığınız korkutuyor sizi; yarın para sıkıntısına düşebilirsiniz; öbür gün bir iftiracının acı sözü; daha öbür gün bir dostunuzun felaketi; sonra, o günkü hava; sonra kınlan ya da kaybolan

bir şey; daha sonra vicdanınızın ya da belkemiğimizin size bağışlamadığı bir keyif; başka bir gün ülke işlerinin bozuk gidişi. Kalp ağnlarını hesaba katmaksızın; böyle sürer gider bu. Bir bulut dağılır, bir başkası

gelir yerine. Yüz günde bir belki, ancak tam neşe, tam mutluluk ve tam aydınlık olur. Ve siz, bu düzeye ulaşan mutlu azınlıktansınız! Öbürlerine gelince; durgun karanlık çökmüştür onları üzerine...

Düşünmeyi sevenler, bu 'mutlular', 'mutsuzlar' sözcüklerini pek az kullanır; bir başka dünyanın bekleme odası olduğunu kesinlikle bildiğimiz bu dünyada, mutlular diye bir şey yoktur.

-270-

Gerçekte, insanlar ikiye ayrılır; aydınlıkta olanlar, karanlıkta olanlar.

Aydınlıkta olanların sayısını artırmak, karanlıkta olanların sayısını azaltmak; işte hedef budur. Ve işte bunun

için biz; eğitim ve bilim! diye bağırılmaktayız. Okuma, yazma öğrenmek; ateş yakmak demektir. Hecelenen her kelime, bir kıvılcımdır.

Kaldı ki, ışık her zaman sevinç demek değildir. Işıktaki da acı çeker insan, aşınarak yakar. Alev, kanadın düşmanıdır. Uçmaya ara vermeksizin yanmak; işte dehanın mucizesi budur.

Tanıyıp bildiğiniz ve sevdiğiniz zaman da acı çekeceksiniz. Gün, gözyaşlarıyla doğar. Hiç değilse karanlıktakiler için ağlar ışıktaki-ler.

2. Kökler

Karanlıktakilerin dilidir argo.

Aynı zamanda hor görülen ve başkaldıran bu gizemli yerel ağız karşısında, düşünce, en karanlık derinliklerine kadar ürperir heyecandan ve toplum felsefesi, kendisini en derinden saran düşüncelere sürüklenir. Gözle görülen ceza işte buradadır. Her hece, işaretlenmiş gibidir burada. Halk dilinin sözcükleri,

burada; celladın kızgın demiriyle büzülmüş ve sertleşmiş olarak ortaya çıkar. Hele bazı sözcüklerin dumanı

hâlâ tüter gibidir. Falan cümle, birden açılıveren, dağlanmış bir hırsız omzu gibi görünür size. Düşünce, bu

sabıkalı sözcükler aracılığıyla dile gelmeyi

-271-

reddeder adeta. Bu dilde benzetmeler bazen öylesine hayasız, öylesine küstahtır ki, bunların ilâhi bir cezaya

çarptırılıp çarptırılmamış olduklarını kim bilebilir?

Bütün bunlara rağmen ve belki de bütün bunlardan dolayı bu garip dilin de, edebiyat denilen ve içinde altın

madalyonlar kadar küf tutmuş meteliklere de yer bulunan büyük tarafsız sicil dosyasında haklı olarak bir yeri

vardır. Razi olunsun olunmasın, kendine göre bir dilbilgisi de vardır argonun, bir şiiri de. Argo, bir dildir. Öyle

bir dil ki, bazı sözcüklerin biçimsizliğinden haydut Mandrin'in ağzında gevelendiği, bazı sözcüklerin parlaklığından da Villon'un ağzından çıktığı anlaşılır. Şu eşsiz ve ünlü dize, argo yazılmıştır: Mais où son les

neiges d'antan? 'Antan' -ante annum-, Thunes argosunun bir sözcüğüdür; geçen yıl anlamına, genelleştirme

yoluyla da bir zamanlar anlamına gelir. Bundan otuz beş yıl önce 1824'teki büyük mahkûm kafilesinin gidişinden sonra Bicetre Hapishanesi'nin zindanlarından birinde, küreğe mahkûm bir Thunes (çöplük) kralının çiviyle duvara kazıdığı şu ünlü söz hâlâ okunmaktaydı: Les dabs d'antan trimaient siempre pour la

pierre du Coesre. Anlamı şudur bu cümlelerin; "Bir zamanlar krallar gidip hükümdarlıklarını takdis ettirirlerdi."

Söz konusu kralın düşüncesinde takdis, kürek cezası çekmektir.

Ağır yüklü bir arabanın hızla ilerleyişini anlatan decarade sözcüğü de, dendiğine göre • Ama nerede o eski

karlar? -272-

Villon'undur. Villon'a lâyıktır da... Her hecesinden kıvılcım saçan bu sözcük La Fontai-ne'in şu hayranlık verici

dizesinin bütününü şahane bir yansıma içinde özetler: Six forts chevawc tiraient un coche.* Salt edebiyat

açısından bakacak olursak, argo üzerine yapılacak bir incelemeden daha merak uyandıran ve daha verimli pek az inceleme vardır. Baştan sona, dil içinde ayrı bir dildir argo. Hastalıklı bir ur, zararlı bir aşı dalıdır.

Kökleri eski Galya gövdesinde bulunan bir bitki, bir asalak meydana getirmiştir; bunun uğursuz yaprakları da

dilin bütün bir yanını tırmanıp sarmıştır. Bu, argonun birinci yanı, genel yanı denerr şeydir. Ama bu dili, incelenmesi gerektiği gibi inceleyenlere, yani jeologların toprağı inceledikleri gibi inceleyenlere gerçek bir

alüvyon tabakası olarak görünür argo. Çok ya da az derin kazılışına bağlı olarak, argoda eski halk Fransızcasının altında taşra lehçesi İspanyolca, İtalyanca, Akdeniz kıyılarının Levanten denilen dili, Mısır ve

Asya dilleri, İngilizce, Almanca, üç değişik şekliyle Roman dili, Latince, en sonunda da Bask ve Kelt

dilleri

bulunur, derin, karanlık, acayip bir oluşum. Bütün sefillerin katkı ve elbirliğiyle kurulan bir yeraltı binası.

Her

lanetlenmiş soy, kendi katmanını bırakmıştır oraya; her acı kendi taşını koymuş, her yürek kendi çakılını atmıştır. Hayatın içinden geçerek, gidip ölümsüzlükte kaybolan bir yığın kötü, bayağı, öfkeli ruh, korkunç bir

sözcük biçimi-

• Altı güçlü at çekiyordu bir arabayı. -273-
minin altında adeta hiç eksiksiz olarak görülebilir.

(...)

Argonun yukarıda belirtilen kökleri dışında, çok daha doğal ve doğrudan doğruya insan kafasından çıkma kökleri de vardır: Bunların birincisi, sözcüklerin kendiliğinden yaratılmasıdır. Dillerin esrarengizliği de burada

yatar zaten. Bir şeyi, nasıl ve niçin olduğu bilinmez birtakım hayaller uyandıran sözcüklerle belirtmek.

Bu,

her dilin ilksel esasıdır; buna dilin temelindeki granit taşıdır diyebiliriz. Argoda bu tür sözcükler pek çoktur.

Kimin tarafından ve nasıl olduğu bilinmeyen bir şekilde, köksüz, benzersiz, türevsiz, tek başına, vahşi, bazen

iğrenç, ifade gücü olağanüstü boyutlara ulaşan, canlı, tek başına olarak yaratılmış sözcüklerdir bunlar.

(...)

İkincisi, mecazdır: Hem her şeyi söyleyen, hem her şeyi gizleyen bir dilin temel özelliği, betimlemelerle dolu

olmasıdır. Vurgun hazırlayan hırsızın, firar tasarlayan tutuklunun içine gizlendikleri bir bilmecedir mecaz. Ve

hiçbir dil, argo kadar bol mecazlı değildir. Argoda, hindistancevizinin vidalarını sökmek, boynunu kırmak; kıvırmak, yemek yemek; demetlenmek, mahkemeye çıkmak; fare, ekmek hırsız; mızrak yağıyor, yağmur yağıyor anlamlarına gelir. Hele şu sonuncu deyim, denebilir ki, kendi tarihini yanında taşıyan eski bir benzetmedir. Yağmurun uzun eğri çizgilerini, XV. yüzyıldaki ücretli piyadelerin kalın eğik mızraklarına benzetiyor. Bazen ar-

-274-

i

go birinci dönemden ikinci döneme doğru ilerledikçe, sözcükler de vahşi ve ilkelikten çıkıp, mecazlı hale geçer; şeytan rabouin olmaktan çıkıp, boulanger olur; yani fırıncı, fırına atan. Bu, daha nüktelidir ama, o kadar parlak değildir. Corneille'in yanında Racine, Aikhülos'un yanında Euripides gibi bir şeydir. Her iki döneme katılan, hem vahşi hem de mecazlı yaratılmış bazı cümleler de vardır ki, fantasmalara benzer: Gececeler aydan direk yürütecekler, yani 'serseriler gece at çalacaklar.' Bu bir hayaletler topluluğu gibi geçer

insanın kafasından, ne gördüğünüzü anlayamazsınız.

Üçüncüsü, anlık çare arayışıdır. Buna ihtiyaç da diyebilirsiniz. Asıl dilin sırtından geçinir argo. Ondan dilediği

gibi yararlanır, gelişigüzel bir şekilde sözcükler alır; çoğunlukla da, gereksindiği vakit, kısaca ve üstünkörü

bir şekilde değişikliğe uğratmakla yetinir asıl dili. Bazen de argo sözcüklerle karıştırılan günlük sözcüklerden,

gerçekten pek sevimli deyimler ortaya çıkar: Daha önceki iki ögenin, kendiliğinden yaratılış ile mecazın iç içe

geçişini sezilir bunlarda.

(...)

Bozuk yaratılışlı insanların dili olduğundan çok çabuk bozulur argo. Ayrıca, daima . bir şeyler gizlemek istediği için, anlaşıldığını, şifresinin çözüldüğünü sezer sezmez değişir. Bitkilerde olup bitenin tersine, burada

gün ışığı üzerine düştüğü her şeyi öldürmektedir. Dolayısıyla da argo, durmaksızın değişerek ve nep yeni baştan oluşarak sürüp gider. Hiç

-275-

duraklamayan, gizli ve hızlı bir çalışma. Asıl dilin on yüzyılda katettiği mesafeyi argo on yılda alır. (...) Bu hareketlilik sonucu, arada bir de eski deyimlerin yeniden ortaya çıktığı görülür. Belirli merkezlerde tutunur

bunlar, yeni sayılarak kullanılırlar. Ama argonun temel yasası gene de değişikliklidir.

Bir filozof, durmadan uçup dağılan bu dili incelemek üzere bir an durdurabilse, hem acıklı, hem yararlı düşüncelere dalar. Çünkü hiçbir inceleme ibret verici olması açısından bundan daha etkili ve daha verimli

olamaz. Argonun bir tek deyim, bir tek türevi yoktur, ki içinde bir ibret dersi, bir kıssadan hisse bulunmasın!

Bu dilde dövmek demek, "yalancıkta yapmak" demektir. Birisi bir hastalığı dövmekte, yani yalancıkta hasta görünmektedir. Gücünü hileden alır bu insanlar. Onların dünya görüşünde insan fikri, 'karanlık' fikrinden kesinlikle ayrılmaz. Geceye sorg [sorgue); insana org (orgue): İnsan, gecenin bir türevidir, o kadar.

Toplumu, kendilerini öldürüp bitiren bir ortam olarak, uğursuz ve sinsi bir güç olarak görme alışkanlığımdadırlar; özgürlüklerinden de, bir insan sağlığından söz eder gibi söz ederler. Örneğin, tutuklanan

bir adam, onların dilinde hasta'dır; mahkûm edilen bir adamsa, ölü.

Dört taş duvar arasında gömülü bir mahpus için en korkunç şey bir tür dondurucu perhizdir. Bundan dolayıdır ki 'zindan'a 'çile çekilen yer' anlamında kastûs [castus) adını

-276-

verirler. O gamlı yerde dış dünya, dışardaki hayat, canayakın bir şekilde yansır daima. Örneğin mahpusun

zincirleri vardır ayaklarında. Bundan ötürü siz belki de sanırsınız ki mahpus, ayaklarla yüründüğünü düşünmektedir? Hayır; ayaklarla dans edildiğini düşünür o, öyle geçirir hayalinden. Ve böylece, zincirini koparmayı başarabilirse ilk düşündüğü şey, artık dans edebileceği olur. 'Ege'nin adını, meyhanе balosu koymuştur nitekim. Onun dilinde 'ad', merkez'dir. Ne derin benzeştirmel! Haydutun iki başı vardır; birincisi,

davranışlarını tasarlayan ve ömrü boyunca ona önderlik eden baş; ikincisi de, öldüğü gün omuzlarının üzerinde -taşıyacağı baş. Dolayısıyla, kendisine suçu öğütleyen başına, Sorbon [Sorbonne) adını verir; onun

kefarecini ödeyen, başa da kütük der. 'Serseri' sözcüğünü kullanmaz argo, pırtık deyip geçer.

Tersanede

kürek cezası nedir? Bir lanetlenme ateşi, bir cehennem. Nitekim forsanın adı, çaî çırpı demetidir, hapisanenin adı da okul Koca bir ceza sistemini sadece bu sözcükten hareketle kurabilirsiniz.

Kürek şarkılarından çoğunun, özel sözlükte lirlonfa'lar denilen nakaratların nereden yetişip serildiğini bilmek

ister misiniz? Dinleyin bakın:

Paris'te, Châtelet'de büyük ve upuzun bir mahzen vardı. Bu mahzen Seine Irmağı'nın düzeyinden sekiz ayak

aşağıdaydı. Penceresi olmadığı gibi, en ufak bir hava deliği de yoktu. Sadece bir kapısı vardı, o kadar: İnsan

girebilirdi bu mahzene, ama hava kesinlikle gi-

-277-

remezdi. Bir taş kubbeydi mahzenin tavanı, tabanı ise on parmak kalınlığında çamur. Zamanında zemin taş

döşeliydi, ama sızan sulardan döşeme çok geçmeden çatlayıp, çürümüştü. Bu yeraltı zindanını, yerden sekiz ayak yükseklikte, uzun ve tek parça bir kalas boydan boya katediyordu. Yer yer üç ayak uzunluğunda

zincirler sarkıyordu bu kirişten; zincirlerin ucunda da halkalar vardı. Kürek mahkûmlarını, asıl ceza

yerleri

olan Tou-lon'a gönderinceye kadar işte bu mahzene kapatmaktaydılar: Boş zincirleri karanlıkta sallanarak

bekleyen o kalasın altına iterlerdi onları. Sarkan birer kolu andıran zincirlerle, açık birer eli andıran halkalar

bu zavallıları boğazlarından yakalardı. Çivileyip, orada öylece bırakırlardı onları. Zincir çok kısa olduğu için

yatamazlardı. Kirişin altında, sanki asılmışcasına, kımıldamadan dururlardı bu karanlık mahzende.

Ekmeğe

ve testiye uzanıp, yararlanabilmek için korkunç bir çaba harcamak zorundaydılar. Yukarıda taş kubbe, aşağıda, diz kapaklarına kadar yükselen çamur. Dışkuları baldırlarından süzülürdü yere. Yorgunluktan bitkin düşerlerdi daima. Kalçaları kıvrılır, dizleri bükülürdü. Bir nebze dinlenebilmek umuduyla zincire asılırlar, sadece ayakta uyuyabilirler, halkanın boğ-masıyla her an irkilerek uyanırlardı. Bir kısmı da uyanmazdı hiç. Çamurun içine fırlatılan ekmeği karınlarını doyurabilmek için to-puklarıyla tutup, bacaklarının

üzerinde, yukarı doğru ite ite yükseltirlerdi ellerine kadar. Ne kadar mı kalıyorlardı bu halde? Bir ay, iki -278-

ay, bazen altı ay. İçlerinden biri tam bir yıl kaldı. Küreklerin bekleme odasıydı burası. Kralın topraklarından

bir tavşan çalanlar bile buraya kapatılırdı. Ne yaparlardı bu cehennem mezarda peki? Diri diri gömülen bir

mezarda ne yapılırsa; şarkı söylerlerdi. Çünkü hiç umut kalmayan yerde şarkılar kalır. Malta sularında bir

kalyon yaklaşırken, şarkı duyulurdu kürek seslerinden önce. Châtelet'te-ki bu mahzen hapishaneden geçen

ruhsatsız avcı zavallı Survincent şöyle diyor: "Beni uyak'lar ayakta tuttu." Şiirin boşunallığı. Uyak neye yarar

ki? Argo şarkıların hemen hepsi işte bu mahzende doğmuştur. Montgomery kalyonunun o hazin mi hazin nakaratı Ttmaloumisaine, timoulamison Paris'in Grand Châtelet Zindanı'ndan çıkmadır. Çoğu müthiş hüznüldür bu şarkıların. Ancak birkaçı neşeli, sadece bir tanesi sevecenlik doludur.

Küçük okçunun' Tiyatrosu burası

Ne yaparsanız yapın, insan kalbinin ölümsüz mayası olan aşkı yok edemezsiniz!

Bu karanlık işler dünyasında, sırlar daima saklanır. Herkesin malıdır sır. Bu sefiller içinse, aralarındaki birliğin temelini oluşturan bağdır: Sim ele vermek demek, bu vahşi sürünün her bir üyesinden bir parça koparmak demektir. Nitekim argoda, 'ihbar etme'ye parçayı yemek denir. İhbarcı adeta tümünün özünden bir

şeyi çekip almakta, her birinin bir parça etiyile beslenmektedir.

Okçu: Cupido (Roma aşk tanrısı). -279-

Bir tokat yemek nedir peki? Sıradan mecaz buna, gözünde şimşek çakmak der. Argo ise şu cevabı verir; kandil ya da mum. Bunun üzerinedir ki günlük dil, 'şamar' yerine mum sözcüğünü de kullanır. Böylece, aşağıdan yukarıya doğru uzanan bir etkiyle, ölçüye sığmaz bir yol katederek, mahzenden Fransız akademisine kadar yükselir bu dil ve mumumu yakam diyen Çöplük, şunu yazdırır Volta-ire'e: Langleviel La

Beaumeüe yüz mumu bir güzel hak etti doğrusu.

Argoda bir arama tarama, bir kazı; her adımda yeni bir keşif demektir. Bu garip dilin derinliğine incelenmesi,

düzenli toplumla, lanetli toplumun kesiştikleri o gizemli noktaya ulaştırır insanı: Argo, küreğe mahkûm edilmiş sözdür!

İnsanoğlunun düşünme geleneğinde ar-go'nun bu derece aşağıya itilmiş olması ve kaderin bilinmez gaddarlığıyla gırtlığından sımsıkı bağlanmış bir halde o uçurumda sürünmeye bırakılması: Şaşırtıcı olan bu

işte!

Ey sefillerin zavallı düşüncesi!

Bu karanlık içinde debelenen insan ruhunun imdadına hiç kimse koşmayacak, maalesef! Ülkünün mızrağını daima boş yere mi yardımına çağırıp duracak insan ruhu? Uçurumun dibinden kötülüğün dehşet saçarak geldiğini işitmeye, iğrenç suyun altında ölüm saçan o başı ve o köpük çiğneyen çeneyi, o pençelerin, tırnakların, kabartıların yılan gibi dalgalanmasını gitgide biraz daha yakınında görmeye mi mahkûm edildi hep? Ve burada hep ışısız, umutsuz, bu korkunç yakınlık-

-280-

maya terk edilmiş olarak, canavarın belli belirsiz kokusunu aldığı, ürperen, perişan ve ezik, karanlıkların kayasına zincirlenmiş, o bembeyaz ve çırılçıplak Andromeda'nın mı kalması gerekecek!

3. Ağlayan Argo ile Gülen Argo

Görüldüğü gibi argo, tamamen, dört yüzyıl öncesininki gibi, bugününkü de, her sözcüğe kimi zaman acıklı, kimi zaman ürkütücü bir görünüm veren gizemli karanlığın sembolik ruhuyla doludur. Haydutlar Yatağı'nda,

Çöplük'te, kendilerine özgü kâğıtlarla iskambil oynayan -ki bu oyunlardan tenisi günümüze kadar gelmiştir-

bütün o dilenci ve it kopuk takımının vahşi kederi duyulur bu sözcüklerde. Örneğin, sinek sekizlisinde, üzerinde kocaman sekiz yonca yaprağı olan büyük bir ağaç resmi vardı; bu, ormanın fantastik bir şekilde canlandırılışıydı. Bu ağacın dibine yakılmış bir ateşte, bir avcıyı şişe geçirmiş kızartan üç tavşan görülmekteydi; arkada, bir başka ateşin üzerinde de dumanı tüten bir kazan, kazanın içinde de bir köpek başı vardı. Üzerinde kaçakçıların kızartılacağı odun yığınlarıyla, içinde sahtekârların kay-natılacağı kazanları, iskambil kâğıtlarının üstüne çizerek yapılan bu misilleme kadar hazin bir şey olamaz. Argo ülkesinde, düşüncenin büründüğü çeşitli şekillerin hepsinde, şarkıda, alayda, hatta tehditte hep o güçsüz ve

yorgun karakter göze çarpar. Bütün şarkılar -ki bunların bazılarının melodileri bugün

-281-

de elimizdedir- insanı ağlatacak kadar alçakgönüllülükle dolu ve dokunaklıdır. Hırsızlar, zavallı hırsız takımı

diye anılır hep; oldumo-lası gizlenen tavşan, kaçan fındık faresi ve uçup giden kuş olarak betimlenirler.

Bu

şarkılarda pek az sızlanılır, iç çekmekle yetinilir çoğu zaman. İniltilerinden biri bize kadar ulaşmıştır: İnsanların babası olan Tanrı'nın, nasıl olup da çocuklarına ve torunlarına işkence edebildiğini ve kendisi de

işkence görmek-sizin onların haykırışlarını işitmeye nasıl katlanabildiğini kesinlikle anlamıyorum.

Sefil, düşünme fırsatı bulabildiği her seferinde, kendini yasa karşısında küçültür ve toplum karşısında çelimsizleştirir. Kann üstü yatar, yalvarıp yakarır, acınmak ister: Kendine haksızlık yapıldığını bildiği hissedilir

hemen.

Geçen yüzyılın ortalarına doğru bir değişiklik oldu. Hapishane sarkılan, hırsız naka-ratlan bir çeşit küstahlığa

büründü. Ağlayıp sızlayan mature'nin yerini larifla aldı. Gerçekten de on sekizinci yüzyılın hemen bütün kürek ve forsa şarkılarında şeytani ve muammalı bir neşe görülür. Ve hep şu tiz, şu fosforlu bir ışıltıyla aydınlanmış gibi gözüken nakarat işitilir:

Mirlababi surlababo

Mirliton ribonribette, Surlababi miriababo,

Mirliton ribonribo.

Mahzende ya da bir orman kuytusunda birini boğazlarken söylenen şarkı nakaratıydı

-282-

bu. Ciddi belirti. On sekizinci yüzyılda bu kederli sınıfın o kadim melankolisi kaybolmaya yüz tutar. Onlar artık gülmeye başlarlar. Tann ile ve kralla alay bile ediyorlar. Fransa Kralı XV. Louis'e 'Pantin Markisi' adını

takıyorlar. Neredeyse neşeli oldukları bile ileri sürülebilir. Vicdanlarının ağırlığını artık hissetmez gibidirler.

Hafif bir ışık yayılmaktadır bu sefillerden. Karanlığın bu işler acısı temsilcileri, artık sadece eylemlerin işe

yaramaz cüretini değil, zihnin kaygısız cüretini de gös-terebiliyorlar. Cani oldukları duygusunu yavaş yavaş

ytirdiklerinin ve kendilerine tam pek farkında olmasalar da, düşünürler arasında bile destek bulmaya başladıklarını ve- lirtisidir bu. Hırsızlığın ve yağmanın yavaş yavaş doktrinlere ve felsefelere de sızıp geçmeye başladığının ve eğer son anda bir şaşkırtma hareketi araya girmezse, yakında verimli bir ürün beklenebileceğinin belirtisidir bu.

Bir an duralım hele. Kimi suçlamaktayız biz burada? On sekizinci yüzyılı mı? O yüzyıl felsefesini mi? Elbette

hayır. On sekizinci yüzyılın yapıtı sağlıklı ve iyi bir yapıttır. Diderot başta olmak üzere, ansiklopedistler, Tur-

got başta olmak üzere fizyokratlar, Voltaire başta olmak üzere filozoflar ve Rousseau başta olmak üzere

ütöplastler; işte dört kutsal takım. İnsanlığın ışığa doğru hızla ilerleyişini onlara borçluyuz. İlerleyişin dört ana

yönüne doğru yürüyen insan türünün dört öncüsü-dür bunlar; Diderot güzele, Turgot yararlıya, Voltaire doğruya, Rousseau adaletliye doğru. Ama filozofların yanında ve altında safsatıcı-

-283-

lar, sofistler vardı: Sağlıklı bitki örtüsüne bulaşmış zehirli otlardı bunlar, bakir ormanın içindeki zehirli bitkilerdi. Cellat, adalet sarayının avlusunda yüzyılın büyük kurtarıcı kitaplarını ateşe verirken, bugün unutulmuş yazarlar, kralın da izin ve desteğiyle, garip bir şekilde düzen bozucu olan ve sefiller tarafından

hararetle okunan birtakım yazılar yayınlamaktaydılar. Şaşkırtıcı bir ayrıntı: Bir prens tarafından finanse edilen

söz konusu yayınların bazıları Gizli Kitaplıkta bulunmaktadır. Bu derin, ama inkâr edilen olguların yüzeyde

farkına vanlamıyordu. Bazen bir olgu için en büyük tehlike, o olgunun karanlığından gelir. Karanlıklığı da yeraltında oluşundan. Bütün yazarlar arasında ve yığınlarda, en sağlıksız dehlizi kazan belki de Restif de la

Breton-ne'du o çağda.

Bütün Avrupa'da yaşanan bu olay Almanya'da, öbür ülkelere oranla daha fazla yıkıntıya yol açtı. Schiller tarafından ünlü dramı Haydutlar'da özetlenen; belirli bir dönem boyunca Almanya'da hırsızlık ve yağmacılık,

mülkiyete ve emeğe karşı bir protesto olarak yükseldi; bazı yanıtıcı ve yanlış, görünüşte doğru, ama gerçekten saçma fikirlere sızdı; bu fikirlerle örtünüp, soyut bir ad aldı ve teori oldu ve böylelikle, karışımı

hazırlayan temkinsiz kimyacıların ve ilaç olarak kabul eden yığınların haberi bile olmaksızın, çalışkan, acılı

ve dürüst kitleler arasında rağbet buldu. Böyle bir olgu ne zaman ortaya çıkarsa çıksın, ciddidir. İstirap, öfkeyi doğurur ve refaha erişen sınıflar körleşirken ya da uyku-

-284-

ya dalarken, talihsiz sınıfların nefreti bir köşede hayal görmekte olan zavallı bir beyinde bir meşale yakiverir

ve toplumu incelemeye koyulur o kimse; nefretin incelenmesi ne korkunç şeydir!

Bir vakitler köylü ayaklanması diye adlandırılan o korkunç sarsıntılar işte böyle doğar. Salt siyasal çalkantılar

birer çocuk oyunu gibi kalır bunların yanında; çünkü bunlar, ezilenin ezene karşı mücadelesi değildir artık,

huzursuzluğun refaha karşı ayaklanmasıdır. Ve o zaman bütün her şey alt üst olur, devrilir.

Köylü ayaklanmaları, halk depremleridir.

On sekizinci yüzyıl sonunda muhtemelen Avrupa'da tetikte bekleyen bu tehlikeyi Fransız Devrimi, o

sınırsız

doğruluk ve dürüstlük eylemi yetişip önledi işte.

Kılıç kuşanmış idealden başka bir şey olmayan Fransız Devrimi dimdik ayağa kalktı ve bu ani hareketle kötülüğün kapısını kapatıp, iyiliğin kapısını açmış oldu.

Soruyu cevaplamış oldu böylece; gerçeği ortaya çıkarmış, çirkefi yok etmiş, yüzyılı arındırmış, halka taç giydirmiş oldu.

Denilebilir ki, insanı, ona ikinci bir ruh vererek, hukuku vererek, onu ikinci kez yarattı.

On dokuzuncu yüzyıl onun yapıtını miras almıştır ve şimdi bu yapıttan yararlanıyor. Nitekim bugün, biraz önce işaret ettiğimiz felaketin olması imkânsızdır. Böyle bir tehlikeden bugün söz açan kördür, korkan da

budala! Köylü ayaklanmasının aşısıdır devrim.

-285-

Devrim sayesinde toplumsal koşullar değişti. Artık feodaliteye ve krallığa özgü hastalıklar kanımızdan sökülüp atıldı. Yapımızda Ortaçağ diye bir şey kalmadı. Korkunç sarsıntıların birdenbire ortalığı sardığı, ayaklarımızın altında soğuk bir gürültünün karanlık ilerleyişini işittiğimiz, köstebek yuvalarının uygarlığın yüzeyini istila ettiği, ortalığı mağaraların kapladığı ve yerden iğrenç canavar başlarının fıskınp çıktığı çağları

geride bıraktık.

Devrim duygusu, bir ahlak duygusudur. Hukuk duygusu ve anlayışı geliştikçe, görev duygusu ve anlayışı da

gelişir. Herkesin yasası özgürlüktür ve özgürlük, Robespierre'in o hayranlık verici tanımına göre; başkasının

özgürlüğünün başladığı yerde biter. 1789'dan beri bütün halk, yüceleşen bireyde gelişip yayıldı. Açlıktan ölen insan, kendi içinde Fransa'nın onurunu hissediyor. Vatandaşın onur ve gururunun yüksekliği bir

iç zırhtır. Hakkına kavuşup da, işiğe da kavuşmamış yoksul kimse yoktur. Özgür olanın vicdanı rahat, dürüsttür. Oy veren, hüküm sürer. Çürümeye, yozlaşmaya bağışıklık buradan kaynaklanıyor işte; hastalıklı

özlemler bu sayede zararsız hale getirilebiliyor; aşırı tutkular karşısında gözler bundan dolayı kahramanca

kapanabiliyor. Devrim öyle taze hava kattı ki ülkemize, 14 Temmuz ya da 10 Ağustos gibi bir kurtuluş gününde ayaktakımı sokağa dökülüyor artık. İşığı kavuşan ve büyüyen kalabalıkların ilk çığılı: 'Hırsızlara ölüm!' oluyor. 1848'de Tuileri-

-286-

es Sarayı'nın eşyalarıyla yüklü furgonlarını koruyan kimdi? Evet, Saint-Antoine Mahallesi'nin çaputçuları;

paçavralar içindeki muhafızlar korudu hazineleri. Çıplak ayaklarıyla otuz milyonluk krallık tacının önünde nöbet tuttular.

Sözün kısası, köylü ayaklanmaları tarihe karıştı artık. Bu konuda hâlâ umut besleyenler için üzgünüm.

Son

etkisini de gösterip yıkıldı o eski ürküntü ve bir daha siyaset alanında kullanılamaz. Kızıl hayaletin büyük zembereği kırıldı. Bugün bunu herkes biliyor. Korkuluk korkutmuyor artık. Kuşlar alıştı, rahatça tünüyorlar

üzerine. Burjuvalar da gülüp geçiyor.

4. İki Görev; Gözetlemek ve Ummak

Bu böyledir de, her türlü sosyal tehlike ortadan kalkmış mıdır? Şüphesiz hayır. Artık köylü ayaklanması olmayacak kesinlikle. Toplum bu bakımdan güvence altındadır. Kan tepesine çıkmayacak bir daha. Ama şimdi soluk alıp verme şekliyle ilgilenmek gerekiyor. Beyin kanaması korkusu kalmadı, ama verem hâlâ karşımızda duruyor. Toplumsal veremin adı da; sefalet.

Yıldırım çarpmasıyla da ölür insan, için için kemirilip, yenerek de ölür.

Tekrarlamaktan bıkip usanmayacağız; her şeyden önce, kısmetsiz ve acılı yığınları düşünmek, onların acılarını dindirmek, yüklerini hafifletmek, onları aydınlatıp sevmek, ufuklarını açmak, eğitim ve öğrenim

olanak-
-287-

i

lan yaratmak, tembellik değil, çalışma konusunda örnek olmak, zenginliği sınırlamaksızın yoksulluğu sınırlamak, geniş kamu ve halk etkinlik alanları açmak, Briaree gibi zayıf ve güçsüzlere dört bir yandan uzanacak yüzlerce ele sahip olmak, kolektif kudreti; bütün yoksullar için atölyeler, bütün yetenekliler için

okullar ve bütün zekiler için la-boratuvarlar açma yolunda harekete geçmek, ücreti artırıp, zahmeti azaltmak,

görevle hakkı dengeli kılmak, çabaya zevk, ihtiyaca doyumunu katmak, sosyal aygıttan ıstırap ve cehalet içinde olanlar yararına daha çok aydınlık ve daha çok refah saçılması için çalışmak gerekiyor. Kardeşçe yükümlülüklerin ilki işte bu. Ama egoist yürekler de bilmeli ki, bu, siyasal zorunlulukların da ilkidir. Ve hemen söyleyelim, bütün bunlar bir başlangıçtır ancak. Gerçek sorun şudur; çalışmanın bir yasa olabilmesi için, önce bir hak olması gereklidir.

İsrar etmeyeceğiz, burası yeri değil. Doğanın kayırmacı olması ölçüsünde, toplum da öngörülü olmalıdır. Entelektüel ve ahlâki gelişme, maddi iyileşmeden hiç de daha az gerekli değildir. Bilmek bir dayanaktır insan

için, düşünmek bir ilk zorunluluktur, hakikat ve doğru da, tıpkı ekmek gibi bir besindir. Aç midelere olduğu

kadar, aç zihinlere de acımalıyız. Ekmeksiz kaldığı için can çekişen bir vücuttan daha da acıklı olan şey, ışsızlıktan ölen bir ruhtur.

Bütün ilerleme, çözümler bulma eğilimiyle yol alıyor. Bir gün şaşırıp kalacağız. Sefalet

-288-

bölgesinden insan türü yükseldikçe, derindeki tabakalar kendiliğinden çıkacaktır. Sefaletin ortadan kalkışı,

basit bir düzey yükselmesi yoluyla gerçekleşecektir.

Bu mutlu çözümün gerçekleşeceğinden şüphe edersek yanlış yaparız.

Geçmişin de henüz olanca gücünü koruduğu doğrudur. Şaşkınlık verici bir şekilde gençleşiyor o kadavra. Yürüyüp gelmeye başlıyor. Muzaffer gibi görünmekte üstelik. Kör inançlar denilen ordusuyla, despotizm denilen kılıcıyla ve cehalet denilen bayrağıyla ilerliyor. Son zamanlarda bir dizi savaş kazandı. Tehdit ediyor,

keyifle sırtıyor, kapılarımıza dayanmış durumda ama biz gene de umudumuzu yitirmiyoruz.

Biz ki inançlıyız, bizi ne korkutabilir?

Irmaklar nasıl gerileyemezse, fikirler de gerileyemez. Ama geleceği istemeyenler bu konuda iyi düşünmelidir,

ilerlemeye hayır derken, mahkûm ettikleri gelecek değil, kendi kendileridir. Geçmiş denilen karanlık hastalığa

tutulmaktalar. Yarını reddetmenin bir tek şekli vardır: Ölmek.

Şimdi, beden mümkün olduğu kadar geç ölümünü, ruhunsa hiç ölmemesini arzu ediyoruz. Muamma sözünü söyleyip çözülecek, evet, sfenks konuşacak, problem çözülecektir. On sekizinci yüzyılın başlattığı halk dediğimiz yapıt, on dokuzuncu yüzyıl tarafından tamamlanacaktır, hiç şüpheniz olmasın! Evrensel refahın gelip yerleşmesi, ilahi biçimde kaçınılmaz bir olgudur.

Sonsuz büyüklükteki itici güçler insan

-289-

hayatını yönetir ve bunlar insanlığı mevcut bir tarihsel dönemde mantık aşamasına, yani dengeye, yani hakseverliğe yöneltirler. Toprak ve gökyüzünden oluşma bir güç çıkıyor insanlıktan ve onu yönetiyor, bir mucizeler yaratıcısı bu güç. Bilimin de yardımıyla, sıradan bir bakışla olanak dışı gibi görünen çelişkili problemler karşısında paniğe kapılmıyor. Günün birinde Doğu ile Batı'yı bir mezarın dibinde yüz yüze getiren

ve imamlarla Bona-parte'a büyük piramidin içinde diyalog kurduran bu gizemli ilerleme gücünden çok büyük

işler beklenebilir.

Bu arada, zihinlerin ileri doğru o muhteşem yürüyüşünde kesinlikle mola, duraklama ve durma olmamalı. Toplumsal felsefenin temelinde bilim ve barış duruyor. Antagoniz-malann incelenmesi yoluyla öfkeleri dağıtıp ortadan kaldırmak; toplumsal felsefenin amacı işte budur ve sonucu da işte bu olmalıdır. Arar, gözlemler ve çözümler bu felsefe; sonra yeni baştan oluşturup kurar. İndirgeme yönetimiyle iş görür: Nefreti

çıkarıp atar önündeki her şeyden.

Bir toplumun insanların üzerine çöken rüzgârla sarsılıp uçuruma yuvarlandığı pek çok kere görüldü. Halkların ve devletlerin uğradıkları kazalarla doludur tarih. Töreler, yasalar ve dinler: Günün birinde fırtına

çıkıve-riyor birden hepsini silip süpürüyor. Hint, Kaide, Pers, Asur, Mısır uygarlıkları birbiri ardınca göçüp

gittiler. Niçin? Bilmiyoruz. Sebepleri neydi bu felaketlerin? Kesinlikle bilmiyoruz. Kurtanlamaz mıydı bu toplumlar?

-290-

Kendi hatalarının kurbanı mı oldular? Bu korkunç ölümlerdeki intihar payı nedir? Bütün bu sorular cevapsız.

Ölüme mahkûm uygarlıkları gölgeler gelip örtüyor. Battıklarına göre suyun üzerindeydiler, bütün söyleyebileceğimiz bundan ibaret. Babil, Ninova, Tarsus, Tebai, Roma denilen o muazzam gemilerin, yüzyıllar denilen dev dalgaların ardından, geçmiş denilen okyanusun dibini boyla-yışlanı ürküntüyle karışık

bir şaşkınlıkla seyrediyoruz: Karanlıkların bütün ağızlarından fıskıran korkunç soluğun üfleyişiyle devrilip

gidiyorlar, evet. Ama orada karanlık varsa, burada da aydınlık var. Eski uygarlıkların hastalıklarını bilmiyoruz

ama kendi uygarlığımızın sakat yanlarını pekâlâ bilmekteyiz. Onun üzerine her yerde ışık tutma hakkımız var. Güzelliklerini seyrettiğimiz kadar, biçimsizliklerini de açığa çıkarabiliyoruz. Ağrıyan yerini yoklamaya

girişiyoruz hemen; acıyı saptadıktan sonra nedenine eğiliyoruz, bu da bizi ilacın keşfine götürüyor.

Yirmi

yüzyılın yapıtı olan uygarlığımız hem bir canavar, hem bir harikadır ve kurtarılmaya değer. Ve kurtarılacaktır. Onun acısını gidermek az iş midir? Başardık bunu yavaş yavaş. Aydınlatmayı da başarmaktayız. Sosyal felsefenin bütün çalışmaları bu amaca doğru yönlendirilmelidir. Bugün büyük bir görev düşüyor düşünür; kulağını dayayıp, uygarlığı dinlemek. Tekrarlıyoruz; bu dinleme, yüreklendirici, cesaret verici olmaktadır. Acılı bir dramın sadece perde arkası olan şu sayfalan, yüreklendirme konusunda

ısrar ederek kapatmak is-

-291-

temekteyiz. Sosyal ölümlülüğün altında hissettiğimiz, insanın ölümsüzlüğüdür. Halk hastalıkları öldürmüyor

insanı.

Gelecek, gelecek mi? Bunca korkunç karanlığı gördükçe, bu soruyu kendi kendimize yöneltmeye hak kazanmaktayız. Bencillerle sefillerin iç karartıcı karşılaşması. Bencillerin orada önyargıları var, zengin eğitiminin karanlıkları, gittikçe artan bir kendinden geçme iştahı, bunaltıcı bir refah şaşkınlığı, kimilerinde acı

çekenlerden nefret etmeye kadar varan bir acı çekme korkusu, amansızca bir doyunluk arzusu, ruhu kapatacak derecede şişkin bir benlik var. Sefillerde ise kıskançlık var, ötekilerin zevk içinde yaşadığını görmekten doğan kin, insanın hayvan yanının doyumlara doğru derin sarsıntılarla uzanırları, sisle örtülü kalpler, hüznün, ihtiyaç, zorunluluk, kaçamazlık, kirli ve basit cehalet var.

Gözlerimizi gökyüzüne doğru kaldırmaya devam etmek gerekir mi acaba? Orada seçer gibi olduğumuz ışıklı

nokta, sönecek noktalardan mı? İdealin böyle küçücük, tek başına, belli belirsiz, parlak, ama çevresine yığılmış bütün o muazzam siyah tehditlerle kuşatılmış olarak derinliklerde yitip gittiğini görmek elbette

korkunç bir şey. Ama gene de biliyoruz ki, aynı ideal, bulutların kocaman ağızları içindeki bir yıldızdan daha fazla tehlike altında değil.

-292-

SEKİZİNCİ KİTAP

SEVİNÇLER VE ÜZÜNTÜLER 1. Her Yan Işık:

Eponine'in, Magnon tarafından yollanmış olduğu Plumet Sokağı'nda oturan genç kızı demir parmaklığın ardından bakıp da, sınır tanımaz sokaktaki haydutları oradan uzaklaştırmakla işe başladığını, ardından Mari-

" us'ü oraya götürdüğünü, sonra da Marius'ün -demiri mıknatısa, âşığı da sevgilisinin evinin yapılmış olduğu

taşlara doğru iten o güçle sürüklenerek- tıpkı Juliette'in bahçesine giren Romeo gibi, Cosette'in bahçesine

girdiğini anlamıştır okur. Hatta Marius'ün girişi, Romeo'nunkinden de kolay olmuştu. Çünkü Romeo, bir duvara tırmanmak zorundaydı; oysa Marius, parmaklıktaki paslı yuvasından yaşlı insanların dişleri gibi sallanıp duran demir çubuklardan birini hafifçe zorlayıp çıka-nermişti. İnce yapılı olduğundan rahatça geçti

aralıktan.

Sokakta hemen hiçbir zaman hiç kimse olmadığı ve Marius da bahçeye zaten yalnız geceleri girdiği için görülme tehlikesi yoktu.

Bir öpücüğün bu iki ruhu nişanladığı o kutlu ve tanrısal andan itibaren Marius, her akşam geldi oraya.

Hayatının o döneminde

-293-

Cosette, kendi zevkenden başka bir şey düşünmeyen, rezil bir adamın eline düşmüş olsaydı eğer, perişan olup gitmişti. Her şeyiyle kendilerini veren cömert insanlar vardır hani; Cosette de onlardan biriydi işte. Kadını yücelten yanlarından biri de, kendini teslim edebilmesidir. Mutlaklık kazandığı o dorukta aşk, iffetin

soylu bir körleşmesiyle karmaşıklaşır. Ne türlü tehlikelerle karşı karşıya bulunduğunuzu bir bilerseniz ey gönlü

yüce kadınlar! Sizin verdiğiniz yürektir çoğu zaman, bizim aldığı-mızsa beden. Yüreğiniz sizde kalır ve ürpere-rek seyredersiniz onu karanlıkta. Aşkta orta yol yoktur; ya mahveder insanı, ya kurtarır. İnsanın tüm

yazgısı bu ikilemden ibarettir işte: Mahvoluş ya da kurtuluş; hiçbir zorunluluk aşk kadar kaçınılmaz bir şekilde karşımıza koyamaz bu ikilemi. Hayattır aşk, eğer ölüm değilse. Beşiktir, aynı zamanda tabut.

Aynı

duygu hem evet, hem hayır der insan kalbinde. Tann'nm yarattığı insan kalbi, en fazla ışık ve en fazla karanlık saçandır.

Cosette'in karşısına çıkan aşkın, işte o kurtaran aşklardan biri olmasını istemişti Tanrı.

1832 yılının bütün o Mayıs ayı boyunca her gece o küçük, bakımsız bahçenin her gün biraz daha büyüüp, güzel kokular saçan otlar üzerinde tüm saflık ve tüm masumluklardan meydana gelmiş, gökyüzünün tüm mut-luluklarıyla donanmış, insanlardan çok, baş-meleklere yakın, tertemiz ve dürüst, aşkla sarhoş, karanlıklar içinde birbirleri için ışıldayan o iki sevgili vardı. Marius'ün başında

-294-

bir taş varmış gibi geliyordu Cosette'e; Mari-us'e de, Cosette'in başı bir nur aynasıyla çev-riliymiş gibi gelmekteydi. Birbirlerine dokunuyor, bakıyor, ellerini alıp okşuyor, sımsıkı sanlıp öylece kalıyorlardı.

Ama bir

sınır vardı ki, onu kesinlikte aşmıyorlardı. Saygı duy-duklandı değil, böyle bir sınırı varlığından habersiz

olduklarından. Bir set hissediyordu Marius, Cosette'in saflığıydı bu; Cosette de bir destek hissediyordu, o da

Marius'ün dürüstlüğüydü. İlk öpücük, aynı zamanda son öpücük olmuştu. O andan sonra Marius,

dudaklanni

Cosette'in eline ya da eşarbına ya da saçlarına değdirmekten öteye geçmemiştir. Bir kadın değildi onun için

Cosette, bir par--' fümdü. Kokluyordu onu. Hiçbir şey yoktu genç kızın reddettiği, delikanlının talep ettiği bir

şey de yoktu. Cosette mutluydu, Marius doygun. Bir ruhun, bir ruhla kamaşması diye bileceğimiz bu büyü

hal içinde yaşamaktaydılar. İki bekâretin maneviliğın bağında o sözlere sığmaz ilk kucaklaşmasıydı bu. Jung-frau üzerinde karşılaşan iki kuğuydular.

Aşkın bu saatinde kendinden geçişin sınırsız gücü karşısında şehvetin kesinlikle sustuğu bu saatte Marius,

melek yürekli saf Marius, Cosette'in giysisini ayak bileğinin hemen üstüne kadar dahi kaldırmaktansa, tüm

saflığını çiğneyip, bir fahişenin koynuna girmeyi göze alabilirdi. Bir seferinde, ay ışığında, yere düşmüş bir

şeyi almak için eğilmişti Cosette ve yakası hafifçe açılmış, boynunun alt kısmı ortaya çıkar gibi olmuştu. Gözlerini öbür yana çevirmişti Marius.

-295-

Neydi peki bu iki varlık arasında olup biten şey? Hiç denecek kadar basit bir şey; tapıyorlardı birbirlerine.

Geceleri, içinde buldukları bahçe onlara canlı ve kutsal bir yermiş gibi geliyordu. Çevrelerinde tüm çiçekler

açıyor ve onlara kokularını yolluyorlar di; onlar da ruhlarını açıp çiçeklere serpmekteydiler. Bu iki masum varlığın çevresinde bitkiler, özsuyu ve sarhoşlukla dolup titriyordu. Ve onlar, birbirlerine ağaçlan ürperten aşk

sözleri söylüyorlardı.

Neydi peki bu sözler? Söz değil, soluktu bunlar. Birer soluk sadece. Bu soluklar, bütün o doğayı heyecana

boğmaya yetiyordu. İnsanın, ağaçların altında rüzgâr tarafından alınıp dağıtılan dumanlan andıran bu konuş-

malan bir kitapta okumuş da olsa, anlamakta güçlük çekeceği büyü bir kudretti. Ruhtan taşan ve bir saz

gibi onlara eşlik eden o ezgiyi çıkann iki sevgilinin mınltılanndan, bir gölge kalır geriye. Nasıl olur? diyeceksiniz, hepsi bu kadar mı bunun? Bu kadar, evet. Çocukça takılmalar, tekrarlar, bir hiç için gülüşmeler,

boş ve anlamsız sözler. Ama bunlar, aynı zamanda dünyanın en ince ve en derin, söylenmeye ve dinlenmeye en değer şeyleridir!

Bu boş, sudan şeyleri, bu gelişigüzel sözleri hayatı boyunca hiç işitmemiş ve hiç söylememiş olan insan, bir

ahmaktır ve kötü bir insandır.

"Biliyor musun..." Titriyordu Cosette.

(Bütün bu hay huy içinde ve o göksel bekâret sayesinde ne biri, ne de öteki nasılını

-296-

bilmeden, kendiliklerinden sen demeye başlamışlardı birbirlerine.)

"Biliyor musun? benim adım Euphrasie."

"Euphrasie mi? Yok canım, senin adın Cosette."

"Hayır, hayır! Cosette, ben küçükken öylesine takılmış bir ad. Ama asıl adım Euphrasie. Yoksa sen Cosette'i, Euphrasie'den daha çok mu seviyorsun?"

"Ama... Daha çok seviyorum, evet."

"Öyleyse ben de daha çok seviyorum. Gerçekten de güzel bir ad bu Cosette! Bundan böyle hep Cosette de

bana..."

Ve genç kızın eklediği gülümseyiş, bu diyalogu tadına doyumaz bir aşk şarkısı haline getirmekteydi.

Bir başka seferinde de ona uzun uzun baktıktan sonra şöyle demişti:

"Çok güzel, çok yakışıklı, çok zeki, çok akıllı, çok bilgili, benden kat kat daha bilgili bir insansınız mösyö. Ama şu bir tek sözle size meydan okuyorum; seni seviyorum!"

Ve Marius, göklere uçmuştu adeta; yıldızlar tarafından okunan bir şiir dinlemiş gibiydi.

Ya da öksürdüğü için sırtına vuruyor ve şöyle diyordu:

"Öksürmeyin mösyö. Benim evimde, benim iznim olmadan öksürülmesinden hoşlanmam. Çok çirkin bir şey bu, öksürüp, beni telaşlandırmak! İyi olmanı istiyorum senin, çünkü her şeyden önce, sen iyi olmazsan, ben

çok mutsuz olurum. Elimde değil, ne yapayım?"

Ve tek kelimeyle Tannsal bir güzellikteydi.

-297-

Bir seferinde de Marius, Cosette'e şöyle dedi:

"Düşünebiliyor musun ki, uzun bir süre ben, senin adının Ursule olduğunu sandım!"

Bütün gece boyunca güldüler buna.

Bir başka konuşmanın tam orta yerinde de haykırverdi Marius:

"Bilsen, bir gün de ben, Luxembourg Par-ki'nda, bir sakatı haklayacaktım az kalsın!"

Devam edemeyip, durdu burada. Cosette'e jartiyerinden söz etmesi gerekiyordu; bu da olanak dışıydı onun

için. Bilinmeyen bir yan yana geliş, bir sürtünüş söz konusuydu ve bu olasılık karşısında o masum, muazzam aşk, kutsal bir dehşetle geriliyordu.

Cosette'le birlikte yaşanacak hayatı başka hiçbir şey olmaksızın böyle tasarlıyordu Marius: Her gece Plumet

Sokağı'na gitmek, parmaklığın gevşek demir çubuğunu yuvasından çıkarmak, bu bankın üzerinde dirsek dirseğe verip oturmak, yaprakların arasından henüz inmeye başlayan gecenin ışıldaşımını seyretmek, pantolonunun diz kıvrımını Cosette'in geniş yayvan eteğiyle yandaş kılmak, işaret parmağının tırnağını okşamak, ona sen demek, aynı çiçeği koklamak ...birbirinin ardı sıra, sonsuza kadar durmaksızın koklamak.

Bu arada bulutlar geçiyordu başlarının üzerinden. Her esişte rüzgâr, gökyüzünden kopardığı bulutlardan çok

daha fazla düş koparıp götürmekteydi insanlardan.

Bu neredeyse yabani denecek kadar tertemiz aşka hiç mi çapkınlık karışmıyordu yani? Karışıyordu elbette.

Sevdiğine 'kompliman

-298-

yapmak', onu okşamanın bir ilk şeklidir; kendi kendini sınavan bir yan cesaret gösterisidir o. Peçe üzerinden

kondurulan bir öpücüğe benzer kompliman. Şehvet, gizlenmekle birlikte, acının tadını katar ona. Yüreğin karşısında şehvet, daha iyi sevebilmek için gerilemektedir. Bütün hayat, insanlık, delikanlının elinden gelen

tüm olumlu şeyler karışıyordu Marius'ün hayal yüklü yaltaklanmalarına. Mağarada söylenendi bu, yatak odasında söylenecek olanın bir önsözüydü.

Marius, mırıltı halinde bir sesle:

"Ah, bilsen ne kadar güzelsin sen!" diyordu. "Cesaret edemiyorum sana bakmaya. Onun içindir ki, seni sadece seyrediyorum. Bir bağış, bir lûtufsun bana. Neyim var, bilemiyorum. Sen yürürken, eteğinin alttan

perişan ediyor beni. Sonra, hani düşüncelerini bana araladığında ne kadar büyüleyici bir ışıkla yıkıyor ortalık! Şaşkınlık verici bir şekilde aklın dilini konuşuyorsun sen! Bazen bir rüyamışsın gibime geliyor.

Konuş,

ne olur! Seni dinleyeceğim hayranlık içinde. Ah, Co-sette! Çok garip bir şey bu ve tadına doyumaz bir şey!

Deli gibi değil, deliyim ben gerçekten! Ve siz, tapmılası bir varlıksınız matmazel. Mikroskopta ayaklarını,

teleskopta da ruhunu incelemekteyim."

Ve Cosette cevap veriyordu:

"Geçen her dakikada seni biraz daha sevdim." Bu diyalogda olduğu gibi, sorular ve cevaplar doğal olarak hep aşkın çevresinde tökezleyip duruyor; ama sonunda haciyatmaz gibi ayaklan üstüne dikiliyorlardı.

-299-

Cosette'in bütün kişiliği baştanbaşa saflık, yüreği temizlik, saydamlık, aklık, ışıklık-tı. Cosette için berrak

diyebilirdiniz. Bir nisan ve gün doğuşu duygusu uyandırıyordu görenlerde. Gözlerinde çiğ vardı. Cosette şafak ışığının kadın şekline girip yoğunlaşmış olanıydı.

Marius zaten tapıyordu ona, hayran olmasından daha doğal ne vardı! Ama işin aslında, manastırdan henüz çıkmış olan bu küçük kız, zaman zaman alabildiğine gerçek ve zarif şeyler söylemekteydi büyük bir kavrayışla. Cıvıltısı, konuşma oluyordu. Hiçbir konuda aldanmıyordu, şaşmaz bir sezgisi vardı. Bu şaşmazlığı yüreğinden alır kadın. Hiç kimse hem doğru, hem derin şeyler söylemesini bir kadın kadar beceremez. Tatlılık ve derinlik; işte kadın, işte gökyüzü.

Bu dopdolu mutluluk içinde her an yaşlarla buğulanıyordu gözleri. Ezilmiş bir böcek, bir yuvadan düşmüş bir

kuştüyü, kırılmış bir abç dalı üzüntüye boğuyordu onları ve hafif melankoliye bulanmış coşkulan ancak böyle

bilenmekteydi. Aşkın en önde gelen belirtisi, bazen katlanılmaz hale gelen bir duygulanmadır.

Ve bunun yanı sıra -bütün bu çelişkiler, aşkın şimşek oyunlarıdır- durup durup gülmekteydiler. İçlerinden taşıyan gelen bir gülüşle, tam bir özgürlük içinde. Ve öylesine içtenlikle, öylesine teklifsizce gülüşüyorlardı ki,

bazen iki erkek çocuk havasına bürünüyorlardı.

Gelgeldim, iffetle sarhoş yüreklere rağ-

-300-

men insanın doğası asla unutturmaz kendini, hep oradadır. Kaba ve yüce hedefiyle oradadır hep ve ruhlar

ne kadar masum olursa olsun, en edepli başbaşa konuşmada bile âşık bir çifti, bir çift dosttan ayıran o gizemli ve tadına doyumaz nüansı hemen sezersiniz.

Tannlaştıyorlardı birbirlerini.

Sürekli ve değişmez olan da varlığı koruyordu. Sevişir, gülümser, gülüşür, el ele ve parmak parmağa tutuşur

söyleşirsiniz, ama bütün bunlar sonsuzluğa ve ölümsüzlüğe engel değildir. Gecenin içinde, grubun içinde, görünmez içinde, kuşlarla ve güllerle birlikte saklanır iki âşık, karanlıkta, gözlerinin içine yerleştirmiş oldukları yürekleriyle büyülerler birbirlerini; fısıldaşırlar, hafif hafif konuşurlar. Ve bütün bu zaman boyunca

sonsuzluğu, bitimsiz yıldız salınımları doldurmaktadır.

2. Eksiksiz Mutluluğun Verdiği Başdönmesi

Mutluluktan şaşkına dönmüş ve ürkmüş bir haldeydiler, bulanık ve kopuk yaşıyorlardı. Tam o sırada Paris'i

kasıp kavuran koleradan haberleri bile yoktu örneğin. Bütün sırları açmışlardı birbirlerine, ama bu açılış,

adlarını söylemekten öteye geçmemişti pek. Marius, öksüz olduğunu, adının Marius Pont-mercy olduğunu, avukat olduğunu, hayatını kitabevleri için birtakım şeyler yazarak kazandığını, babasının albay ve bir kahraman olduğunu, çok zengin olan büyükbabasıyla

-301-

arasının açık olduğunu söylemişti Cosette'e. Bir de, baron olduğundan söz etmişti biraz; ama bu, Cosette'in

üzerinde hiçbir etki yaratmamıştı. Marius baron? Anlamamıştı genç kız. Baron sözcüğünün ne anlama geldiğini bilmiyordu. Marius, Marius'tü, o kadar! Co-sette de ona, Petit-Picpus Manastır'ında büyüyüp yetiştiğini, tıpkı Marius'ün annesi gibi, kendi annesinin de ölmüş olduğunu, babasının Fauchelevent adında çok iyi bir insan olduğunu, fakir fukaraya çok yardım ettiğini, ama kendisinin bir fakir hayatı yaşadığını,

ondan hiçbir şey esirgemeyip, kendisini her şeyden yoksun bıraktığını söylemişti.

İşin garibi, Marius'ün Cosette'i görmeye başlayalı beri içinde yaşadığı senfoni âleminde en yakın geçmiş bile onun için öylesine bulanık ve uzak bir hale girmişti ki, genç kızın anlattığı şeyler yetmiş de, artmıştı ona.

O viranedeki gece macerasından, Thenardierler-den, yanıktan, babasının garip tavrından ve daha da garip

kaçışından ona söz etmek aklına bile gelmedi. Bir süre için unutmuştu bütün bunları. Sabah ne yaptığını, nerede kahvaltı ettiğini, kiminle konuştuğunu bile akşam hatırlamıyordu; onu bütün öbür düşüncelere sağlar

kılan şarkılar vardı kulağında, sadece Cosette'i gördüğü anlarda yaşıyordu. O vakit de gökyüzünde olduğu

için, yeryüzünü unutmasından daha doğal bir şey olamazdı. Maddeye sığmaz, şehvetlerin dile gelmez ağırlığını taşıyorlardı birlikte. Âşık denilen bu uyurgezerler zaten hep böyle değiller midir?

Ne yazık! Bütün bunları duymamış olan

-302-

var mıdır diye bir an gelip çıkılır bu gök mavisini âlemden ve niye hayat sonra da devam edip gider?

Neredeyse düşünmenin yerini tutar sevmek. Aşk, bütün öbür şeyleri ateşli bir şekilde unutmaktır. Gelin de

tutkuyla mantıktan söz açın! Nasıl ki gökmekaniğinde kusursuz bir geometrik şekil yoksa, insan kalbinde de

mutlak mantıksal zincirleme yoktur. Cosette'le Marius için, Marius'le Cosette'in dışında hiçbir şey yoktu. Bir

çukura yuvarlanmıştı çevrelerinde evren. Bir altın dakika içinde yaşıyorlardı. Ne önünde ne de arkasında hiçbir şey yoktu bu dakikanın. Cosette'in bir babası olduğunu bile zar zor hatırlıyordu Marius.

Beynindeki

kamaşma her şeyi silip götürmüştü. Nelerden söz ediyordu peki bu âşıklar? Görmüş olduğumuz gibi, çiçeklerden, leyleklerden, batan güneşten, doğan aydan, bütün önemli şeylerden. Her şeyi söylemişlerdi birbirlerine. Bir tek şey kalmıştı: Her şey. Âşıkların her şeyi hiçtir, ama baba, gerçeklikler, o batakhane, o

haydutlar, o macera neydi, bütün onlar? Gerçekten yaşandı mı o kâbus? Hayır! Sadece ikisi vardı ve tapıyorlardı birbirlerine. Başka hiçbir şey yoktu dünyada, olamazdı. Arkamızda, cehennemın yokoluvermesi

pek mümkündür ki, cennete gelişin bölünmez bir parçası olsun! Cin iblis gören var mı hiç? Var mı böyle bir

şey? Görünce, korkudan titrenir mi? Kimbilir. Pembe bir bulut var şimdi bütün hepsinin üzerinde.

Evet, bu iki âşık böyle yaşıyorlardı işte; doğadaki bütün inanılmazlığın ortasında, yüce-

-303-

de. Ne cehennemın en dibinde ne de Tann'nm bulunduğu gökyüzü katında insanla melek arasında, çirkefin

üzerinde, esirin altında, bulutta. Ucu ucuna etle kemik, tepeden tırnağa ruh ve coşkuydular. Yerde yürüyemeyecek kadar incelik yücelmişlerdi çoktan, ama gök mavisine karışıp gidemeyecek kadar da insanlıkla yüklüydüler henüz. Çökmeyi bekleyen atomlar gibi askıdaydılar. Alinyazısının alanı dışındaydılar

görünüşte. Dün, bugün, yarın denilen çığır bilmiyorlardı. Hayranlık, gevşeklik, dalgalanış içindeydiler.

Bazen

sonsuz kaçabilecek kadar hafif hissediyorlardı kendilerini; ölümsüz uçuşa hazır dılar adeta.

Bu sallanış içinde uyanık uyuyorlardı. Tinseli yüklenmiş olan gerçeğin görkemli baygınlığı!

Cosette'in olanca güzelliğine rağmen Mari-us, onun önünde gözlerini yumuyordu bazen. Ruha bakmanın en iyi şekli, gözlerini yummaktır.

Bunun kendilerini nereye götüreceğini düşünmüyordu Marius'le Cosette. Gidecekleri yere çoktan gelmiş gibi

görüyorlardı birbirlerini. İnsanların garip iddialarından biri de, aşkın bizi ille de bir yerlere götürmesini

istemektir.

3. Gölge Başlangıcı

Bütün olup bitenlerden habersizdi Jean Valjean.

Marius'ten biraz daha az hayal düşkünü olan Cosette, şen şakraklı yine hep; bu da Je-
-304-

I

an Valjean'ın mutlu olmasına yetiyordu. Cosette'in kaygılı düşünceleri, ruhunun Mari-us'ün hayaliyle dolu oluşu, o tertemiz güzel alının eşsiz saflığından hiçbir şey eksiltmiyordu. Bakirelerin aşklarını, meleklerin

zambaklarını taşıdıkları gibi taşıdığı çağdaydı Cosette. Dolayısıyla da Jean Valjean'ın içi rahattı. Hem sonra

biliyordu ki kendi aralarında anlaşmış olan iki âşık için hiçbir sorun yoktur; onların aşkını bulandırabilecek bir

üçüncü kişi, belirli birtakım önlemlerle safdışı bırakılabilirdi daima. Nitekim Cosette'den Jean Valjean'a hiçbir

itiraz yükselmiyordu. Gitmek mi istiyordu? Elbette babacığım. Kalmak mı istiyordu? Aman ne iyi. Geceyi Cosette'in yanında-mı geçirmek istiyordu yoksa? Mutlulukların en büyüğü! En geç saat onda kendi odasına

çekildiği için, öyle gecelerde Marius, saat ondan sonra ve ancak Cosette'in dış merdiven kapısını açtığını işittiğinde giriyordu bahçeye. Hiç şüphesiz, gündüzleri Marius'ün yüzünü gören olmuyordu. Marius'ün varlığını bile unutuyordu Jean Valjean. Sadece bir keresinde, bir sabah şunları söylemişti Cosette'e:

"Sırtında beyaz bir leke var senin!"

Bir gece önce, coşkunluk içinde Marius duvara yaslamıştı Cosette'i; leke oradan geliyordu.

Erken yatan ve işini bitirince uykudan başka bir şey düşünmeyen ihtiyar Toussaint de, tıpkı Jean Valjean gibi

habersizdi her şeyden.

Evin içine kesinlikle ayağını atmıyordu Marius. Cosette'le birlikte oldukları vakit dış

-305-

merdivenin yanındaki bir girintinin içine girip oturuyor, böylece sokaktan görülüp, işitil-meksizin saatlerce

oturuyorlardı orada. Çoğu zaman hiçbir şey konuşmuyorlardı zaten; ağaç dallanna bakarak dakikada belki yirmi kere birbirlerinin elini sıkmakla yetiniyorlardı. Böyle zamanlarda birbirlerinin hayali içinde öylesine erimiş oluyorlardı ki, ayak uçlarına yıldırım düşse farkına varmazlardı.

Duru ve saftılar. Hep birbirinin aynı olan bembeyaz saatler içinde yaşıyorlardı. Bu tür aşklar, zambak yapraklarıyla güvercin tüylerinden oluşan bir koleksiyona benzer.

Sokakla aralarında bahçe uzanıyordu. Marius, her giriş çıkışında, durumun farkına varılmaması için demir parmaklığın çubuğunu özenle yerine takıyordu yine.

Genellikle gece yansına doğru oradan ay-nılmakta ve Courfeyrac'a gitmekteydi.

Courfeyrac:

"İnanır mısınız ki, bizim Marius, sabaha karşı birlerde döner oldu artık eve!" diyordu Bahorel'e.

Bahorel, buna:

"N'eylersin?" diye cevap veriyordu. "Her genç papazın içinde bir iblis yatar!"

Bazen Courfeyrac, kollarını göğsünde çaprazlama kavuşturuyor, ciddi bir havaya bürünüyor ve:

"Yoruluyorsunuz delikanlı!" diyordu Mari-us'e.

Pratik bir adam olan Courfeyrac, Mari-us'ün böyle durup dururken bir görünmez cennete düştüğünü pek hayra yoramıyordu.

-306-

Durumu gerçekliği içinde bilmek için sabırsızlanmakta ve zaman zaman Marius'ü sıkıştırmaktan da geri kalmamaktaydı.

Nitekim bir sabah şöyle bir uyarı buldu Marius'e:

"Azizim," dedi. "Ay'da yaşıyor gibi bir duygu uyandıyorsun bende. Düşler ülkesinin sabun köpüğü başkentinde yaşıyor gibisin. İnadı bırak da söyle, adı ne kızın."

Ama hiçbir şey konuşuramamaktaydı Marius'ü. Tırnaklarını sökseler söylemezdi o üç heceden oluşan eşsiz

adı; Cosette'i. Gerçek aşk, şafak gibi ışıklı, mezar gibi sessizdir. Ne var ki, Courfeyrac'm gözünde Marius'teki

değişiklik şöyle özetlenebilirdi: Işık saçatı bir suskunluğu vardı delikanlının.

Marius ile Cosette, o tatlı mayıs ayı boyunca şu dipsiz mutlulukları tattılar iç içe.

Sadece ve sadece, sonradan sen diyebilmek için atışmak ve siz demek birbirlerine.

Kendilerini hiç mi hiç ilgilendirmeyen insanlar hakkında ve en ince ayrıntılarına va-nncaya kadar uzun uzun konuşmak; böylece, aşk denilen bu büyüleyici operada librettonun hemen hiçbir önem taşımadığını bir kere

daha ispatlamak.

Marius açısından, Cosette'in giysiler hakkında konuşmasını dinlemek.

Diz dize verip, Babylone Sokağı'ndan geçen arabaların sesine kulak kabartmak.

Uzaydaki aynı yıldız ya da otların arasındaki aynı ateş böceğini birlikte düşünmek.

Birlikte susmak; konuşmaktan da büyük bir haz kaynağıdır bu.

-307-

Vs., vs.

Ve bütün bu arada çeşitli terslikler de yola çıkmış, yaklaşmaktaydı.

Bir akşam Marius, Invalides Bulvarı'ndan gelmekteydi randevuya. Her zamanki gibi başı eğik yürüyordu.

Tam Plumet Sokağı'nın köşesini dönecekken, yanı başında bir ses işitti:

"İyi akşamlar Mösyö Marius."

Başını kaldırıp baktı ve hemen tanıdı Eponine'i.

Garip bir duyguya kapıldı birden. Onu Plumet Sokağı'na getirmiş olan bu genç kıızı o günden sonra ne düşünmüş ne de görmüştü. Eponine, tamamıyla çıkıp gitmişti aklından. Ona sadece minnet borcu vardı; ona

borçluymuştu şu anki mutluluğunu, ama yine de onunla karşılaşmak rahatsız etmiş, sıkımişti Marius'ü.

Tutkunun ve aşkın, saf, mutlu olduğu vakit insanı bir yetkinliğe götürdüğüne inanmak hatadır; sadece unutmaya götürür insanı, görmüş olduğumuz gibi. Bu durumda kötü olmayı unuttur insan, ama iyi olmayı da unuttur. Minnet, görev, temel ve canlı anılar, bütün hepsi uçup gider. Bir başka zamanda Marius, Eponine'e

karşı çok daha başka davranabilirdi. Tepeden tırnağa Cosette'le dolu olduğundan, bu Eponine'in Eponine Thenardier olduğunun, babasının vasiyetnamesinde yazılı bir ad taşıdığına ve birkaç ay önce olsa bu ad için kendini seve seve feda edebileceğinin farkında bile değildi henüz. Olduğu gibi göstermekteyiz Marius'ü.

Aşkın ruhuna saçtığı göz kamaştırıcı aydınlık altında babası bile görünmez hale giriyordu.

-308-

Belli bir şaşkınlık içinde cevap verdi:

"Aaa! Siz misiniz Eponine?"

"Niye bana 'siz' diyorsunuz? Size bir şey mi yaptım yoksa?"

"Yooo, hayır," dedi Marius.

Gerçekten de, kızgınlık ve öfke şöyle dursun, en ufak bir kırgınlığı bile yoktu ona karşı. Yalnız, Cosette'e

"sen" derken, Eponine'e "siz" demekten başka bir şey yapamayacağını kesinlikle biliyordu.

Susuyordu.

Haykıran bir sesle konuştu Eponine:

"Söylesenize, ne oluyor size?"

Durdu birden. Bir vakitlerin bu kaygısız ve atak kıızı, şimdi gerekli sözleri bulamıyordu anlaşılana.

Gülümsemeyi denedi, başaramadı.

"Peki öyleyse," diyebilirdi ancak.

Yeniden sustu ve bir süre gözleri yere eğik olarak kaldı. Sonra birdenbire:

"İyi akşamlar Mösyö Marius," dedi.

Ve uzaklaştı oradan.

4. Kancık İngilizcede Yuvarlanır, Argoda Havlar

Ertesi gün 3 Haziran'dı. 3 Haziran 1832. O devirde Paris'in ufkunda yağmur yüklü bulutlar gibi asılı duran

vahim olaylardan ötürü, özellikle belirtilmesi gerekli bu tarihin. Akşam çoktan olmuştu: Ve Marius, içinde hep

aynı coşkuyla, gene aynı yolu izlemekteydi. Caddenin ağaçları arasından kendisine doğru ilerleyen Eponine'i

gördü birden. İki

-309-

gün üst üste fazlaydı artık. Hızla geri döndü, yol değiştirip, Monsieur Sokağı'na saptı; oradan çıkacaktı Plumet Sokağı'na.

Bunun sonucu, Eponine'in onu Plumet Sokağı'na kadar izlemesi oldu. Böyle bir şeyi o güne kadar hiç yapmamıştı; Marius'le karşılaşma fırsatını bile gözetmeksizin onu görmeyi tesadüflere bırakmakla yetinmişti

hep. Sadece dün konuşmayı denemişti onunla.

Eponine onu izliyordu, evet. Marius de bunun farkında değildi. Parmaklığın çubuğunu kaldırıp, bahçeye süzülmesini gördü:

"Vay canına!" dedi. "Eve giriyor!"

Parmaklığa yaklaşıp, çubukları yokladı ve Marius'ün yerinden çıkardığı çubuğun yokluğunu hemen fark etti.

Kısık ve karanlık bir sesle mırıldandı:

"İşte bu iş başka, kızım!"

Parmaklığın tam komşu duvara bittiği köşedeki duvara oturdu. Görünmez bir muhafız gibiydi o karanlık köşede.

Bir saate yakın bir zaman hiç kımıldama ve hiç ses çıkarmaksızın kaldı orada. Düşünceleriyle baş başaydı.

Saat gecenin onuna doğru, Plumet Sokağı'nda oturan ve evine geç kalmış yaşlı bir burjuva, parmaklık boyunca ilerleyerek gelip de, onun bulunduğu köşeye yaklaşınca, boğuk ve tehdit dolu bir ses işitti:

"Her geceye buraya geliyorsa, hiç şaşmam!"

Çevresine bakındı adam, kimseyi göremedi. O karanlık köşeye bakmaya da cesaret edemeyip, hızlandı korku içinde. Hızlanmak-

-310-

la çok iyi etmişti. Çünkü birkaç dakika geçmeden, birbirlerinden ayrı ve belirli aralıklarla duvar boyunca ilerleyen altı adam girdi sokağa. Bunlara ilk bakışta bir devriye kolu da diyebilirdiniz.

Adamlardan en önde ilerleyeni, bahçenin parmaklığına ulaşınca durdu ve öbürlerini bekledi. Birkaç saniye sonra hepsi bir araya gelmişlerdi.

Alçak sesle konuşmaya koyuldular kendi aralarında:

"Yer, işte burası," dedi birisi.

Bir başkası sordu hemen:

"Macun ve elmas da sende değil mi?"

"Evet."

Sanki karnından konuşur gibi sesi olan birisi:

"Parmaklık kolay," dedi. "Neredeyse dökülecek."

"Daha iyi ya işte!"

İkinci adam söylemişti bunu. Devam etti:

'Testerinin altında cızırdayıp durmaz, bir an önce keser atarız.'

O ana kadar ağzını hiç açmamış olan altıncı adam, çubukları teker teker yoklayarak, demir parmaklığın dayanıklılık derecesini sınamaya girişti. Tıpkı biraz önce Eponine gibi, Marius'ün yerinden oynattığı çubuğa

kadar geldi böylece. Tam o çubuğu tutacağı sırada karanlığın içinden birdenbire fırlayıp ortaya çıkan bir el

yapıştı koluna. Sonra da göğsünün ortasından şiddetle geriye itildiğini hissetti adam. Aynı anda boğuk

bir

ses işitti:

-311-

"Bahçede bir köpek var!"

Solgun benizli bir kızın, karşısında, ayakta durduğunu gördü adam. Her umulmayan olayın verdiği şiddetli heyecanla irkildi. Tüpleri diken diken oldu. Korkuya kapılan vahşi hayvanların dayanılmaz şekilde iğrenç bir

görünümü vardır ve onlann korkmuş halleridir asıl korkunç olan.

Geride çekilmişti adam. Kekeleyerek ve kendi kendine konuşur gibi sordu:

"Kim bu şıllık?"

"Kızın."

Gerçekten de Thenardier ile Eponine karşı karşıydılar.

Eponine, beklenmedik şekilde ortaya çıkar çıkmaz, öbür beş adam da sessizce ve gece insanlarına özgü, sinsi ve ağır adımlarla yaklaşmışlardı. Claquesous, Gueulemer, Ba-bet, Montparnasse ve Brujon'du bunlar.

Ellerinde ne olduğu pek fark edilmeyen aletler vardı. Gueulemer, hırsızların 'maymuncuk' dedikleri eğri demir

manivelalardan biriyle oynuyordu.

Thenardier, alçak sesle ne kadar bağırabirli-irse o kadar bağırarak:

"Vay anasını!" dedi. "Ne arıyorsun burada sen? Delirdin mi yoksa? Bizden ne istiyorsun?"

Eponine gülmeye başlamıştı. Babasının boynuna sarıldı:

"Sadece burada olduğum için buradayım sevgili babacığım!" dedi. 'Taşların üzerine oturup dinlenmek yasak

mı yoksa? Asıl sizin burada bulunmanız tuhaf, öyle değil mi? Ni-

-312-

ye öyle duruyorsun babacığım? Öpsene beni! Seni görmeyeli ne kadar uzun zaman geçti! Demek dışardasm?"

Eponine'in kollarından kurtulmaya çabalarırken Thenardier, "İyi doğrusu!" diye mını-danmıştı. "Tamam işte,

bana sarılıp öptün. Dışardayım, evet. Yani, gördüğün gibi içerde değilim. Tamam! Hadi şimdi yollan bakalım!"

Ama Eponine gitmeye hiç de niyetli değildi; onu bırakmıyor, tersine, adama daha sıkı sarılıyordu. Bir yandan

da soru yağdırmaktaydı:

"Bu işi nasıl basardın babacığım? Sahi, nasıl basardın? Oradan kurtulabilmek ancak çok akıllı insanların harcıdır, öyle. değil mi? Ne olur anlat bana! Sonra annem nasıl? Nerede annem, babacığım? Tanrı aşkına, hepsini söyle bana!"

"Annen de iyi," diye homurdandı Thenardier. "Daha doğrusu, bildiğim yok! Hadi artık bırak yakamı! Git diyorum sana, git!"

Ama genç kız bırakmıyordu onu:

"Gitmek istemiyorum babacığım," dedi şımarık çocuk sesiyle. "Sen beni başından savmak istiyorsun, ama düşün ki ben tam dört aydır senin yüzünü görmedim! İzin ver de doya doya sanlayım sana!"

Zorla sarıldı adamın boynuna.

Babet:

"Öf be!" diye söylendi. "Artık iyice can sıktı!"

Gueulemer:

"Elimizi çabuk tutalım!" dedi. "Bakarsın bir aynasız geçmeye kalkar yoldan!"

Kamından konuşan, bir şarkı tutturmıştı:

-313-

Bayram değil seyran değil Bu öpmeler böyle nedir?

Eponine haydutlara döndü:

"Aaa! Bak hele kimler de varmış," dedi. "Mösyö Brujon bu! Bu da Mösyö Babet! Vay anasını! Günaydın

Mösyö Claquesous! Yoksa beni tanımadınız mı Mösyö Gueulemer? Ya sen nasılsın Montparnasse?"

Thenardier sabırsızlıkla:

'Tanıldılar, tanıldılar!' dedi. 'Tanımaz olurlar mı hiç! Ama artık yeter! İyi akşamlar ve günaydın, tamam artık!

Hadi rahat bırak bizi ve şimdi git!"

Montparnasse:

'Tilkilerin iş vakti, tavukların değil!" dedi pis bir sesle.

Babet ekledi:

"Buraya çalışmaya geldik, görüyorsunuz!"

Eponine, Montparnasse'm elini tutmuştu.

Montparnasse:

"Dikkatli ol!" dedi. "Sustalım açık, elini keseceksin!"

Eponine, alabildiğine tatlı bir sesle konuştu:

"İnsanlara güvenmek gerekir sevgili Montparnasse!" diyordu. "Ben bu konuda kimbilir belki de babama çekmişimdir. Olayı aydınlatma işini bana verdiler Mösyö Babet. Evet, evet, Mösyö Gueulemer!"

Eponine'in külhanbeyi argosu kullanmadığı hemen fark ediliyordu. Marius'ü tanıdığından beri o korkunç dil

genç kız için katlanılmaz bir şey olup çıkmıştı.

-314-

Gueulemer'in aniden yakaladığı sert parmaklarını, bir iskelet elini andıran kupkuru, kemikli ve zayıf elinin

içinde sıkarak devam etti konuşmaya:

"Aptal olmadığımı çok iyi bilirsiniz. Genellikle de inanırsınız bana. Size bir hayli hizmetim dokundu, öyle değil

mi? İşte şimdi de taze bilgi veriyorum size; boş yere tehlikeye atıyorsunuz kendinizi, yemin ederim ki bu

evde size iş yok!"

Gueulemer, kendinden emin bir sesle:

"Sadece kadınlar oturuyor bu evde!" dedi.

"Hayır, buradan taşındı onlar."

Babet, tam o sırada ağaçların üzerinde fark ettiği, tavan arasında dolaşan bir ışığı Eponine'e göstererek:

"Ama bak, şamdanlar daha taşınmamış!" dedi.

Henüz yatmamış olan ve tavan arasına çamaşır sermeye gelen Toussaint'di bu.

Son bir çabayla konuştu Eponine:

"İyi, güzel de, bunlar çok fakir insanlar," dedi. "Meteliğe kurşun atan cinsinden! Tamtakır bir virane burası!"

Thenardier:

"Cehennem ol git buradan çabuk!" diye bağırdı boğuk bir sesle. "Evi alt üst ettikten, bodrumu üst kata, tavan

arasını aşağıya taşıdıktan sonra, içinde neler olduğunu söyleriz sana! Paraların altın mı, gümüş mü, yoksa bakır mı olduğunu o zaman öğrenirsin!"

Kızı hoyratça itip öteye geçmişti.

Eponine, Montparnasse'a döndü:

-315-

"Sevgili dostum Mösyö Montparnasse!" dedi. "Siz ağırbaşlı bir insansmızdır, girmeyin lütfen içeri!"

"Dikkat et, elin kesilecek!" diye cevap verdi Montparnasse.

Thenardier, kararlı bir tavırla:

"Çekil git surdan kız!" dedi. "Bırak da, erkekler iş görsün!"

Montparnasse'm yeniden yakalamış olduğu elini bıraktı Eponine ve o da kararlı bir tavırla sordu:

"Demek bu eve ille de girmek istiyorsunuz? Demek kararlısınız?"

Kamından konuşan adam:

"Eh, bir parça!" diye cevap verdi sırıtarak.

"Peki öyleyse," dedi. "Ben de girmenizi istemiyorum!",

Altı adamın altısı da şaşkınlık içinde duraklamıştı.

Kamından konuşan adam sırıtmıyordu artık.

"Arkadaşlar, beni iyi dinleyin!" diye devam etti kız. "Sorun bambaşka! Size doğruyu söyleyeceğim artık.

Bu

bahçeye değil girmek, daha kapıya dokunduğunuz takdirde avazım çıktığı kadar bağırırım, belediye çavuşlarını çağırırım buraya, kapıyı yumruklar, içerdeki -leri uyandırırım ve altınızı birden yakalatırım! Anlaşıldı mı?"

Thenardier, kamından konuşan adamla Brujon'a doğru dönerek:

"Vallahi yapar!" dedi alçak sesle.

Eponine, başını sallayarak:

"Hem de önce babamdan başlarım!" dedi.

-316-

Sinsice yaklaşmakta olan babasına döndü hafifçe:

"Yaklaşırken dikkat etsen hiç fena olmaz!"

Thenardier, kendi kendine konuşur gibi homurdandı:

"Nesi var acaba bunun? Neyine güveniyor?"

Geri çekilirken:

"Pis köpek!" dedi.

Gülmeye başlamıştı Eponine. Hem de katıla katıla gülüyordu:

"Öyle olsun bakalım!" diye cevap verdi Thenardier'ye. "İçeri girmek yok! Sonra ben köpek kızı değil, kurt

kızıyım. Ama siz de altı kişisiniz, görüyorum elbette. Görüyorum ve umurumda bile değil."

Bir yandan kahkahalarla gülüyor, bir yandan da konuşmaya devam ediyordu.

"Siz erkeksiniz. Altı erkek! İyi ya işte, ben de kadını. Ne olmuş yani! Hem sonra sizler beni çok iyi

tanırsınız! Bu eve giremezsiniz diyorsam, giremezsiniz demektir. Çünkü ben bu eve girmenizden

hoşlanmıyorum. Yaklaşacak olursanız havlarım hemen! Söyledim size; burada köpek benim. Umursadığım bile yok sizi! Hem artık canımı sıkıyorsunuz, kalkıp gidin buradan, hadi! Nereye canınız çekerse gidin,

ama

buraya gelmek yok! Yasakladım bu evi size. Siz bıçaklarla, ben terliğimle. Ama zararı yok, isterseniz

şöyle

bir yaklaşın da görelim bakalım!"

Bunu söylerken haydutlara doğru bir adım atmış ve durmuştu. Gerçekten ürküntü veren bir hali vardı.

Gülmeye koyuldu birden:

-317-

"Kesinlikle korkmuyorum sizden! Bu yaz açlığa talim edeceğim, evet; kışın da belki donacağım soğuktan,

ne

çıkarmaz! Şu erkekler de, küçük kızları korkuttuklarını sanırlar hep, nereden gelir acaba bu

aptallıkları?

Aaa, öyle ya! Küfür bastığınız vakit karyolanın altına saklanan o zavallı metresleriniz veriyor size bu

duyguyu... Ama bana sökmez, hiçbir şeyden korkmam ben, hiçbir şeyden, anlıyor musunuz!"

Sustu ve başını bir an için babasına doğru çevirdi Eponine:

"Senden bile!"

Sonra hayalet gözlerini andıran kanlı gözlerini öbür haydutların üzerinde gezdirerek konuştu ağır ağır:

"Bir de bakarsınız, Plumet Sokağı'nın kaldırımlarında babamın kamasıyla kevgire dönmüş bir halde yatar

bulurlar beni yarın. Bir yıl sonra da bulabilirler Saint-Cloud lağımında ya da Cygnes Adası'nda, bir

yığın

kokuşmuş süprüntüyle boğulmuş köpek leşleri arasında! Ne olmuş yani, ne çıkar?"

Devam edecekti, ama sözünü kesmek zorunda kaldı; kuru öksürük nöbeti tutmuştu birden. Daracık, zayıf

göğsünden kesik hırıltılar halinde çıkıyordu soluğu. Ama bu uzun sürmedi. Topladı kendini ve konuştu

yeniden:

"Bir çılgılığım yeter, anlıyor musunuz? Herkes koşar gelir buraya! Siz altı kişisiniz, tamam. Ama ben herkesim!"

Ona doğru bir harekette bulundu Thenar-dier.

-318-

"Yaklaşma!" diye bağırdı Eponine.

Hemen durmuştu haydut. Tatlılaştırmaya çalıştığı bir sesle:

'Tamam, tamam, yaklaşmıyorum," dedi. "Bu kadar yüksek sesle konuşma, ne olur kızım! Hem sonra anlamıyorum, neden bizim çalışmamıza engel oluyorsun? Bizim de hayatımızı kazanmamız gerek, öyle değil mi? Hiç baba sevgisi kalmadı mı artık sende?"

Eponine:

"Canımı sıkıyorsun ama!" demekle yetindi.

"Ama kızım, bizim de yaşamamız gerekli. Karnımızı doyurmazsak, nasıl yaşarız?"

Eponine'in cevabı kısa ve kesindik

"Geberin!"

Bir türkü tutturarak bahçe kapısının dibine oturdu sonra:

Kollarım, öyle tombul Bacaklarım da düzgün Ama yok artık zaman

Dirseğini dizine dayamıştı, çenesini avucu-na. Kayıtsız bir tavırla ayağını sallıyordu. Zayıf köprücük kemikleri

görünüyordu yırtık elbisesinden. Biraz ilerdeki sokak feneri onu tamamen aydınlatıyordu: Bu küçük kızdan

daha kararlı bir kimse görmek, doğrusu zordu.

Altı haydut, Eponine karşısında uğradıkları yenilginin şaşkınlığı içinde, fenerin altına çekilip bir toplantı yaptılar. Utanç ve öfkeyle durmadan el kol hareketleri yaptıkları, omuz silkip, yolu tekmeledikleri görülüyordu. Epo-nine'se vahşi bir bakışla süzüyordu onları.

-319-

Babet:

"Bu işte bir bit yeniği var muhakkak!" dedi. "Durup dururken niye böyle davransın yani? Yoksa âşık mı? Bu

işi kaçırsak yazık olur doğrusu! İki kadın, bir de arka avluda oturan yaşlı bir adam. Bütün ev halkı dediğin

topu topu bu işte! Perdelerin güzelliğine diyecek yok. Pintinin teki olmalı ihtiyar. Ben buradan iyi iş çıkacağına kalıbımı basarım arkadaşlar!"

Montparnasse başladı konuşmaya:

"Bu iş tamamdır öyleyse! Siz içeri girip başlayın çalışmaya. Ben burada kızla kalırım ve en ufak bir harekette

bulunacak olursa..."

Fenerin ışığına doğru hafifçe kaldırarak, açık tuttuğu sustalıyı gösterdi.

Her istenileni yapmaya hazır duygusunu uyandıran bir sessizlik içinde duruyordu Thenardier.

Elebaşları Brujon'du anlaşılan. Görmüş olduğumuz gibi, 'iş'i ortaya atan oydu. Ama öyleyken, daha hiç konuşmamıştı. Düşünceli bir tavrı vardı. Hiçbir şeyden korkmazlığı, hiçbir engelin önünde gerilemezliği ile ün

salmıştı Brujon. Sırf kabadayılığın şanıdır diyerek bir polis karakolunu soyuşu efsane gibi anlatılırdı. Şiir

yazması, beste yapması da vardı üstelik. Bu da ona fazladan bir saygınlık sağlamaktaydı.

"Sen bir şey demeyecek misin Brujon?"

Babet'ydi bunu soran.

Brujon sustu gene. Birkaç saniye sonra başını sallamaya başladı. Bir süre devam etti sallamaya. Sonunda şöyle konuştu:

-320-

"Ben şöyle düşünüyorum; bu sabah kavga etmeye hazır iki pis herifle karşılaştım, şimdi de çingarı çıkarmaya

hazır bir kız çıkıyor yoluma. Kötüye alamet bunlar! Durmayalım hiç, gidelim buradan!"

Hızlı adımlarla uzaklaşmaya koyuldular. Montparnasse:

"Eğer bırakmış olsalar, bıçağın ucundan bir parça tattırırdım o küçük zilliyeye!" diye mırıldanıyordu.

"Ben kesinlikle öyle bir şey yapamam," dedi Babet. "Bir kadına mümkünü yok el kaldıramam!"

Sokağın köşesinde durup, kısık sesle şu gizemli konuşmayı yaptılar:

"Bu gece nerede yatacağınız peki?"

"Pantin'in* altında elbette..."

"Parmaklıkları kapının anahtarı üzerinde mi Thenardier?"

"Elbette üzerinde!"

Onları gözden kaçırmamış olan Eponine, geldikleri yola geri saptıklarını görür görmez kalktı ayağa.

Duvarlar

ve evler boyunca arkalarından seğirtti ve caddeye kadar izledi onları. Haydutlar orada birbirlerinden ayrıldılar. Bu altı erkeğin, karanlıkların içine dalıp adeta eridiklerini gördü Eponine.

5. Gece Olup Bitenler

Haydutlar gittikten sonra Plumet Sokağı, her geceki sakinliğine kavuşmuştu yeniden. Plumet Sokağı'nda şu akıp geçen olaylar, bir Pantin, Paris. -321-

ormanı şaşırtmazdı kesinlikle. Büyük ağaçlar, baltalık ağaçlar, fundalıklar, iç içe geçmiş dallar, yüksek otlar, hepsi kaygılı ve kuşkulu bir hayat yaşar bunların. Vahşi kaynaşma, burada gözle görülmeyenlerin birden ortaya çıkışlarını sağlar. İnsanın altında yer alan, sislerin arasından belirip gelerek insanın üstünde yer alandan ayırt edilir burada. Biz canlıların bilmediğimiz şeyler de, yine burada, gecenin koynunda çarpışır dururlar birbirleriyle. Yırtıcı doğanın, içinde doğaüstü bir yan sezindiği bazı yaklaşmalardan ürktüğü fark edilir hemen. Birbirlerini çok iyi tanımaktadır karanlığın güçleri. Aralarında gizemli dengeler vardır. Ele geçmez olan şeyden daima korkagelmıştır pençeler. Kana susayan hayvansılık, hep av ardında koşan aç ve doymak bilmez iştahlar, tırnaklar ve çene kemikleriyle silahlanmış, kaynağı da, hedefi de sadece mide olan içgüdüler, bütün bunlar bir kefenin altında dolaşan ve onlara dehşetli bir hayat sürüyormuş etkisi yapan duygusuz, düşsel çizgilere bakar ve kokusunu alırlar onların. Salt maddeden ibaret olan bütün hayvansal şeyler, bilinmez bir yaratıkta derlenen sonsuz karanlıkla çatışmaya girmekten müthiş ürkerler. Şöyledir: Geçidi tıkayan bir karaltı, güçlü ya da güçsüz olan, o saat durdurur vahşi hayvanı. Mağaradan çıkıp gelen, mezardan çıkıp gelenin karşısında çaresizdir daima; şaşırır, afallar, korkar, dehşete düşer. Uğursuz ve ölümcül olan, yırtıcı ve amansız olanı kesinlikle yener. Yollarına çıkan bir gulyabanının karşısında kurtların yaptığı tek iş, geri çekilmektir. -322-

6. Marius, Cosette'e Adres Verecek Kadar Gerçekçi Oluyor

Hani o insan yüzü taşıyan dişi köpek bahçe kapısında nöbet tutar ve bir başka deyişle; altı haydut, bir genç kızın karşısında yenilgiyi tadarken, Marius de Cosette'in yanındaydı.

Gökyüzü böylesine parlak yıldızlı ve böylesine canayakm, ağaçlar böylesine duyarlı, otların kokusu böylesine içe işleyici olmamıştı hiç. Ve hiçbir zaman kuşlar bundan daha tatlı bir civıltıyla uykuya varamamış, hiçbir zaman evrensel huzurun temelindeki uyumlar bundan daha denk düşmemişti-aşkın gizli müziğine ve hiçbir zaman Marius, bundan daha tutkun, bundan daha mutlu, bundan daha coşkun olmamıştı.

Gelgeldim Cosette'i üzgün bulmuştu Marius. Cosette ağlamıştı. Kıpırmızıydı gözleri. Birlikte dalmış oldukları olağanüstü rüyanın üzerine ilk buluttu bu.

"Neyin var senin?"

Marius'ün ilk sözü bu olmuştu.

"Hiç," diye cevap vermişti genç kız ona.

Sonra titreyerek merdivenin yanındaki sıranın üzerindeki oturmuş; Marius de titreyerek onun yanına, her

zaman oturduğu yere otururken açıklamıştı:

"Babam bu sabah hazır olmamı söyledi bana! İşleri dolayısıyla belki de buradan gitmemiz gerekecektir."

Tepeden tırnağa ürpermişti Marius.

Ömrün sonuna ulaşanlar için ölmek, git-

-323-

mektir; ömrün başındakiler içinse gitmek, biraz da ölmek anlamına gelir.

Marius, altı haftadan beri her gün azar azar, biraz daha, derece derece sahip oluyordu Cosette'e.

Maddesel

sahip oluşla hiçbir ilişkisi bulunmayan bir sahip oluştu bu; çok daha derin bir sahip oluş. Bir vesileyle belirtmiş olduğumuz gibi, ilk aşkta bedenden çok daha önce ruha sahip olunur. Ve bazen de ruh hiç mi hiç

elde edilemez. Faublaslar ve Prudhommelar şunu ekliyor bu konuda hemen: Çünkü ruh diye bir şey yoktur.

Ne mutlu ki bu acı alay, Tann'ya bir küfür olmaktan öteye gerçeklik taşıyor! Dediğimiz gibi, Cosette'e sahipti Marius; ruhların sahip olduğu gibi sahipti. Bütün ruhuyla çevreliyor, kuşatıyordu onu; akıl almaz bir

inanç ve kıskançlıkla zapt ediyordu. Gülüşüne, soluğuna, kokusuna, o masmavi gözlerinin eşsiz ışıltısına, teninin eliyle dokunduğu zamanki yumuşaklığına, boynundaki o güzelim bene ve bütün düşüncelerine, duygularına, aklından geçen her şeye sahipti onun. Uykuya dalmadan önce bile birbirlerini düşünmeye söz vermişlerdi; tutmuşlardı da bu sözlerini. Dolayısıyla Marius, Cosette'in bütün rüyalarına da sahipti. Genç kızın ensesindeki küçük saç kıvrımlarına bakıyordu durmadan; arada bir de soluğuyla dokunuyordu onlara

ve bunların her birinin kendisine ait olduğunu söylüyordu için için. Cosette'in kullandığı ne varsa; kurdelesini, eldivenini, kolkapaklarını, ayakkabılarını, hep kendisine ait kutsal şeylermiş gibi seyrediyor ve tapıyordu onlara.

-324-

Genç kızın saçlarına geçirdiği sedef tarakların da sahibi olduğunu düşünüyor; dahası, yeni belirmeye başlayan şehvetin bulanık ve boğuk kekelemeleri ona: "Bir tek şeridi, çorabının bir tek ilmeği, korsesisin tek

bir kıvrımı yok ki sahibi sen olmayasın!" diye fısıldıyordu. Cosette'in yanında, malının, eşyasının yanındaymış, hem efendisinin hem kölesinin yanındaymış gibi hissediyordu kendini. Ruhlarını karşılıklı olarak öylesine benimsemiş, o derece birbirine geçirtmişlerdi ki, şimdi tutup da geri almak isteseler, hangisi, hangisinin bilip çıkaramazlardı. "Bu benim." "Hayır, benim o." "Yemin ederim ki yanılmaktasın. İşte

bu benim." "Sen, o senin- sanıyorsun, ama aslında benim." Marius, Cosette'in bir parçasıydı, Cosette de Marius'ün. Cosette'in kendi içinde yaşadığını hissediyordu Marius; Cosette'e sahip olmak, soluk alıp vermektен farksızdı onun için. "Buradan gitmemiz gere-kecekmiş!" sözleri, işte bu derin inancın, bu sınırsız

egemenliğin ortasına düşmüştü birdenbire. Gerçeğin amansız sesi: "Cosette senin değil!" demişti ona. Uyanmıştı Marius. Belirtmiş olduğumuz gibi, altı haftadır hayatın dışında yaşamaktaydı ve şimdi "gitmek!"

sözcüğü, onu adeta yumruklayarak hayata döndürüyordu.

Söyleyecek hiçbir şey bulamadı ilkin. Delikanlının ellerinin birdenbire buz gibi kesildiğini hissetti Cosette, o

kadar. Ve:

"Neyin var?" diye sordu.

Marius, öylesine alçak sesle cevap verdi ki, ancak işitebildi Cosette:

-325-

"Ne dediğini anlayamıyorum." Bir daha anlattı Cosette: "Bu sabah babam her şeyi toplamamı, hazır olmamı,

bana vereceği çamaşırlarını bir sandığa yerleştirmemi söyledi. Bir iş gezisi yapmak zorundaymış, gidecekmiz. Kendim için büyük, onun için de küçük bir sandık bulmamı, bütün bunları da bir hafta içinde hazırlamamı söyledi. Belki de İngiltere'ye gidecekmiz."

"Ama bu korkunç bir şey!" diye haykırdı Marius.

O anda Marius'ün gözünde hiçbir şiddet ve güç uygulamasının, en korkunç ve zalim zorbalara hiçbir iğrençliğinin, Busiris'in Ti-berius'ün, VIII. Henry'nin hiçbir eyleminin alçaklıkta ve vahşette bu girişime denk

olması mümkün değildi. Buna, yani; Mösyö Fauche-levent'in işleri dolayısıyla kızını İngiltere'ye

götürmesine!

Titreyen bir sesle sordu:

"Peki, ne zaman gidiyorsun?"

"Bilmiyorum."

"Ne vakit döneceksin?"

"Bir şey söylemedi."

Ayağa kalkmıştı Marius. Soğuk bir sesle sordu:

"Gidecek misiniz Cosette?"

Güzel gözlerini birdenbire derin bir kaygı bürüdü Cosette'in. Şaşkınlık içinde:

"Nereye?" dedi.

"İngiltere'ye."

Tekrarladı sorusunu hemen:

"Gidecek misiniz?"

"Niçin 'siz' diyorsun bana?"

-326-

"İngiltere'ye gidecek misiniz diye soruyorum!"

Ellerini kavuşturdu Cosette:

"Elimden ne gelir ki?"

"Demek gideceksiniz, öyle mi?"

"Babam giderse?"

"Gideceksiniz demek?"

Cevap vermedi Cosette, Marius'ün elini tuttu sadece ve sıktı:

Marius:

"Peki," dedi. "Öyleyse ben de başka yere giderim."

Bu sözün ne demeye geldiğini kavramaktan çok, hissetti Cosette. Yüzü bembeyaz kesildi karanlıkta.

Kekeledi:

"Ne demek istiyorsun?"

Marius, önce ona baktı, sonra da gözlerini ağır ağır gökyüzüne doğru kaldırdı:

"Hiç!" dedi.

Yeniden genç kıza baktığında, kendisine gülümsediğini gördü onun. Sevilen kadınların gülümseyişinde geceyi aydınlatan bir ışık vardır.

"Ne kadar budalayız!" dedi Cosette. "Bir fikrim var."

"Nedir?"

"Biz gidersek, sen de gelirsin! Nereye gideceğimizi bildiririm sana. Gideceğim yere gelir ve beni bulursun!"

Şimdi artık tamamıyla uyanmıştı Marius. Yeniden gecenin içine dönmüştü:

"Sizinle mi geleyim?" diye sordu bağırarak. "Sen deli misin? Bunun için para gerekir, benimse meteliğim yok!"

İngiltere'ye git-

-327-

mek, öyle mi? Şu anda ben, tam bilmiyorum ama, senin tanımadığın bir arkadaşına, Co-urfeyrac'a on altından fazla borçluyum. Üç frank bile etmez eski bir şapkam, ön düğmeleri kopuk bir elbisem var. Gömleğim yırtık içinde, dirseklerim delik, ayakkabılarım su alıyor. Altı haftadır bunları düşünüyorum hep.

Sana hiç açılmadım Cosette! Sefilin biriyim ben! Sen beni sadece karanlıkta gördüğün için aşkını veriyorsun,

gün ışığında görsen, elime sadaka verirsin. İngiltere'ye gitmek! Ne diyorsun sen? Benim pasaport alacak param bile yok!"

Önündeki ağaca atıldı. İki kolu başının üzerinde, alnı ağaca dayalı, derisini zedeleyen gövdenin sertliğine ve

şakaklarını zonklatan ateşe aldırış etmeden, hareketsiz, her an devrilmeye hazır bir umutsuzluk heykeli gibi

durup kaldı orada.

Uzun bir süre kıyılamadı. Böyle uçurumlarda sonsuza kadar kalınır. Döndü nihayet. Boğuk, yumuşak, kederli ve kınk bir ses işitmişti. Arkasında hıçkırarak Cosette'in sesiydi bu. Düşünceye dalmış olan delikanlının

yanında uzun süredir ağlamaktaydı.

Ona yaklaştı Marius. Diz çöktü önünde. Ağır ağır yere kapanarak, giysisinin altından belli belirsiz çıkan ayağının ucunu alıp öptü. Hiç ses çıkarmadı Cosette, engel olmadı ona: Üzgün, boynu bükük bir Tanrıça gibi, aşkın tapınmasını kabul ettiği anlar vardır kadının.

"Ağlama," dedi Marius.

Mırıltıyı andıran bir sesle konuştu Cosette:

-328-

"Mademki ben gidiyorum, sen de gelemi-yorsun."

"Beni seviyor musun?"

Cosette, gözyaşları arasında hıçkırarak, ancak cennette işitilebilecek olan şu sözle cevap verdi:

"Sana tapıyorum."

Marius, anlatılmaz bir okşayışa benzeyen ses tonuyla:

"Ağlama," dedi yine. "Benim hatırım için ağlama. Söyle, ağlamayacaksın değil mi?"

Cosette sordu bu sefer:

"Sen, beni seviyor musun?"

Marius, onun elini tuttu:

"Cosette, şimdiye kadar ben hiç-kimseye şeref sözü vermedim. O söz beni korkutur çünkü, ama işte sana en

kutsal şeref sözü vererek söylüyorum; sen gidersen, ben ölürüm."

Öylesine derin bir hüznün vardı ki sesinde, titredi Cosette. Gerçek ve kaygı verici bir şeyin geçerken bıraktığı

soğuşu hissetti. Ağlamayı kesti şaşkınlıktan ve korkudan.

Marius:

"Şimdi dinle," dedi. "Yarın beni bekleme."

"Neden?"

"Öbür gün bekle beni."

"Peki, ama niye?"

"Görürsün."

"Seni hiç görmeden bütün bir gün geçirmek! Olmaz bu!"

Marius:

"Belki de bütün bir hayatı kazanmak uğruna bir günü feda edebiliriz," dedi.

-329-

Alçak sesle, kendi kendine konuşur gibi ekledi sonra:

"Alışkanlıklarını hiç değiştirmeyen bir adamdır. Sadece akşamları misafir kabul eder."

"Kimden söz ediyorsun?" diye sordu Co-sette:

"Ben mi?" dedi Marius. "Ben bir şey söylemedim."

"Peki, öyleyse ne planlıyorsun?"

"Öbür güne kadar sabret ne olur."

"Böyle mi istiyorsun sahi?"

"Evet Cosette, öyle istiyorum."

Marius'ün başını ellerinin arasına aldı Cosette, onun boyuna yetişebilmek için ayaklarının ucunda yükseldi ve gözlerinin içine baktı; oradaki umudu görmek ister gibiydi.

Marius:

"Az kalsın unuttuyordum," dedi. "Adresimi bilmen gerek. Bir bakarsın hiç beklenmedik şeyler oluverir.

Ben,

hani sana sözünü ettiğim arkadaşımın, Courfeyrac'm evinde oturuyorum Verrerie Sokağı, 16 numarada."

Elini cebine atmış karıştırdı bir yandan da. Çakısını çıkarıp, duvar sıvasının üzerine; 16, Verrerie Sokağı

diye kazıdı onunla. Cosette, hep onun gözlerinin içine bakıyordu:

"Düşünceni söyle ne olur Marius," dedi. "Aklından geçirdiğin nedir, söyle bana. Rahat bir gece geçirmemi istiyorsan, söyle!"

"Düşündüğüm şu; Tanrı bizi ayırmak isteyemez! Beni öbür gün bekle, göreceksin."

-330-

Cosette:

"O zamana kadar ne yaparım ben!" dedi. "Sen dışardasm, gidiyor, geliyorsun. Erkekler çok mutlu insanlar!"

Ben burada yapayalnız kalacağım şimdi. Nasıl üzüleceğim bilsen! Peki, ama yarın akşam ne yapacağını söyleyemez misin bana?"

"Bir şey deneyeceğim Cosette."

"Öyleyse ben de sen dönünceye kadar oturup başarman için Tann'ya dua ederim. Madem istemiyorsun, ben

de hiçbir şey sormuyorum artık. Sen benim efendim değil misin! Yarın akşamı senin o çok sevdiğin, bir akşam pencerenin altına gelip dinlediğin, hani o Euryanthe şarkısını söyleyerek geçiririm. Ama öbür gün biraz erken gel, ne olur. Gece bastırırken, saat tam dokuzda burada ol. Günlerin uzun oluşu ne kadar kötü,

Tanrım! Anlıyorsun değil mi? Saat dokuzu çalarken ben bahçede olacağım."

"Ben de," dedi Marius.

Ve hiç konuşmadan, iki sevgiliyi birbirlerine sürekli bağlı kılan elektrik akımının etkisiyle ve acılarının içinde

bile hazdan sarhoş bir halde kollarına atıldılar birbirlerinin. Hem yaşlarla, hem de sonsuz bir zevkle dolu gözleri yıldızlan seyretmek üzere gökyüzüne doğru kalkarken dudaklarının birleştiğini fark etmediler bile.

Marius, bahçeden ayrıldığında sokak bomboştu; Eponine'in altı haydutu caddeye kadar izlediği sıraya rastlıyordu bu.

Başı ağaca dayalı düşünürken bir fikir uyanmıştı aklında Marius'ün. Kendisinin bile

-331-

çılginca ve gerçekleşmesini olanak dışı gördüğü bir fikirdi bu. Müthiş bir karar almıştı Ma-rius.

7. İhtiyar Kalbin Genç Kalple Karşılaşması

Gillenormand Baba, doksan bir yaşını doldurmuştu o çağda. Kızı Matmazel Gille-normand'la birlikte o eski

evde oturuyordu yine. Kendisi, hatırlanacağı gibi, ölümü ayakta bekleyen, yaşın bükemeyip ezdiği, hatta kaderin bile boyun eğdiremediği o artık soyu tükenmiş kocamışlardandı.

Yalnız, kızı bir süreden beri hep, "Babam gitgide biraz daha çöküyor," demekteydi için için. Gerçekten de

Gillenormand Baba, eskisi gibi hizmetçi kadınları tokatlamıyordu artık ve Basque, kapıyı açmakta geciktiği

vakit, eskisi gibi merdivenin sahanlığında bastonunu şiddetle yere vurmuyordu. Onu ancak altı ay kadar çileden çıkarabilmişti Temmuz Devrimi. O topu topu altı sözcükten kurulu "M. Humblot-Conte, Fransız Senato üyesi" ibaresini neredeyse sakın sakın okumuştur Moniteufde. Aslına bakılırsa, bitkin bir durumdaydı

ihtiyar. Eğilmiyordu, teslim olmuyordu, onun ne maddi ne de manevi yapısında yoktu böyle şey, ama için için

kuvvetten düştüğünü hissediyordu. Tam dört yıldan beri, akıl almaz bir şekilde ayak direyerek Marius'ü beklemekteydi. Günün birinde kapıyı çalacağından emindi o küçük haylazın. Ne var ki şimdi artık bazı kasvetli

-332-

anlarında; eğer biraz daha kendini bekletecek olursa diye düşünmeye koyulduğu da oluyordu. Ölüm değildi

onu ürküten, Marius'ü bir daha hiç görememektir. Çünkü M. Gillenormand, torununu, hiçbir zaman hiçbir şeyi,

hatta hiçbir kadını sevmediği kadar seviyordu. Bunu kendi kendine bile itiraf etmiyordu, itiraf etmekten utanıyordu, ama gerçek buydu. Odasında, karyolasının başu-cunda, uyanır uyanmaz görmek istediği tek şey

oymuş gibi, kızı Madam Pontmercy'nin on sekiz yaşındayken yapılmış bir portresini koydurmuştu. Ona bakıyordu hep. Bir gün portreyi seyrederken:

"Ona benziyor," dedi.] ^

Kızı:

"Kardeşıme mi?" diye sordu. "Elbette benziyor!"

"Oğluna da benziyor!" dedi ihtiyar.

Bir keresinde de, dizlerini bitiştiirmiş, gözleri yan kapalı, bitkin bir halde otururken, kızı:

"Babacığım," dedi. "Ona hâlâ eskisi kadar kızgın mısınız?"

Daha ileri gitmeye cesaret edemeyip sustu.

İhtiyar:

"Kime?" diye sordu.

"Zavallı Marius'e."

Başını hışımla yukarı kaldırdı Gillenormand Baba. Buruşuk yumruğunu masaya indirirken, en öfkeli, en gür sesiyle:

"Zavallı Marius mü dedin!" diye bağırdı. "Haylazın biridir o mösyö, kötü bir adamdır!

-333-

Bir külhanbeyi, nankör bir züppe, kalpsiz, ruhsuz, kibirli bir adam!"

Ve gözlerindeki yaş kızına göstermemek için arkasını döndü.

Üç gün sonra, dört saat süren bir sessizlikten birdenbire çıkıp, kızına şöyle dedi:

"Matmazel Gillenormand'm bana ondan hiç söz etmemesini rica etmek şerefine ermiştim."

GiUenormand Teyze, bunun üzerine her türlü anlaşma girişiminden vazgeçti ve duruma şu derin teşhisi koydu:

"O aptallığından sonra kız kardeşimi hiçbir vakit çok sevmedi zaten babam. Besbelli ki Marius'ten nefret ediyor."

'O aptallığından sonra'nın anlamı, albayla evlendikten sonraydı.

Kaldı ki, Matmazel GiUenormand, kendi favorisi mızraklı süvari subayı Theodüle'ü Marius'ün yerine geçirtmeyi de başaramamıştı. Bütün niteliklerinde bir hata vardı subayın ve bu durum, onu katlanılmaz hale

getiriyordu. Ve GiUenormand Baba, en sonunda:

"Theodüle'ünü kendine sakla!" deyiver-mişti.

Kızı son bir atakta bulunup:

"Ama o da sizin küçük yeğeniniz," diye itiraz etti.

Gelgeldim tırnaklarının ucuna varıncaya kadar büyükbaba olan Mösyö GiUenormand, hiç mi hiç büyük amca

olmaya niyetli değildi!

Kafalı bir adamdı işin aslında, karşılaştırma yapmayı becerebiliyordu. Bu durumda da

-334-

Theodule, Marius'ü büsbütün özlemesine yaramıştı ancak.

O akşam, günlerden 4 Haziran olmasına rağmen bu, GiUenormand Baba'nın şöminesinde harlı bir ateş bulunmasına engel değildi. Yaşlı adam, kızından kendisini yalnız bırakmasını istemişti ve GiUenormand Teyze, yandaki odada dikiş dikiyordu. GiUenormand Baba, odasında yalnızdı; ayaklarını şöminenin ızgaralarına yaslamış, dirseğini yeşü bir abajurun altında, iki mumun yanmakta olduğu masasına dayamıştı.

Elinde bir kitap vardı, ama okumuyordu. Marius'ü düşünüyordu GiUenormand Baba, sevgiyle ve acı acı.

Ve

her zaman olduğu gibi, acısı, sevgiyi bastırmaktaydı. Ve yine her zaman olduğu gibi, sevgisi giderek öfkeye

dönüşüyordu sonunda. Bilmem kaçınıcı kez açıklıyordu ki kendi kendine; Marius'ün geri dönüp gelmesi için

hiçbir sebep kalmamıştır artık ve artık beklemekten vazgeçmek gerekmektedir. Bu işin burada bittiğine ve "o

mösyö"nü görmeden öleceğine alıştırmaktaydı kendini. Ama bir türlü başarama-maktaydı; bütün varlığı isyana kalkıyordu.

"Nasıl olur!" diyordu. "Nasıl olur da dönmez!"

Kahredici bir nakarattı bu onun için. Dazlak başı göğsüne düşmüştü; acı ve kızgın bakışlarını ocaktaki küllere dikmiş, öylece duruyordu.

Tam o sırada yaşlı uşağı Basque girdi içeri:

"Efendim, acaba Mösyö Marius'ü kabul edebilir mi?" diye sordu.

Oturduğu yerde doğruldu yaşlı adam. Sap-

-335-

J. v

san kesilmişti. Elektrik şokuyla ayağa kalkan bir ölüye benziyordu. Bütün kanı kalbine hücum etmiş gibiydi.

Sordu kekeleyerek:

"Hangi M. Marius?"

Basque:

"Bilmem," dedi.

Efendisinin halinden ürkmüş ve şaşkınlığa düşmüştü.

"Kendisini görmedim," diye devam etti. "Az önce Nicolette, 'Kapıda bir delikanlı var. M. Marius gelmiş dersiniz,'" dedi.

Gillenormand Baba, kısık bir sesle konuştu:

"İçeri al."

Başu titreyerek, gözleri kapıya dikili kala-kalmıştı orada. Kapı açıldı. Bir delikanlı girdi içeri. Marius'tü bu.

Çağrılmayı bekler gibi durdu.

Odadaki loşlukta, adeta sefil haldeki kıyafeti pek fark edilmiyordu. Sakin, ciddi, ama garip bir şekilde üzgün

yüzü seçilmekteydi sadece. Gillenormand Baba, sevinçten sersemle-mişti. Bir hayaletle karşılaşmış gibi, karşısında bir ışıktan başka bir şey görmeden bakıyordu. Bayılmak üzereydi. Bir göz kamaşması arasından

seçebiliyordu Marius'ü. Gerçekten de oydu, evet; Marius'ün ta kendisiydi! Tam dört yıl sonra! Ama yine de

şükür! Baştan ayağa süzdü torununu bir tek bakışta; yakışıklı, güzel, soylu, kibar, sevimli buldu.

Kusursuz,

olgun bir erkek duruyordu karşısında. Kollarını açıp, torununu kucaklamak istedi hemen. Hayranlıktan içi erir

gibi oluyor, yüreğinde toplanan sevgi sözleri taşmaya hazırlanıyordu.

-336-

Ve dudaklarının ucuna kadar yükseldi bu şefkat dalgası. Ama tam o anda, yaratılışının temelindeki zıtlığın

oyunuyla anlamsız bir sertlik çıktı ortaya. Ters ve kaba bir sesle:

"Ne işiniz var burada? Ne arıyorsunuz?" diye sordu.

Duraksadı Marius. Sonra da:

"Efendim," diye başlayacak oldu.

Mösyö Gillenormand'ın istediği bir tek şey vardı o anda; Marius'ün kollarına atılıp, onu kucaklaması. Bu olmayınca, hem torununa, hem kendi kendine kızdı. Kendisinin sert, Marius'ün soğuk davrandığını kavramıştı. İçinden sevgiyle dolup taşıdığını hissedip de, dıştan katı görünmek; en -katlanılmaz, en çileden

çıkarıcı huyuydu bu Gillenormand Baba'nın. Birdenbire katılaştığı işte yeniden. Bir homurtuyla Marius'ün

sözünü kesip:

"Şu halde niçin geldiniz?" dedi.

"Şu halde"nin anlamı; neden koşup bana sarılmıyorsun idi.

Dedesinin sararan benzine, mermerden oyulmuşu andıran yüzüne baktı Marius. Yeniden konuşmayı denedi:

"Efendim..."

Yeniden onun sözünü kesti ihtiyar. Ve gene sert bir sesle:

"Benden af dilemek için mi geldiniz?" diye sordu. "Hatalarınızı kabul ettiniz mi nihayet?"

"Çocuk"u yola getireceğini, ona böylelikle boyun eğdireceğini sanıyordu ihtiyar.

Marius ürperdi. Babasını inkâr etmesi isteniyordu kendisinden. Gözlerini yere indirdi:

-337-

"Hayır, efendim."

Öfke dolu bir acıyla haykırdı yaşlı adam:

"Peki, öyleyse ne istiyorsunuz?"

Ellerini kavuşturdu Marius. Bir adım ilerledi ve zayıf, neredeyse titrek bir sesle:

"Bana acıyın mösyö" dedi.

Bu söz Mösyö Gillenormand'ı harekete geçirdi. Biraz önce söylenmiş olsa o saat yumuşatırdı ihtiyarı, ama

çok geçti artık. Kalktı Mösyö Gillenormand. Elleriyle bastonuna yaslanıyordu. Bembeyaz kesilmişti dudakları.

Konuştu:

"Size acımak mı dediniz mösyö! Bir delikanlı, tam doksan yaşındaki ihtiyardan kendisine acımasını istiyor! Siz hayata henüz girmektesiniz, bense veda ediyorum. Siz tiyatroya, baloya, kahveye, bilardoya gidiyorsunuz, zekisiniz, kadınlar hoşlanıyor sizden, bense yaz ortasında öksürükten iki büklüm yaşıyorum.

Siz, en gerçek zenginliklere sahipsiniz, ben yaşlılığın tüm yoksulluklarını taşıyorum. Yirmi iki yaşındasınız,

sağlam bir mideniz var, gücünüz kuvvetiniz, sağlığınız yerinde, neşenize diyecek yok, gür saçlarınız simsiyah. Benimse ak saçlarım bile yok artık, tüm dişlerim dökülmüş, bacaklarım tutmuyor, belleğim çalışmıyor. Işık dolu koca bir gelecek bekliyor sizi, bense dipsiz bir karanlığın içinde sürükleniyorum. Siz elbette âşiksınız ve söylemeye gerek bile yok, seviliyorsunuz elbette, beni ise seven bu dünyada bir tek kişi

bile yok. Ve siz benden acıma bekliyorsunuz! Hadi canım, Moliere'i de aşınız siz gülünçlükle! Eğer Adalet

Sarayı'nda da böyle şakalaşıyorsanız, doğrusu bravo."

-338-

Bir an sustu doksanlık ihtiyar, sonra yine aynı öfkeli sesle sordu soluk soluğa:

"Şimdi söyleyin, ne istiyorsunuz benden?"

"Varlığımın sizi rahatsız ettiğini biliyorum efendim," dedi. "Sizden sadece bir şey istemek için geldim,

sonra

da çekip gideceğim."

Yaşlı adam:

"Aptallığı bırakın!" diye haykırdı. "Sizden çekip gitmenizi isteyen kim?"

Ruhunun derinliklerindeki şu sevgi dolu cümlenin çevirişiydi bu söz; benden af dilese-ne sersem!

Sanlsana

boynuma! Marius'ün birkaç dakika sonra kendisini bırakıp gideceğini, sert tavrının ve kötü karşılmasının delikanlıyı sinirlendirdiğini ve kaçirtacağını hissetmiyor değildi Mösyö Gillenormand, ama çaresizdi; acısı hemen öfkeye dönüştüğü için, katılığı durmadan artıyordu. Anlamasını istiyordu Marius'ün, ancak o anlamıyordu. Bu da kudurtuyordu adamcağızı.

Öfkeyle devam etti:

"Bana karşı geldiniz! Bana, büyükbabanıza! Nereye gittiğinizi söylemek gereğini bile duymaksızın terk ettiniz

bu evi. Teyzenizi üzüntüden perişan ettiniz. Tahmin etmek zor değil; bekâr hayatı yaşamak için gittiniz!

Hovardalık etmek, aklınıza estiği gibi yaşamak, sorumluluk duymamak, gününüzü gün etmek için! En ufak bir haber bile ulaştırmadınız bana, yaptığınız borçları ödememi bile istemediniz! Rezalet üzerine rezalet çıkardınız! Ve dört yıl sonra evime geliyorsunuz da, bana söyleyecek başka bir şey bulamıyorsunuz, öyle mi?"

Torununu açılmaya, sevgisini göstermeye

-339-

yöneltmek için başvurduğu bu şiddet yolu, Marius'ün büsbütün sessizliğe gömülmesinden başka hiçbir sonuç vermedi. Kollarını kavuşturdu Mösyö Gillenormand; bu, onda pek gösterişli bir davranıştı. Acı bir ifadeyle konuştu yeniden:

"Uzatmayalım! Yanılmıyorsam, benden bir şey istemeye geldiğinizi söylemiştiniz? Söyleyin, nedir o istediğiniz? Sizi dinliyorum."

Marius, uçuruma yuvarlanmak üzere olduğunu sezen bir adamın sönük bakışıyla:

"Sizden evlenmek için izin istemeye geldim efendim," dedi.

Zili çaldı Mösyö Gillenormand. Basque kapıyı araladı.

"Söyleyin kızıma, buraya gelsin!"

Bir saniye geçmeden yeniden açıldı kapı. Matmazel Gillenormand belirdi aralıkta. İçeri girmeden bekledi.

Marius, sessiz, kollan bir suçlu gibi iki yanına düşmüş, ayakta duruyordu.

Odanın ortasında, bir boydan bir boya gidip gelen ihtiyar, kızma döndü:

"Önemli bir şey yok," dedi. "Mösyö Marius gelmiş. İyi günler dileyin kendisine. Mösyö evlenmek istiyor.

Hepsi

bu kadar işte. Artık gidebilirsiniz!"

İhtiyarın kararlı ve boğuk sesi, müthiş bir öfke patlamasına gebeydi.

Marius'e doğru ürkek bir bakış attı teyze, zar zor tanıdı onu. Ne bir harekette bulundu ne de ses çıkarabildi.

Babasının emri üzerine, kasırgaya kapılan bir saman çöpünden de çabuk kaybolup gitti.

-340-

Bu arada Gillenormand Baba, gelip ocağa yaslanmıştı:

"Demek evleneceksiniz," diye başladı konuşmaya. "Hem de yirmi bir yaşında evleneceksiniz! Her şeyi ayarladınız, sadece bir izin istemeniz kaldı geriye demek? Can sıkıcı bir formalitenin yerine getirilmesi kaldı,

öyle ya! Oturunuz mösyö. Pekii, sizi son defa görmek şerefine erdiğim günden bu ana bir devrim oldu. Ve cumhuriyetçiler iktidara geldi bu devrim sayesinde. Herhalde mutluluk duymuşsunuzdur? Hem baron, hem

de cumhuriyetçisiniz, öyle değil mi? Bağdaştırabiliyor musunuz bu ikisini? Cumhuriyet, baronluğa çeşitlik katıyor! Uzatmayalım, evet; l'demek ki şimdi evlenmek istiyorsunuz? Güzel! Saygısızlık olmazsa, kiminle evleneceğinizi sorabilir miyim?"

Durdu bir an, ama Marius'ün bir şey söylemesine fırsat vermeden devam etti öfkeyle:

"Durun bakayım! Evleneceksiniz, ama nasıl? Bir mevkiiniz ya da bir servetiniz var mı? Avukatlık mesleği size

ne kadar kazanç sağlıyor?"

Son direnç kınntısıyla, adeta vahşi bir azimle cevap verdi Marius:

"Hiç."

"Hiç mi? Nasıl hiç? Benim size verdiğim bin iki yüz frank dışında geçim kaynağınız yok mu yani?"

Karşılık vermedi Marius.

Mösyö Gillenormand devam etti.

"Anlar gibi oluyorum; demek ki kız zengin değil!"

-341-

"Benden farkı yok." "Nasıl? Drahoması da yok mu?" "Yok."

"İlerisi için herhangi bir umut?" "Hiç sanmıyorum."

"Çırılçıplak mı yani? Babası ne iş yapıyor?"

"Bilmiyorum." "Adı ne kızın?" "Matmazel Fauchelevant." "Fauche ne biçer?"* "Fauchelevant." Bir el hareketiyle: "Geç efendim!" dedi ihtiyar. Marius haykırdı: "Efendim!"

Mösyö Gillenormand, hiç orali olmaksızın, kendi kendine konuşur gibi devam etti:

"Yaş yirmi bir, iş güc hak getire, yılda ancak bin iki yüz frank gelir var. Bu durumda ne olur peki?"

Pontmercy

Baronesi gibi manavdan iki meteliğe ancak maydanoz alabilir, o kadar!"

Yitip giden son umudun şaşkınlığı içinde:

"Efendim!" diye haykırdı Marius, 'Tekrar rica ediyorum, yalvarıyorum mösyö! Tanrı adına diz çöküp yalvarıyorum, ayaklarınıza kapanıyorum. Onunla evlenmeme izin verin!"

İhtiyar adam tiz ve uğursuz bir kahkaha atmıştı. Bir yandan konuşuyor, bir yandan da öksürüyordu şimdi.

"Elbette ya! Şöyle demişsinizdir kendi

Fauchelevant'in sözcük anlamı, "rüzgâr biçer'dir. Burada ihtiyar, aşağılama maksadıyla soruyor; "Ne biçer?"

-342-

kendinize; 'yasalara göre izin alman gerekiyor! Çaresi yok, gidip şu ihtiyar mankafaya başvuracağız izni koparabilmek için. Oysa yirmi beş yaşında olsam, sorun kalmıyordu! Ve beni yeniden görmenin mutluluğuna

karşılık izni nasıl olsa kopanınm bizim ihtiyar fosilden!' Hadi git işine yavrum! Kendi elinle bağla tasmayı kendi boynuna! Poussele-vent'mla ya da Coupelevant'mla* git kendin evlen! Benden sana izin yok!"

"Babacığım!" dedi Marius, son bir çırpınıyla.

"Asla!"

Bu "asla"nın söyleniş tarzı, Marius'te hiçbir umut bırakmamıştı. Odanın öbür ucuna, kapıya doğru gitti yavaş

yavaş. Başı önüne eğikti, neredeyse düşecek şekilde sallanıyordu. Giden bir kimseden çok, ölen bir insana benzemektedi.

Gillenormand Baba, göz ucuyla izliyordu torununu. Tam Marius kapıyı açıp da dışarı çıkacağı sırada, şımank, soylu yaşlıların o umulmadık canlılığıyla fırlayıp ilerledi, yakasından yakaladı torununu ve şiddetle odanın içine çekip, bir koltuğun üzerine fırlattı:

"Anlat bakalım şunu bana!" dedi.

Bu şefkat devrimini yaratan, Marius'ün ağzından fıskıran o 'babacığım' sözcüğü olmuştu. Şaşkın gözlerle baktı yaşlı adama Marius; Mösyö Gillenormand'm yüzünde yine sert, ama bu sefer açıkça sevgi dolu bir ifade dalgalanıyordu:

Aynı aşağılamal "Rüzgâr iter", "rüzgâr keser". -343-

"Konuş diyorum sana!" diye devam etti. "Aşkını anlat bana, olduğu gibi anlat, hadi!"

"Babacığım," diye başladı Marius, yeniden:

İhtiyarın yüzü ışıdamıştı birden:

"Baba de bana, evet!" dedi. "Böylesi iyi işte!"

Bu hoyratça sözlerde şimdi öylesine iyi, öylesine yumuşak, öylesine açık ve öylesine babacan bir yan vardı

ki, Marius, cesareti kırılmışlıktan umuda doğru ani bir geçişle sarhoş gibi oldu. Masanın yanına oturmuştu.

Elbisesinin perişanlığı görülüyordu mumların ışığında. Gillenormand Baba, şaşkınlık içinde seyrediyordu torununun kıyafetini.

"Evet babacığım," diye devam etti Marius.

Gillenormand Baba, onun sözünü kesti:

"Gerçekten meteliğe top mu atıyorsun yani? Hırsızlar gibi giyinmişsin!"

Masanın çekmecelerinden birini açıp, bir kese çıkardı ve torununun önüne koydu:

"Al şu yüz luyi," dedi. "Kendine bir şapka satın al ilk iş olarak."

Marius, devam etti:

"Benim iyi yürekli babacığım, bilseydiniz onu nasıl sevdiğimi! Onu ilk defa Luxembo-ung'da gördüğüm

vakit.

Hep oraya geliyordu. Bilemezsiniz! Başlangıçta pek öyle dikkat etmiyordum doğrusu, sonra nasıl olduğunu hiç bilmiyorum, birden âşıkoluverdim işte! Bilseniz nasıl da mutsuz etti bu beni! Neyse, onu artık her gün görüyorum. Kendi evinde. Babası bilmiyor. Düşünün ki, gidecekler buradan. Akşamları bahçelerinde buluşuyoruz. Babası İngiltere'ye götürmek istiyormuş onu.

-344-

Bunun üzerine düşündüm ben de ve kendi kendime dedim ki, 'Ben de gider büyükbabamı görürüm ve ona her şeyi anlatırım,' dedim. Deli olacak gibiydim ilkin, ölecektim kahrımdan, kendimi nehre atmayı bile düşündüm. Onunla mutlaka evlenmeliyim, yoksa çıldıracağım! İşte bütün gerçeği anlattım size, herhangi bir

şey unuttuğumu sanmıyorum. Plu-met Sokağı'nda, demir parmaklıklı kapısı olan bir evde oturuyor.

Invalides

yakınlarında."

Gillenormand Baba, torununu sevinçle dinlerken durmuştu birden. Akli bir şeye takılmış gibiydi:

"Plumet Sokağı mı?" diye sordu. "Plumet Sokağı mı dedin? Dur hele biraz! Oralarda bir kışla vardı yanılmıyorsam! Pek ünlü bir sokaktır o! Evet, evet. Eski adı Blomet Soka-ğı'ydı. Demir parmaklıklı kapının ardında oturan o küçük kızdan da söz ettiler bana. Bir bahçenin içinde. Küçük bir dilber! Evet, evet.

Aferin

oğlum! Zevk sahibisin doğrusu! Bak Marius, senin gibi kusursuz bir delikanlının âşık olması kadar normal bir

şey yoktur. Yaşının gereği bu! Seni cumhuriyetçi bilirken, sadece âşık görmek inan ki çok daha hoşuma gitti!

O küçük kıza gelince. Ona kur yapan başkaları da var işittiğime göre. Ama bu yalan da olabilir. Burada önemli olan, kızın seni kendi babasından habersiz içeri alması! Bu işlerin yöntemi budur. Benim de buna benzer maceralarım olmuştu gençliğimde; bir baba icat ederler ve ondan gizli olarak içeri alırlardı beni de.

Bu durumda ne yapmak gerekir bilir misin? Hiç telaşa kapılmamak ge-

-345-

reker. Sakin olmalı, hemen belediye başkanına koşmamalı. İş evlenmeden sürdürmeye bakmalı böyle durumlarda aslanım! Gençliğe düşen nedir? Hovardalık. İhtiyarlık belini bü-künceye kadar elbette! Ben de

geçtim bu yollardan, sen de yaşlanacaksın. Hadi oğlum, al sana iki yüz frank, git eğlen! Sırası gelince bunu

benim adıma kendi torununa ödersin! Evlenmemek hiçbir şeye engel değildir. Anlıyorsun değil mi ne demek

istediğimi?"

Anlıyordu Marius ve taş gibi donup kalmıştı. Tek bir söz söyleyecek halde değildi. Başıyla bir "hayır" işareti

yapabildi, o kadar. İhtiyar adam bir kahkaha savurdu, göz kırptı neşeyle ve Marius'ün dizine vurarak:

"Aptal!" dedi tatlı bir sesle. "Kızı kendine metres yap, olsun bitsin! Tamam mı?"

Sapsarı kesilmişti Marius. Büyükbabasının sapıttığını sanmıştı ilkin; "Saçmalıyor adamcağız" demişti kendi

kendine, ama bu sapıtma Cosette için öldürücü bir hakaret olan bir sözcükle son buluyordu; kız kendine metres yap sözü bir hançer gibi saplanmıştı delikanlının kalbine.

Ayağa kalktı Marius. Güvenli adımlarla kapıya doğru yürüdü. Kapıya gelince durdu, dönüp yerlere kadar eğilerek selamladı büyükbabasını. Doğrulunca da:

"Beş yıl önce babama hakaret etmiştiniz," dedi. "Bugün kanma hakaret ediyorsunuz. Bundan böyle sizden hiçbir şey istemiyorum mösyö. Hoşça kalın!"

Afallamış bir halde ağzını açtı Gillenor-mand Baba, bir şeyler söylemek istedi, ama

-346-

başaramadı. Kollarını uzattı sonra, yerinden kalkmaya çalıştı, ama bu arada kapı açılıp kapanmış ve Marius

yok olmuştu.

Bir süre hiç kımıldamadan, yıldırım çarpmış gibi kaldı yaşlı adam. Sanki bir pençe boğazını sıkıyordu; konuşmıyor, soluk bile alamıyordu. En sonunda kopardı kendini oturduğu koltuktan, doksan bir yaşında

ne kadar çabuk koşulabilirse, o kadar çabuk koşup yetişti kapıya, açtı:

"İmdat! İmdat!" diye bağırdı.

Kızı yetişti imdadına ilkin, sonra da uşaklar koştular. Gillenormand Baba, **hınlıyı** andıran bir sesle:

"Koşun ardından şunun!" dedi. "Yakalayıp döndürün eve! Ben ona ne yaptım ki, Tanm! Çıldırıldı yine! Yine gidiyor ve bu sefer artık geri dönmeyecek!"

Sokağa açılan pencereye seğirtti. Titreyen elleriyle açtı camı. Yan beline kadar sarktı. Basque ve Nicolette

koşup, arkadan tuttular onu.

"Marius!" diye haykıyordu. "Marius! Marius! Marius!"

Marius duyamazdı artık onu; tam o sırada Saint-Louis Sokağı'nm köşesini dönüyordu.

Doksanlık ihtiyar, ellerini şakaklarına götürdü dehşet içinde; sendeleyerek çekildi pencereden ve bir koltuğa

yiğildi külçe gibi. Nabzı düşmüş, sesi kısılmış, göz parlan kurumuştur. Sadece başı titremekte ve dudakla-n

kımıldamaktaydı, o kadar. Gözlerinde ve ruhunda, geceyi andıran alabildiğine karanlık, derinlemesine karanlık bir şey kalmıştı.

-347-

DOKUZUNCU KİTAP

NEREYE GİDİYORLAR 1. Jean Valjean

Aynı gün öğleden sonra saat dörde doğru Jean Valjean, tek başına Champ de Mars'taki en ıssız bayırlardan

birine oturmuştu. İster temkinlilik, ister bir vicdan muhasebesi yapma arzusu, ister zamanla her, insanda hiç

farkına vanmaksızın yer etmeye başlayan değişik alışkanlıklar sonucu olsun, pek ender çıkmaya başlamıştı

Cosette'le. İşçi ceketiyle, gri ince bir pantolon vardı üzerinde. Başına, yüzünü gizleyen uzun siperli kasketini

geçirmişti.

Cosette konusunda içi rahattı şimdi, mutluymuş; bir süre için onu ürkütmüş ve kaygılandırmış olan şey ortadan

yok olmuştu; ama bir iki haftadan beri başka türden kuşkular buruyordu içini. Bir gün bulvarda gezinirken

Thenardier tanımamıştı onu. Ama o günden sonra Jean Valjean, Thenardier'yi sık sık görür olmuştu ve şimdi

artık adamın mahallede dolandığından emindi. Bu da onun büyük bir karar almasına yol açtı. Thenardier'nin

ortalıkta böyle boy göstermesi demek, akla gelebilecek bütün tehlike ve tuzakların her an gerçekleşebilir

olması de-

-349-

mektir. Ayrıca, Paris de tekin değildi; siyasal çalkantılar nedeniyle polisin son derece şüpheli ve buluttan nem

kapar kesilmesi, hayatında gizleyecek şeyleri bulunanlar için büyük bir sakınca doğurmaktaydı.

Gerçekten

de polis, Pepin ya da Morey gibi birinin izini sürerken, Jean Valjean gibi birini yakalayabilirdi pekâlâ.

Paris'i

ve hatta Fransa'yı da terk edip, İngiltere'ye geçmeye karar vermişti Jean Valjean. Cosette'i de uyarılmıştı bu

konuda. En geç sekiz gün sonra gitmiş olmalıydı. Ve işte Cham de Mars'ta, bayıra oturmuş, kafasında binbir

düşünceyle dalıp gitmişti; Thenardier, polis, yolculuk, pasaport almanın güçlükleri.

Bütün bunlardan ayrı ayrı kaygılanıyordu.

En son olarak da, açıklayamadığı bir olguyla karşı karşıya kalmış ve enikonu telaşa düşmüştü. Çünkü o gün sabah erken kalkmıştı. Cosette'in odasının panjurları açılmamıştı henüz. Ve Jean Valjean bahçede dolaşırken, herhalde bir çiviyle duvara kazılmış olan şu satır çarpmıştı gözüne birden:

16, Verrerie Sokağı.

Herhalde yeni yapılmıştı; duvardaki kararmış harcın içinde açılmış kertikler bembeyazdı, yerdeki ısırganların

üzerine de taze alçı tozu dökülmüştü. Geceleyin yazılmış olsa gerekti oraya. Neydi bu? Bir adres mi? Başkaları için bir işaret mi? Yoksa doğrudan doğruya ona, Jean Valjean'a yönelik bir uyan mı? Her ne hal

ise, bir tek nokta kesindi;

-350-

bahçe kapısı açılmış ve bilinmeyen birtakım insanlar girmişti içeriye. Daha önce de evi velveleye vermiş olan

acayip olayları hatırladı. Uzun uzun düşündü. Duvarda yazılı satırdan kesinlikle söz etmedi Cosette'e; onu

ürkütmekten korkuyordu.

O bu düşüncelere dalıp gitmişken, hareket halinde bir gölgeden, birisinin bayırın tepesinde ve hemen onun

arkasında durduğunu fark etti. Dönüp bakacaktı ki, dörde katlanmış bir kâğıt düştü dizlerinin arasına; bir el

bu kağıdı başının tam üzerinden oraya atmıştı sanki! Alıp açtı hemen ve kurşun kalemle büyük harfle yazılmış olan şu satırı okudu: .]-

'EVİNİZİ DEĞİŞTİRİN'

Hemen fırlamıştı Jean Valjean, ama bayırda hiç kimse yoktu. Çevresine baktığında, bir çocuktan biraz daha

büyük, bir yetişkin dense biraz daha küçük bir yaratığın, sırtında gri bir kazak, ayağında toz rengi bir kadife

pantolon taşıyan bir yaratığın korkuluğu aşır, Champ de Mars hendeğine süzüldüğünü gördü.

Derin düşüncelerle dolu olarak hemen evine döndü Jean Valjean.

2. Marins

Mösyö Gillenormand'm evinden son derece üzgün ayrılmıştı Marius. Küçük bir umutla girmişti zaten o eve,

şimdi sınırsız bir umutsuzlukla çıkıyordu.

Kaldı ki -insan kalbinin ilk çırpınışlarını

-351-

gözlememiş olanlar bunu kolayca anlayacaklardır- mızraklı süvari subay, avanak adam, yeğeni Theodule, en ufak bir gölge bile bırakmamıştı kafasında. Bir dram şairi, dedenin torununa birdenbire yaptığı bu açıklamadan, birtakım kargaşalıklar çıkacağını umabilir pekâlâ. Ama bu tür kargaşalıklardan dram ne ölçüde

kazançlı çıkarsa, gerçek de o ölçüde yitirir. Kötülük konusunda hiçbir şeye inanılmayan bir yaşta idi Marius.

Bu çağ, her şeye inanılan çağ izler. Şüphe ve kuşku, alın kırışıklıklarından başka bir şey değillerdir aslında. İlk gençlik tanımaz kırışıklıkları. Otello'yu perişan eden şey, Candide'e vızgelir. Cosette'den şüphe

etmek! Buna gelinceye kadar, Marius'ün çok daha kolayca işleyebileceği binlerce cinayet vardı.

Acı çeken herkesin yaptığı gibi, sokaklarda gelişigüzel yürümeye koyuldu. Sonradan hatırlayabileceği hiçbir

şey düşünmüyordu. Courfeyrac'm evine geldiğinde saat sabahın ikisiydi. Soyunmadan attı kendini yatağın

üzerine. Düşünceleri beyinde uyandırıp öldüren o ağır ve pis uykuya daldığında güneş doğmuştu. Uyandıği vakit, Courfeyrac, Enjol-ras, Feuilly ve Combeferre'i odada, ayakta gördü. Şapkalarını giymiş, çıkmaya hazırlanmaktaydılar; çok telaşlı bir halleri vardı.

Courfeyrac:

"General Lamarque'in cenazesine geliyor musun?" diye sordu ona.

Marius'e, Courfeyrac Çince konuşuyormuş gibi geldi.

-352-

Onlardan hemen sonra o da çıktı. 3 Şubat serüveni sırasında Javert'in kendisine emanet ettiği tabancaları

da cebine yerleştirmişti. Doluydu silahlar. Kafasında hangi karanlık düşünceyle onları yanına aldığı söylemek zordu.

Bütün gün boyunca gelişigüzel dolandı durdu. Bazen yağmur yağıyor, ama o bunun farkına bile varmıyordu.

Bir metelik verip, fırından bir baston ekmek aldı, cebine koydu ekmeği ve unuttu. Hiç bilincinde olmaksızın

Seine'de banyo yapmış gibiydi. Öyle anlar vardır ki, kafamızın altında bir cehennem ateşi kaynıyormuş gibi

gelir bize. İşte o anlardan birini yaşıyordu Marius. Hiçbir beklentisi yoktu artık ve hiçbir korkusu yoktu.

Hummalı bir sabırsızlık içinde akşamı beklemekteydi. Bir tek berrak düşünce kımıldıyordu kafasında; saat

dokuzda Cosette'i görecekti. Bu son mutluluk, bütün geleceğiydi şimdi. Sonrası karanlıktı. Arada bir, çok

ıssız caddelerde yürürken acayip gürültüler işitir gibi oluyordu Paris'te. Hayallerinden başını çıkarıp soruyordu kendi kendine; dövüş mü başladı yoksa?

Gece karanlığı basarken, saat tam dokuzda Cosette'e söz verdiği gibi Plumet Soka-ğ'ı' ndaydı.

Parmaklığa

yaklaşınca her şeyi unuttu; kırk sekiz saattir görmemişti Cosette'i ve şimdi yeniden görecekti! Bütün düşünceler silindi birdenbire, bir tek eşsiz ve derin bir sevinç kaldı içinde. Yaşarken, insana koca bir yüzyıl

yaşıyormuş gibi gelen bu dakikaların yüce ve hayranlık uyandıncı yanlann-

-353-

dan biri de, yüreğe kelimenin tam anlamıyla dolup, taşmalarıdır.

Parmaklığı açıp bahçeye daldı Marius. Cosette, her vakit onu beklediği yerde değildi. Otları aşmış, kapının yanındaki girintiye yöneldi. "Beni orada bekliyordur herhalde," diyordu içinden. Cosette orada da yoktu.

Başını yukarı kaldırınca, evin bütün pencere kanatlarının kapalı olduğunu gördü. Bahçeyi dolandı, ıssızdı. Eve döndü yeniden ve aşktan deli gibi, acıdan ve kuşkudan panik içinde, evine gereğinden fazla geç dönen bir ev sahibi gibi kanatlara vurdu. Bir daha, bir daha vurdu. Pencerenin açılıp, babanın öfkeli bir yüzle;

ne

istiyorsunuz, diye sorması halinde düşeceği rezilliği göze almıştı çoktan; bu rezillik, sezinlediği felaketin yanında hiç kalıyordu. Pencereye vuruşu da bir sonuç vermeyince, Cosette'i çağırmaktan başka çare bulamadı Marius. Sesini hafifçe yükseltip:

"Cosette!" diye seslendi.

Cevap yoktu. Emreden bir tonla bağındı bu sefer:

"Cosette!"

Haykırarak tekrarladı:

"Cosette! Cosette!"

Cevap gelmiyordu, hayır. Her şey bitmişti. Ne bahçede ne de evde hiç kimse yoktu.

Umutsuz bakışlarını karşısındaki uğursuz eve dikmişti Marius. Bir mezar kadar karanlık, sessiz ve boştu bu

ev. Cosette'in yanında unutulmaz saatler geçirmiş olduğu taş sıraya baktı. Kapı merdiveninin basa-

-354-

maklarından birine oturdu. Birden, sınırsız bir tatlılık ve bir o kadar sınırsız bir kararlılıkla doldu yüreği.

Aşkını

kutladı. Ve Cosette artık gitmiş olduğuna göre, ölmekten başka çaresi kalmadığını söyledi kendi kendine. Birden sokaktan gelen bir ses işitti. Ağaçların arasından yükselmişti ses ve bağıırıyordu:

"Mösyö Marius!"

Doğruldu Marius:

"Ne var? Ne oluyor?" diye sordu. ,

"Orada mısınız Mösyö Marius?"

"Buradayım, evet!"

Şöyle devam etti ses:

"Dostlarınız Chanvrerie Sokağı barikatında sizi bekliyorlar."

Tanımadığı bir ses değildi bu. Eponine'in kaim ve boğuk sesini andırıyordu. Parmaklığa koştu Marius, gevşek çubuğu kaldırıp, başını geçirdi aralıktan ve baktı. Ona bir delikanlı gibi görünen birisi koşarak karanlığın içine gömüldü.

3. Mösyö Mabeuf

Jean Valjean'm kesesi, Mösyö Mabeuf ün işine yaramadı. Mösyö Mabeuf, o çocuksu ve tapınılası sadeliği içinde kabul etmemişti gökten düşen bu armağanı; bir yıldızın, altın paralarla ölçülebileceğini akli almıyordu.

Gökten düşen şeyin, aslında Gavroche'tan geldiğini tahmin edememişti. Mahallenin polis komiserine götürmüştü keseyi ve kese, ka-

-355-

yıp eşyalar arasına alındı. Gerçekten de kaybedilmişti kese; nitekim hiç kimse o keseyi talep etmeye gelmedi. Dolayısıyla da Mösyö Mabeuf e hiçbir yaran dokunmadı.

Kaldı ki, düşüşe devam etmişti Mösyö Mabeuf.

Botanik bahçesinde çivit üzerine giriştiği deneyler, kendi Austerlitz Bahçesi'ndeki deneylerinden daha verimli

olmamıştı. Geçen yıl kâhya kadının aylıklarını yatırmıştı bu işe; bu yıl da gördüğümüz gibi üç aylık kiralalarını

yatırmaktaydı. Emniyet sandığı, on üç aylık süre dolunca, Fiore'unun bakır kalıplarını satmıştı hemen. Kimbilir hangi kazancı bir tencere yapmıştı şimdi o güzelim bakırları! Ardından, elindeki takımların eksiklerini

tamamlayacak durumda olmadığından, bazı takımları eski kitaplar alıp satan bir tüccara adeta bedavaya satmıştı. Bütün hayatını adamış olduğu eserden hemen hiçbir şey kalmamıştı elinde. Bu kitapların parasını

yemeye koyulmuştu. Bu kısıtlı kaynağın kurumakta olduğunu görünce, bahçesini de işlememeye başladı.

Zaman zaman yediği iki yumurta ile bir parça sığır etinden vazgeçeli bir hayli oluyordu. Ekmek ve birkaç patatesle kapatıyordu akşam yemeğini. Son mobilyalarını da satmıştı; yatak, yorgan, giysi ve örtülerinin çiftlerini de. Ardından botanik ve estamp koleksiyonları da gitmişti. Ama en değerli kitaplarını elden çıkarmamıştı. Bunlar arasında gerçekten pek ender bulunan parçalar vardı: 1560 baskısı *Les Quadrains historiques de la Bible*; Pierre

-356-

de Besse'in *La Concordance des Bibles*'i; Jean de la Haye'in Navarra Kraliçesi'ne ithafli *Les Marguerites de*

la Marguerite'i; Villiers-Hotman'm *De la Charge et dignite de Vam-bassadeur* kitabı; 1644 baskısı bir *Florilegi-um rabbinicum venetiis*, in *oedibus Manutia-nis* şeklindeki görkemli yazıtı taşıyan 1567 baskısı bir

Tibulle ve nihayet eşsiz bir *Dioge-ne Laerce*; 1644'te Lyon'da basılmış olan bu yapıt, Vatikan'daki on üçüncü

yüzyıldan kalma 411 sayılı el yazmasının ünlü varyantlarını, Henri Estienne'in daima başvurduğu 393 ve 394

sayılı iki Venedik el yazmasını ve ancak Napoli kitaplığının ünlü on ikinci yüzyıl el yazmasında bulunan *Dorik*

diyalektle kaleme alınmış bütün parçalan da içermekteydi.

Mösyö Mabeuf odasında ateş yakmıyor, mum yakmamak için de erkenden yatıyordu. Komşusu da kalmamış gibiydi artık; evden çıktığı zaman, komşulan görmezlikten geliyordu onu; o da bunun farkındaydı.

Bir çocuğun sefaleti bir anneyi ilgilendirir, bir delikanlının sefaleti de bir genç kızı, ama bir yaşlının sefaleti hiç

kimseyi ilgilendirmez. Yok-sulluklann en buz gibi soğuşudur bu.

Bununla birlikte Mabeuf Baba, o çocuksu saflığını henüz tamamıyla yitirmemişti. Ki-taplanna baktığı vakit

gözleri ışıldıyor; hele bakışlarını o biricik Diognene Laerce nüshasına çevirdiğinde büyük bir mutluluk duyarak gülümsüyordu. Camlı kitap dolabı, en gerekli eşyalar dışında, kıyıp da satamadığı tek mobilyaydı.

-357-

Bir gün Plutarque Ana: "Akşama yiyecek almaya param yok," dedi ona.

Akşam yemeğinden- amacı, bir ekmekle, dört beş patatesti.

"Veresiye alsak?" diyecek oldu Mösyö Ma-beuf.

"Biliyorsunuz ki vermiyorlar artık." Kitap dolabını açtı Mösyö Mabeuf, kitaplarını birbiri ardı sıra seyretti uzun

uzun. Çocuklarından birini ölüme terk etmek zorunda bırakılan bir baba gibiydi. Sonra içlerinden birini hızla

çekip, koltuğunun altına yerleştirdi ve çıktı. İki saat geçmeden döndüğünde koltuğunun altı boştu. Otuz metelik koydu masanın üzerine.

"Bununla akşam yemeğini halledersiniz," dedi.

O andan itibaren Plutarque Ana, ihtiyarın saf çocuk yüzüne karanlık bir perdenin indiğini fark etti. Bu perde

bir daha hiç kalkmayacaktı artık.

Ertesi gün, daha ertesi gün ve ondan sonra her gün yeniden başlamak gerekti kitap satma işine. Mösyö Mabeuf, koltuğunda bir kitapla çıkıyor, avucunda biraz parayla dönüyordu. İş gördüğü bütün sahaflar, onun

satmak zorunda kaldığını fark ettikleri için, daha önce yirmi franga kendilerinden satın aldığı kitapları şimdi

yirmi meteliğe geri alıyorlardı. Böylece bütün kitaplık erimekteydi cilt cilt. Zaman zaman, "Ne de olsa artık

seksen yaşındayım," diyordu kendi kendine. Kitapları tükenmeden önce ömrünün tükenece-

-358-

ğine dair bir son umut besler gibiydi. Ama kederi de her gün artıyordu. Gene de bir sevinçli gün yaşadı

bu

arada; bir sabah bir Robert Estienne'le çıktı koltuğunda, kitabı Malaqua-is rıhtımında otuz beş meteliğe sattı

ve Gres Sokağı'nda kırk meteliğe aldığı bir Aide'yle döndü eve, Plutarque Ana'ya:

"Beş metelik borçluyum," dedi sevinç içinde.

O gün akşam yemeği de yemedi.

Bahçıvanlar Derneği'ne üyeydi Mabeuf Baba. İçinde yüzdüğü sefaleti öğrenmiş olan dernek başkanı ziyarete geldi kendisini ve durumu Tarım ve Ticaret Bakanı'na bildireceğini vaat etti. Vaadini de yerin&-getirdi hemen.

"Nasıl olur!" diye bağırmişti bakan. "Yaşlı bir bilgin! Bir botanik bilgin! Hiç kimseye zararı dokunmayan bir

adam üstelik. Ona mutlaka bir şeyler yapmak gerek!"

Ertesi gün Mösyö Mabeuf, bakan tarafından akşam yemeğine davet edildi. Davetiyeyi sevinçten eli ayağı titreyerek göstermişti Plutarque Ana'ya:

"Kurtulduk artık!"

Davet günü bakanın evine gittiğinde, buruş buruş kravatının, eski giysisinin ve cilalı eski ayakkabılarının kapıcıları şaşırtdığını görmeden edemedi. Hiç kimse konuşmadı onunla. Bakan bile. Gecenin onuna doğru -

o

hep kendisine bir söz yöneltilmesini beklemekteydi- bakanın bir türlü yanma yaklaşı-mayan dekolte giyimli

güzel karısının kendisini işaret ederek:

-359-

"Kim bu yaşlı adam?" diye sorduğunu işitti sadece.

Evine yaya döndü. Vakit gece yansıydı ve yağmur yağıyordu bardaktan boşanırcasına. Davete arabayla gitmek için o sabah bir Elzevir satmıştı.

Her akşam yatmadan önce Diogene Laer-ce'inden birkaç sayfa okuma alışkanlığını edinmişti şimdi.

Elindeki

metnin özelliklerinin keyfini çıkarmaya yetecek kadar eski Yunanca biliyordu. Çıkaracağı bir başka keyif de

yoktu artık. Böylece birkaç hafta geçti. Sonra Plutarque Ana hastalandı birden. Şu dünyada ekmek parası

bulamamaktan daha hazin bir şey varsa, o da hastasına ilaç parası bulamamak olsa gerektir! Bir akşam hayli pahalı bir ilaç yazdı doktor. Ayrıca hastalık da vahimleşmekte ve bir bakıcı gerekmektedir.

Kitaplığını

açtı Mösyö Mabeuf, hiçbir şey göremedi. Son cilt de o sabah yolcu olmuştu. Kala kala bir tek Diogene Laerce kalmıştı elinde.

O bir eşi daha bulunmayan nüshayı koltuğunun altına alıp çıktı Mösyö Mabeuf. Günlerden 4 Haziran 1832'ydi. Saint-Jacques Kapısı'ndaki sahafa gitti ve cebinde yüz frankla döndü geriye. Paralan yaşlı hizmetçinin masasının üzerine bıraktı ve hiçbir şey söylemeden odasına yöneldi.

Ertesi gün gündeğümüyle birlikte bahçesindeki yıkık sınır taşının üzerine oturmuştu. Çitten başlanı uzatıp

bakanlar, öğle vaktine kadar hiç hareketsiz öylece kaldığını gördüler; başı önüne eğikti hep, bulanık bakışları

-360-

karmakamışık olmuş tarhlara dikiliydi. Zaman zaman yağmur çiseliyor, ama ihtiyar bunu fark etmiyordu. Öğleden sonra hiç alışılmadık türden gürültüler patlak verdi Paris'te. Tüfek seslerine benzeyen sesler yükseldi. Büyük insan topluluklarının çıkardığı uğultu da işitilmekteydi.

Başını o vakit kaldırdı Mabeuf Baba. Yoldan geçen bahçivana seslendi:

"Ne var, ne oluyor?"

Küreğini sırtında taşıyan bahçivan rahat bir tavırla cevap verdi:

"Ayaklanma var."

"Ne demek ayaklanma?"

"Bal gibi ayaklanma işte. Vuruşuyorlar."

"Niye vuruşuyorlar peki?"

"O kadannı da bilmen gerekir!" dedi bahçivan sabırsızlıkla.

Mösyö Mabeuf, sordu yeniden:

"Ne tarafta bu vuruşma?"

"Cephane deposunun oralarda bir yerde."

Mabeuf Baba evine girdi, şapkasını aldı önce, sonra koltuğunun altına sıkıştırmak üzere bir kitap aradı, bulamadı; "Öyle ya!" dedi kendi kendine ve dalgın bir şekilde çıkıp gitti.

-361-

ONUNCU KİTAP

5 HAZİRAN 1832

1. Sorunun Yüzeyi

Nedir isyan-kargaşa, neden ibarettir? Hiçbir şeyden ve her şeyden. Yavaş yavaş yayılan bir elektrik dalgasından, birdenbire fıskıran bir alevden, başıboş dolaşan bir güçten, geçip giden bir rüzgârdan. Bu rüzgâr, konuşan dillere, düş gören beyinlere, acı çeken ruhlara, yanıp tutuşan tutkulara, uluyan sefaletle rastlar ve kendisiyle birlikte sürükler onları.

Nereye?

Nereye olursa. Devletin içine doğru, yasaların içine doğru, refah, zenginliğin ve küstahlığın içine doğru sürükleyip götürür.

Sivrileşen önyargılar, acılaşan coşkular, bilenen öfkeler, yoğunlaşan savaş içgüdüleri, dürtülen genç cesaretler, cömertleşen körlükler; merak, değişiklik arzusu, beklenmedik şeylere duyulan susuzluk, yeni bir

oyunun afişini okurkenkine benzer bize zevk veren ve tiyatrodaki suflörün çanını hoş karşılanan bir sedaya

çeviren duygu, bulanık kinler, hınçlar, boşa çıkan umutlar, alinyazısının kara olduğu inancı; rahatsızlıklar, ham hayaller, yüksek duvarlarla çev-

-363-

nili hırslar, bir çöküşten bir çıkış yolu ummalar ve nihayet bütün hepsinin en altındaki turba,* ateş alan o çamur: İşte ayaklanmanın temel unsurları. İşte isyanın elementleri böyledir.

En büyük, en yüce, en küçük, en aşağılık olan ne varsa, her şeyin dışında dolanıp duran ve bir fırsat kollayan aylaklar, hırsızlar, dörtyolağzı serserileri, geceleri gökyüzünün soluk bulutlarından başka damı olmayan evlerden kurulu bir çölde uyuyanlar, her gün ekmeklerini emekten değil tesadüften almayı umanlar,

sefalet ve yokluğun bilinmeyen temsilcileri, kolu çıplaklar, yalınayak, başıka-baklar. İşte bütün bunlar, isyan-

kargaşaya giren öğelerdir.

Devletin, hayatın ya da kaderin herhangi bir yanına, herhangi bir olgusuna karşı ruhunda gizli bir isyan taşıyan herkes isyan-kargaşanın kıyıcığında bulunmaktadır ve patırtı kopar kopmaz ürpermeye, kendisini kasırgayla havalanmış hissetmeye başlar.

İsyan-kargaşa, sosyal atmosferdeki belirli hava koşulları içinde birdenbire oluşan bir tür hortumdur.

Amansız

girdabi içinde yükselir, koşar, gürlür, koparır alır, yıkar, ezer, çiğner, parçalar; kökler, güçsüzlerin yanı sıra

güçlüleri de, saman çöpünün yanı sıra, ağaç gövdesini de sürükleyip götürür.

Sürükleyip götürdüğüne olduğu kadar, gelip tosladığına da; ne yazık ki ikisini de birbirlerine vurup parçalar.

• Bitki kalıntılarından oluşan ve yakıt olarak kullanılan, siyaha yakın renkte, hafif süngerimsi kömür.

-364-

Yaraladıklarına esrarengiz olağanüstü bir kudret iletir. İlk önüne çıkan olayların gücüyle doldurur, rastladığı

her şeyi bir mermi haline sokar. Bir moloztaşını gülleye dönüştürür, bir hamalı başkomutana.

Kimi sinsi politikacıların kehanetlerine kulak asacak olursanız, hükümet açısından, azıcık isyan-kargaşa daima arzu edilir. Gerçekte; isyan-kargaşa yıkamadığı hükümetleri pekiştirir, güçlendirir. Orduyu sınavı

biler, burjuvazinin dikkatini uyanık tutar, polislin gevşekliğini giderir, sosyal çerçevenin gücünü ortaya serer.

Bir jimnastik antrenmanıdır, her zaman mikrop öldürücüdür. Bir isyan-kargaşadan sonra güç ve kudret, tıpkı

bir masaj sonrasındaki bir insan gibi, daha zinde ve daha sağlıklı hisseder kendini.

İsyan-kargaşa, otuz yıl önce daha başka görüş açılarından da tasarlanıp düşünülmekteydi.

Her şeyin bir teorisi vardır; bu teori de kendini 'sağduyu' olarak ilan eder; Alceste'e karşı Philitinde; gerçek ile

sahteyi ayırt etmek üzere sunulan dolayım; küfür ve özürle karışık olduğu için kendini bilgelik sanan, ama

çoğu zaman ukalalıktan başka bir şey olmayan, biraz da ılımlı hükümet diye adlandırılan koca bir siyaset okulu buradan çıkmıştır. Soğuk ile sıcak su arasında ılık su partisidir bu. Nedenlere asla yükselmeksizin sonuçlan didik didik eden bu okul, tamamıyla yüzeyde kalan sahte derinliğiyle bir yan-bilimin tepesinde, kamusal alanlardaki çalkantılan azarlamaktadır.

-365-

Şöyle der bir okul:

"1830 olgusu, karıştırıp bozan isyan-kar-gaşalar, bu büyük olaydaki saf yanın bir kısmını alıp götürmüştür.

Temmuz Devrimi, güzel bir halk rüzgârıydı, göğü masmavi kılan bir rüzgâr. İsyân-kargaşalar, bulutları geri

getirdi; üzerinde herkesin fikir birliği halinde olduğu bu devrimi bir çekişme haline sokup yozlaştırdı. Kısa

aralıklı sarsıntılarla gerçekleşen her ilerlemede olduğu gibi, Temmuz Devrimi'nde de gizli çatlaklar meydana

gelmişti; isyan-kargaşalar, bu çatlakları görülür ve elle tutulur bir hale soktu. İnsanlar Temmuz Devrimi'nden

sonra kurtuluşu hissediyordu; isyan-kargaşaların ardındansa felaketi hissettiler.

"Her ayaklanmada dükkânlar kapanır, borsa altüst olur, ticaret durur, işler yürümez olur, art arda iflaslar

patlak verir; piyasa altüst olur, servet sahiplerini endişe kaplamıştır, devlet kredileri işlemez, sanayi şaşkınlık

içindedir, yatırımlar geriler ya da hepten durur, emeğin kapsamı ve kapasitesi düşer, ortalığı korku sarar;

bütün kentlerde tepkiler başgösterir. Bundan da uçurumlar doğar. Fransa'ya bir ayaklanmanın ilk gününün

yirmi; ikinci gününün kırk; üçüncü gününün de altmış milyon franga patladığı hesaplandı. Üç günlük bir ayaklanma yüz yirmi milyona patlıyor; yani sadece mali açıdan ortaya çıkan sonuç bile altmış savaş gemisinin battığı bir bozgun anlamına geliyor: Bu büyük bir felakete eşittir.

"Hiç şüphe yok ki, tarihsel açıdan kendi-

-366-

lerine özgü bir güzelliği oldu isyan-kargaşalar-ın. Kaldırım savaşı, çalılık savaşıdan hiç de daha az görkemli

ve daha az paletik değildir. Birinde ormanların ruhu vardır, öbüründe kentlerin kalbi. Ayaklanmalar Paris karakterinin en özgün çıkıntı ve sivriliklerini kanlı, ama görkemli bir ışıkla aydınlattı. Özveri, fedakârlık, neşe

taşan pervasızlık; yiğitliğin, zekânın bir parçası olduğunu ispatlayan öğrenciler, sarsılmak nedir bilmeyen muhafız alayı, dükkân sahipleriyle dolu açık ordugâhlar, çocuklardan oluşan kale duvarları, yoldan geçenlerin bile ölümü aşağılaması. Okullarla tümenler çarpışmaktaydı. Çarpışanlar arasında sadece yaş farkı vardı, o kadar; aynı ırktandırlar. Yirmi yaşında fikirleri, kırk yaşında aileleri uğruna hazin bir şekilde can

veren aynı kahramanlardı. İç savaşlarda daima hazin bir rol oynayan ordu, cürete temkinli davranarak cevap

veriyordu. İsyân-kargaşalar, halkın gözüpekliğini ortaya serdikleri gibi, burjuvaların cesaret eğitiminden geçmesini de sağlamışlardı.

"Bütün bunlar iyi, güzel de, akan kana değer mi? Kararan geleceği, tehlikeye giren ilerlemeyi, en iyimserleri

bile saran endişeyi, umutsuzluğa düşen namuslu liberalleri, devrimin kendi eliyle kendini yaralamasından mutluluk duyan yabancı mutlakiyetçi-leri, şimdi zafere ulaşan ve: 'Biz dememiş miydik!' naraları atan 1830

yeniliklerini akan kana ekleyin. Belki büyümüş Paris'e karşılık hiç şüphesiz küçülmüş Fransa'yı ekleyin. Burada her şeyi söylemek gerekiyor:

-367-

Gözü dönmüş hale gelen düzenin, zırdeli haldeki özgürlük karşısındaki zaferini çoğu zaman lekeleyen kırkımları ekleyin; Bütününe baktığımızda ayaklanmalar hep felaket olmuştur.

Hemen hemen halk demek olan burjuvazinin seve seve yetindiği yan bilgelik, işte böyle konuşmaktadır. Bize gelince, biz, bu gereğinden fazla geniş kapsamlı ve dolayısıyla gereğinden fazla kolay kullanımlı isyan ve kargaşa sözcüğünü kullanmıyoruz. Halk hareketi var, halk hareketi var: Ayırt etmek gerekli. Bir

isyan-karga-şanın, bir ayaklanmanın bir savaş kadar pahalıya mal olup olmadığı da bizi ilgilendirmiyor. İlk önce sorumuz, bir muharebe, çatışma neye hizmet eder sorusudur. Bu da bizi, savaş nedir sorusuna götürür. İsyân, ayaklanma bir bela, bir derd de, savaş ondan daha mı az bir musibet, bir felaket? 14 Temmuz, yüz yirmi milyona mal olursa ne çıkar yani? V. Philippe'in İspanya tahtına oturması Fransa'ya tam iki milyara patladı. 14 Temmuz da aynı paraya patlamış olsaydı, biz yine onu tercih ederdik! Kaldı ki, bu rakamları da kesinlikle kabul etmiyoruz. Boş sözcükler bunlar, hiçbir şey açıklamayan sözcükler. Biz bir isyan-kargaşayı ele alıp, kendi gerçekliği içinde inceliyoruz. Yukarıya aktardığımız teorik itirazlarda sadece sonuçlardan söz ediliyordu. Biz, nedenini arayacağız. Şimdi işleri belirginleştirelim: -368-

2. Sorunun Temeli
İsyân ve kargaşa başka şey, halk ayaklanması başka şey. İki öfkedir bunlar: Biri haksızdır, öbürü haklı. Adalet üzerine kurulu biricik rejim olan demokratik devletlerde, iktidarın bazen bir fraksiyon tarafından gasp edildiği olur; o vakit herkes ayağa kalkar ve zorunlu olan hak savunması, silah kuşanmaya kadar dayanabilir. Halkın egemenliğine ait bütün sorunlarda, bütünün fraksiyona karşı savaşı, ayaklanmadır. Fraksiyonun bütüne saldırması ise, isyan-kargaşadır. Tuileries'de kral oturuyorsa uğradığı saldırı haklı. Convention oturuyorsa uğradığı saldırı haksız olacaktır. Halkyığmlanna çevrilmiş aynı top 10 Ağustos Günü haksız, 14 Vendemiaire Günü ise haklıydı. Birbirine benzer görünen, ama öz olarak farklı iki olay. İsviçreliler yanlış, Bonapart doğruyu savunuyordu. Genel oy'un özgür ve egemen bir şekilde yapmış olduğu şey, sokak tarafından bozulup atıla-maz. Durum, uygarlık konularında da aynıdır: Yiğmlann daha dün apaçık gören içgüdü, pekâlâ yann bulanık görebilir. Aynı kudurgan öfke Terray'e karşı yasal, Turgot'ya karşı saçmalıktır.

Makine kırmalar, ambar yağmalan, ray parçalamalar, nhtım yıkımlar, halkın ilerleme karşısındaki adaletsizlikleri, öğrenciler tarafından öldürülen Ramus, taşlarla İsviçre'den kovalanan Rousseau: Bunlar hep kargaşa ve isyandır. Musa'ya karşı İsrail, Phocion'a karşı Atina, Scipion'a karşı Roma isyandır; Bastil'e karşı Paris ise halk

-369-

ayaklanmasıdır. İskender'e karşı askerler, Kristof Kolomb'a karşı gemiciler, hep aynı isyandır; haksız isyan.

Neden mi? İskender'in Asya için kılıçla yaptığını Kristof Kolomb, Amerika için pusulayla yaptı: Tıpkı Kristof

Kolomb gibi, İskender de yeni bir dünya bulmuştu. Yeni bir dünyanın uygarlığa katkıları öyle bir ışık artışlarıdır ki, buna karşı girişilen her direniş suç olur. Bazen de halk kendi kendine ihanet eder.

Örneğin, tuz

kaçakçılarının o uzun ve kanlı ayaklanmasından daha garip bir şey düşünülebilir mi? Sonuçlanacağı sırada tersine dönen bir isyan ve kargaşa tam bir halk zaferiydi, bunlar bilgisizliğin başyapıtlarıdır! Tutku ve bilgisizlik yürürken, ilerlemenin çıkardığı sesi çıkarmaz. Harekete girişin, tamam, ama büyük olan için. Bana

hangi yöne doğru gittiğinizi gösterin: Halk ayaklanması ancak ileriye doğru olur. Bunun dışında kalan her türlü hareket kötüdür; geriye doğru atılan her sert adım; isyan ve kargaşadır, gerilemek insan türüne karşı

suç işlemektir. Gerçeğin öfke krizine tutulmasıdır isyan ve kargaşanın yerinden ettiği kaldırım taşlarından

hakkın kıvılcımı fıskırır. Aynı taşlar sadece çamurlarını bırakır isyana. XVI. Louis'ye karşı Danton, halk adına

ayaklanmadır; Danton'a karşı Hebert, isyan ve kargaşadır.

Ayaklanmanın, belirli durumlarda, Lafa-yette'in dediği gibi; en kutsal görev olmasına karşılık, isyanın en korkunç suikast olması bundan ileri gelir.

Ateşin şiddet derecesi de belirli bir şekilde

-370-

farklıdır. Ayaklanma; çoğu zaman volkandır, isyan ve kargaşa ise çoğu zaman saman alevi.

İsyan, belirtmiş olduğumuz gibi, bazen de iktidarın içinde vardır. Polignac bir isyankârdır; Camille Desmoulins, hükümet etmektedir.

Halk ayaklanması, bazen de bir diriliş olur.

Her şeyin genel oyla çözüm bulması kesinlikle modern bir olgudur; bu olgudan önceki dönemi kaplayan tarih

de, baştan sona dört bin yıldan beri, halkların çalınmış hakkı ve acısıyla doludur. Dolayısıyla, tarihin her devrinin kendi açısından en mümkün protesto şeklini bulduğunu görürüz. Sezarların egemenlik döneminde ayaklanmalar yoktu, ama Jüvenalis vardı.

Sezarların egemenlik döneminde Assuan sürgünü vardı; ama Yûhklafm yazan da vardı.

Neronlar karanlık bir şekilde hüküm sürer, dolayısıyla da, karanlıklar içinde betimlenmeleri gerekir.

Sadece

yazı kalemiyle çizilecek portreleri soluk kalır bunların; kalemin açtığı yanğa, ısıncı yoğun bir nesir katmak şartı vardır.

Despotlar, düşünürlerin kendilerini geliştirmesinde enikonu rol oynamıştır. Zincire vurulmuş sözler, korku

verici olur. Bir zorba tarafından halka sükûnet empoze edildiğinde, yazar, üslubunu bir kat daha, iki kat, üç

kat daha yoğunlaştırır. Bu sessizlikten, gizemli bir doluluk çıkar; süzüle süzüle düşüncede tunçlaşan bir doluluk. Tarihte baskı, ta-

-371-

rihçide kısa ve öz anlatımı getirir. Ünlü bir tarih yazarının üslubundaki granitsel sağlamlık, aslında bir zorbadan gelen sıkıştırmanın ürünüdür.

Zorbalık, yazan, eserin çapını kısaltmaya iter; bunlar, güç artışlarıdır. Cümle kısılırken, vurgusu çoğalır ve

belirginleşir. Tacitus böyle düşünür ve yazar.

Gönlü yüce bir yazarın adalet ve gerçekle yoğunlaşan dürüstlüğü, darbesini yönelttiği kimseyi yıldırım çarpmışa çevirir.

Bu vesileyle şunu da söyleyelim ki Tacitus, Sezar'la aynı dönemde yaşamamıştır. Karşılaşmaları, yüzyılların

mizanseninde, giriş ve çıkışları düzenleyen tarafından adeta istenmemiştir. İkisi de büyük adamdır:

Sezar

da, Tacitus da. Tanrı, birbirine tokuşturma-makla, bu iki büyüklüğün ikisini de esirgemiş gibidir. Sezar'ı bıçaklayan hak güdücü-sü, gereğinden fazla vurup, adaletsizlik yapma durumuna düşebilirdi. Tanrı bunu istemez. Afrika ve İspanya'daki büyük savaşlar, Kilikya korsanlarının yok edilmesi, Galya ve Germanya'ya

uygarlığın götürülüp yerleştirilmesi... Rubicon'u bunca şerefli iş, pekâlâ affettiriyordu. Burada ilahi adaletin bir

zera-fet gösterisi var adeta: Müthiş tarihçiyi, büyük bir gaspın üzerine salmaya gönlü razı olmuyor; onu Tacitus'un elinden kurtarıyor; dehaya; hafifletici nedenler maddesini uyguluyor.

Despotizm, hiç şüphe yok ki, dâhi despot döneminde de despotluk olarak kalır. Kokuşmuşluk ve ahlak bozukluğu ünlü tiranların

-372-

saltanat dönemlerinde de vardır. Ama ahlak çöküntüsü, alçak zorbaların saltanat döneminde bir kat daha

ilginçleşir. Böyle dönemlerde utancı hiçbir şey gölgeleyemez ve -Tacitus olsun, Juvenalis olsun- ibret sunucular, bu tartışma götürmez alçaklığı insanlığın gözleri önünde çok daha yarar sağlayıcı bir şekilde tokatlayabilirler.

Roma, Vitellius döneminde, Sylla dönemindekinden çok daha pis kokar. Claudius ve Domitianus dönemlerinde, tiranların çirkinliğine tıpatıp denk düşen eğri büğrü bir alçaklık vardır. Kölelerin iğrençliği,

despotun dolaysız ürünüdür. Efendiyi yansıtan bu kokuşmuş vicdanlardan daima bîr"çirkef kokusu yükselir.

Caracalla saltanatında bu böyledir, Commodius saltanatında da böyledir. Oysa Sezar döneminde Roma senatosundan, sadece ve sadece, kartal yuvalarına özgü bir kuş pisliğinin kokusu çıkar.

İşte bundan ötürüdür ki, Tacitus ve Juve-nalisler görünürde geç gelmektedir: Korobaşı, sahneye perde kapanınca çıkar.

Ama Juvenalis ve Tacitus demek, tıpkı Tevrat çağında Asya ve Ortaçağ'da Dante gibi, insan demektir. Oysa

isyan ve ayaklanma kitledir; bazen haklı, bazen haksız olan kitle.

İsyan, en olumlu halinde bile maddesel bir oğudan çıkar; ayaklanma ise daima manevi bir oğudur. İsyan, Masaniello'dur; ayaklanma, Spartacus. Ayaklanma, zihinle ilişkilidir; isyan-kargaşa, mideyle. Sinirlerin

Gas

ter; ama Gaster, hiç şüphesiz ki, her za-

-373-

man haksız değildir. Açlık sorunlarında Bu-zançais'nin, isyan-kargaşanın gerçek, acılı ve haklı bir çıkış noktası vardır; ama isyan ve kargaşa olarak kalır yine de. Niçin mi? Temelde ve özde haklı olup da biçimde

haksız düştüğü için. Haklıyken amansız, güçlü olduğu halde hiddetli davranmış ve gelişigüzel vurmuştur; kör

bir fil gibi yürümüştür, yolunun üzerine çıkan ne varsa ezip geçerek; ardında ihtiyar, kadın ve çocuk ölüleri

bırakmıştır; nedenini bile bilmeksizin, hiç zararsız ve masum insanların kanını dökmüştür. Halkı beslemek iyi

bir amaçtır. Ama bu amaca ulaşmak için, aynı halkı kırımdan geçirmek kötü bir yoldur.

Bütün silahlı protestolar, en haklı ve en yasaları, 10 Ağustos ve 14 Temmuz bile, hep aynı şaşkınlık ve karışıklıkla başlar. Halk sıyrılıp ortaya çıkıncaya kadar ortada gürültü ve köpük vardır. Başlangıçta ayaklanma, isyan-kargaşadır; ırmak nasıl başlangıçta şelale ise. Ve ırmak genellikle, devrim denilen okyanusa ulaşır. Ama bazen de bu ayaklanma; adalet, bilgelik, akıl, mantık, halk gibi, vicdan ve bilinç ufuklarını çevreleyen en yüce dağlardan inip gelmiş ve idealin en an karlarından yo-ğurulmuş olan bu aynı ayaklanma, kayadan kayaya süren uzun bir düşüşten sonra, zafere doğru ilerleyişinde gökyüzünü saydamlığında yansıtıp yüzlerce kolla büyüyüp genişledikten sonra... Bir burjuva yangında birdenbire kaybolup gidivermiş, tıpkı Ren'in bir bataklıkta kaybolması gibi.

Bütün bunlar geçmişte kalmış şeyler. Ge-

-374-

lecek ise bambaşka. Genel oy'un hayranlığa değer yanı, isyan-kargaşayı daha ilerisi için de çözüp dağıtması; ayaklanmanın da, ona önceden oy hakkını tanıyarak, silahını elinden almasıdır. Savaşların, sokak savaşlarının olduğu kadar sınırsız savaşlarının da, ortadan kalkması: Kaçınılmaz, önüne geçilmez ilerleme işte budur. Bugün ne olursa olsun, başş Yann'dır.

Kaldı ki ayaklanmanın hangi açıdan is-yan-kargaşadan farklı olduğunu burjuva dediğimiz kimse pek bilmez:

Onun bu tür nüanslara akli ermez. Burjuvanın gözünde hepsi birdir: Ara bozucudur, bozgunculuktur, adıyla

ve sanıyla hepsi isyandır. Köpeğin efendisine isyanıdır, ısırma denemesidir; bu kudurganlığı da mutlaka cezalandırmak gerekir. Ne var ki burjuva bu sakat düşüncede direnedursun, birdenbire yan karanlıkta köpek

başının yerini bir aslan başı alı-verir.

İşte o vakit burjuva: "Yaşasın halk!" diye haykırır.

Bu açıklamayı yaptıktan sonra artık sorabiliriz: Acaba Haziran 1832 hareketi tarih için nedir? İsyan-kargaşa

mıdır, yoksa bir ayaklanma mı?

Ayaklanmadır.

Ürkünç bir olayın anlatımı sırasında bazen isyan sözcüğünü kullanabiliriz; ama bu daima yüzeydeki olgular

nitelemek içindir ve daima isyan ve kargaşa demek olan biçim ile ayaklanma demek olan öz arasındaki

farkı

gözeterek yaparız bunu.

-375-

Bu 1832,* hareketi, gerek aniden patlamasında, gerekse hazin hastalısında öylesine bir yücelik içermekteydi

ki, hareketi sıradan bir isyan ve kargaşa olarak görenler bile ondan saygı duyarak söz ediyorlardı.

Onların

gözünde bu, 1830'un bir kalıntısı gibiydi. Heyecana kapılan hayali güçler bir günde yatışmaz, diyordu.

Napoleon, Mısır dönüşünde Direktör'ü devirince, 1789 Devriminin ürünü anayasanın yerine yeni bir anayasa

hazırlattı. 1802'de Napoleon ömür boyu Konsül, 1804'te bir halkoylamasıyla İmparator ilan edildi.

Toplumsal

alanda burjuvazi gelişirken, emekçilerin geleceği belir-sizleşmeye yüz tutmuştu. Ordunun asıl asker kaynağı

olan köylüler, yoksulluk ve sorunlarla boğuşuyordu. Napoleon'un işgalinden endişelenen İngiltere, Kara Av-

rupası'nda Prusya ve Avusturya ile koalisyon kurdu. Trafalgar'da İngilizlere yenilen Napoleon, İngiltere'nin

müttefiklerine saldırdı. 1810'da imparatorluk 130 Fransız "departmanına" bölünmüş, sıra Rusya'ya gelmişti.

1812'de Moskova'dan feci bir ricat başladı. Bunu, Lüt-zen, Bautren, Leipzig yenilgileri izledi. Napoleon,

1814'te tahttan indirildi. 1814-1815 arası, XVI. Lou-is'nin kardeşi (Yüz Gün) XVIII. Louis, müttefik güçlerce

tahta çıkartılan Louis, devrim öncesi politikalara dönüş yapmaya kalkınca, halkın ayaklanması üzerine Paris'ten kaçtı. Napoleon, bir kez daha şansını denedi; ancak bu kez de Belçika'ya yenildi. Fransa bir

kez

daha işgal edildi. Napoleon, Aziz Helena Adası'na sürgün edilip, orada öldü.

1815-1824 arası iki Restorasyon Dönemi yaşandı. Üç eğilim bu döneme hakim oldu: Eski rejime (Ancien

Regime) dönmek isteyen kralcılar, meşrutiyetçiler ve liberaller. Bu üçüncü öbek içinde devrimciler ve Bonaparte-cılar yer alıyordu. 1815 Ağustosunda kralcı aşın muhafazakârlar iktidar oldular. 1820-1822

arasında devrimci bir hareket ortaya çıktıysa da, başarılı olamadı. 1824'te, XVIII. Louis ölünce, X.

Charles

adıya Artas Kontu kral oldu. Kral, liberallerin gözünde aşın muhafazakârlığın simgesiydi. Basın özgürlüğü sınırlandı, meclis dağıtıldı, oy hakkı burjuva-kapitalist sınıf lehine sınırlandı.

Paris halkı ayaklanınca, Louis Philippe kral oldu. Kral Louis Philippe 1830'da ant içti. Yeniden liberalleşmeye

gidildi, oy verme hakkına getirilen sınırlandırmalar **kal-dındı**. Burjuva kökenli krallık rejiminin karşısında üç-

-376-

Parislilerin belleğinde, isyan ve kargaşalar çağı diye yer etmiş olan çağdaş tarihin bu pa-tetik bunalımı, hiç

şüphesiz yüzyılımızın fırtınalı anlarından biridir. Hikâyeye dönmeden önce bir çift söz daha:

Şimdi anlatılacak olaylar, vakit ve yer darlığı dolayısıyla tarihçinin bazen ihmal ettiği bu dramatik ve canlı

gerçekliğe aittir. Ama bu konuda ısrarlıyız, hayat buradadır, atan nabız buradadır, soluyan insan buradadır.

Küçük ayrıntılar -sınırsız, daha önce de söyledik bunu-, büyük olayların dalı, yaprağı gibidir bir tür ve tarihin

uzak kıyılarında gözden silinir giderler. İsyân-kargaşalar Çağı denilen bu tür, ayrıntılar açısından alabildiğine

zengindir. İlk soruşturmalar, tarihdışı birtakım nedenlerden ötürü, bütünüyle henüz açıklanmamış olduğu

gibi, derinlemesine incelenmiş de değildir. Dolayısıyla da biz burada, bilinen ve yayınlanmış olan özelliklerin

yanı sıra, kimilerinin unutulması, kimilerinin de ölmesi sonucunda hiç bilinmemiş olarak kalan şeyleri de gün ışığına çıkaracağız. Bu dev boyutlu sahnelerde rol almış olan aktörlerin çoğu, bugün artık ortada yoklar. Zaten daha olayın ertesinde susmaya başlamışlardı. Ama bizim anlatacağımız, yaşamış olanların anlattıklarıdır. Bazı adlan değiştireceğiz (çünkü tarih, ihbar etmez, anlatır), ama gerçeklerden söz lü bir muhalefet vardı: Meşrutiyetçiler, Bonapartecılar ve cumhuriyetçiler. Rejim yandaşları, "hareket partisi"

ve "direniş partisi" olarak ikiye bölündü. Ancak ayaklanma ve huzursuzluklar bastınlamadı. (Lyon ipek fabrikası işçileri ayaklanması; 1832. Paris Saint Merry Mahallesi ayaklanması; 1834). (Ç.N)

-377-

edeceğiz. Yazdığımız kitabın çerçevesi içinde, 5 ve 6 Haziran 1832 günlerinin sadece bir yanını (ama hiç şüphesiz en az bilinen yanını) göstereceğiz. Ama bu işi öyle bir tarzda yapacağız ki, okur, kaldıracığımız siyah örtünün altında, bu korkunç kamu serüveninin gerçek yüzünü rahatça görebilecektir.

3. Bir Cenaze Töreni: Yeniden Doğuş Fırsatı

1832 baharında Paris, bütün zihinlerin üç aydır kolera ile dolu olmasına ve insanları çoktan saran heyecanın

yerini geçici bir kaygıya bırakmış olmasına rağmen, bir şamataya hazırды. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, büyük kentler topa benzer: Doluy-salar, ateş almaları için küçücük bir kıvılcımın düşmesi yeterlidir. İşte bu kıvılcım, 1832 Haziranı'nda, General Lamarque'nin ölümü oldu.

Lamarque, ünlü olduğu kadar da etkili bir adamdı. Art arda İmparatorluk döneminde ve Restorasyon'da, her

iki çağ için de gerekli ve kaçınılmaz olan iki kahramanlığa -birincisinde savaş alanlarındaki kahramanlığına,

ikinci dönemde de Millet Meclisi kürsüsü kahramanlığına- ermişti. Davranışları kadar konuşmaları da yiğitçe

ve güzeldi: Konuşmalarında bir kıvılcımın vurucu etkisi duyulurdu. Askerlikte, yerini aldığı General Foy gibi

komutanlık şerefini yücelttikten sonra, şimdi de özgürlüğü yüceltmekteydi. Meclis'te aşın solla sol arasında

oturuyordu. Geleceğin imkan-

-378-

lar getireceğini kabul ettiği için halk tarafından, imparatora iyi hizmet etmiş olduğu için de kitlelerce sevilmekteydi. Tıpkı Kont Gerard ve Kont Drouet gibi, o da Napoleon'un gönlündeki mareşallerden biriydi.

1815 antlaşmalarını doğrudan doğruya kendi şahsına yapılmış bir hakaret gibi görmekte, derin üzüntüsünü

her fırsatta dile getirmekteydi. Wellington'dan nefret ettiğini açıkça söylemesi, halkın ayrıca hoşuna gidiyordu. On yedi yıldan beri, ara olaylara ancak gereği kadar ilgi duyarak, görkemli bir şekilde hep İngilizlere yenildikleri Waterloo'nun hüznünü içinde saklamıştı. Can çekiştiği son bir saat boyunca, 'Yüz-Gün'

subaylarının kendisine armağan etmiş olduğu bir kılıcı göğsüne sımsıkı bastırarak kalmıştı. Napoleon, ordu

diyerek ölmüştü, Lamarque da vatan diyerek can verdi.

Beklenen ölümünü halk bir kayıp olarak, hükümetse bir fırsat olarak ürküntü içinde beklemekteydiler. Bu bir

yas oldu. Acı olan her şey gibi, yas da isyana dönüşebilir. Nitekim öyle oldu.

Lamarque'm defin günü olarak 5 Haziran kararlaştırılmıştı. Cenaze alayının geçeceği Saint-Antoine Mahallesi, daha 4 Haziran gününden itibaren korkunç bir görünüme büründü. 5 Haziran sabahı ise bu görünüş büsbütün arttı. Gürültülü bir sokaklar ağı oluşturan koca mahalle çeşitli söylentilerle çalkalanmaktaydı. Herkes elinden geldiğince silahlanmıştı. Marangozlar 'kapılan kırmak için' tezgah mengenelerini yanlarına almıştı. Ara-

-379-

larından birisi de bir çengeli, kancasını kırdıktan sonra demiri bileyleyip iyice sivrilterek hançer şekline sokmuştu. 'Saldın' nöbetine tutulmuş olan bir başkası, üç gündür elbisesiyle yatmaktaydı. Lombier adlı dülgere, yolda rastladığı bir arkadaşı soruyordu: "Nereye gidiyorsun?" "Baksana, silahım yok." "Peki ne olmuş?"

"Pergelimi almaya şantiyeye gidiyorum." "Ne yapacaksın pergeli?" "Bilmem," diyordu Lombier. Jacqueline adında işgüzar bir adam, rast-gele oradan geçmekte olan işçilere yaklaşmış aralıktan birine gelişigüzel: "Sen de gel!" diyordu. Bir bardak şarap ısmarladıktan sonra soruyordu:

"İşin var mı?" "Hayır."

"Montreuil Kapısı ile Charonne Kapısı arasından Filspierre'in oraya git, sana iş verirler."

Filspierre'in orada fişek ve silah dağıtıyorlardı.

Bazı tanınmış şefler, postacılık yapmaktaydılar, yani kendi adamlarını toplayabilmek için oradan oraya koşup

duruyorlardı. Tröne Kapısı yakınlarındaki Barthelemy'nin meyhanesiyle Petit-Chapeau'daki Capel'in meyhanesindeki müşteriler ciddi bir tavırla birbirlerine yalışıyorlardı. Aralarında sürekli şöyle konuşmalar

geçiyordu: 'Tabanca nerede?'

-380-

I

"Önlüğümün altında. Ya seninki?"

"Gömleğimin altında."

Traverslere Sokağı'nda Roland'ın atölyesinin ve Maison-Brûlée'nin avlusunda demirci Barnier'in atölyesinin

önünde toplanan in-sanların fısıldaştıkları görülmekteydi. Mavot adındaki bir işçi, içlerinde en ateşlisi olarak

hemen göze çarpıyordu. Bu işçi, hiçbir atölyede bir haftadan fazla kalmamasıyla ün salmıştı: Patronları, "her

Allah'ın günü onunla kavga etmek gerektiği için" ondan yaka silki-yorlardı. Ve Mavot, ertesi günü, Menilmon-

tant Sokağı'ndaki barikatta öldürülecekti. Yine aynı mücadelede can veren Pretot, Ma-vot'ya yardım ediyordu -ve: "Amacın nedir?" sorusuna hep aynı cevabı veriyordu:

"Ayaklanma."

Bercy Sokağı'nın köşesinde toplanmış olan işçiler, Saint-Marceau Mahallesi'nin devrim temsilcisi olan Lemarin adında birini bekliyorlardı. Parolalar neredeyse artık açıktan açığa söylenmekteydi.

5 Haziran günü, yağmurla güneşin iç içe geçtiği bir havada, General Lamarque'in, alınan önlemlerle biraz daha büyüyen cenaze alayı, Paris'i askeri törenle katetti. Davulları yas tülleleriyle kaplı, silahları başaşağı, iki

taburla kılıçları yanda on bin kişilik muhafız birliği ve muhafız kıtasının topçu bataryaları iki sıra halinde tabutun yanı sıra ilerliyordu. Cenaze arabasını gençler çekmekteydi. Hemen arkadan, ellerinde defne dallarıyla, savaş gazisi subaylar geliyordu. Sonra da çalkantılı, garip ve muazzam bir kalabalık: Hal-

-381-

kın Dostları Derneği'ne bağlı bölge temsilcileri, Hukuk Okulu, Tıp Okulu, her ülkeden göçmenler, hepsi eşik

olarak taşınan İspanyol, İtalyan, Alman, Polonya ve Fransız bayrakları, akla gelebilecek her türlü sancak, yeşil dallar sallayan çocuklar, tam o sırada grev yapmakta olan taş işçileriyle dülgeler, kâğıt başlıklarından

tanınan basım işçileri... Bütün bunlar ikiye üçer yürümekte; hemen hemen hepsi birer sopa, bazıları da birer

kılıç taşımakta ve bunları rahatça sallamakta; bazen şamatacı bir kalabalık, bazen de düzenli bir tabur olmaktaydılar. Düzensiz, ama tek bir ruh gibi yürüyorlardı. Kimi takımlar kendilerine lider seçiyordu.

Belinin

iki yanında gizlemeye hiç gerek görmediği iki tabanca taşıyan bir adam, önünde saygıyla ikiye ayrılan

başka

birtakım adamları denetliyordu. Yan sokaklarda, dallarda, ağaçlarda, balkonlarda, pencerelerde kadın, erkek, çocuk başlan ka-nncalar gibi kaynaşmaktaydı. Gözler kaygılıydı. Silahlı bir kalabalık geçiyor, yılmış bir kalabalık bakıyordu.

Kendi açısından hükümet de durumu dikkatle gözlüyordu. Eli kılıcının kabzasında gözlemekteydi. XV. Louis

Meydanı'nda, yürümeye hazır durumda, palaska kütükleri fişek dolu, tüfek ve karabinalan sürgülü, at sırtında

ve borazancılan başta dört süvari bölüğü vardı. Quartier Latin'de ve Botanik Bahçe-si'nin yakınlarında, sokak

sokak belediye zabıtası mevzilenmişti. Bir dragon süvari Halle-aux-Vins'de, 12. hafif süvari bölümünün yansı

Greve Meydanı'nda, yansı Bastille Meyda-
-382-

nı'nda; 6. dragon* süvarileri Celestins'deydi. Louvre Sarayı'mn avlusunu baştanbaşa topçu alayı doldurmuştu. Ayrıca, kışlalarda emir bekleyen askeri birliklerin dışında Paris ya-kınlarındaki alaylarda da izinler kaldırılmıştı. Kaygı ve telaş içindeki iktidar, başkentteki yirmi dört bin askerle banliyödeki otuz bin

askeri ürkütücü kalabalığın tepesine nöbetçi dikmişti.

Cenaze alayında çeşitli söylentiler dolaşmaktaydı. Bourbon hanedanı yandaşlarının tertiplerinden söz ediliyordu. Halkın kendisini imparatorluğa seçtiği anda Tann'nm ölüme adadığı Reichstadt Dükü'nden konuşuyorlardı. Kimliği belirlenemeyen biri de, davaya kazanılan iki ustabaşının kararlaştırılan saatte bir silah fabrikasının kapılarını halka açmaya hazır beklediklerini haber veriyordu. Açık alınlarda sıkıntıyla gölgelenen bir coşkunkluk dalgalanıyordu. Alabildiğine şiddetli ama soylu heyecanların tutsağı haline gelmiş

bu kalabalığın içinde, yer yer, "Yağmalayalım!" diyen iğrenç ağızlar ve gerçek haydut yüzleri de seçilmekteydi. Bataklıkların dibini kaşıtıran ve suyun yüzüne çamur bulutları çıkararak çalkantılar da vardır. 'İyi

örgütlenmiş' polisin hiç de yabancı olmadığı bir olaydır bu.

Cenaze alayı ölünün evinden Bastille Meydanı'na kadar, için için kaynayan bir yavaşlıkla ilerledi. Ara sıra yağmur serpiştiriyor ama bu, kalabalığı etkilemiyordu. Tabutun,

* Dragon: Eskiden Batı ordularında bulunan bir asker sınıfı

-383-

alayın geçtiği yol üzerindeki Vendôme sütununun etrafında dolaştırılması, bir balkonda şapkasını çıkarmadan duran Fitz-James Dü-kü'ne atılan taşlar, bir halk bayrağından koparılıp çamurlar içine sürüklenen Galya horozu, Saint-Martin Kapısı'nda kılıçla yaralanan bir belediye zabıta memuru, yüksek sesle "Ben cumhuriyetçiyim!" diyen XII. Hafif Süvari Alayı subayı, cenazeye katılmaları yasaklandığı halde

birdenbire çıkıp gelen Poli-teknik Yüksek Okulu öğrencileri ve "Yaşasın Politeknik! Yaşasın cumhuriyet!" haykırıışları. Yolun bu parçası katedilirken meydana gelen bellibaşlı olaylar işte bunlardı. Bastille Meydanı'nda, Saint-Antoine Mahallesi'nden inen uzun ve ürkütücü meraklı kafileleri gelip alaya katıldılar ve müthiş bir kaynaşma bu büyük halk kalabalığı dalgalandırmaya başladı.

Bir adamın, bir başkasına şunları söylediği işitildi:

"Şu küçük kızıl sakallıyı görüyor musun? Ne vakit ateş edileceğini işte o bildirecek!"

Dendiğine göre aynı kızıl sakallı, daha sonra, yine aynı görevle bir başka isyan sırasında, Quenisset olayında da ortaya çıkmıştır.

Cenaze arabası Bastille Meydanı'nı geçip kanal boyunca ilerledi ve Küçük Köprü'yü aşarak Austerlitz Köprüsü'nün önündeki meydana ulaştı. Orada durdu. O anda bu kalabalık kuşbakışı seyredilebilseydi, başı

bu meydanlıkta olan, Bourdon Rıhtımı'na açılıp Bastille Meydanı'nı kaplayan kuyruğu ise

-384-

bulvar boyunca Saint-Martin Kapısı'na kadar uzayan bir kuyruklu yıldız benzediği görülürdü.

Cenaze arabasının çevresinde bir halka meydana gelmişti. Kalabalık bir anda susmuştu. Lafayette söz aldı,

Lamarque'a veda etti. Bu dokunaklı ve yüce duygularla dolu bir andı. Bütün şapkalar çıkarılmış, bütün yürekler hızla çarpmaya koyulmuştu. Tam o sırada ve birdenbire kalabalığın ortasında, karalar giyinmiş ve at

sırtında bir adam belirdi. Elinde kızıl bir bayrak tutuyordu. Kimilerine göre tuttuğu, ucuna 1789'un en ateşli

devrimcilerine özgü kızıl külah geçirilmiş bir mızraktı.

Lafayette başını çevirmişti. Excelmans kafileyi terk etti.

Bu kızıl bayrak tam bir fırtına yarattı ve yine o fırtınanın ortasında kaybolup gitti. Bourdon Bulvan'ndan

Austerlitz Köprüsü'ne kadar uzayan kocaman dalgalara benzer o uğultulardan biri halkı coşturup harekete

ge-. çirdi. İki olağanüstü çılgılık yükseldi: "Lamar-I que Pantheon'a! Lafayette Belediye Sara-yı'na!" Aynı anda işe kovulan delikanlılar, halkın alkışlan arasında cenaze arabasını Austerlitz Köprüsü'ne, bir atlı

arabaya bindirdikleri La-fayette'i de Morland Rıhtımı'na doğru çekmeye başladılar.

Lafayette'i çevreleyip alkış tutan kalabalık arasında, herkesin birbirine gösterdiği bir adam vardı: Bu adam

daha sonra yüz yaşını aşkın ölen Ludwig Snyder adında bir Alman-
-385-

di; 1776'da Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katılmış, Washington'in komutasında Tren-ton'da ve Lafayette'in komutasında da Brand-ywine'de savaşmıştı.

Bu arada ırmağın sol yakasında bekleyen belediye süvarisi harekete geçti ve gelip köprüünün yolunu kapadı.

Sağ yakada Celes-tins'den çıkan dragon süvarileri de Moriand Rıhtımı boyunca yayılmaya başlamışlardı. Lafayette'i götüren halk, rıhtımın köşesinde birdenbire onları gördü:

"Dragon süvarileri!" diye haykırdı.

Dragonlar, tabancalar eyer kuburluğunda, kılıçlar kında, karabinalar tüfeklikte, sessiz ve karanlık bir bekleyiş

havası içinde ağır ağır ilerliyordu. Lafayette'i taşıyan araba onlara kadar geldi, yol verip geçirdiler ve yeniden

saflarını anında kapadılar. O anda dragonlarla kalabalık göğüs göğüse gelmek üzereydi. Kadınlar dehşet içinde kaçırmaya başladı.

O uğursuz dakika boyunca ne olup bittiğini hiç kimse bilemez ve hiç kimse söyleyemez. Bu an, iki bulutun iç

içe geçtiği karanlık andır. Kimisinin anlattığına bakılacak olursa, Arsenal tarafından hücum borusu çalınmıştı; kimisine göre de bir çocuk, bir dragon süvarisini bıçaklamıştı. Olay, birdenbire yükselen üç el ateşle başladı. Kurşunlardan birincisi, bölük komutanı Cholet'yi; ikincisi, Contres-carpe Sokağı'nda penceresini kapatmakta olan yaşlı sağır bir kadını öldürdü. Üçüncü kurşun da subaylardan birinin apoletini

yaktı.

-386-

Bir kadın, "Bu iş çok erken başladı!" diye bağırdı.

Ve birdenbire, Morand Rıhtımı'nın ters yönünde, kışlasında bekleyen bir dragon birliğinin, dörtnala ve yalın

kılıç, Bassompierre So-kağı'yla Buordon Bulvan'ndan halkın üzerine doğru atıldığı ve önüne çıkan her şeyi

silip süpürerek ilerlediği görüldü.

Artık ok yaydan çıkmıştı!

Tam anlamıyla patlayan fırtınanın içinde taşlar yağıyor, tüfekler patlıyor, insanların bir kısmı yamaçtan

aşağı

atlayarak Seine Nehri'nin bugün doldurulmuş olan küçük kolunu geçmeye çabalıyordu. Doğal geniş bir barikatı andıran Louviers Adası'ndaki şantiyeler, yerden biter gibi ortaya çıkan binlerce savaşçıyla dolmuştu.

Kazıklar sö- külüyor, tabancalar sıkılıyor, hemen bir ba-j rikat hazırlığına giriliyordu. Geri püskürtülmüş

olan delikanlılar, cenaze arabasıyla birlikte Austerlitz Köprüsü'nü koşarak geçip, şehir muhafızlarına ateş

açtılar. Bu arada jandarmalar da yetişmiş, dragonlar süngüye sarılmıştı. Kalabalık dört bir yana dağıldı; bir

savaş uğultusu, adeta kanatlanıp uçarak Paris'in dörtbir yanını sardı. Bir haykırış yükseldi:

"Silah başına!"

Şimdi herkes koşuşmakta, çarpışmakta, kaçışmakta, direnmekteydi. Rüzgâr, ateşi nasıl yayıp sürüklerse, öfke de isyanı yayıp sü-rüklüyordu.

-387-

4. Eski Zaman Kaynaşmaları

Hiçbir şey isyan-kargaşanın ilk kaynaşması kadar olağanüstü değildir. Her şey her yerde ve aynı anda patlar. Seziliyor muydu bu patlamanın gelişi? Evet. Hazırlanmış mıydı bu patlama? Hayır. Nereden çıktı peki? Kaldırımlardan. Nereden düşüp geldi? Bulutlardan. Ayaklanma, belli bir yerde suikast niteliği taşır; başka bir yerde kendiliğinden bir girişim olur çıkar. İlk işe koyulan, bir de bakarsınız, halkın bir eğilimini yakalamış onu istediği yöne sürüklemektedir. Başlangıç müthiş bir neşenin karıştığı bir korkuyla doludur. İlk uğultular yükselir; dükkânlar kapanır, sokak satıcıları sergileriyle birlikte ortadan yok olur; sonra tek tük

tüfek sesleri gelir ve insanlar kaçmaya başlar; dipçikler evlerin kapısını tokmaklarken, avlularda hizmetçi

kızların gülüşüp şöyle dedikleri duyulur: "Yine patırtı kopacak!" Aradan henüz bir çeyrek saat bile geçmeden,

işte Paris'in yirmi ayrı noktasında ve hemen hemen aynı anda olup bitenler:

Sainte-Croix-de-la-Bretonnerie Sokağı'n-da uzun saçlı ve sakal yirmi kadar delikanlı bir meyhaneye daldılar. Bir süre sonra da ellerinde üzeri siyah yas tüVeriyle örtülü Fransız bayrağı ve başlarında biri kılıçlı,

biri tüfekli, üçüncüsü de mızraklı üç kişiyle meyhaneden çıktılar.

Nonaindieres Sokağı'nda, kılık kıyafeti yerli yerinde, göbekli, gür sesli, dazlak kafalı, geniş alınlı, siyah sakallı ve kalın burma bı-

-388-

yıklı bir burjuva, yoldan geçenlere alenen fişek dağıtmaktaydı.

Saint-Pierre-Montmartre Sokağı'nda çıplak kollu adamlar, üzerinde beyaz harflerle "ya cumhuriyet ya ölüm"

yazılı bir siyah bayrağı dolaştırmaktaydılar. Les Jeûneurs, Le Cadran, Montorgueil ve Mandar sokaklarında,

üzerinde bir numara ve yaldızlı harflerle kesim sözcüğü yazılı bayraklar sallayan topluluklar görülüyordu. Bu

bayraklardan biri kırmızı maviydi; bu iki şeridin arasında da belli belirsiz beyaz bir şerit vardı.

Saint-Martin Bulvan'nda bir silah fabrikası yağma edilmekteydi. Biri Beaubourg Sokağı'nda, biri Michelle-

Comte Şokağı'nda, biri de Temple Sokağı'nda olmak üzere üç silah dükkânı da çoktan yağma edilmişti.

Kalabalığın o binlerce eli birkaç dakika içinde, hemen hepsi iki ateşli olan iki yüz otuz tüfeği, altmış dört kılıcı

ve seksen üç tabancayı kapmış, götürüyordu. Ayrıca başkalarını silahlandırmak amacıyla birer tüfekle birer

süngü de alıyorlardı.

Greve Rihtımı'nın karşısında karabinalı delikanlılar, ateş açmak için evlere, kadımla-ın yanma

yerleşiyorlardı. Bu delikanlılardan birinin elinde, alaybozan denilen fitilli bir tüfek vardı. Kapıyı çalıp içeri

girişiyor, fişek yapmaya başlıyorlardı. Bu kadınlardan biri sonradan şunları söyledi:

"Kartuşun ne olduğunu bilmiyordum, kocam söyledi de öğrendim."

Les Vieilles-Haudriettes Sokağı'nda bir topluluk, bir antikacı dükkânının kapısını kı-

-389-

np içerdeki yatağanlarla öbür Türk silahlarını almıştı.

Ayrıca hemen her yerde, sağ yakada, sol yakada, rıhtım ve caddelerde, Quartier Latin'de ve Halles'de soluk

soluğa adamlar, işçiler, öğrenciler, çeşitli kesimlere bağlı belediye muhafızları bildiriler okumakta ve:

"Silah

altına!" diye bağırırmaktaydılar. Sokak fenerlerini deviriyorlar; arabaların altlarını çözüyor, sokak taşlarını

söküyor, evlerin kapılarını kırıyorlardı. Ağaçları sökmekte, şarap mahzenlerini araştırmakta, fıçılan yuvarlayıp taşları, molozları, eşyaları, tahtaları yıkmakta ve barikatlar kurmaktaydılar.

Burjuvalar kendilerine yardıma zorluyorlardı. Kocaları dışarda olan kadınlara evleri açtılar giriyor ve silah

namına ne bulurlarsa alıyorlardı. Sonra da kapıya, beyaz boyayla: "Silahlar teslim edilmiştir," diye yazıyorlardı. Bazıları, alınan tüfek ve kılıçlar için makbuz da veriyor ve bunları "kendi adlarıyla"

imzaladıktan

sonra kadınlara şöyle diyorlardı:

"Kocalarınız bunları yanı belediyeden alabilir!"

Sokaklarda tek başına kıstırıldıkları nöbetçi askerlerin ve dairelerine giden belediye zabıta memurlarının silahlarını da alıyorlardı. Subayların apoletlerini söküyorlardı. Cimetie-ere-Saint-Nicolas Sokağı'nda sopa ve

meçlelerle silahlı bir kalabalığın kovaladığı bir muhafız birliği subayı zor bir eve sığınmıştı ve ancak gece

karanlığında, o da kılıcı değiştirmek koşuluyla çıkıp kurtulabilmişti.

Saint-Jacques Mahallesi'nde bir alay öğ-

-390-

1

renci, otellerinden çıkıp Saint-Hyacinthe Sokağı'ndaki Progres Kahvesi'ne çıkıyor ya da Les Mathurins Sokağı'ndaki Les Sept-Bil-lards Kahvesi'ne iniyorlardı. Orada, hemen kapıların önünde, binek taşlarının üzerinde ayakta bekleyen delikanlılar silah dağıtmaktaydı. Barikat kurmak için Transnonain Sokağı'ndaki şantiyeyi yağma ediyorlardı. Sadece bir yerde direniş vardı: Saint-Avoye ve Si-mon-le-Franc sokaklarının

köşesinde oturanlar, kurulu barikatı kendi elleriyle yıkmaktaydılar. Ve isyancılar sadece bir tek yerde geri

çekiliyordu: Temple Sokağı'nda kurmaya giriştikleri barikatı, bir muhafız birliğine ateş açtıktan sonra terk

etmek zorunda kalmış ve Corderie Sokağı'ndan aşağıya doğru kaçmaya koyulmuşlardı. Birlik, barikatta kızıl

bir bayrakla bir paket fişek, üç yüz tane de tabanca mermisi ele geçirdi. Askerler bayrağı parçalar etti ve

süngülerinin ucuna takıp götürdü.

Bizim şimdi burada yavaş yavaş ve birbiri ardı sıra anlattığımız bütün ne varsa, aynı anda kentin her yerinde

ve yoğun bir uğultunun ortasında olup bitiyordu. Tıpkı tek bir gökgürültüsü boyunca çakan bir yığın şimşek

gibi.

Sadece Halles Mahallesi'nde bir saatten daha kısa bir zamanda yerden tam yirmi yedi barikat bitti. Merkezde, Jeanne'la yüz altı yoldaşının kalesi olan o ünlü 50 numaralı ev vardı. Ve, bu ev bir yanında

Saint-

Merry barikatı, öbür yanında Maubuee Sokağı barika-tıyla, üç sokağı, Les Arcis, Saint-Martin ve

-391-

Aubry-le-Boucher sokaklarını hâkimiyeti altında tutuyordu. Gönye biçimindeki iki barikattan biri Montorgueil

Sokağı'nda Grande-Truanderie'ye, öteki de Geoffroy-Langevin So-kağı'ndan Sainte-Avoye Sokağı'na kıvnlmak-taydı.

Paris'in geri kalan yirmi mahallesindeki sayısız barikatı hesaba katmıyoruz. Mara-is'de vardı, Sainte-Genevieve Dağı'nda vardı. Menilmontant Sokağı'nda vardı: Bu sonuncusunun içinde menteşelerinden koparılmış bir sokak kapısı da görülmekteydi. Bir başkası da polis müdüriyetinden hemen üç yüz adım ötede, Hötél-Dieu'deki küçük köprünün yakınında, atlan çözülp devrilmiş bir İskoç arabasından oluşmaktaydı.

Les Menetriers Sokağı'ndaki barikatta tertemiz kılıklı bir adam işçilere para dağıtıyordu. Greneta Sokağı'ndaki barikatın önünde ortaya bir atlı çıktı; barikatın komutanı sandığı savaşçıya para tomanna benzer bir kâğıt tornan verip, şöyle dedi:

"Alın bunlan, şarap, içecek gibisinden birtakım masrafları karşılar."

Boyunbağsız sanşm bir delikanlı, parolayı aktarmak için bir barikattan öbürüne seğırtiyordu. Bir başkası da

elinde kılıç, başında mavi polis külahı, nöbetçileri seçip yerleştirmektedir. Barikatların içinde kalan meyhanelerle kapıcı kulübeleri karakol haline getirilmişti. Zaten isyan, en denenmiş askeri taktik anlayışına

göre yürütülmekteydi. Hayranlık verici bir isabetle savaş için hep dar, dolambaçlı, çok köşeli ve çok dönemeçli, karga-

-392-

cık burgacık sokaklar seçilmişti. Bu arada özellikle de, bir ormandan daha karmaşık bir ağ oluşturan Halles

dolaylan tercih edilmişti. Sainte-Avoye Mahallesi'nde ayaklanmanın yönetimini, dendiğine göre, Halkın Dostlan Derneği ele almıştı. Yine dendiğine göre, Ponceau Sokağı'nda öldürülen bir adamın üzerinden Paris'in planı çıkmıştı.

Aslında, isyanın yönetimini ele almış olan o güne kadar bilinmeyen bir taşkınlıktı: Havada dolanan bir taşkınlık, bir coşkuydu. Ayaklanma, bir eliyle barikatları birdenbire kuruvermişti, öbür eliyle de garnizonun

hemen bütün karakolları yakalayıp kavrayı-vermişti. İsyancılar, daha üç saat bile dolmadan ateş alan bir

barut serpintisi gibi yayılıp, sağ yakada tersaneyi, Royale Meydanı belediyesini, bütün Marais'yi, Popincourt

silah fabrikasını, Galiote'u, Château-d'Eau'yu, Halles dolaylarındaki tüm sokakları; sol yakada ise Les Veterans kışlasını, Sainte-Pelagie'yi, Ma-ubert Meydanı'nı, Les Deux-Moulins baruthanesini ve bütün kapılan tutmuşlardı. Akşamın saat beşinde Bastille'e, Lingerie'ye, Les Blancs-Manteaux'ya hâkim durumdaydılar. Öncüleri Les Victoires Meydanı'nda ulaşmış; Banka'yı, Les Petits-Peres kışlasını ve Merkez

Postanesi'ni tehdit etmeye başlamışlardı. Paris'in üçte biri isyancıların elindeydi.

Artık her yerde büyük bir mücadeleye girişilmişti. Askerlerin silahsızlandırılmam-dan, evlere girilmesinden,

silah dükkânlan-nu öncelikle ele geçirilip yağmalanmış olmasından çıkan kesin bir sonuç vardı: Taşlarla

-393-

başlayan dövüş, şimdi tüfeklerle devam ediyordu.

Akşamın saat altısına doğru Saumon geçidi de savaş alanı olmuştu: İsyancılar geçidin bir uçundaydı, askerler öbür ucunda. Bir parmaklıktan öbürüne karşılıklı ateş ediliyordu. Bu yanardağı yakından görmeye

gitmiş olan bir gözlemci, bir hayalperest, bu kitabın yazarı, geçitte iki ateş arasında kaldı. Kurşunlardan korunmak için, dükkânların arasındaki yanm sütun çıkıntılarında başka sığımağı yoktu ve yanm saate

yakın

bir süre bu nazik durumda kaldı.

Bu arada toplan borusu çalıyordu. Askerler aceleyle giyinip silahlanmaktaydı. Belediyelerden jandarmalar

çıkıyordu, kışlalardan alaylar. Ancre Geçidi'nin tam karşısında bir davulcu eri hançerleniyordu. Bir başkası

da Le Cygne Sokağı'nda otuz kadar delikanlının saldinsına uğradı: Davulunu patlatıp, elinden kılıcını aldılar,

yani ucuz kurtuldu. Bir üçüncüsü Grenier Saint-Lazare Sokağı'nda vuruldu. Michel-le-Comte Sokağı'nda ise

birbiri ardı sıra üç subay düşüp ölmüştü. Les Lombards Sokağı'nda yaralanan birçok belediye muhafızı geri

çekilmekteydi.

Cour-Batave'in önünde bir milli muhafız birliği, üzerinde Cumhuriyet Devrimi, no: 127 yazılı bir kızıl bayrak

buldu. Acaba bu gerçekten de bir devrim miydi?

Ayaklanma, Paris'in merkezini içinden çıkılmaz, dolambaçlı, dev yapılı bir tür kale haline getirmişti.

Kaynak oradaydı, sorun da elbette orada

-394-

I

olacaktı. Gerisi sadece önemsiz birer çatışmaydı, o kadar. Karann orada verileceğini ispatlayan konu da, çarpışmanın orada henüz başlamamış olmasıydı.

Bazı alaylarda askerler kararsızdı. Bu, bunalımın ürkütücü karanlığını büsbütün artı-nyordu. Temmuz 1830'da tarafsızlığını ilan eden 53. alayın halk tarafından nasıl çılginca alkışlandığını hatırlamaktaydılar. Komuta edenler, büyük savaşlarda sınav vermiş iki korkusuz askerde; Mareşal De Lobau ile General Bugeaud, Lobau'nun emrindeydi. Bu-geaud Şehir Muhafızları'nın tüm birlikleriyle kuşatılmış taburlardan kurulu büyük devriye kollar, başlannda bir polis komiseriyle ayaklanan sokakları keşfe gitmekteydi. Kendi açılanlardan isyancılar da, inanılmaz bir cüretle dörtyol ağızlarının köşelerine nöbetçi yerleştiriyor, barikatları

dışına devriye gönderiyorlardı. Taraflar karşılıklı olarak birbirini gözetlemekteydi. Hükümet, elinde koca bir

ordu olduğu halde tereddüt ediyordu. Neredeyse gece bastıracaktı. Artık Saint-Merry Kilise-si'nin tehlike

canları çalmaya başlamıştı bile. Devrin Harbiye Bakanı olan ve Austerlitz'e katılmış olan Mareşal Souit bu

durumu derin bir kaygıyla izliyordu.

Düzenli manevralara alışmış olan ve taktikten, savaşların bu pusulasından başka hiçbir kaynak ve kılavuza sahip olmayan bu yaşlı denizciler, "halkın öfkesi" denilen muazzam dalga karşısında afallayıp kalmışlardı. Devrimlerin rüzgânına yön vermek elde değildi. Banliyöde yığılı kuvvetler, düzensiz bir şe-

-395-

kilde ve aceleyle şehre aktarılıyordu. 12. hafif piyade alayının bir taburu koşar adım Saint-Denis'den geliyordu. 14. alay Courbevoie'den yola çıkmıştı. Harbiye'nin bataryaları Carrou-sel'de mevzilenmişti. Vincennes'den büyük bir gürültüyle toplar iniyordu.

Tuileries Sarayı ıssızlaşıyordu. Louis-Phi-lip ise huzur içindeydi.

5. Paris'in Orijinalitesi

Belirttiğimiz gibi, Paris iki yıldır bir dizi ayaklanma yaşamıştı. Ayaklanan mahalleler dışında hiçbir şey, Paris'in bir isyan sırasındaki çehresi kadar şaşırtıcı bir şekilde sakin olamaz. Paris, her şeye çok çabuk alışır; buysa sonuçta bir ayaklanmadır ve Paris'in yapacak öyle çok işi vardır ki, bu kadarcık bir şey için tutup

da rahatını bozamaz. Ancak bu dev kentler sunabilir bu türden manzaraları. Ve ancak bu muazzam alanlar aynı zamanda hem iç savaşı hem de şu akıl almaz sakinliği içine banndırabilir. Genel olarak, ayaklanma başlayıp da trampet sesleri yükselince:

Dükkân sahibi, "Saint-Martin Sokağı'nda dalaşma var galiba," demekle yetinir önce.

Yada:

"Saint-Antoine Mahallesi'nde mi yoksa bu iş?" der.

Çoğu zaman da kayıtsızlıkla ekler hemen:

"Oralarda bir yerde işte!"

Ama biraz zaman geçip de yayılma ateşle-riyle takım ateşlerinin kulak patlatıcı uğursuz gürültüsü fark edilir

olunca:

-396-

"Desene azıttılar!" der aynı dükkân sahibi. "Gittikçe kızışıyor!"

Bir an sonra da isyanın yaygınlaşıp yaklaştığını sezerse, alelacele dükkânını kapatır ve hemen üniformasını

giyer: Yani canım tehlikeye atıp, malını güvence altına alır.

Bir dörtyol ağzında, bir geçitte, bir çıkmaz sokakta çarpışılmaktadır: Barikatlar alınır, verilir, yeniden geri

alınır. Kan akar, mermiler evlerin cephesini delik deşik eder, kurşunlar insanları yataklarında bulur, yollar

cesetlerle dolup taşar. Ama birkaç sokak ötede de kahvehanelerde oynanan bilardoların top sesleri duyulmaktadır.

Tiyatrolar açıktır, vodvilleri gidip rahatça seyredebilirsiniz. Meraklılar, savaş alanı haline gelmiş sokakların iki

adım ötesinde konuşup gülüşmektedirler. Faytonlar yollar tıkamakta, insanlar akşam yemeğine gitmektedir.

Bazen yemek için, vuruşulan mahallede bir lokanta seçildiği bile olur.

12 Mayıs 1839 ayaklanması sırasında Saint-Martin Sokağı'nda, üzeri Fransız bayrağının renklerini taşıyan

bir bezle örtülü ve içi meyan şerbeti dolu sürahilerle yüklü bir el arabasını zar zor sürükleyen sakat ve ufak

tefek bir ihtiyar, barikattan müfrezeye, müfrezeden barikata gidip gelerek bir hükümete bir anarşiye tam bir

tarafsızlık içinde serinletici içecek sunuyordu!

Bundan daha şaşırtıcı ne olabilirdi ki? Paris isyanlarının başka hiçbir başkentte rastlanmayacak orijinal karakteri de budur işte! Ve bunun için iki şey gereklidir: Paris'in bü-

-397-

yüklüğü ve neşesi, Voltaire ile Napoleon'un kenti. Bir arada, iç içe.

Gelgeldim bu kez, 5 Haziran 1832 ayaklanmasında bu büyük kent, ilk olarak belki kendinden de güçlü bir şey hissetti. Ve kork-tu. Her yerde, en uzak ve en "kaygısız" mahallelerde bile kapı, pencere ve

panjurların

daha gündüzden kapandığı görüldü. Cesaretliler silahlanırken ödleler gizlenmişti. Tasasız ve telaşsız işine

giden yolcu ortadan kaybolmuştu. Çoğu sokak, öğle vakti, saat sabahın dördü gibi bomboştu. Ortalığı ayağa

kaldıran ayrıntılar anlatılmakta, uğursuz haberler yayılmaktaydı: Banka'yı ele geçirmişlerdi; sadece Saint-

Merry Manastın'nda, kilisenin içinde mevzilenmiş altı yüz kişi vardı; hat hiç de emin değildi; Armand Carrel,

Mareşal Clausen gidip görmüş ve Mareşal ona: "Önce bir alay kurun," demişti; yine Lafayette hastaydı, ama

onlara yine, "Ben sizin emrinizdeyim. Oturacak bir sandalye bulabileceğim her yere de arkanızdan gelirim,"

demişti; daima uyanık durmak gerekmekteydi; geceleyin Paris'in ıssız semtlerindeki evleri basmaya hazırlananlar vardı (biraz da Paris polis müdürünün hayal gücünün ürünüydü bu); Aubry-le-Bo-ucher

Sokağı'na da bir batarya yerleştirilmişti. Lobau'yla Bugeaud anlaşmış durumdaydılar ve geceyansı ya da en

geç gün ışıırken, biri Bastille'den, ikincisi Saint-Martin Kapı-sı'ndan, üçüncüsü La Greve'den, dördüncüsü

de Les Halles'den gelmek üzere ayaklanmanın merkezine dört kol birden aynı zamanda yürüyecekti; belki

de askeri birlikler Pa-

-398-

ris'i boşaltıp Champ de Mars'a çekileceklerdi; bu sefer işin nasıl sonuçlanacağı belli değildi, ama çok ciddi

olduğu belliydi. Mareşal So-ult'un tereddütlerini gidermeye çalışanlar vardı; sanki niçin hemen saldırıya geçmiyordu; kesin olan bir şey varsa, o da mareşalin derin düşünceler içinde çırpındığıydı: İhtiyar aslan, bu

karanlığın arkasında bilinmeyen bir canavarın kokusunu almıştı, görünen oydu.

Akşam oldu ve tiyatrolar açılmadı. Devriyeler öfke içinde dolaşıyorlardı. Yollardan gelip geçen herkesin üstü

aranmakta, şüpheliler hemen tutuklanmaktaydı. Saat dokuzda sekiz yüzü aşkın insan tutuklanmış, polis müdürlüğü dolmuştu. Hele Conciergerie Ha-pishanesi'ndeki Paris Caddesi adı verilen uzun mahzene saman

denkleri doldurulmuştu; bunların üzerinde yatan tutuklu yığınlarına da Lyonlu Lagrange yiğitlikçe söylev veriyordu. Onca insanın ağırlığı altında ezilen saman demetlerinden şiddetli bir sağanak hışırtısı yükselmekteydi. Öbür hapisanelerdeki tutuklularsa avlularda, açık havada ve birbirlerinin üzerinde yığılı

yatıyorlardı.

Her yerde kaygı ve telaş vardı. Havada Paris'in hiç alışık olmadığı bir titreme dolanıyordu.

Evlerde bile barikatlar kurulmaktaydı, kadınlar ve analar endişe içindeydiler.

"Aman Tanrım! Eve hâlâ dönmedi!"

İşte sadece bu sözler işitilmekteydi.

Uzaktan uzağa birdenbire araba sesleri geliyordu. Kapıların eşiğine gizlenip gürültü-

-399-

leri, iniltileri, bağırtılan, uğultuları, boğuk ve anlaşılmaz biçimde karmakarışık yankılan dinliyor ve birbirlerine

şunlan söylüyorlardı:

"Süvariler geliyor!"

"Bunlar cephane taşıyan arabalar!"

Bu arada özellikle Saint-Merry Kilisesi'nin çanlanm duymaktaydılar. İlk top sesini bekliyorlardı.

Sokaklann

köşelerinden birtakım adamlar fırlamakta:

"Evlerinize girin!" diye haykırıp, ortadan yok olmaktaydılar.

Ve telaş içinde kapılan sürgüleyip, birbirlerine soruyorlardı:

"Peki, ne olacak bu işin sonu?"

Paris, gece ilerledikçe, isyanın o müthiş ışıltısıyla her dakika biraz daha ölümcül bir renge bürünüyordu.

-400-

ON BİRİNCİ KİTAP

ATOMUN KASIRGAYLA KARDEŞ OLUŞU

1. Gavroche'un Şiirinin

Kökenlerine Bakış; Bir Akademi

Üyesinin Şiir Üzerindeki Etkisi

Halkla askerin, tersane önünde göğüs göğüs e karşılaşmasından --doğan ayaklanmanın, tabutu izleyen kalabalık içinde önden arkaya doğru bir harekete yol açtığı anda -bütün yollar boyunca bu kalabalık, cenaze

alayının tepesine çökmüş durumdaydı- korkunç bir geri çekilme oldu. Kalabalık sarsıldı, birden sıralar

bozuldu ve herkes koşuşmaya başladı: Kimileri hücum naralan atarak, kimileri de korkudan kaçıyorlardı. Caddeleri kaplayan o koca ırmak göz açıp kapayıncaya kadar bölünmüş; sağa sola taşıp yıkılan bir şedden sular boşalır gibi, tam iki yüz sokağa insan seli yayılmıştı. O sırada, elinde Belleville tepelerinden kopardığı

bir sarısalkım dalı bulunan hırpani kılıklı bir çocuk, Menilmontant Sokağı'ndan aşağı doğru inerken, oradaki

bir hırdavatçı kadının dükkânının önündeki sergide eski bir tabanca gördü. Hemen çiçekli dalı kaldırmaya fırlattı ve kadına seslendi:

-401-

"Şey ana, şeyinizi ödünç alıyorum!" Tabancayı kapmasıyla, fırlayıp kaçması bir olmuştu.

İki dakika sonra, Amelot ve Basse sokaklarından dehşetle kaçışan bir burjuva topluluğu, tabancasını sallaya

sallaya şarkı söyleyen bir çocukla karşılaşacaktı:

Gece herşey karanlık Gündüz herşey aydınlık Uydurma bir yazıya Şaşar kalır burjuva Biraz erdemli yaşa Tak başa sivri şapka

Çocuk Küçük Gavroche'tu. Savaşa gidiyordu.

Caddeye çıkınca tabancanın horozu olmadığını fark etti.

Yürüyüşünü düzenlemeye yarayan bu şarkıyı kim yazmıştı acaba, aklına estiğinde söylediği bütün öbür şarkıları? Bilmiyoruz. Belki de hepsi onun yapıtlarıydı, kimbilir! Zaten Gavroche tutulan bütün halk şarkılarını

bilirdi ve onlara kendine özgü bir civıltı katıp karıştırdı. Doğanın sesleriyle Paris'in seslerini iç içe geçiştirip

yepyeni bir müzik yaratıyordu. Kuşların repertuanyla atölyelerin repertuarını evlendiriyordu. Ressam çıraklarını iyi tanırdı; bunlar kendi kabilesine komşu kabiledendi. Bilindiği kadarıyla üç ay müret-tip çıraklığı

yapmıştı. Bir gün akademi üyesi M. Baour-Lormian'a bir hizmette bile bulunmuştu. Gavroche, tam bir edebiyat velediydi.

Gavroche, fil evine o iki yavrucağı aldığı

-402-

berbat yağmurlu gecede kendi öz kardeşlerinin imdadına koştuğunu bilmiyordu. Akşam kardeşleri, sabah babası: İşte böyle geçmişti gecesini! Şafak sökerken alalacele Les Ballets Sokağı'ndan ayrılıp file dönmüştü.

İki küçüğü oradan adeta bir sanat gösterisi yaparak çıkarmıştı ve yine oracıkta uydurduğu bir kahvaltıcı

onlarla bölüşmüştü. Sonra da onları, kendisini de yetiştirmiş olan iyiler iyisi Sokak Ana'ya emanet edip gitmişti. Akşam yine onlara, ayrılırken aynı yerde buluşmak üzere söz vermişti. Bir de şu veda söylevini çekmişti:

"Ben şimdi dümeni kırıyorum, yani cızla-mı çekiyorum. Ya da saraylılar gibi konuşacak olursak, sıvışmaktayım. Ananızı, babanızı bulamayacak olursanız, akşam yine buraya gelin bebekler. Karnınızı doyurur ve sizi yatırırım."

Ama çocuklar geri dönmedi: Ya belediye zabıtası bulup nezarete atmıştı, ya herhangi bir sokak soytarısı çalmıştı; ya da muazzam bir Çin bilmeceğine benzer Paris sokaklarında kaybolmuşlardı. Çağdaş toplum âleminin alt tabakaları, bu türden kayıp izlerle doludur hep. Gavroche, onları bir daha görememişti. O gecenin üzerinden üç ay geçmişti ve Gavroche, birçok kez başını kaşıyarak; "Benim o iki hergele ne cehenneme gittiler acaba?" diye düşünmüştü kendi kendine.

Bu arada Gavroche, elinde sürekli tabancası, Le Pont-aux-Choux Sokağı'na ulaşmıştı. Bütün sokakta sadece bir tek dükkânın açık kaldığını gördü. Üzerinde düşünmeye değer bir nokta da, söz konusu dükkânın

bir pasta-

-403-

cı dükkânı oluşuydu: Bu bilinmeyen bir âleme dalmadan önce elmalı bir pasta yiyebilmek için bulunmaz bir fırsattı. Durup ceplerini yokladı, tersyüz etti, yelek cebini karıştırdı. Hiçbir şey bulamadı. Tek bir

meteliği

yoktu.

Gavroche, avazı çıktığı kadar haykırdı: "İmdaat!"

Son pastayı yiyememek insana gerçekten acı verir.

Yine de yoluna devam etti. İki dakika sonra Saint-Louis Sokağı' nday-dı. Le Parc-Royal Sokağı' ndan geçerken, az önce elde edemediği pastanın öcünü almak isteğiyle birden kıvrandı ve tiyatro ilanlarını büyük

bir zevkle yırttı.

Biraz ileriden sağlıklı, iyi giyimli birtakım insanlar geçiyordu. Gavroche, bunları büyük gelir sahiplerine benzetti, omuzlarını silkti ve rastgele bir tükürük halinde şu ağız dolusu felsefi safrayı savurdu.

"Ne pis, ne yağlı heriflerdir şu zenginler! Durmadan tıknırılar, nefis yemekler içinde adeta debelenirler! Bunlar paralan nereye mi harcar? Kendileri de bilmez ki! Yerler paralanı, yerler! Adıyla sanıyla yerler işte!

Mideleri aldığı kadar!"

2. Gavroche Yürüyüşte

Horozu olmayan bir tabancanın elde sallanması; onun sokağın ortasında elde taşınması, öylesine bir kamusal işlevdir ki, Gavroche, attığı her adımla ruhunun biraz daha

-404-

yükseldiğini hissetti. Söylediği Marsaillaise' in dizeleri arasında bağınyordu:

"Her şey yolunda, keyifler keka! Sol ayağım çok ağıyor, bir yere çarpıp romatizmamı kırdım herhalde.

Ama

yine de çok mutluyum yurttaşlar! Burjuvalar rahat dursun, yoksa suratlarına yırtıcı dörtlükler aksınm!

Polis

hafiyeleri mi dediniz? Bissürü köpek işte! Köpoğlu köpekler! Yavaş gel oğlum, bari köpeklere hakaret etmeyelim! Amma da horozlanıyorlar be! Hey Tanm, şimdi de horozlara hakaret ediyoruz, iyi mi! Laf aramızda, doğrusu şimdi tabancamda horoz olsun isterdim! Ana yoldan gelmekteyim arkadaşlar, iş kızışıyor.

Ortalık fıkır fıkır kaynamaya başladı, ağır ve emin fıkırtılarla pişip, kıvama girmekte: Tencerenin köpüğünü

alma vaktidir! Yiğitlerim, ileri! Pis kanlar evlekleri sulasın biraz! Hayatımı yurduma bağışladım, sevdiğimi bir

daha göremeyeceğim! Hey gidi yavrum, hey gidi! Umurumda bile değil artık! Yaşasın sevinç! Aslanlar gibi vuruşalım haydi, zorbalıktan bıktım usandım!"

Tam o sırada oradan geçen mızraklı bir süvari, atıyla birlikte yere yuvarlanmıştı. Gavroche, tabancasını kaldınma bıraktı, gidip adamı kaldırdı, sonra da atın kalkmasına yardımcı oldu. Ve tabancasını alıp yoluna devam etti.

Thorigny Sokağı' nda baştan başa banş ve sessizlik hâkimdi. Marais semtine özgü bu duyarsız uyuşukluk, çevreyi kaplayan geniş uğultuyla çelişmekteydi. Bir kapının eşliğinde çene çalan dört kadın vardı.

İskoçya' nın

-405-

cadı üçlülerine karşılık Paris' in zevzek hatun dörtlüleri vardır ve "Kral olacaksınız!" kehaneti, Armuyr çalılığında Macbeth için ne kadar uğursuzsa, bir o kadar Baudoyer dörtyol ağzında da Bonapart için uğursuzdur: Bu kehanet her iki durumda da aynı karga sesini çıkarır.

Thorigny Sokağı dörtlüsü sadece kendi işleriyle meşguldüler. Bu dörtlü, üç kapıcı kadınla, sırtında küfesi,

elinde kancası bir paçavracı kadından oluşuyordu. Her biri ihtiyarlığın çökkünlük, tiritlik, bunaklık ve hüznün

adı verilen dört köşesinden birinde ayakta durur gözükmekteydi.

Paçavracı kadın, iyilik bilir bir kadındı. Kapıcı kadınlara, gülümsemeye hiç mi hiç benzemeyen o kendine özgü sınıtıyla hep gülümserdi! Aralarında aşağı yukarı şuna benzer konuşmalar geçerdi:

"Söyleyin hele, sizin kedi yine edepsizlik ediyor mu?"

"Aman canım, bilmez misiniz ki kediler bu dünya kuruldu kurulu köpeklerin düşmanıdır! Köpekler hep

şikâyet eder durur."

"İnsanlar... insanlar da şikâyet eder oldu artık!"

"Gelin görün ki kedi piresi insanlarda barınmaz."

"Orası öyle ama köpekler tehlikelidir. Hatta bir yıl, hiç unutmam, o kadar çok köpek türemiştiki gazeteler bile

yazmıştı! Bu Tuileri-es'de Roma Kralı'nın o küçücük arabasına koşulan kocaman koyunların olduğu devirdeydi. Roma Kralı'nı hatırlıyorsunuz, değil mi?"

-406-

"Ben Bordeaux Dükü'nü çok severdim." "Ben XVII. Louis'yi hatırlıyorum. Ne yalan söyleyeyim, onu daha çok severdim!"

"Yine etin yanma yanaşılmıyor Patagon Bacı!"

"Aman hiç sözünü etmeyin, kasapların yanına yaklaşabilene aşkolsun! Sakatatla avunmaktayız vallahi! Burada paçavracı kadın konuşmaya girdi: "İşler durgun hanımlar, hem de pek durgun! Çöp yığınlarından hiçbir şey çıkmaz oldu. Artık çöpe kimse bir şey atmıyor, herkes her şeyi kendisi yiyor!"

"Sizden daha yoksulları da var, örneğin Vargouleme Bacı."

Paçavracı kadın saygıyla karşılık verdi: "Doğru lafa can kurban!" dedi. "Benim ne de olsa bir mevkiim var."

Bir süre sustular. Sonra paçavracı kadın, insanın yaratılışında bulunan gösteriş ihtiyacının etkisiyle ekledi:

"Sabahleyin eve döner dönmez küfeyi bir güzel ayıklarım, önce kendi ayıklamalarımı yaparım. Bunlar odamda ayrı ayrı yığınlar halinde durur: Paçavralar bir sepete, sebze koçanlarını bir kovaya, çamaşırları dolaba, yünüleri konsola, eski kâğıt parçalarını pencere kenarına, yenebilecek durumda olanları benim kâsenin içine, cam kırıklarını ocağa, eski paçavralarla terlikleri kapının arkasına, kemikleri de karyolamın altına yerleştiririm."

Arkalarında durmuş onları dinlemekteydi Gavroche:

-407-

"Hey ihtiyarlar," dedi. "Siz de mi siyasetten konuşmaya başladınız?"

Üzerine hakaret çığlıklarından oluşan ağız dolusu bir küfür boşaldı:

"Alın işte bir hergele daha!"

"Ne tutuyor elinde o öyle? Tabanca mı?"

"Pis, dilenci velet, kim olduğunu merak ediyorum!"

"Hükümeti devirmezlerse, hiçbir zaman rahat edemezler ki!"

Gavroche, bütün bu küfür yağmuruna karşılık, burnunun ucunu başparmağıyla kaldırıp, elini açmakla yetinmişti. Büyük bir çalımla.

Paçavracı kadın bağırdı:

"Şu baldın çıplağa bakın!"

Patagon Bacı dedikleri kadın, büyük bir üzüntü içinde öfkeyle iki elini birbirine vurdu:

"Bu gidişle başımıza taş yağacak!" dedi. "Başımıza ne falezler gelecek, görürsünüz! Hani şu bitişikte oturan keçi sakallı uğursuz var ya, işte o her sabah kolunda pembe hotozlu bir tazeyle çıkar giderdi; bu sabah baktım, kolunda bir tüfekle gidiyor. Bacheux Ba-cı'nın dediğine bakarsan, geçen hafta yine bir devrim

olmuş! Şeyde olmuş... Şeyde canım... Neredeydi? Hah, Pontoise'da! Sonra da bakın işte bu iğrenç serseri elinde tabancasıyla karşımızda çalım satıyor! Dediklerine göre Celes-tins Mahallesi ağzına kadar topla doluymuş. Dünya âlemi huzursuz etmek için bir sürü pis icat çıkaran bu alçak domuzlara karşı hükümet

ne yapsın? Bunca felaketin ardından

-408-

biraz olsun soluk alır gibi olmuştuk. Hey Tanm! Ne korkunç günlerdi onlar! O zavallı dilber kraliçenin mahkûmlar arabasında giyotine götürülüşünü hatırlıyorum da! Şimdi bütün bunlar yeniden bütün fiyatlarını

artıracak! Buyrun bakalım, alçaklık değil de nedir bu, söyleyin! Seni hınzır namussuz seni! Hiç aklımdan

çıkarma, sehpada kellen kesilirken ben gelip seni seyredeceğim!"

"Burnunu çekiyorsun kocakarı, koca burnunu sümkürsene!" dedi Gavroche.

Sonra yürüyüp uzaklaştı.

Pavee Sokağı'na girerken birden aklına paçavracı kadın geldi ve kendi kendine yüksek sesle düşünmeye koyuldum

"Devrimcilere hakaret etmekle yanılmaktasın kaldırım cadısı! Elimdeki tabanca senin çıkarınadır. Onu ben

küfende yiyebileceğin daha çok şey bulunsun diye taşıyorum!"

Tam o sırada arkasından bir ses yükseldi. Dönüp baktı, kapıcı Patagon Kadın'ı gördü: Onu izlemiş olmalıydı.

Şimdi durmuş, uzaktan yumruğunu sallayarak bağırıyordu:

"Piçsin sen, piç! Piçsin, anlıyor musun?"

"Ha, şu mu?.." dedi Gavroche, "Bilmem neyimin köküne kadar!"

Az sonra Lamoignon Konağı'nın önünden geçerken bağırды:

"Bütün herkes savaşa, ileriiii!"

Birden içine bir keder çöktü. Elindeki tabancaya, onu insafa getirmek ister gibi sitemle baktı:

"Ben yürüyorum, ama sen yürümüyorsun," dedi.

-409-

Bir acıyı, ancak bir başka acı unutturabilirdi. Yanından sıksa küçük bir köpek geçiyordu. Gavroche merhamete geldi:

"Zavallı oğlan!" dedi. "Fırtınaya mı tutuldun da böyle cascavlak kaldın?"

Sonra da L'Orme-Saint-Gervais'ye doğru uzaklaştı.

3. Bir Berberin Haklı Öfkesi

Gavroche'un, kendilerine filin babacan kocaman karnını açtığı iki yumurcağı oradan kovmuş olan saygıdeğer

berber o anda dükkânında, imparatorluk döneminde hizmet etmiş Legion d'Honneur nişanlı eski bir askeri

tıraş ediyordu. Laf lafı açıyordu. Zaten berber dükkânlarında hep böyle olmaz mı! Berber, yaşlı emekli askere önce ayaklanmadan, sonra da General Lamarque'tan söz etmiş, La-marque'tan Napoleon'a gelmişti.

Böylece ber-ber-asker diyalogu başlıyordu. Öyle ki, Prud-homme orada olup da konuşulanları dinlemiş olsa,

bunu hakkıyla süsleyip püsler, üstüne de şu başlığı koyardı: Ustura ile kılıcın diyalogu.

İlkin berber sormuştu:

"İmparator ata nasıl binerdi efendim?"

Yaşlı emekli asker şu cevabı vermişti:

"Kötü binerdi, kötü! Düşmesini bilmezdi, onun için de attan hiç düşmezdi."

"Güzel ve soylu atlan vardı herhalde? İmparator bu! Olması gerekir, öyle değil mi? Güzel soylu atlan olması

gerekir?"

"Bana nişan taktığı gün atını yakından

-410-

gördüm. Süt beyaz bir koşu hayvanıydı. Bir kısraak! Kulaklan aykır, beli içerlekti. Alnının ortasında siyah bir

yıldız olan ince bir başı, çok uzun bir boynu, pek güçlü diz eklemleri vardı. Omuzlan yuvarlak, sağnsı alabildiğine güçlüydü. Boyu on beş kanştan biraz daha uzundu diyebilirim."

"Doğrusu güzel atmış!" dedi berber.

Askerin cevabı kısa ve kesin oldu:

"Elbette, imparatorumuzun atıydı!"

Berber bu cevap üzerine bir süre susmanın uygun düştüğünü sezinlemişti. Nitekim öyle de yaptı. Sonra yeniden sordu:

"İmparator hazretleri sadece bir kez yaralandılar değil mi efendim?"-]"

Yaşlı emekli asker, olaya tanıklık etmiş olanların sakin ve görkemli sesiyle cevap verdi:

'Topuğundan! Ratisbonne'da! Onu hiçbir zaman o günkü kadar güzel giyinmiş görmemiştim! Gümüş para gibi pınl pınlı!"

"Peki ya siz! Sizin almış olduğunuz yarala-ın haddi hesabı yoktur herhalde?"

"Benim mi? Hayır! Ben çok yaralanmadım! Marengo'da enseme iki kılıç yedim, Austerlitz'de sağ koluma bir

kurşun, bir kurşun da Iena'da sağ kalçama. Friedland'da nah şuraya bir süngü. Moskova'da gelişigüzel yedi

mızrak, belki de sekiz. Şimdi iyi hatırlıyorum! Lutzen'de bir mermi parçası bir parmağımı ezdi. En son da Waterloo'da bal-dınma bir kurşun saplandı. İşte hepsi bu kadar!"

Tumturaklı bir sesle bağırdı berber:

-411-

"Savaş alanında ölmek ne güzel şey! Size namusum üzerine yemin ederim ki, bir döşekte, hastalıktan inleyerek, ağır ağır, her gün biraz daha eriyerek, ilaçlarla, yakılarla, şırıngalarla, doktorlarla göçüp gitmektense; karnımın ortasına bir gülle düşsün isterim!"

"Siz de kestirmeden gitmeyi seviyorsunuz."

Emekli yaşlı asker sözünü henüz bitirmişti ki, dükkânı korkunç bir çatırdı sarstı: Penceredeki koca camlardan

biri şangırdayarak yere inmişti. Berber sapsarı kesildi:

"Tanrım!" diye haykırdı. "İşte bir tane!"

"Nedir?" diye sordu emekli yaşlı asker.

O da sararmıştı.

"Bir top mermisi!"

"İşte o top mermisi burada!"

Yaşlı asker bunu söylerken yere eğilmiş ve yuvarlanmakta olan bir şeyi yakalamıştı. Bu küçük bir taş parçasıydı.

Berber hemen kırık cama doğru koştu ve Saint-Jean pazarına doğru tabanları yağlamış kaçan Gavroche'u

gördü. Gerçekten de o iki yumurcağın acısını hâlâ yüreğinde duyan Gavroche, dükkânın önünden geçerken berbere küçük bir merhaba demekten kendini alamamış ve ilk bulduğu taşı camlara fırlatmıştı.

Rengi beyazdan mora çalmaya başlayan berber, şimdi ulur gibi bir sesle haykırıyordu:

"Şuna bakın şuna! Sırf kötülük olsun diye kötülük ediyor! Bu sokak serserisine kim, ne yaptı ki?"

-412-

4. İhtiyara Şaşırın Çocuk

Bu sırada Gavroche, karakolu çoktan silahtan arındırılmış bulunan Saint-Jean pazarında, Enjolras, Courfeyrac, Combeferre ve Feuilly tarafından yönetilen bir toplulukla birleşmişti. Aşağı yukarı silahlanmış

durumdaydılar. Bahorel'le Jean Prouvaire de onlara katılmıştı, böylece topluluk daha da genişlemişti.

Enjolras'ta çift çakar bir av tüfeği vardı; Combeferre eline, üzerinde alay numarası taşıyan bir muhafız tüfeği

almıştı; ayrıca kayışına, düğmeleri çözükle redingotunun altından görünen iki tabanca sallandırmıştı. Jean Prouvaire kendisine eski bir süvari filintası, Bahorel bir karabina yakıştırmıştı. Courfeyrac, kınından sıyrılmış

şişli bir baston almıştı. Elinde çıplak bir hançer tutan Feuilly, en önde yürümekte, bir yandan da avazı çıktığı

kadar bağırmaktaydı:

"Yaşasın Polonya!"

Suluk soluğa Morland Rıhtımı'ndan geliyorlardı. Üzerlerinde ne boyunbağlan vardı ne de şapkaları.

Yağmurdan bir hayli ıslanmışlardı. Gözleri ışı ışı parlıyordu. Gavroche, sakin bir hava içinde onlara yaklaştı

ve sordu:

"Nereye gidiyorsun?"

Courfeyrac:

"Gel," dedi.

Feuilly'nin hemen ardından Bahorel yürüyordu. Buna yürümekten çok zıplayıp sığırayarak ilerliyordu demek

gerekir. Üzerinde koyu kırmızı bir yelek vardı. Yoldan geçenlerden

-413-

birine hızla çarptı. Yere devrilen adam dehşetle bağırdı:

"Kızıklar geliyor!"

"Kızıklar ha!" diye karşılık verdi Bahorel. "Bu ne biçim korku böyle sayın burjuva? Oysa ben bir gelincik ya da

bir lale görünce asla titremem. Gelin, şu kızıl korkusunu boynuzlu hayvanlara bırakalım sayın burjuva!"

Birden gözleri dünyanın en barışçı kağıdının asılı durduğu bir duvar köşesine takılmıştı. Paris

Başpiskopos

tarafından kâğıtta "cemaaf'ine yazılmış bir yumurta yeme fetvası vardı. Bağırarak konuştu Bahorel:

"Cemaatmış! 'Kaz sürüsü demenin terbiyeli şekli'!"

Ve duvardan kâğıdı yırtıp aldı. Bu hareket, Gavroche'u fethetmeye yetmişti. O andan itibaren Gavroche, Bahorel'i incelemeye koyuldu.

Enjolras söze karıştı:

"Haksızsın Bahorel," dedi. "Yerinde rahat bırakacaktın o kâğıt parçasını. Bizim işimiz onunla değil ki!

Öfkeni

boşuna harcıyorsun. Her şeyin sırası var. Saf dışından ateş açılmaz; ne tüfikle ne de yürekle!"

"Herkesin kendine göre bir üslubu vardır," diye karşılık verdi Bahorel. "Bu piskoposların emirleri

sinirime

dokunuyor, ben izin verilmeden yumurta yemek isterim. Kaldı ki, öfkemi harcadığım falan da yok, daha yeni

kızıştırmaktayım. Ve de o emri, Hercle! İştahım açılınsın diye yırttım..."

Gavroche'un bu Hercle sözcüğü dikkatini çekmişti. Bir şeyler öğrenmek fırsatı çıktı mı,

-414-

hiç kaçırmazdı; üstelik bu afiş yırtıcısına da saygı duyuyordu. Yaklaşıp sordu:

"Hercle ne demek?"

Bahorel:

"Latince'de 'Lanet olsun' demektir" diye karşılık verdi.

Bahorel bir pencerede onların geçişini seyreden soluk benizli ve siyah sakallı genç bir adam görmüştü.

ABC

Dostlan'ndan biri olmalıydı. Hemen ona bağırdı:

"Çabuk fişek yollayın bize! Para bellum."*

Onlara öğrencilerden, sanatçılardan, işçilerden ve liman emekçilerinden oluşan bir kalabalık eşlik ediyordu.

Çoğunun elinde sopa ve süngüler vardı. Kimisi de, Combeferre gibi, pantolonuna bir tabanca yerleştirmişti.

Topluluğun arasında çok yaşlı görünen bir adam da yürüyordu. Silahı yoktu ve düşünceli olduğu halde, onlardan geri kalmamak için acele ediyordu.

Gavroche, Courfeyrac'a sordu:

"Bu da kim oluyor?"

"Gördüğün gibi, yaşlı bir adam işte."

Mösyö Mabeuftü o yaşlı adam.

5. Yaşlı Adam

Ne olup bittiğini anlatalım:

Enjolras'la arkadaşları, dragonlar hücumu kalktığında Bourdan Bulvan'ndaki tahıl ambarlarının yakındaydılar. Enjolras, Courfeyrac ve Combeferre: "Barikatlara!" diye bağırarak Bassompie

Sokagı'na

dalmışlardı.

¹ Savaşa hazır ol. (Ç.N.)

-415-

I

Lesdiguières Sokakı'nda ağır ağır ilerleyen bir ihtiyarla karşılaştılar.

Dikkatlerini çeken, adamcağızın tıpkı sar-hoşmuş gibi yalpalayarak yürümesi olmuştu. Ayrıca öğleye kadar

hemen hiç durmadan yağmur yağmış olduğu ve tam o sırada da bir hayli kuvvetli yağdığı halde adam şapkasını giymemişti.

Courfeyrac, Mabeuf Baba'yı tanımakta gecikmedi. Onu, Marius'ü defalarca kapısına kadar geçirmiş olduğu

için tanıyordu. Yaşlı kitap kurdunun yumuşak huylu ve ürkek bir insan olduğunu biliyordu. Adamcağızı bu kargaşalığın içinde, süvari hücumlarının hemen iki adım ötesinde, bir yaylım ateşinin neredeyse ortasında,

yağmur ve kurşunlar altında başı açık görünce afallamış ve yanına koşmuştu. Ve seksenlik ihtiyarla, yirmi beş yaşındaki isyancı arasında şöyle bir konuşma geçti:

"Evinize dönün Mösyö Mabeuf."

"Niçin?"

"Patırtı çıkacak."

"İyi ya."

"Süngüler sıyrılacak, tüfekler patlayacak Mösyö Mabeuf."

"İyi ya."

"Toplar da ateş açacak."

"İyi ya. Siz nereye gidiyorsunuz?"

"Hükümeti yere sermeye gidiyoruz."

"Çok güzel."

Ve onları izlemeye koyulmuştu.

O andan beri de ağızından tek bir kelime çıkmamıştı. Adımları birdenbire kararlı atmaya başlamıştı.

İşçiler

yardım için koluna

-416-

girecek olmuşlar, ama o bir baş işaretleriyle reddetmişti. Sütunun neredeyse ilk sırasında ilerliyordu. Bu ihtiyarda yürüyen bir adamın hareketiyle uyuyan bir adamın yüzü bir araya gelmişti.

Öğrenciler kendi aralarında onu göstererek saygıyla fısıldaşıyorlardı:

"Amma da öfkeli bir dedeymiş!"

Kalabalıkta söylentiler dolaşıyordu. İhtiyarın eski bir Konvansiyon üyesi ve dolayısıyla da bu rejimin yeminli

düşmanlarından biri olduğu ileri sürülmekteydi.

Topluluk şimdi La Verrerie Sokağı'na sapmıştı. Küçük Gavroche en önde yürüyordu. Avazı çıktığı kadar bağırarak söylediği şarkıyla sanki bir tür borazan olmuştu:

Bak işte ay doğuyor biz

Ne zaman ormana gideceğiz?

Sordu Chariot Charlette'e

Tu tu tu

Chatou için Chatou

Tek bir tanrım var, tek bir kralım,

tek meteliğim, tek papucum

Sabah sabah iki serçe Dadanmıştı çiye kekiğe gülüp eğleniyorlardı

Zi zi zi

Passy için Passy

Tek bir tanrım var, tek bir kralım,

tek meteliğim, tek papucum

-417-

Ve bu iki zavallı kurt Sarhoş olmuştu körkütük Güldü onlara bir kaplan Don don don Meudon için Meudon
Tek bir tanrı var, tek bir kralım,
tek meteliğim, tek papucum

Biri sövdü biri övdü

Ne zaman ormana gideceğiz?

Chariot Charlette'e sordu

Tin tin ün

Pantin için Pantin

Tek bir tanrı var, tek bir kralım,

tek meteliğim, tek papucum

Saint-Merry'ye doğru ilerlemekteydiler. 6. Acemi Askerler

Topluluk her an biraz daha büyüyordu. Onlara Les Billetes Sokağı'na doğru, saçları ağarmaya yüz
tutmuş

uzun boylu bir adam katıldı. Courfeyrac, Enjolras ve Combeferre, adamın sert hatları olan cesur yüzünü
hemen fark etmişlerdi, ama hiçbiri tanıyordu adamı.

Kendini tamamıyla şarkı söyleyip, ıslık çalmaya, en önde oradan oraya seğirtmeye, horozsuz tabancasının
dipçiyiyle dükkân kapılarını gümbürdetmeye vermiş olan Gavroc-he da bu adama dikkat etmemişti.

Tam bir rastlantı sonucu, La Verrerie So-

-418-

kağı'na dalıp Courfeyrac'ın kapısının önünden geçtiler.

"İşte bu iyi denk düştü," dedi Courfeyrac, "Kesemi evde unutmuştum, üstelik şapkamı da yolda
kaybettim."

Topluluktan ayrılıp, hızla evine daldı. Kesesiyle eski şapkasını aldı. Ayrıca, kirli çamaşırlarının içinde saklı
duran küçük bir kasayı da aldı. Koşarak aşağı indi. Yine koşarak sokağa fırlıyordu ki, kapıcı kadın
seslendi:

"Mösyö de Courfeyrac!"

Courfeyrac, sert bir sesle karşılık verdi:

"Hanımefendi, sizin adınız ne?"

Kadın afallayıp kalmıştı. Bir an ne cevap vereceğini kestiremedi, ama çok geçmeden toparlandı:

"Gayet iyi biliyorsunuz ki, ben kapıcı kadınıym," dedi. "Adım da Veuvain Ana."

'Tamam işte," dedi Courfeyrac, "Hani siz beni şu soylular gibi adımın ekiyle çağıracak olursanız, ben size
o

zaman De Veuvain Ana derim, olur biter. Şimdi söyleyin, ne var?"

"Sizinle görüşmek isteyen biri var."

"Kim?"

"Hiç tanımiyorum."

"Nerede peki?"

"Benim orada."

"Hey Tanrı!" dedi Courfeyrac.

Kapıcı kadın hemen açıklamaya koyuldu:

"Ama neredeyse bir saattir gelmenizi bekliyor."

O sırada kapıcı odasından genç, işçiye benzer biri çıktı: Cılız, soluk benizli, kısa boy-

-419-

lu, yüzü kırmızı ve çilli biriydi. Üzerinde delik bir ceketle, yamalı kadife bir pantolon vardı. Courferac'a
yaklaşırken, "Mösyö Marius'le mi konuşuyorum?" diye sordu.

Sesi, yüzünün tersine, hiç de bir kadın sesini andırmıyordu. Courfeyrac: "Burada yok," dedi. "Akşam
gelir mi

acaba?" "Bilemem." Courfeyrac ekledi:

'Tek bildiğim, ben dönmeyeceğim, o kadar."

Küçük adam onu bir an süzdü, sonra sordu:

"Niçin dönmeyeceksiniz?" "Niçini yok."

"Peki, nereye gidiyorsunuz?" "Bundan sana ne?" "Kasanızı ben taşıyayım isterseniz?" "Barikatlara

gidiyorum." "Ben de sizinle gelebilir miyim?" "İstersen gel!" dedi Courfeyrac. "Sokak serbest, kaldırımlar herkesin."

Ve arkadaşlarına yetişmek için fırladı. Kasayı taşısın diye onlardan birinin koluna tutuşturdu. Biraz önceki

gencin onu izlemiş olduğunu ancak bir çeyrek saat sonra fark etti. Kalabalık bir topluluk, ille de istediği yere

gitmez. Bu tür toplulukların rüzgârla sürüklendiğini açıklamıştık. Nitekim onlar da Sa-int-Merrey'yi geçtiler ve

nasıl olduğunu bilmeden, kendilerini Saint-Denis Sokağı'nda buldular.

-420-

i

ON İKİNCİ KİTAP

CORİNTHE

1. Kuruluşundan Bu Yana Corinthe'in Tarihi

Bugün Rambuteau Sokağı'na Halles tarafından giren Parisliler, hemen sağlarında, Mondetour Sokağı'nın karşısında bir sepetçi dükkânı göreceklerdir. Üzerinde İmparator Büyük Napoleon'un göstergesi olan bir

sepet bulunan tabelada şu ifade yer almaktadır:

NAPOLEON BAŞTAN BAŞA SORGUN AĞACINDANDIR

Bugünkü Parisliler, bu yerin bundan henüz otuz yıl önce yaşamış olduğu korkunç sahneleri akıllarının ucundan bile geçiremezler.

Eski kayıtlarda Chanvrerie diye yazılı olan ve La Chanvrerie Sokağı ile Corinthe adlı ünlü meyhane işte oradaydı.

Bu noktada kurulmuş olan ve Saint-Merry barikatının yanında oldukça sönük kalan barikat hakkında daha önce söylenenler herhalde unutulmamıştır. Biz şimdi burada, bugün artık derin bir karanlığa gömülmüş olan o müthiş Chanvrerie Sokağı barikatının üzerine bir parça ışık serpmeye çalışacağız. -421- Anlatımızın berraklığı adına okur, daha önce Waterloo için kullanmış olduğumuz usule başvurmamıza herhalde izin verir. O çağda Saint-Eustache Tepesi yakınında, bugün Rambuteau Sokağı çıkışının yer aldığı, Paris Halles'i'nin Kuzeydoğu açısında yükselen evler yığınına gerçeğine uygun bir şekilde tasarlamak isteyenler, gözlerinin önüne Saint-Denis Sokağı'na Halles'in üst ve alt kısımlarından geçen bir N harfini getirsinler. Bu N harfinin dikey çizgilerini La Grande-Truanderie ile La Chanvrerie sokakları, enlemesine çizgisini de La Petite Truanderie Sokağı oluşturur. Eski mi eski Mondetour Sokağı, bu N harfinin üç çizgisini en ters, en çarpık açılarla keser. Öyle ki, bu dört sokağın labirenti andıran karmaşıklığı, Halles'le, Saint-Denis Sokağı arasında, öteki yönde de Le Cygne ve Les Precheurs sokakları arasında, yaklaşık iki yüz metre karelik bir mekân üzerinde, acayip görünüşlü ve değişik büyüklükte evlerden oluşan yedi adacık meydana getirir. Bunlar tıpkı bir şantiyedeki taş bloklar gibi, gelişigüzel bir biçimde yanlamasına konulmuş ve birbirlerinden daracık yarıklarla ucu ucuna ayrılmış evlerdi.

Daracık yarıklar diyoruz: Çünkü her birinde sekiz katlı viranelerin yükseldiği bu karanlık, sıkışık ve çıkıntılı sokaklar hakkında daha doğru bir fikir vermek pek kolay değil! Virane dediğimiz inler öylesine çöküntü içindeydi ki, örneğin evlerin cepheleri La Chanvrerie ve La Petite-Truanderie sokaklarında, ayakta durabilmek için, bir binadan öbürüne uzatılmış kalaslara dayanmaktaydı. -422-

Sokak dar, ortadaki dere geniştir; yoldan geçenler mecburen ıslak kaldırımlardan yürüyor, mahzeni andırır dükkânların önünden geçiyor, demir çemberlerle çevrili binek taşları, büyük çöp yığınları ve yüzyıllık demir parmaklıklı kapılarla karşılaşıyorlardı. Rambuteau Sokağı işte bütün bunları ortadan kaldırdı. Mondetour adı, birer çöplük halindeki bu sokakları kusursuz bir şekilde belirtir. Bu sokaklar, biraz daha ötede, Mondetour Sokağı'na açılan Pirouette Sokağı ile daha da iç içe geçmişliklerine kusursuz bir anlatım bulurlar.

Saint-Denis Sokağı'ndan |'La Chanvrerie Sokağı'na sapan bir yolcu, sokağın gittikçe daraldığını görür ve uzun bir huninin içine girmiş gibi olurdu. Oldukça kısa olan bu sokağın sonunda da, geçidin Halles tarafından, bir dizi yüksek evle kapandığını fark ederdi. Sağda solda dalıp kaçabileceği iki açıklığı

görmeyecek olursa, kendisini bir çıkmaz sokakta sanırdı. Bu, bir yandan Les Precheurs Sokağı'na, öbür yandan da Le Cygne Sokağı ile La Petite-Truanderie Sokağı'na ulaşan Mondetour Sokağı'ydı. İşte bu çıkmaz sokağa benzer yerin bitiminde, sağ koldaki hendeğin köşesinde, sokak üzerinde bir burun oluşturan ve ötekilerden daha alçak olan bir ev görülürdü.

Üç yüz yıldan beri ünlü bir meyhane işte bu iki katlı eve yerleşmiş ve orada keyif içinde yaşamıştır. Koca Theophile'in: -423-

Kendini asmış zavallı bir âşîğin Korkunç iskeleti sallanıyor orada. dizeleriyle sözünü ettiği bu meyhane yerin tam ortasında şenlikli bir gürültü yaratıyordu. Yer bir meyhane için biçilmiş kaftan olduğundan, babadan oğula geçiyordu.

Ünlü hiciv şairi Mathurin Regnier zamanında bu meyhanenin adı Pot-aux-Roses'du; arması da, resimli bulmaca modası uyarınca pembe boyanmış bir direkti.

Geçen yüzyılda, bugün sanat çevrelerinin küçümsediği ünlü bir resim ustası olan Nato-ire, bu meyhanede ve çoğu zaman da Regni-er'nin oturduğu masada defalarca sarhoş olmuş; bir seferinde de pembe direğin üzerine, şükran duygusuyla bir Korinthos üzümü salkımı çizmişti. Buna pek sevinen meyhaneci de dükkânın adını değiştirip, salkımın üstüne yıldızla: Au Raisin de Corinthe yazdırmıştı. İşte meyhanenin bugünkü adı Corinthe oradan kalmadır. Sarhoşlar için kestirme konuşmaktan daha doğal bir şey olamaz. Nitekim, Corinthe, zamanla Pot-aux-Roses'u yerinden söküp attı. O kadar ki, sülalenin son meyhanecisi durumunda olan Hucheloup Baba, gelenekten tamamıyla habersiz olduğundan, direği maviye boyattı! Alt katta tezgâhın yer aldığı, üst katta da bilardonun olduğu birer salon vardı. Ayrıca, tavanı delen helezon biçiminde bir merdiveni de unutmayalım. Ve duvarlardaki duman isleriyle güpegündüz yanan mumlan. İşte meyhane! Son bir nokta: Üstü kapalı bir merdi--424-

ven, alt kattaki salondan şarap mahzenine iniyordu.

İkinci katta da Huchelouplar oturmaktaydı. Bir merdivenle daha doğrusu, bir el mer-diveniyle çıkılıyordu oraya: Tek girilecek yeri, birinci kattaki gizli bir kapıydı. Damın altında ikiye bölünmüş bir tavanarası vardı: Burası hizmetçi kızların yuvasıydı. Mutfak ve tezgâhlı salon zemin katını bölüşmekteydi. Kimbilir, Hucheloup Baba, belki de anadan doğma bir kimyagerdi. İşin belkisiz yanı, eşsiz bir aşçı oluşuydu.

Onun meyhanesinde sadece içki içilmezdi, yemek de yenirdi.

Üstelik Hucheloup sadece ona özgü olan ve sadece onun dükkânında yenilebilen nefis bir yemek icat etmişti: Kendisinin carpes au gras diye adlandırdığı bir tür sazan dolmasıydı bu. Bu yemek bir mum ya da XVI. Louis devrinden kalma bir gaz lambası ışığında ve üzerine örtü yerine muşamba tutturulmuş masalarda

yeniyordu. Taa uzaklardan yemeğe gelenler oluyordu. Hucheloup, bir sabah aklına esmiş ve "spesiyalite"sinden haberdar etmek istemişti yoldan geçenleri: Tıpkı kendine özgü yemekleri olduğu gibi, kendine özgü bir imlası da vardı ve siyah boya çanağına daldırdığı fırçayla, "yağda sazan" anlamına gelen carpes au gras yerine duvara şunları yazıvermişti: CARPES HO GRAS

Sonra bir kış boyunca yağın sulu kar ve yağmurlar ilk sözcüğün sonundaki S harfiyle son sözcüğün başındaki G harfini silip götürmüşlerdi. Geriye şu kalmıştı: CARPE HO RAS

-425-

Böylece, kar ve yağmurun da yardımıyla basit bir yemek ilanı, derin bir öğüt haline giriyordu.

Ve yine böylece Hucheloup Baba, Fransız -cayı öğrenmeden Latinceyi öğrenmiş, felsefeyi mutfaktan kaynaklandırmış ve sadece Ka-rem'i (Büyük Perhiz) silmek isterken Horavti-us'la eşitlemişti. İşin bir başka

garip yanı da, bunun, aynı zamanda: "Kabareme giriniz" anlamına geliyor oluşuydu!

Bugün bunların hiçbiri artık yok. Monde-tour labirentini daha 1847'de delik deşik edip genişlettiler. La Chanvrerie Sokağı ile Corinthe ise, Rambuteau Sokağı'nın kaldırım taşları altında yok olup gitti. Biraz önce söylediğimiz gibi, Corinthe, Co-urfeyrac ve arkadaşlarının bir toplantı yeri değilse bile, toplandıkları bir yerdi. Corinthe'i ilk Grantaire keşfetmişti ve meyhaneye Carpe Horas adı nedeniyle girmişti.

Carpes au Gras nedeniyle de müdavimi olmuştu. Yeniyor, içiliyor, gürültü yapıyordu. Az paraya çıkılıyor, veresiye içiliyor, bazen hiç para verilmiyordu, ama gelenler daima gülüyle karşılanıyordu: Hucheloup Baba, yüreği gibi, eli de açık bir adamdı.

İlginç bir değişikliği de, bıyıklı bir kabare işletmecisi oluşuydu. Sürekli somurtur, müşterilerini ürkütmek ister

gibi davranır, içeri girenlere homurdanırdı: Hizmet etmekten çok, kavga etmek ister gibi bir hali vardı. Ama

bütün bu görünüşe rağmen, tekrarlıyoruz, içeri giren herkes gülyüzle karşılanmaktaydı. Bu tuhaf terslik,

dükkâna müşte-

-426-

ri çeken bir özellik olup çıkmıştı. Gerçekten de çoğu genç, biraz da Hucheloup Baha'nın nasıl heyheylendiğini görmek için gelirdi. Hucheloup Baba, eski bir eskrim ustasıydı. Kahkahayı birdenbire basardı. İçinin saflığına hiç yaraşmayan ürkütücü, kalın bir sesi vardı. Biçim trajik, içerik komikti bu adamda.

En sevdiği şeylerden biri, insanları ürkütmektir. Tabanca biçimindeki enfiye kutuları gibiydi: Patlayacak sanırdınız, bir aksırık işi tirdiniz sadece.

Karısı Hucheloup Ana, sakallı ve alabildiğine çirkin bir yaratıktı.

Hucheloup Baba, 1830 yılda yaklaşırken öldü. Onunla birlikte sazın dolmalarının sırrı da öbür dünyaya göçtü. Dul karısı, biraz da tasasından olacak, meyhaneyi işletmeye devam etti. Ama mutfak gün geçtikçe yozlaştı; zaten kötü olan şarapsa ağza alınmaz oldu. Ama Courfeyrac ve arkadaşları yine de Co-rinthe'e gitmeye devam ettiler: Bossuet'nin deyişiyle; acıdıkları için.

"Restoran" diye adlandırılan birinci kattaki salon, tabureler, sandalyeler, sıralar ve masalarla tıkabasa dolu,

büyük ve uzun bir odaydı. Bir de dokunsan yıkılacak türünden bir bilardo masası vardı. Buraya helezon şeklindeki merdivenle çıkılıyordu: Salona, gemilerdeki ambar ağızlarına benzer, dört köşe bir delikten girilmekteydi.

Daracık tek bir pencereden ve daima yanar bırakılan eski bir gaz lambasından ışık alan bu salon, insanda bir çatı katı duygusu uyandırıyor. İçerdeki bütün dört ayaklı eş-

-427-

yalar sanki üç ayaklıymışçasına iş görmekteydiler. Kireçle badanalanmış duvarlarda süs olarak sadece, Hucheloup Ana şerefine yazılmış olan şu dörtlük yer alıyordu:

On adımda şaşar, iki adımda korkar Tehlikeli burnunda bir etbeni yatar Her an titrersin üstüne sümkürececek

diye Bir gün burnu ağzına düşecek diye

Bu dizeler duvara kömürle yazılmıştı.

Hucheloup Ana, işte bu dörtlüğün önünde, hiç aldırış etmeksizin sabahtan akşama kadar gider gelir iş görürdü. Matelote ve Gi-belotte adlı iki hizmetçi (bir ikinci adlan da olduğunu duyan olmamıştı), Hucheloup Ana'nın kükürtlü şarap testilerini ve aç doyuran yağsız çorba dolu toprak kâseleri masalara yerleştirmesine yardım ederlerdi. Merhumun eski gözdesi olan Matelote, şişkoluğu, kısa boyu, kızıl saçları

ve cırtlak sesiyle, herhangi bir mitoloji canavandan çok daha çirkindi; ama yine de, hizmetçilerin ev sahibesinin daima bir adım geride durmalannı emreden kural uyanınca, kesinlikle Hucheloup Ana kadar çirkin değildi. Uzun, ipince, hastalıklı denecek kadar bembeyaz, gözlerinin etrafı mor halkalı, göz kapakları

daima yan kapalı, daima yorgun ve bitkin bir kadın olan Gibelotte, herkese, bu arada öbür hizmetçiye de, sessizce ve tatlılıkla, yorgunluktan belli belirsiz uykulu bir gülümsemeyle hizmet ederdi. Corinthe'te, yataktan ilk kalkın ve en son yatan oydu.

Restoran salonuna girmeden önce, Cour-

-428-

feyrac tarafından tebeşirle kapının üzerine yazılmış olan şu dizeyi okurdunuz:

Ziyafet; eğer mümkünse, yemek; gözün yiyorsa 2. Hazırlık Eğlenceleri

Laigle de Meaux, bildiğimiz gibi başka herhangi bir yerden çok, Joly'nin yanında yaşıyordu. Kuşun dalı gibi,

onun da bir kulübesi vardı; iki dost birlikte yaşamakta, birlikte yemekte, birlikte uyumaktaydılar. Her

şeyleri

ortaktı, hatta Musichette bile. 5 Haziran sabahı yemeğe Corinthe'e gittiler. Nezleden burnu tıkanmış olan

Joly'nin nezlesini yavaş yavaş Laigle de paylaşmaya başlıyordu. Havı dökülmüş giysiler vardı Laigle'in üzerinde, ama Joly'nin kıyafeti düzgündü.

Meyhanenin kapısını açtıklarında yaklaşık saat sabahın dokuzuydu.

Birinci kata çıktılar.

Onlan Matelote'la Gibelotte karşıladı.

Laigle:

"istiridyе, peynir ve jambon," dedi.

Ve oturdular.

Meyhane boştu. İçerde ikisinden başka kimse yoktu.

Joly ile Laigle'i hemen tanımış olan Gibelotte masaya bir şişe şarap koydu.

Henüz ilk istiridyeleri mideye indiriyorlardı ki, bir baş belirdi ambar ağzında ve bir ses:

Tam sokaktan geçerken harika bir peynir kokusu aldım ve geliyorum," dedi.

Grantaire'di bu.

-429-

O da bir tabure çekip masaya kuruldu.

Grantaire'i gören Gibelotte, hemen iki şişe şarap daha getirdi.

Böylece masada üç şişe şarap oldu.

Laigle, "Sen şimdi bu iki şişeyi içecek misin?" diye sordu Grantaire'e.

Grantaire, cevap verdi:

"Herkes kurnaz, ama sizler safsiniz. İki şişenin bir adamı şaşırttığı hiç görülmemiştir daha."

Ötekiler yemekle başlamışlardı işe, Grantaire içmekle başladı. Ve ilk girişimde şişelerden birini yanladı.

Laigle yeniden sordu:

"Midende bir delik falan mı var kuzum?"

"Delik diye senin dirseğindeki derler," diye cevap verdi Grantaire.

Bardağındaki şarabı da yuvarladıktan sonra ekledi:

"Hey gidi ağıtçıbaşı Laigle, hey! Elbisen iyice yaşlanmış."

"Elbette yaşlandı," diye cevap verdi Laigle. "Bu, onunla iyi geçindiğimiz anlamına gelir. Benim bütün kırışıklıklarımı aldı, hiçbir şekilde bana engel olmuyor, bir kalıp gibi oturdu bütün biçimsizliklerimin üstüne,

her hareketimi kolaylaştırdı. Beni ısıtmasa, adeta farkına bile varamayacağım. Eski elbiseler, eski dostlara

benzer."

Burada konuşmaya Joly de katıldı:

"Çok doğru," diye bağırdı.

Laigle sordu:

"Grantaire, bulvardan mı geliyorsun?"

"Hayır."

-430-

ı

"Joly'yle birlikte kalabalığın başını gördük az önce."

Joly: "Eşsiz bir manzaraydı," dedi.

"Bu sokak ne kadar sakın," dedi Laigle. "Kim diyebilir ki şu anda Paris'in altı üstüne gelmekte? Bir zamanlar

burada baştan sona manastırlar olduğu nasıl da belli oluyor! Du Breul'le Sauval manastırlarının tam listesini

veriyorlar, Başrahip Lebeuf de keza veriyor. Karınca gibi kaynarmış bütün buralar, papazdan geçilmezmiş:

Dazlağından baldın çıplağına, dilencisinden karabaşına, yaşlısından tüysüzüne, perhizcisinden şarapçısına... Her türden varmış! Kaynarmış dedim ya..."

"Papaz, bu konuyu açma-ne olur," dedi Grantaire, "İnsana kaşıntı veriyor!"

Sonra da birden bağırdı:

'Tuh! Az evvel pek kötü bir istiridye yuttum: Lanet olsun! Hastalık hastalığım tutuyor yine. İstiridyeler bayat, hizmetçiler çirkin. Tiksiniyorum şu insan ırkından. Biraz önce Richelieu Sokağı'ndaki kitabevinin önünden geçtim. Kitaplık dedikleri o istiridye kabukları yığını düşünmek bile bıktırıyor beni! Ne muazzam kâğıt salatası Tanrı! Ne kadar çok mürekkep, ne kadar çok yazı var! O kadar şey hiç üşenmeden nasıl yazılır! Hangi budalaydı o, insan tüysüz bir iki ayaklıdır diyen? Ve kime rastladım bilir misiniz? Tanıdığım bir genç

kıza. Genç ve güzel. İlkbahar gibi güzel. Adı Floreal olsa yeridir! Nasıl da mutluydu görerseniz. Uçuyordu sevinçten, ağız kulaklarına vanyordu fukaranın. Neden mi? Dün, çiçek bozuğu suratlı pis bir bankacı ı-cı lütfedip kendisini yatağına buyur etmiş de, ondan! Kadın dediğin ota da konuyor, boka da, yazık! Daha iki ay öncesine kadar bir çatı katında uslu uslu dikiş diken, kayış gibi yatağında günde beş saat uykuyla yetinen o haspa birdenbire bankacı metresi olmuş! Bu dönüşüm dün gece gerçekleşmiş. Kurban hatuna bu sabah rastladım. İşin korkunç yanı, en az dünkü kadar güzeldi yosma! Yüzüne bakınca bankacısı gözüküyordu. Güllerin, kadınlardan eksikliği ya da fazlası ne?: Üzerlerinde tırtılların bıraktığı izlerin görülür olmasıdır bu fark. Ah, ah, ah! Ahlak diye bir şey yok bu yeryüzünde. Aşkın simgesi mersini, savaşın simgesi defneyi, barışın simgesi zeytini, çekirdeğiyle Adem'i boğulacak hale getirmiş elmayı ve jüponların dedesi inciri buna tanık gösterebilirim! Hak hukuka gelince: Nedir o, bilmek ister misiniz? Galyalılar Clu-se'ü ele geçirmek için can atıyorlarmış; Roma da koruyor Cluse'ü ve soruyor Galyalılara: "Cluse size ne yaptı?" Brennus cevaplıyor: "Alba size ne yaptıysa, Fidena size ne yaptıysa, Ekualar, Volkstar ve Sabinler size ne yap-tılsa, Cluse de bize aynı haksızlıkta bulundu. Bütün şu saydıklarım sizin komşulan-ıydı, Cluselüler de bizim komşulanımızdır. Ve biz komşuluğu, tıpkı sizin anladığınız gibi anlamaktayız: Siz Alba'yı çaldınız, biz de Cluse'ü alıyoruz." "Cluse'ü alamazsınız" dedi Roma. Bunun üzerine Brennus Roma'yı aldı ve haykırdı: "Vbe victic!" (Altta kalanın canı çıksın!) diye. Hak ve hukuk işte bu! Ne kadar çok av hayvanı var bu dünyada ve ne kadar -432- çok kartal kuşu var! İnsanın tüyleri diken diken oluyor.

Joly'ye uzatmıştı bardağını. Joly bardağı doldurdu. İçti Grantaire, sonra da içtiğinin farkına kendi bile varmaksızın, hiçbir şey olmamış gibi devam etti:

"Roma'yı alan Brennus bir kartaldır, bizim mahalle dilberini alan bankacı da öyle. Ne orada, ne burada utanıp arlanma aramayacaksın. Demek ki neymiş; herhangi bir şeye inanmak kadar boşuna bir iş olamaz. Bir tek gerçeklik vardır arkadaşlar: O da içmek. Fikriniz ne olursa olsun, ister Uri kantonu gibi cılız horozu tutun, ister Claris kantonu gibi etli horozu tutun, hiçbir önemi yoktur. Yeter ki için! Bulvardan söz açıyorsunuz bana, kalabalığın yürüyüşü falan gibisinden laflar ediyorsunuz. Yani bir devrim olacak demeye getiriyorsunuz, öyle mi? Tann'nm elinde böylesine az araç bulunması, doğrusu beni afallatıyor: Her an yeni baştan, olayların çarkını yeni baştan yağlaması gerekiyor! Çünkü her an çark takılıyor ve işlememeye başlıyor. Hemen bir devrim gelsin! Tanrı Baba'nın elleri bu kararmış makine yağından daima kirlenmiştir. Ne yalan söyleyeyim, onun yerinde olsam çok daha sade davranırdım: Makineyi her an yeni baştan onarma yoluna gitmez, insan ırkını kem küm etmeksizin yönlendirirdim. Olguları halka halka, teker teker örer; olağanüstü durumlara izin vermezdim. Sizin ilerleme dediğiniz şey, iki motorla çalışır: İnsanlar ve olaylar. Ama ne yazık ki arada bir istisnai olan zorunluluk kazanıyor. Tıpkı in--433- sanlar için olduğu gibi, olaylar için de, her zamanki düzenli asker yetmeyiveriyor: Bu durumda insanlar arasından dâhiler çıkması gerekiyor, olaylar arasından da devrimler. Büyük rastlantılar yasaya dönüşüyor ve bu rastlantılar evrenin düzeninde var ve kuyruklu yıldızları gördükçe, insanın gökyüzünün bile büyük çaplı yedek oyunculara ihtiyacı olduğuna inanası geliyor. Hiç beklemediğimiz bir anda bir de bakıyorsunuz ki Tanrı Baba, gökyüzü duvarına bir meteor asmış. Aniden ardında muazzam bir kuyruk taşıyan acayip bir yıldız çıkıp geliyor. Ve bu da bir başka Sezar'ı öldürüyor. Brutüs'ün bıçak darbesine karşılık Tanrı Baba'nm kuyruklu yıldız darbesi! Tak, diye bir ses ve işte alın size, bir kutup şafağı, alın size bir devrim, alın size büyük bir adam. Büyük harflerle 83. başrolde Napoleon, 1811 kuyruklu yıldızını da afişin en üst kısmına koyun olsun bitsin! Baştanbaşa hiç beklenmedik ışıltılarla süslenmiş masmavi güzel afişim benim! Bum bum bum! Bu seyir başka seyir! İyi bakın, sersemle! Her şey darmadağın işte, dram gibi yıldız da. Hem çok fazla, hem yetersiz. İstisna torbasından alınan kaynaklar,

bereket gibi gözüküyor ve aynı zamanda yoksulluk getiriyor. Size bir şey söyleyeyim mi dostlarım? Tanrı henüz işin deneme aşamasında. Bir devrim neyi ispatlar? Tann'nın sıkıntıda olduğunu, çaresiz kaldığını ve o zaman da bir hükümet darbesi ayarladığını; çünkü şimdiki zamanla gelecek zaman arasında süreklilik olması gereklidir ve çünkü o, Tanrı, bir an -434-

için de olsa iki ucu birleştirememek tehlikesiyle karşı karşıyadır. Aslında bütün bunlar hep benim Tann'nın serveti konusundaki görüşlerimi doğrulayan şeyler. Ve gerek yukarda, gerek aşağıda bunca rahatsızlığı, yiyecek bir dan tanesi bulamayan kuştan, yılda yüz bin altın gelir bulamayan benceğize vanca-ya kadar gökyüzünde ve yeryüzünde bunca ikiyüzlülüğü, hokkabazlığı ve yoksunluğu, eskilikten yırtık pırtık hale girmiş insan yazgısını ve hatta -asılan Conde Prensi'nin tanıklık ettiği gibi- dosdoğru ipe giden krallık yazgısını, tepede rüzgânın üstümüze indiği bir yırtıktan başka bir şey olmayan kışı, sabahın tepelerin üzerine serili o kızıl giysisinde bile beliren bunca yamayı, çiğ taneleri dediğimiz o sahte incileri, yamalı bohça halindeki insanlığı ve kınk dökük olaylar dizisini, güneşteki bunca lekeyle aydaki bunca deliği ve bütün yerde uzanıp duran sefaleti gördükçe, Tann'nın, hani şu dendiği kadar zengin olup olmadığından şüpheye düşüyorum. Zengin görünmesine görünüyor, evet; ama eli de darda, müthiş sıkıntı var: Bunu hissetmemek elde değil! İşte o zaman da, kasası tamtakır duruma düşen tüccar nasıl bir balo verirse, o da tutup bir devrim düzenliyor. Tan-nları görünüşe bakarak yargılamamak gerekir. Gökyüzünün altın yaldızlı örtüsü, korka-nm yoksul bir evren gizliyor. Yaratım iflasın eşliğinde. İşte ben bundan dolayı hoşnut değilim. Bakın bugün

haziranın beşi ve ortalık neredeyse kapkaranlık; sabahtan beri günün doğmasını, ışığın gelmesini bekliyorum ama

-435-

gelmiyor, gelmedi işte ve bütün gün boyunca da iddiaya girerim gelmeyecek. Düşük ücretlilerin başvurdukları türden bir gecikme bu. Evet, evet, doğru dürüst yürüyen hiçbir iş yok; her şey kötü düzenlenmiş. Hiçbir şey, hiçbir şeye uyarlanmıyor. Bu durumda bendeniz muhalefete geçiyorum. Çünkü dayanamayacağım, kudurmak işten değil! Ayrıca Laigle Meaux denilen şu dazlağı görmek de kederlendiriyor

beni: Bu yıkıntıyla aynı yaşta olduğumu düşündükçe hayıflanıyorum. Sakın yanlış anlaşılmasın; hakaret ettiğim falan yok, sadece eleştiriyorum. Dünya ne ise odur. Hiçbir kötü niyet taşımaksızın ve sırf vicdanım

rahat etsin diye konuşuyorum burada, saygılarımı lütfen kabul buyurun. Ölümsüz Babamız! Tüm Olimpos ermişleri adına ve tüm cennet tanrıları adına yemin ederim ki Paris'li olmak için yaratılmadım ben, yani iki

raket arasındaki top gibi, ayak-takımdan yaygaracılar takımına sekip durmak için doğmadım! Türk olmak

için yaratıldım ben, bütün gün boyunca Doğulu dilberler tarafından yapılan o şehvetli, iç gıdıklayı-cı dansları

seyretmek için. Ya da bir Orta Fransa köylüsü olmak için, ya da cici hanımlarla çevrili bir Venedik taciri olmak için, işte böylesi yazgılar için yaratıldım ben aslında! Türk dedim evet az önce ve sözümü geri almıyorum. Türklere genellikle kötü gözle bakılmasını da anlamıyorum! Pekâlâ iyi yanları var

Muhammed'in:

Hurili sarayları ve odalık-lı cennetlerin icatçısına saygı gösterilmesini talep ediyorum. Müslümanlığa hakaret

etme-

-436-

yelim: Bir kümesle* süslü olan biricik din odur! Ve bir de içme konusunda ısrarlıyım, dostlarım. Büyük bir ahmaklıklar toplamından başka bir şey değil bu yeryüzü. Anlaşıldığına göre bütün bu ahmaklar yine gidip dövüşecekler; güzel bir yaratıkla kırlarda koşturup çiçek koklamak dururken, şu güzelim Haziran güneşinde

gidip birbirlerini gebertecekler yine! Ahmaklığa bir türlü doyamıyorlar! Biraz önce bir eskicide gördüğüm kırık

bir lamba bir fikir uyandırdı bende: İnsan ırkım aydınlatmanın vakti geldi de geçiyor bile. İşte yeniden keder

bastı beni, görüyor musunuz! Bir istiridye ile bir devrimi ters yönünden yutmanın ceremesi bütün bunlar! Hadi bre sefil dünya! Çalışıyorum, yalışıyorum, ılışıyorum derken alışıyorsun her şeye, bitip gidiyor!" Grantaire, bu tantanalı konuşma nöbetinin hemen ardından iyice hak edilmiş bir öksürük nöbetine tutulmuştu.

Bu arada Joly:

"Devrim denilince aklıma geldi," dedi. "Söylendiğine göre Marius âşık olmuş."

"Kim acaba biliyor musun?" diye sordu Laigle.

"Hayır."

"Demek bilmiyorsun?"

"Bilmiyorum dedim ya!"

Grantaire söze karıştı:

Kümes ve cennet, aynı zamanda Fransızların, tiyatroların ucuz biletle girilen üst kat galerilerine verdikleri

addır. Grantaire, burada, Müslümanlığın yoksul insanlara da cennete girme hakkı taradığını söylemek istiyor. (Ç.N.)

-437-

"Mariüs'ün aşkları!" diye bağırdı. "Ne sonuç vereceğini görür gibiyim bu işin: Mari-us'le Marie'si ya da Maria'sı ya da Mariette'i ya da Marion'u: Harika bir çift olur doğrusu; tam seyirlik! Öylesine kendilerinden

geçerler ki, öpüşmeyi unuturlar; gökyüzünde nasıl olsa çiftleşecekleri için yeryüzünde el ele tutuşmaları bile

gerekmez! Duygularla donatılmış iki ruh işte! Yıldızlarda ancak koyun koyuna yatacaklardır."

Grantaire, böyle diyerek ikinci şişeye ve belki de ikinci tantanalı konuşma gösterisine başlıyordu ki, merdivenin dört köşe deliğinde yeni bir yaratık belirdi: On yaşında bile olmayan bir erkek çocuğuydu bu. San

benizli, kısacak boyluydu, üstü başı dökülmekteydi. Buna karşılık cin gibi bakışları ve gür saçları vardı. Yağmurdan sıırıslıklam olmuştu ama halinden hiç de şikâyetçi olmadığı belliydi.

Üçünün içinden, hiçbirini tanımadığı halde, tereddütsüz Laigle de Meaux'yu seçip yaklaştı ve sordu:

"Mösyö Bossuet siz misiniz?"

"O benim küçük adım. Söyle bakalım, ne istiyorsun?"

"Bulvarda uzun boylu, sansın bir adam: 'Hucheloup Ana'nın orayı biliyor musun,' diye sordu bana. Ben de, 'Evet,' dedim. 'Chan-vrerie Sokağı'ndaki ihtiyann dulu olan Ana'yı değil mi?' O vakit o sanşm bana dedi ki:

'Oraya gider Mösyö Bossuet'yi bulursan ona benim adıma A-B-C dersin.' Size tatsız bir şaka yapıyorlar, yanılmıyorsam? Bana da bunun için on metelik verdi."

-438-

"Joly, bana on metelik ver," dedi Laigle.

Sonra da Grantaire'e döndü:

"On metelik de sen ver."

Ve Laigle, çocuğa yirmi metelik verdi.

'Teşekkür ederim,' dedi çocuk.

Laigle sordu:

"Adın ne senin?"

"Navet, Gavroche'un arkadaşıyım."

"Kal burada," dedi Laigle.

Grantaire:

"Bizimle yemek ye," diye ekledi.

Çocuk:

"Olmaz," dedi. "Alayda benim de yerim var; 'Kahrolsun Polignac!' diye bağıran benim."

Ve ayağını arkasına doğru uzatabildiği kadar uzattıktan (mümkün olan selamlann en saygılısıydı bu) sonra gitti.

Laigle, düşünceye dalmıştı, kendi kendine konuşur gibi alçak sesle:

"A-B-C," dedi. "Yani; Lamarque'nin cenazesi."

Grantaire:

"Uzun boylu, sanşm. Bu Enjolras'tır."

Bossuet sordu:

"Gidecek miyiz?"

"Yağmur serpiştiriyor," dedi Joly. "Ben savaşıma söz verdim, ıslanmaya değil. Nezleyi azdırmak istemem."

"Ben kalıyorum," dedi Grantaire. "Şişeyi, tabuta tercih ederim."

Laigle bağladı:

"Sonuç; kalıyoruz. Öyleyse içelim. Kaldı ki cenaze törenini kaçırmak demek, ayaklanmayı kaçırmak demek değildir."

-439-

"Ooo, ayaklanmaya daima vanm!" diyerek bağırdı Joly.

Laigle ellerini ovuşturuyordu: "Desenize 1830 Devrimi rötuştan geçirilecek! Zaten ceket halka biraz dar geliyordu!" Yine Grantaire konuştu: "Sizin devriminiz benim umurumda değil," dedi. "Bugün işbaşında bulunan hükümetten nefret ettiğim söylenemez. Bu hükümet pamuklu külahla ılımlaştınlan demir bir taş; elinde şemsiye taşıyan bir korkuluk. Gerçekten de şu yağmurlu havada ne düşünüyorum, bilir misiniz? Krallığından, iki amaç doğrultusunda birden yararlanabilir Louis-Philippe: Korkuluğu halka karşı yayarken, şemsiyeyi göğe karşı açmak!"

Salon iyice karanlık olmuştu. Burada da gökyüzünde yağmur yüklü bulutların varlığı hissediliyordu.

Meyhanede olduğu gibi, sokakta da hiç kimse kalmamıştı; herkes "olup biteni görmeye" gitmişti.

"Vakit öğle mi, yoksa gece yansı mı?" diye bağırdı Bossuet. "Göz gözü görmüyor yahu! Giboulette, ışık getir!"

Grantaire, kederli kederli içmeye devam ediyordu:

"Beni hor görüyor Enjolras," diye mırıldandı kendi kendine. "Şöyle düşünmüştür, eminim; Joly hasta demıştır,

Grantaire de ayyaş. Onun için Bossuet'ye yolladı o çocuğu. Oysa bana yollamış olsa, hemen kalkıp giderdim

çocuğun ardından. Enjolras, yanlış hesabının cezasını çeksin! Gitmeyeceğim işte cenazesine!"

-440-

Karar alınmıştı artık. Bossuet, Joly ve Grantaire meyhaneden dışarı adım atmadılar. Oturdıkları masa, öğleden sonra ikiye doğru boş şişelerle tepeleme dolmuştu. Masayı iki mum aydınlatıyordu: Birisi tamamıyla

pas tutmuş bir el şamdanına oturtulmuştu, öbürü de kırık bir sürahinin boğazına. Grantaire, Bossuet ile Joly'yi şaraba, Bossuet ile Joly de Grantaire'i neşeye doğru çekmişlerdi.

Öğleden beri şarap içmişti Grantaire: Şarap pek de geçerli bir düş kaynağı değildir; ciddi ayyaşların gözünde

yaklaşık bir değer taşır. Çakırkeyiflik aşamasında da karabüyü ile akbüyü durumu vardır: Ancak şarap, işin

akbüyüsüdür. Grantaire, hayaller için bir maceracıydı. Önünde aralık duran korkunç bir sarhoşluğun karanlığı, onu durdurmak yerine, çekerti. Şişeleri bırakmış, sopa uzanmıştı şimdi. Şop, uçurum demektir.

Ne

afyon ne de esrar vardı elinin altında, oysa iyice kafayı bulmak istiyordu; bunun için de ister istemez, korkunç uyuşukluklar yaratan o rakı, bira ve aspent karışımına başvurmuştu. Üç ayrı karanlık oluşturur bunlar. Yarasa kanatlarında belli belirsiz yoğunlaşan zanmsı bir dumanın içinde üç ayrı dilsiz ve kudurgan tutku, uyuyan Psyche'nin üzerinde kanat çırpırmaya başlar; kâbus, gece ve ölüm.

Grantaire henüz bu ölümcül uğursuz aşamadan çok uzaklardaydı. Alabildiğine neşeliydi; Bossuet ile Joly de

aynı coşkunluk içinde katılıyorlardı ona. Durmadan kadeh tokuşturmaktaydılar. Grantaire, söz ve fikirleri

kendine özgü bir şekilde vurgularken, jestle-

-441-

rin anlamlı birleşiminden yararlanmayı da ihmal etmiyordu. Sol yumruğunu gösterişli bir tavırla dizine dayamış, kravatını çözmüştü. Bir taburede oturmaktaydı. Sağ elinde kadehi, şişman hizmetçi Matelote'a laf

dokunduruyordu şimdi:

"Sarayın bütün kapılarını açsınlar! Herkes Fransız Akademisi üyeliğine alınsın ve Madam Hucheloup'yu kucaklayıp öpme hakkına sahip kılınsın! İçelim."

Madam Hucheloup'ya dönüp ekliyordu sonra da:

"Eski eşyalar gibi değerli olan ve değerini kullanım gücüyle ispatlamış bulunan kutsal kadın, yaklaş da şöyle

bir doya doya seyredelim seni!"

Joly bağırıyordu:

"Batelote! Gibelotte! Grantaire'e artık içki vermeyin! Çılgınca para harcıyor, baksanıza! Bu sabahtan beri tam

iki frank seksen beş santimi boşu boşuna harcadı." Ve devam ediyordu Grantaire: "Benim iznim olmadan o

yıldızlan oradan kim kopardı ve mum yerine masanın üzerine kim koydu?"

Bossuet de iyice sarhoş olmuştu, ama sakinliğini koruyordu.

Açık pencerenin pervazına oturmuş, sırtı yağmurdan sıırıslıklam, arkadaşlarını seyretmekteydi.

Birdenbire arkasından bir uğultu, çığlıklar yükseldi art arda:

"Herkes silaha sarılsın!" "Silah başına!"

-442-

Hemen döndü Bossuet ve Saint-Denis So-kağı'nda, Chanvrerie Sokağı'nın tam ucunda, Enjolras'm geçtiğini

gördü. Elinde karabinası vardı. Onu, elinde tabancasıyla Gavroche, elinde hançeriyle Feuilly, elinde kılıcıyla

Co-urfeyrac, elinde filintasıyla Jean Prouvaire, ellerinde tüfekleriyle Combeferre ve Bahorel ile bütün o silahlı

ve coşkun kalabalık aceleyle izlemekteydi.

Chanvrerie Sokağı, bir karabina erimi kadar uzundu ancak. Bossuet, iki elini ağzının çevresinde birleştirip,

bir boru yaparak haykırdı sokağa doğru:

"Courfeyrac! Courfeyrac! Heyyyy!"

İşitmişti Courfeyrac. Bossuet'yi gördü ve Chanvrerie Sokağı'na doğru bir iki adım attı. Onun "Ne istiyorsun?"

çığılı Bossuet'nin "Nereye gidiyorsun"uyla karıştı yan yolda.

"Bir barikat kurmaya!" diye cevap verdi Courfeyrac:

"Öyleyse buradan iyi yer bulamazsın, gel burada kur!"

"Doğru Aigle!" diye haykırdı Courfeyrac.

Ve onun bir işareti üzerine bütün kalabalık büyük bir hızla Chanvrerie Sokağı'na daldı.

3. Grantaire'in Üzerine Gece Çökmeye Başlıyor

Yer, bir barikat için gerçekten de biçilmiş kaftandı: Girişi geniş, dibi dardı sokağın ve Corinthe, bir çeşit

çıkılmaz sokak durumu oluşturuyordu. Mondetour Sokağı'nın sağ-

-443-

dan soldan kapatılması çok kolaydı. Dolayısıyla da sadece Saint-Denis Sokağı tarafından bir saldırı yapılabilirdi; yani cepheden ve açıktan açığa. Çakırkeyif Bossuet, oruçlu Anibal kadar yerinde bir karar vermişti.

Topluluğun dalışıyla birlikte, bütün sokağa dehşet çökmüştü. Bütün yoldan geçenler hemen ortalıktan kayboldu. Göz açıp kapayınca kadar süren bir zaman aralığında, dipte, sağda, solda, her türden dükkân ve tezgâh ve her boydan kapı, pencere, bodrum boşluğu adına ne varsa, zemin katlardan damlara kadar sınıksız kapatıldı. Yaşlı bir kadının yayılım ateşinden korunmak için açık penceresine bir çarşaf gerdiği bile

görülmekteydi.

Şimdi sadece meyhanenin bulunduğu ev açık kalmıştı; o da, bütün kalabalık doğrudan doğruya buraya hücum edip dolduğu için açıktı.

"Aman Tanrım, aman Tanrım!" diye göğüs geçiriyordu Madam Hucheloup.

Bossuet, Courfeyrac'ı karşılamak üzere aşağı inmişti.

Pencerede onun yerini alan Joly bağırmaktaydı:

"Bir şemsiye almalyımışsın yanına Cour-feyrac! Korkarım nezle olacaksın."

Bu arada meyhanenin önündeki parmaklıktan yirmi demir çubuk koparılmış, sokağın yirmi metrelik kısmındaki bütün kaldırım taşları da sökülüştü. Gavroche'la Bahorel, oradaki bir kireç imalatçısının yük arabasına el koyup, yolun ortasına devirmişlerdi. Ara-

-444-

banın içindeki üç koca fıçıyı da taş yığımlarının altına yerleştirmekteydiler.

Enjolras, mahzenin taban kapağını kaldırmıştı ve Hucheloup Ana'nın ne kadar boş fıçısı varsa, gidip kireç fıçılarını berkitmeye yollandı. Feuilly, ince yelpaze tabakalarını resimleyip boyamaya alışık parmaklarıyla, kireç fıçılarını ve yük arabasını iki kocaman moloz taşı yığınıyla payandalamıştı. Tıpkı öbür malzemeler gibi,

molozları da gelişigüzel bir şekilde oradan buradan derlemişlerdi. Bunları nereden aldıklarını bile bilmiyorlardı. Komşu evlerden birinin cephesindeki payandalar sökülüp alınmış ve düzlemesine fıçılara üzerine yatılmıştı. Bossuet ve Courfeyrac dönüp baktıklarında, sokağın neredeyse yansı, insan boyunu aşan bir tabyayla kapanmıştı. Yıkıldığı şeylerden, yeni bir şey kurup ortaya çıkarma konusunda halkın eli kadar usta başka hiçbir şey yoktur!

Matelote ile Gibelotte da emekçilere yardım etmeye koyulmuşlardı. Gibelotte, kucağı moloz artıklarıyla dolu

oradan oraya gidip geliyordu: Bıkkınlığı barikata yanyordu. Hep aynı uykulu hava içinde, kaldırım taşları taşıyordu şarap testileri taşıyor gibi.

Sokağın ucunda iki beyaz atın çektiği bir omnibus belirdi.

Bossuet bir anda fırlayıp koştu arabaya, yetişti; şoförü durdurdu; hanımlara, ellerinden tutup yardım etmeyi

de unutmuyarak, yolcuları indirdi, sonra da atları dizginlerinden yakalayıp, arabayı sokağa çekti:

"Yolcu arabaları Corinthe'in önünden geç-

-445-

mez," dedi. "Non licet omnibus adire Corint-hum."

Çok geçmeden de koşuları çözülmüş atlar Mondetour Sokağı'ndan kendi başlarına inip gitmekte; yanlamasına yere uzatılmış omnibus de sokaktaki barajı tamamlamaktaydı. Neye uğradığını şaşırarak Hucheloup Ana, birinci kata sığınmıştı.

Gözleri şaşkınlıktaydı, görmeden bakıyor ve bağıırıyordu; ama alçak sesle bağıırmaktaydı: Çığlıkları hançeresinden çıkmaya cesaret edemiyordu sanki:

"Dünyanın sonu bu," diyebiliyordu ancak. "İşte, nihayet kıyamet günü geldi çattı!"

Joly, bir öpücük kondurdu kadının kalın ve kırışıklıklarla dolu gerdanına; sonra da Grantaire'e dönüp:

"Azizim," dedi, "Ben öteden beri bir kadının boynunu alabildiğine ince ve zarif bir şey olarak kabul edegelmışimdir."

Bu arada Grantaire lirizmin en yüce örneklerini sıralamaktaydı. Birinci kata çıkmış olan Matelote'u belinden

kavramış ve pencereye sıkıştırmıştı. Kahkahalarla gülerken bağıırıyordu:

"Matelote çirkindir, evet! Çirkinliğin bir düş haline girmiş şeklidir Matelote. Bakın nasıl doğmuştur, doğuşunun

sırrı nedir; katedral olukları yapan bir gotik Pygmalion, günlerden bir gün bu oluklardan birine zil zurna âşık

olmuş. Hem de içlerinden en korkuncuna. Onu canlandırın diye yalvarmış aşk tanrısına. Ve işte Matelote böylece doğmuş! Şimdi iyi bakın bu kadına, yurttaşlar:

-446-

Tıpkı Titiano'nun metresi gibi kurşun rengi saçları vardır ve iyi kızdır. Ve ben onun çok iyi savaşacağına

kefilim: Çünkü her iyi kızın içinde bir kahraman yatar! Hucheloup Ana'ya gelince: O da yiğit bir ihtiyardır, hiç süpheniz olmasın! Bıyıklarına bakın yeter. Bu bıyıklar kendisine kocasından miras kaldı. Bir hafif süvari gibi yaman savaşçıdır, göreceksiniz! Sadece ikisi bütün banliyöye dehşet saçarlar. Yoldaşlar, hükümeti devireceğiz. Margarik asitle formik asit arasında tam on beş ara asit bulunduğu nasıl doğruysa, hükümeti devireceğimiz de bir o kadar doğrudur! Zaten bana göre hava hoş! Babam benden tiksiniyordu dostlarım; çünkü

matematiğe bir türlü aklım ermezdi. Ben sadece aşktan ve özgürlükten anlarım. Anadan doğma saf Grantaire'im ben; hiçbir vakit param olmadığı için paraya bir türlü alışamadım; dolayısıyla da hiçbir vakit paradan yoksun kalmadım. Ama ben zengin olsaydım, yoksul diye bir şey kalmazdı şu dünyada!

Görürlerdi,

hem de nasıl! Ah ah! İyi yürekli insanların keseleri dolu olsaydı bütün işler nasıl da yoluna girerdi anında! İsa'yı

Rothschild'in servetine sahip olarak gözümün önünde canlandırıyorum da: Ne kadar iyilik yapardı! Sanlın hadi bana, Matelote! Siz aslında şehvetli bir kadınsınız, ama ürkeksiniz, o kadar. Gerçi yanaklarınız bir kardeş öpüşü arzular, ama dudaklanız beklediği bir âşık öpücüğüdür!"

Courfeyrac:

"Kes artık **zınlıtyı** şarap fıçısı!" dedi.

Grantaire, hemen karşılık verdi:

-447-

"Bendeniz Toulouse kentinin Belediye Başkanım," dedi. "Ve kentimin ünlü edebiyat yarışmasını ben yönetirim!"

Setin tepesinde elinde bir tüfekte ayakta duran Enjolras, onlara doğru başını kaldırmıştı: Yan Spartalı, yan

sofu ifadeli güzel, ciddi yüzü göründü. Enjolras bir an bile duraksamadan, Leonidas'la birlikte Termopil'de

ölür, Cromwell'le birlikte Drogheda'yı yakardı. "Grantaire!" diye bağırdı. "Kalk git hemen buradan, başka bir

yerde sız! Burada sadece sarhoşluğa yer var, ayyaşlığa yok. Barikatın şerefine gölge düşürme!"

Bu öfkeli sözler Grantaire'in üzerinde garip bir öfke yaratmıştı: Başından aşağı bir kova soğuk su boşaltılmıştı sanki! Birdenbire ayılmıştı. Pencerenin yanındaki bir masaya oturup dirseklerini dayadı, sözcüklere sığmaz bir yumuşaklıkla baktı Enjolras'a:

"Sana güvendiğimi bilirsin," dedi.

"Git buradan!"

"Bırak da burada uyuyayım."

Enjolras bağırdı:

"Git başka yerde uyul!"

Grantaire hâlâ sevgi dolu bulanık gözlerle ona bakıyordu:

"Bırak da burada uyuyayım," dedi. "Burada ölünceye kadar!"

Enjolras, küçültücü bir bakışla onu süzdü:

"İnanmak, düşünmek, istemek, yaşamak yeteneğinden yoksunsun sen Grantaire!"

Grantaire, ciddi bir sesle karşılık verdi buna:

-448-

"Görürsün."

Birkaç söz daha döküldü ağzından, ama bunların ne olduğu anlaşılamadı: Başı bütün ağırlığıyla birlikte masanın üzerine düşmüştü. Enjolras'm onu böyle birdenbire içine yuvarladığı ikinci sarhoşluk döneminde hemen hep rastlanan bir olaydı bu.

Bir dakika sonra da uyumuştü.

4. Dul Hucheloup'ı Avutma Girişimi

Bahorel, barikata hayranlık ve coşku içinde bakıyor ve bağınyordu:

"İşte sokak soyundu! Çıplaklık ne kadar da yakıştı!"

Courfeyrac, bir yandan meyhanenin az-buçuk altını üstüne getirirken, bir yandan da dul meyhaneci kadını

avutmaya çabalamaktaydı:

"Daha geçen gün, Gibelotte pencereden bir örtü silkeledi diye hakkınızda zabıt tutulduğundan ve ceza kesildiğinden şikâyet eden siz değil miydiniz Hucheloup Ana?"

"Evet. Aman Tanm! Masayı da mı koyacaksınız yoksa bütün o şeylerin üzerine? Hem örtü hem de tavanarasından sokağa düşen bir çiçek saksısı yüzünden hükümet bana tam yüz frank ceza kest! Bu alçaklık değildir de nedir Tanm aşkına?"

"Daha ne istiyorsunuz Hucheloup Ana? Biz de sizin öcünüzü alıyoruz bakın işte!"

Hucheloup Ana, bu öç almanın kendisine sağlayacağı yaran bir türlü kestiremiyor gi-

-449-

biydi. Hani kocasından tokat yemiş bir Arap kadıncağızın öyküsü vardır: Doğru babasına koşup:

"Babacığım,

kocam senin kızını tokatladı! Bu hakaretin öcünü mutlaka almalısın!" diye bağırmış. Babası sormuş: "Hangi yanağına attı tokadı, söyle bakayım?" Sol yanağını göstermiş kadıncağız. Babası da bunun üzerine onun sağ yanağına bir şamar aşketmiş ve şöyle demiş: "Git kocana söyle, o benim kızımı tokatladı, ama ben de onun karısını tokatladım!" Hucheloup Ana'nın öcünün alınmasından duyduğu memnunluk da işte bu türden bir memnunluk olsa gerekti.

Bu arada yağmur dinmişti. Yeni kuvvetler geliyordu: İşçiler ceketlerinin altında bir fıçı barut, bir sepet dolusu

kezzap, bir dizi karnaval meşalesi, bir küfe dolusu da "kralın bayramından kalma" şenlik feneri

getirmişti. Söz

konusu şenlik 1 Mayıs'ta olduğuna göre, aradan pek fazla bir zaman geçmiş sayılmazdı. Bütün bu malzemeyi Saint-An-toine Mahallesi'nde Pepin adlı bir bakkalın yolladığı söyleniyordu. Bir yandan da Chan-

vrierie Sokağı'nın tek fenerini kırmaktaydılar. Bunu, Saint-Denis Sokağı başta olmak üzere, bütün çevre sokaklardaki; yani Mon-detour, Le Cygne, Grande ve Petite-Truan-derie sokaklardaki fenerlerin kırılması

izledi.

Bütün işleri Enjolras, Combeferre ve Co-urfeyrac yönetmekteydi. Şimdi her ikisi de Corinthe

Meyhanesi'nin

bulduğu binaya dayanan ve bir gönye biçiminde olan iki barikat daha kurmaktaydı: Bunların en büyüğü

-450-

Chanvrierie Sokağı'nı, öbürü ise Cygne Sokağı yönünden Mondetour Sokağı'nı kapatacaktı. Pek dar olan sonuncusu sadece fıçı ve taşlarla örülmüştü. Yaklaşık elli işçi çalışmaktaydı ve bunların aşığı yukarı otuz kadarı silahlıydı: Bütün o silahlan yoldaki bir silah dükkânından ödünç almışlardı!

Bu topluluktan daha acayip, daha renkli, daha çeşitli bir şey doğrusu az bulunur.

Birinde kısa bir ceket, bir süvari kılıcı, iki de tabanca vardı. Hemen yanındakinin üzerinde sadece bir gömlek

vardı, başında bir melon şapka, yamna da bir barut kesesi almıştı. Bir üçüncüsü ise göğsüne dokuz tabaka

kurşuni kâğıt sarmış ve bir saraç bız'ıyla silahlanmıştı. Bir başkası: 'Köklerini kazıyalım ve süngümüzün ucunda can verelim!' diye bağırıyordu, ama süngüsü yoktu. Bir tanesi redingotunun üzerine bir kayış takımı

geçirmiş, kapağına kırmızı yünle 'Kamu düzeni' işlenmiş bir muhafız çantası sarmıştı. Alay numarası taşıyan

bir alay tüfek, birkaç şapka, gözalabildiğine çıplak kol, birkaç mızrak görülmekteydi. Sadece boyunbağı yoktu. Ve bunlara bütün yaşlan, bütün yüzleri, soluk benizli çocukları, güneşten yanmış liman işçilerini ekleyin. Ve hepsi acele ediyordu. Bir yandan birbirlerine yardıma koşmakta, bir yandan da çeşitli olasılıklardan söz etmekteydiler: Sabahın üçüne doğru yardım gelecekti, bir alayın kendilerine katılması kesin gibi bir şeydi, Paris ayaklanacaktı. Yürekten taşan neşelerle örtülü müthiş konuşmalardı bunlar.

Hepsini kardeş sanırdınız. Birbirlerinin

-451-

adlarını bile bilmiyorlardı. Bütün tehlikelerin güzel yanı da budur işte: Yabancılar arasındaki derin kardeşliği ortaya çıkarır.

Mutfakta ateş yakmışlardı. Bir mermi kalıbında güğümler, kaşık ve çatallar, yani meyhanenin gümüş sayılabilecek tüm kalaylan eritilmekteydi. Bu arada içki de içilmekteydi. Kapsüller ve iri domuz saçmalan, şarap bar-daklanıyla karmakaşık bir halde masalann üzerini kaplamıştı. Bilardo salonunda Huc-heloup Ana,

Matelotte ve Gibelotte, korkudan her biri değişikliğe uğramış, biri alıklaşmış, biri soluk soluğa, öbürü uyanık

bir halde, eski bezleri yırtıp, sargı bezi hazırlamaktaydılar. Onlara saçlan sakallan kaşmış üç babayiğit isyancı yardım ediyordu. Heyecandan titriyorlardı.

Courfeyrac, Combeferre ve Enjolras'm, Billetes Sokağı'mn köşesinde topluluğa yaklaşıırken gördükleri uzun

boylu adam küçük barikatta çalışmakta, doğrusu pek de yararlı olmaktadır. Gavroche barikatların büyüğünde görevlendirilmişti. Courfeyrac'ı evinde bekleyip Marius'ü soran delikanlı ise, omni-büsü devirdikleri sırada ortadan kaybolmuştu.

Gavroche son derece neşeliydi, adeta sevinçten uçuyordu. İnsanları gayrete getirmekle görevli kılmişti kendini: Gidiyor, geliyor, iniyor, çıkıyor, oradan oraya koşuyor, ortalığa ışık ve cesaret saçıyordu. Onu böyle

harekete geçiren bir itici güç olsa gerekti. Vardı da: Yoksulluğu. Kanatlan da vardı: Sevinci. Bir kasırgaydı

sanki; herkes sürekli

-452-

görmekteydi onu, sürekli işitmekteydi. Her yerde birden olduğu için havayı dolduruyor-du. Neredeyse sinir

verici bir durum yaratmaktaydı bu: Onunla olunca bir an bile durma imkânı yoktu ki! Koskoca barikat onun

varlığını hissediyordu üzerinde: Aylaklan iteliyor, tembelleri yüreklendiriyor, yorgunları canlandırıyor, düşünceye dalanları dürtük-lüyordu. Kimilerini neşeye boğmakta, kimilerini merağa gömmekte, kimilerini de

öfkeliendirmekteydi. Ama hepsini mutlaka harekete geçiriyordu. Bir öğrenciyi iğneliyor, bir işçiyi ısınıyor, durduğu yerde durmuyor; gürültünün ve çabanın üzerinde uçuyor, mınıldanı-yor, vızıldıyor, ondan ona zıplıyordu. Herkesi hırpalamakta, kıskırtmakta ve sürekli sarsmaktaydı sanki; devrim denen posta arabasının

sineğiydi. Cılız kollar sürekli oynamakta, küçük küçük ciğerleri sürekli ses üretmekteydi:

"Ha gayret yurttaşlar! Bir parça daha taş getirin! Birkaç fıçı daha gerekli buraya! Biraz da şey verin, ne olur!

Nerede var ondan? Şeyden canım, şeyden! Tamam, işte ondan! Bu deliği tıkamak için bir küfe moloz ister.

Sizin barikatınız da amma küçükmiş ha! Bunu biraz yükseltmeli. Her şeyi oraya atın, oraya fırlatın, hep oraya yığın! Kinn, parçalayın evi! Gibou Ana'nın çayı demektir bir barikat! İşte bakın, size camlı bir kapı!" Orada çalışanlar bağıştı bunun üzerine:

"Camlı kapı mı? Camlı kapıyı da ne yapacağız biz, yumurcak?"

Gavroche'ta cevap hazırıdı:

-453-

"Sizsiniz yumurcak! Bir barikatta camlı kapı kadar güzel şey az bulunur. Saldırımı engellemez, ama zorlaştırır. Üzerinde cam kırıkları serpili bir duvarı aşır, elma çalmadınız mı siz hiç? Camlı kapı, barikatın

üzerine tırmanmak isteyen askerlerin nasırını biçer; camda acıma duygusu diye bir şey aramayın! Sizde de

hayalgücü diye bir şey pek bol değil galiba yurttaşlar!"

Bir yandan da horozsuz tabancasına ateş püskürmekteydi. Dört dönüyordu barikatın içinde:

"Bir tüfek!" diyordu. "Bir tüfek istiyorum! Niçin bana bir tüfek vermiyorsunuz sanki?"

"Sana mı tüfek vereceğiz?" dedi Combefer-re. "Hadi canım!"

"Şuna da bak! Neden vermeyeceğiniz ki? 1830'da X. Charles'la dövüldüğü vakit pekâlâ tüfeğim vardı

benim!"

Enjolras omuz silkti:

"Büyüklerden arta kalırsa, çocuklara da veririm," dedi.

Gavroche, azametle döndü:

"Sen, benden önce ölecek olursan, senin-kini ben alırım!"

Enjolras:

"Şuna bak hele!" dedi, "küçük kabadayı!"

"Sen de büyük acemi çaylak!" diye cevap verdi Gavroche.

Tam o sırada sokağın ucunda çıtkırıldım bir adam belirmişti, yolunu şaşırmış olsa gerekti. Barikattakiler birdenbire bu şıklığı yadırgadı.

Gavroche, adama seslendi:

-454-

"Ne duruyorsun orada delikanlı? Sen de katılsana! Şu zavallı yurdumuz için küçücük bir fedakârlık da mı yok?"

Çıtkırıldım hızla uzaklaştı.

5. Hazırlıklar

Devrimci gazeteler, 'hemen hemen hiç ele geçirilemez' bir yapı olarak niteledikleri Chanvrerie Sokağı barikatının bir birinci kat yüksekliğine eriştiğini yazarken aldanmaktaydı. Aslında barikatın yüksekliği iki metreyi pek aşmıyordu. Ama öyle yapılmıştı ki, savaşçılar, istediklerince ve durumun gerektir-diğince, arkasına gizlenebildikleri gibi, üzerine çıkarak da iş görebiliyor, ya da iç tarafta üst üste konan basamak tarzında düzenlenmiş dört sıra taş sayesinde durumu tepeden de izleyip, duruma hâkim olabiliyorlardı. Barikat, dıştan bakıldığında taş yığınları ve kireç imalatçısının arabasıyla yolcu arabasının tekerleklerinin

arasından geçirilen kirişler ve kalaslarla birbirine bağlanmış fiçilerden meydana gelmişti. Cephesinin de insanı afallatan girintili çıkıntılı bir görünüşü vardı. Evlerin duvarlarıyla barikatın meyhaneden en uzak ucu

arasında dışarı çıkabilmeyi sağlayan, ancak bir kişi geçebilecek genişlikte bir aralık bırakılmıştı, o kadar. Yolcu arabasının oku diklemesine yerleştirilmiş ve iplerle tutturulmuştu; bunun tepesine bağlanan bir kızıl

bayrak sallanıyordu barikatın üzerinde.

Mondetour Sokağı'ndaki küçük barikat, meyhanenin bulunduğu evin arkasına gizlen-

-455-

miş olduğundan görünmüyordu. İki barikat bir araya gelince tam bir sahra istihkâmı halini almaktaydı.

Enjolras ve Courfeyrac, Mon-detour Sokağı'nın Precheurs Sokağı'ndan geçerek, Halles'e açılan öbür parçasını bir başka barikatla kapatmayı uygun bulmamışlardı: Besbelli ki dışarıyla ilişkilerini toptan kesmek

istemiyorlardı. Ayrıca da darlığından dolayı tehlikeli ve geçilmesi zor olan Precheurs Sokağı'ndan saldırıya

uğramaktan da pek uzun boylu korkmamaktaydılar.

Folard'ın stratejik açıdan "dar, uzun bir yol" olarak niteleyebileceği geçidi oluşturan bu çıkış deliğini ve bir de

Chanvrerie Sokağı'na açılan daracık aralığı hesaba katarsak, barikatın içi her yandan kapalı bir dörtgen biçimini almaktaydı. Meyhane de bu dörtgen içinde bir çıkıntı meydana getiriyordu. Büyük barikatla, sokağın

bitimindeki yüksek evler arasında yirmi adım kadar bir ara vardı; dolayısıyla da barikatın bu evlere dayalı

olduğu söylenebilirdi. Evlerin tepeden tırnağa bütün pencere ve kapılan kapalıydı; oysa hepsinde oturanlar vardı.

Bütün bu iş, hiçbir engelle karşılaşmaksızın, bu bir avuç mert insan tarafından ne bir asker serpuşunun ne de bir süngünün ortalıkta belirmediğini görmeden, bir saatten kısa bir zamanda kotarılmıştı. Ayaklanmanın aşamasında Saint-Denis Sokağı'na girebilme cesaretini hâlâ gösteren tek tük kentliler de Chanvrenie Sokağı'na bir göz atıp da, barikatı görür görmez hemen adımlarını sıklaştırıp oradan uzaklaşmaktaydılar.

-456-

Barikatlar tamamlanıp direğe de bayrak çekilince, dışarıya meyhaneden bir masa çıkardılar. Courfeyrac masanın üzerine çıktı. Enjolras dört köşe sandığı getirdi. Courfeyrac'ın açtığı sandık fişek doluydu.

Fişekler

görününce en yiğitler bile şöyle bir ürpermek-ten kendilerini alamadılar. Bir an derin bir sessizlik oldu. Courfeyrac fişekleri gülümseyerek dağıtmaya başladı.

Adam başına otuz fişek aldılar. Çoğunda barut da vardı. Kalıplara dökülen kurşunlarla ayrıca fişek yapmaya

koyuldular. Barut fıçısı ise kapının yanında, bir masanın üzerinde duruyordu. Onu yedek olarak saklamaya karar verdiler.

Askerin toplanma trampeti hiç durmadan çalmakta ve bütün Paris'i dolanmaktaydı. Ama sonunda, hiç kimsenin aldımş etmediği tekdüze bir gürültü olup çıkmıştı bu ses. Üzüntü verici dalgalanmalarla bir uzaklaşıyor, bir yaklaşıyor, ama hiç kesilmiyordu.

Elbirliğiyle ve hiç telaş etmeksizin, tüfekleriyle karabinalarını adeta bir tören ciddiliği içinde doldurdular. Bu

arada Enjolras, bari-katların başına nöbetçi de dikmişti. Chanvrenie Sokağı'na bir, Precheurs Sokağı'na bir

ikinci, Petite-Truanderie Sokağı'nın köşesine de bir üçüncü nöbetçi olmak üzere üç kişi.

Barikatlar kurulmuş, karakollar belirlenmiş, silahlar doldurulmuş, nöbetçiler dikilmişti işte. Artık hiç kimsenin

geçmediği bu ıssız ve ürküntü veren sokaklarda, içinde hiçbir canlının kımıldamadığı ölü gibi sessiz evlerle

çevrili ve çökmeye başlayan akşam ka-

-457-

ranlığın gittikçe artan gölgeleriyle sanlı olarak, ortasında bir şeylerin ilerlediği sezilen ve sinsi, uğursuz,

trajik bir hal taşıyan bu karanlık ve sessizlik ortasında yapayalnız, silahlı, sakin ve kararlı bekliyorlardı.

6. Bekleyiş

Bekleyiş saatleri boyunca neler yaptılar? Değil mi ki bu bir tarihtir, anlatmamız gerekiyor:

Erkekler fişek yapıyor, kadınlar sargı bezi hazırlıyordu. Kurşun kalıpları için eritilen kalay ve kurşun dolu

geniş bir kazan, kor dolu bir maltızın üzerinde tütmekteydi. Nöbetçiler, silah elde, barikatın üzerinde görev

basındaydılar. Oyalanmak nedir bilmeyen Enjolras, nöbetçilere gözkulak oluyordu. Bu arada Combeferre,

Courfeyrac, Jean Prou-vaire, Feuilly, Bossuet, Joly, Bahorel ve daha birkaç kişi, birbirlerini arayıp, bir köşede okul dönüşlerindeki o en rahat günlerindeki gibi toplandılar. Kale bodrumu haline getirilen

meyhanenin bir köşesiydi bu köşe. Kurmuş oldukları sahra istihkâmından iki adım ötede, yeni doldurulmuş

silahları sandalyelerin arkalığına dayalı, hayatlarının sonuna artık iyice yaklaşmış olan bu delikanlılar, şimdi aşk dizeleri okumaya koyulmuşlardı.

Nasıl mı dizeler? İşte, siz de okuyun:

Geçmişteki güzel günlerimizi anımsa Öylesine gençtik ki seninle biz ikimiz -458-

İsteğimiz yoktu müüü olmaktan başka Sevmek ve sevlmekti bütün derdimiz

Senin yaşını benim yaşıma kattığımda Kırk bile etmiyordu ikisinin toplamı O küçücük, alçakgönüllü yuvamızda Kış da olsa mevsim, biz yaşadık baharı

Ne günlerdi, Manuel ağırbaşlı, ciddiye Paris kenti kutsal şölenlerin merkeziydi Foy yıldırım saçardı ve senin

bluzunun Üzerindeki iğne hep elime batardı

Herkes hayrandı sana, ben davasız avukat Prado'ya akşam yemeğine götürürken seni Güller kadar güzeldin, güller kadar zarif Alamazdım senden bir an bile gözlerimi

İşitirdim, 'bu nasû güzellik' derdi gören Saçları dalga dalga, kokusu elvan elvan Sanki bir çift kanat var mantosunun altında O sevimli şapkası gonca gibi başında

Ellerini tutardım gezinirken birlikte Gelip geçenler sanırdı ki aşkın büyüü Evlendirdi bu mutlu çiftin tanıklığında Tatlı nisan ayıyla güzel mayıs ayını

Kapılarımızı örtmüş yaşıyorduk mutlu Aşkla besleniyorduk, o yasak meyve ile Ağzımdan tek bir sözcük bile

çıkıyordu ki Kalbin önceden vermemiş olsun yanıtını

Sorbonne kır şiirlerinin ana vatanydı Hayranlıkla bakardım sabah akşam ben sana Ancak böyle sevdalı bir

gönül uyarlardı Aşkın haritasını o latin ülkesine

-459-

Ey Maubert meydanı, ey Dauphine meydanı Taze baharın dolduğu yoksul evimizde Giyerken güzel bacağına sen çorabını Çatımızdan bir yıldızı seyrederdim ben de

Çok Eflatun okudum, iz bırakmadı bende sen bana uzattığın tek bir çiçekle oysa Malebranche'dan da, Lamennais'den de çok Kanıtladın tanrısal iyilikleri bana

İtaat ederdik ikimiz de birbirimize. O yaldızlı çatıda, güzelliğini görmek Alnını incelerken o eskimiş aynanda

Tan zamanı odada turlamanı izlemek

Aklımdan çıkarabilir miyim hiç geçmişi O tan zamanlarını, gökyüzü günlerim Kurdelalar, çiçekler, şallar ve

hareleri Aşkın tatlı bir argo düi gevelediği

Bir lale saksısı gibiydi bahçelerimiz Pencerenin camını bir etekle örterdin Bir kaseyi alırdım ben topraktan

yapılmış Sana ise bir japon fincanını verirdim

Gülerdik başımıza gelen şanssızlıklara Kürkün yanar, eldivenin kayboluverirdi Bir akşam yemeği için satmıştık nasıl da Hatırlar mısın Shakespeare'in kutsal portresini

Bir hırsız gibi gizlice öperdim kolunu Sen bir hayırseverdin, bense bir dilenci Bir yığın kestaneyi yerdik mutlu

mutlu Masa yapıp kendimize Dante'nin kitabını

Bu mutlu ve yoksul evimde nasıl da ilk kez O ateşten dudaklarından seni öpmüştüm

-460-

Giderken sen, yüzün kızarmış, saçın dağınık Öyle solgun kalır ve Tanrıya sığınırdım

Hatırlıyor musun hiç mutlu günlerimizi Şimdi çaputa dönmüş o baş örtülerini Şu hüznü yüreğimizin iç çekişleri Getirir mi sonsuz göğe gidenleri geri

Arada bir akla gelen gençlik anılan, gökte parlamaya koyulan birkaç yıldız, ıssız sokakların hüznü verici dinginliği, hazırlanmakta olan amansız maceranın yakınlığı ve kaçınılmazlığı, daha önce de belirttiğimiz gibi

hassas bir şair olan Jean Prouvaire'in alacakaranlıkta mırıldanan dizelerine dokunaklı bir güzellik, beklenmedik bir büyü katıyordu.

Küçük barikatta bir fener yakılmıştı bu arada. Büyük barikatta da, karnaval mevsiminde Courtille'e giden

maskelilerle dolu arabaların önünde görülen balmumu meşalelerden biri yakıldı. Bildiğimiz gibi, Saint-Antoine Mahallesi'nden geliyordu bu meşaleler. Büyük barikattaki meşale, rüzgârda korunmak amacıyla,

üç

yanı kapalı olarak taşlardan yapılmış bir kafesin içine yerleştirilmişti. Ve öylesine konmuştu ki, bütün ışık

bayrağın üzerine saçılmaktaydı. Koyu bir karanlığa gömülmüştü sokak ve barikat. Kocaman bir gemici feneriyle müthiş bir şekilde aydınlatılmış bulunan bayrak görünüyordu sadece. Bu ışık, bayrağın kırmızılığına, sözlere sığmaz türünden dehşetli bir kızılık eklemekteydi.

-461-

7. Billettes Sokağı'ndan Askere Alınan Adam.

Gece artık iyiden iyiye bastırmıştı. Ama henüz hiçbir şey olduğu yoktu. Sadece belli belirsiz birtakım uğultular geliyor, arada sırada da ateş sesleri işitiliyordu; o da pek seyrek, kısa ve uzaktan uzağa.

Aranın

uzaması, hükümetin vakit kazandığını, kuvvet topladığını göstermekteydi. Altmış bin kişiyi bekliyordu bu elli

adam.

Korkunç olayların arifesinde güçlü ruhları saran sabırsızlığa kapıldığını seziyordu En-jolras. Alt kattaki salonda Gavroche, masaların üzerine saçılan barut dolayısıyla temkinli davranarak tezgâhın üzerine konan

iki mumun bulanık titrek ışığında kartuş yapmaya koyulmuştu. Onun yanma gitti Enjolras. Buradaki mumların

ışığı dışarı hiç sızılmıyordu. Üst katlarda da hiç ışık yakmamaya dikkat etmişti isyancılar.

Enjolras geldiğinde pek meşguldü Gavroche. Ama kartuşlarla değil. Billettes Sokağı'ndan alınan adam salona girmiş ve gidip en ışısız masaya oturmuştu. Payına düşmüş olan büyük boy tüfeği bacaklanm arasında tutuyordu. O zamana kadar binbir çeşit "eğlenceli" şeyle oyalandığı için, bu adamı fark etmemişti

Gavroche.

Adam içeri girince, gözleriyle dalgın dalgın izledi onu bir süre. Silahına hayranlıkla baktı. Sonra birdenbire,

adam oturunca, çocuk ayağa kaktı. Bu adamı o ana kadar birisi gözetlemiş olsa, onun gerek barikatı, gerekse is-

-462-

yancıları garip bir dikkatle incelediğini hemen görürdü. Ama salona girdiğinden beri derin bir düşünceye dalmıştı adam, farkında değilmiş gibiydi olup bitenlerin. Ve küçük kabadayı, adama yaklaştı; uyandırmaktan

çekinilen bir kimsenin yanında nasıl yürünürse, öyle, ayaklarının ucuna basa basa, onun çevresinde dönmeye başladı. Aynı zamanda da, hem küstah, hem ciddi, hem uçan, hem düşünceli, hem neşeli, hem de tasalı olan bu çocuğun yüzünde; şu ifadeler vardı; 'boşver gitsin! Yok canım, rüya görüyorum. Yoksa doğru

mu? Gerçek mi bu yoksa? Evet, evet, galiba! Hayır, o olamaz! Nasıl olamaz, bal gibi o iştel!

Topuklarının üzerinde sallanıyordu Gavroche; ceplerinde yumrukları sıkıyor, bir kuş gibi boynunu oynatıyor, alt dudağında belirginleşen bütün keskin görüşlülüğünü ölçüsüzce bir kıvımda harcıyordu.

Şaşkın, kararsız, güvensiz, afallamış, şaşkırmış bir haldeydi. Sanki esir pazandaki tombul kızlar arasında,

birdenbire bir Venüs keşfeden kız-larağasının yüzü, bir yığın sıradan tablo içinde aniden bir Raffaello'yu

tanıyiveren bir resim meraklısının hali vardı çocukta. Kafasında her şey seferber olmuş, çalışmaktaydı. Koku

alan içgüdü ve tasanmlayan akıl. Bir şeyler oluyordu Gavroche'a, besbelliydi bu. İşte bu derin dalışın en yüksek noktasında Enjolras gelmişti yanına:

"Sen küçüksün," dedi. "Seni görmezler. Barikalardan dışarı çıkacaksın, evler boyunca süzülüp, sokakları söyle bir dolaş, neler olup bittiğini gel anlat bana!"

-463-

Gavroche, doğruldu:

"Demek küçükler de bir işe yarıyormuş!" dedi. "Ne mutlu! Gidiyorum hemen! Bu arada size bir öğüt: Küçüklerle güvenin, büyüklerden çekinin."

Bunu söyledikten sonra başını kaldırıp, sesini alçaltarak Billettens Sokağı'ndaki adamı işaret etti ve sordu:

"Şu büyüğü iyice görüyor musunuz?" "Evet, ne olmuş?" "Bir ajan o." "Emin misin?"

"Hem de nasıl! Daha on beş gün önce Royal Köprüsü'nde hava alırken beni birden kulağımdan yakalayıp kaldırdı."

Çocuğun yanından hemen ayrıldı Enjol-ras. Biraz ilerde bulunan iskele işçilerinden birinin kulağına alçak sesle birkaç kelime söyledi. İşçi salondan çıktı, birkaç dakika sonra da yanında üç kişiyle geri döndü. Bu dört

geniş omuzlu hamal, adamın dikkatini çekmemeye çalışarak, gidip onun oturduğu masanın arkasına yerleştiler. Gerektiğinde adamın üzerine atılmaya hazırdılar.

Enjolras, işte o zaman adama yaklaştı ve sordu:

"Kimsiniz siz?"

Adam bu tepeden inme soru karşısında elinde olmayarak irkilmişti. Bakışlarını En-jolras'm lekesiz gözbebeklerinin taa derinlerine dikti bir an, orada genç adamın düşüncesini yakalar gibi oldu. Ve şu dünyada

görülebilecek gülümseyişlerin en horlayanı, ama aynı zamanda en güçlüsü ve en kararlı-

-464-

sıyla gülümsedi. Kibir taşan bir sesle cevap verdi:

"Anlar gibiyim. Evet, öyle! Yanılmıyorsunuzuz."

"Ajan mısınız?"

"Hükümetin bir memuruyum."

"Adınız?"

"Javert."

Enjolras, arkadaki dört işçiye işaret etti ve Javert, göz açıp kapayıncaya kadar, arkasına dönüp bakmaya

bile vakit bulamadan yakalanıp yere yatırıldı eli, ayağı bağlanıp, üzeri arandı.

Üzerinde iki cam arasına yapıştırılmış, yuvarlak, küçük bir kart bukiüler. Kartın bir yüzünde Fransa Hükümeti'nin armasıyla gözetleme ve uyanıklık sözcükleri, öbür yüzünde de şunlar yazılıydı: "JAVERT, polis müfettişi, elli iki yaşında." Altında da devrin polis müdürü M. Gisquet'nin imzası okunuyordu.

Ayrıca bir saati ve içinde birkaç altın bulunan bir para kesesi vardı. Bunları ona bıraktılar. Yelek cebini yokladıklarında, ellerine zarf içinde bir kâğıt geçti. Enjolras zarfı açtı ve kâğıtta polis müdürünün kendi el

yazısıyla yazdığı şu satırları okudu: "Polis Müfettişi Javert, siyasal görevi sona erince, özel bir gözetleme

göreviyle, İena Köprüsü yakınlarında, Seine Nehri'nin sağ kıyısındaki yamaçlarda azılı kişilerin dolaşıp dolaşmadıklarını araştıracaktır."

Arama işlemi bitince, Javert'i ayağa kaldırdılar; kollarını arkasına, kendisini de salonun

-465-

ortasındaki direğe; hani şu vaktiyle meyhaneye adını vermiş olan ünlü direğe bağladılar.

Sahneyi baştan sona seyreden Gavroche, sessiz sessiz başını sallayarak, bütün bu olup bitenleri onaylamıştı. Bağlandıktan sonra Javert'e yaklaştı:

"Bu sefer de fare, kediye tuttu," dedi. Bütün bunlar o kadar hızla gerçekleşmişti ki, meyhanenin çevresindekiler işin farkına vardıklarında her şey olup bitmişti. Javert hiç bağırmamış, itiraz bile edememişti.

Başta Courfeyrac, Bossuet, Joly ve Com-beferre olmak üzere, barikatlara dağılmış olan isyancılar, Javert'i direğe bağlı görünce hemen koşuştular. Ajan sırtı direğe yapışık şekilde dayalı, iplerle hiç kıyılamayacak biçimde sınıksı sarılmıştı. Ömründe hiç yalan söylememiş bir adamın korkusuz sakinliği

içinde başını dimdik tutuyordu. Enjolras, arkadaşlarına açıkladı: "Bir ajan bu!" Sonra Javert'e döndü:

"Barikat

ele geçmeden iki dakika önce kurşuna dizileceksiniz," dedi.

Javert emir vermeye alışık ses tonuyla sordu:

"Niye daha önce değil?" "Barutu boş yere harcamamak için." "Öyleyse işinizi bıçakla göremez misiniz?" Enjolras, olanca güzelliği içinde: "Bana bak ajan!" dedi, "Bizler yargıcız, katil değil."

Sonra Gavroche'a seslendi: "Dediklerimi yap."

-466-

"Gidiyorum hemen!" diye bağırdı Gavroche.

Tam fırlamışken, birden durdu:

"Sahi, aklıma geldi!" dedi, "Onun tüfeğini bana versenize. Çalgıcıyı size bırakıyorum, ama çalgıyı ben isterim!"

Asker gibi bir selam çakıp, sevinç içinde büyük barikatın aralığını aştı.

8. Le Cabuc Denen, Ama Adı Belki de Le Cabuc Olmayan Biri Konusunda Bir Dizi Soru İşareti

Aşağı yukarı Gavroche'un oradan ayrılmasından hemen sonra meydana gelen epik, ama aynı zamanda vahşi bir dehşetle dolu olayı buraya aktarmamış olsaydık, çizmeye çalıştığımız trajik tablo eksik olur, okur da

çırpınışları ve eforu aynı anda içeren toplumsal lohusalığın ve devrimci doğuşun o yüce anlarını kesin ve gerçek belirimleri içinde görmekten yoksun kalırdı.

Topluluklar, bilindiği üzere çığa benzer; yuvarlanırken bir alay uğultulu insanı toplar. Bu insanlar birbirlerine,

nereden geldiklerini sormazlar. Nitekim Enjolras, Combeferre ve Courfeyrac'm yönettikleri toplulukta bir

araya gelen insanların arasına, sırtında omuzları aşınmış hamal ceketini bulanan biri de katılmıştı: Geniş el kol hareketleri yapıyordu bu adam, öfkeyle ve avazı çıktığı kadar bağıarak konuşuyordu. Yüzünde vahşi ve

sarhoş bir ifade vardı. Adı ya da takma adı Le Cabuc olan bu adam, onu tanıdıklarını söyleyenler

-467-

için bile yabancıydı. Alabildiğine sarhoştur ya da kasten öyle görünmekteydi. Yanında birkaç kişiyle, meyhaneden dışarı taşıdıkları bir masanın başına oturmuştu. Bir yandan birlikte olduğu insanların içki içmeleri için ısrar etmekte; bir yandan da dikkatle Saint-Denis Sokağı'nın tam karşısındaki beş katlı ve bütün

sokağa hâkim olan, barikatın en sonundaki büyük evi incelemekteydi. Çok geçmeden birdenbire haykırdı:

"Bakın arkadaşlar, bizim işte şu evden ateş açmamız gerekir. O evin pencerelerine yerleştirdiğimiz takdirde, hiç

kimse bu sokağa adım bile atamaz! Yoksa kellemi keserim!" İçenlerden biri itiraz etti: "Belki, ama ev kapalı."

"Kapıyı vurur, açtırırız!" dedi adam. "Açmazlarsa?" "Kınarız!"

Ve bunu demesiyle birlikte fırlamıştı ayağa. Kapıya koştu. Kapının iri tokmağını yakalayıp vurmaya başladı.

Kapı açılmıyordu. Bir daha, bir daha vurdu Le Cabuc. Hiç kimse ses vermedi. Bağırdı bu sefer: "İçerde kimse yok mu?" Yoktu anlaşılan. Ya da vardı, ama ses çıkarmamaya kararlıydılar.

O zaman Le Cabuc, eline bir tüfek aldı ve tüfeğin dipçigiyle kapıyı dövmeye girişti. Som meşeden, içeriden

bir sac levhayla ve demir çubuklarla kaplı, hapishane kapılarını andıran, kemerli, alçak, dar ve sağlam eski

kapılardan biriydi bu. Evi ve bütün sokağı inleyen dipçik vuruşları onu sarsmıyordu bile. So-

-468-

nunda evdekiler ürkmüş olmalı ki, üçüncü katta küçük bir pencere aydınlandı. Çok geçmeden de pencere

açıldı ve önce bir mum, sonra da kır saçlı bir adamın ürkek başı görüldü. Kapıcıydı bu.

Le Cabuc durmuştu.

Kapıcı sordu:

"Ne istiyorsunuz baylar?"

Le Cabuc kararlıydı:

"Kapıyı aç!" dedi.

"Yapamam baylar."

"Aç diyorum sana!"

"İmkânsız baylar! Açamam."

Kapıya yaslanmış olduğu tüfeği omuzladı Le Cabuc ve kapıcıya nişan aldı. Ama kendisi aşağıda ve ortalık da zifiri karanlık olduğundan, kapıcı onu görmemişti.

Yeniden sordu:

"Açıyor musun, açmıyor musun?"

"Hayır baylar, açamayacağını!"

"Bir daha söyle!"

"Açamam diyorum benim iyi yürekli..."

Sözünü tamamlayamamıştı adam. Ateş etmişti Le Cabuc. Kurşun kapıcının çenesinin altından girmiş ve şah

damarından geçtikten sonra ensesinden çıkmıştı. İhtiyar adam küçük bir inilti bile çıkarmaksızın pencereye

yiğilip kalmıştı. Çok geçmeden mum devrildi ve söndü. Şimdi orada, pencerenin pervazına dayalı ve hiç kıvıldamadan duran bir başla, dama doğru yükselen beyaz bir duman parçasından başka bir şey görülmüyordu.

Le Cabuc, tüfeğin dipçiğini yere dayarken:

"Bu iş burada biter!" dedi.

-469-

Bunu henüz söylemişti ki, bir elin kartal pençesi ağırlığıyla omuzlarına çöktüğünü hissetti. Aynı anda kendisine hitap eden sesi işitti:

"Diz çök!"

Katil döndü. Karşısında Enjolras'm bembeyaz, buz gibi yüzünü gördü.

Genç adamın elinde tabanca vardı. Hemen silah sesine gelmişti. Sol eliyle Le Ca-buc'ün yakasını, gömleğini

ve askısını sımsıkı yakalamıştı.

Tekrar etti:

"Diz çök!"

Henüz yirmi yaşındaki bu narin delikanlı, kesin bir tavırla o tıknaz, güçlü kuvvetli hamalı saz gibi büküp, çamur ortasına diz çök-türdü. Direnmek istemişti adam, ama insanüstü bir gücün boyunduruğu altındaydı sanki. O anda Enjolras'm soluk benzi, açıkta görünen boynu, darmadağın saçları ve kadınsı yüzüyle Themis'i andıran bir görünümü vardı. Kabarmış burun delikleri ve yere eğik amansız bakışları, yüzüne eski

çağ anlayışıyla adalete pek uygun düşen bir öfke ve dürüstlük ifadesi veriyordu.

Barikattakilerin hepsi koşup gelmişler ve sonra biraz açılıp, ikisinin çevresinde halka oluşturmuşlardı. Görmek üzere oldukları şeyin karşısında tek bir kelime söylemenin bile imkânsızlığını hissediyorlardı.

Le Cabuc artık kesinlikle yenilmiş ve direnmekten vazgeçmişti; ama bütün vücudu titremekteydi.

Enjolras

onu bıraktı, saatini eline aldı.

-470-

"Toparlan," dedi. "Dua et ya da düşün. Bir dakikan kaldı."

"Merhamet!" diye mırıldandı katil. Sonra başını eğdi. Anlaşılmaz birtakım yeminler döküldü dudaklarından.

Enjolras gözlerini hiç saatten ayırmamıştı. Tam bir dakika dolunca, saati yelek cebine yerleştirdi. Sonra, adeta uluyarak dizlerine sarılan Le Cabuc'ü saçlarından tutup, tabancasının namlusunu adamın kulağına dayadı. Maceraların en korkuncuna gözlerini bile kırpmaksızın atılmış olan bu gözüpek insanların birçoğu başlarını çevirdi.

Tabancanın patladığı işitildi sonra. Ve katil yüzükoyun yere düştü. Enjolras doğruldu; inanç dolu sert bakışlarını çevresinde dolaştırdı bir an. Sonra ölüyü ayağıyla iterek: "Dışarı atın şunu!" dedi. Üç kişi

ilerledi.

Sona eren hayatın mekanik kasılmalarıyla sarsılan adamın ölüsünü kaldırıp, barikatın üzerinden Mondetour

So-kağı'na yuvarladılar.

Enjolras düşünceye dalmıştı. Korkunç sessizliğinin üzerine hangi yüce karanlık yayılıyordu kimbilir?

Birden

yükseldi sesi. Hepsi susmuş, hiç kımıldamadan onu dinliyordu. "Yurttaşlar!" dedi. "Bu adamın yaptığı korkunç bir şeydi, benim yaptığım ise iğrenç bir şey. Adam öldürdü o, ben de onu bundan ötürü öldürdüm. Bunu yapmak zorundaydım, çünkü ayaklanmanın da disiplini olmalıdır. Adam öldürmek, her yerden çok, burada suçtur. Devrimin bakışları altında bulunuyoruz; cumhuriyetin sahipleriyiz biz, görev

-471-

kurbanlarıyız. Savaşımıza iftira ettirmemeliyiz. Dolayısıyla da ben bu adamı yargıladım ve ölüme mahkûm ettim. Bunu yapmak zorunda kalan, bunu tiksine tiksine yapan kimseye; yani bana gelince, kendimi de yargıladım; kendimi nasıl bir cezaya mahkûm ettiğimi az sonra göreceksiniz."

Dinleyenler ürpermişlerdi.

Combeferre:

"Senin alinyazmı paylaşacağız!" diye bağırdı.

Enjolras:

"Öyle olsun," dedi. "Bir kelime daha; bu adamı idam ederken, zorunluluğa boyun eğdim ben. Ama zorunluluk, eski çağın bir canavarıdır; adı da yazgıdır. İlerlemenin yasası-ya, canavarların, meleklerin önünde yitip gitmesi, yazgının kardeşlik karşısında yok olmasıdır. Aşk sözcüğünü ağzımıza almak için pek uygun bir zamanda değiliz belki; ama ne olursa olsun, onu, Aşk'ı anıyorum ben ve onu yüceltiyorum. Sen gelecek zamansın ey Aşk! Ey ölüm, senden yararlanıyorum, ama nefret ediyorum! Yurttaşlar! Gelecekte ne

karanlık, ne yıldırım çarpması, ne yırtıcı cehalet ne de kanlı bir öç bulunmayacak. Deccal olmayacağı için Mikail de kalmayacak. Gelecekte hiç kimse, hiç kimseyi öldürmeyecek, dünya ıslık ıslık olacak, sevgiye boğulacak insanoğlu. Gelecek... Yurttaşlar! Her şeyin anlaşma, uyum, ışık, sevinç, hayat kaynağı olacağı o gün gelecek. Ve bizler işte onun gelmesi için öleceğiz burada.

Enjolras susmuştu, genç kız dudakları ka-

-472-

panmıştı. Kan döktüğü yerde, ayakta, mermer gibi hareketsiz kaldı bir süre. Hep aynı noktaya dikilmiş olan

gözleri, çevresindeki herkesi alçak sesle konuşmaya zorlamaktaydı.

Jean Prouvaire'le Combeferre, sessizce birbirlerinin ellerini sıkıyor; barikatın köşesinde birbirlerine dayanmış, içine biraz da acıma duygusu kansen bir hayranlıkla, bu delikanlıya; hem cellat, hem rahip olan, billur gibi ışık saçan, ama aynı zamanda da kaya gibi olan bu ciddi delikanlıya bakıyorlardı.

Hemen söyleyelim ki, ilerde, ölümler olaydan sonra morga taşınıp üzerleri arandığında, Le Cabuc'ün cebinde

polis görevlisi kartı bulundu. Bu konu hakkında polis müdürlüğüne 1832'de hazırlanan özel rapor, 1848'de

bu kitabın yazarının eline geçmişti.

Şunu da ekleyelim ki, garip, ama hiç şüphesiz bir temele dayanan bir polis söylentisine inanmak gerekirse,

gerçekte Claqueso-us'ydu Le Cabuc. Karşımızda bununla ilgili, Le Cabuc öldürüldükten sonra Claqueso-us'dan bir daha söz edilmediği gerçeği de var. Claquesous'nun kayboluşuna ait hiçbir iz bulunmadı; kelimenin tam anlamıyla kayıplara karışmıştı. Hayatı karanlıktı, ölümü zifiri karanlık oldu.

Bütün topluluk oracıkta soruşturması yapılıp sonuçlandırılan bu trajik davanın hâlâ sürüp giden heyecanı içindeyken, Courfey-rac, sabahleyin evine gelip Marius'ü soran küçük delikanlıyı gördü yeniden.

Yiğit ve tasasız bir görünüşü olan çocuk, gece gelip isyancılara katılmıştı.

-473-

ON ÜÇÜNCÜ KİTAP

MARIUS KARANLIĞA GİRİYOR

1. Plumet Sokağından Saint-Denis Mahallesi'ne

Alacakaranlığın içinden kendisini barikata çağıran o ses, alinyazısının sesi gibi gelmişti Marius'e. Ölmek isterken, fırsat ayağına geliyordu işte. Mezarın kapısını çalmıştı; karanlıklar içinden bir el ona, işte o kapının

anahtarını uzatıyordu. Umutsuzların yolunda açılan bu iç paralayıcı aralıklar büyük bir çekicilik taşıyor. Kendisini bunca zaman bahçeden içeri geçiren parmaklığı itip, dışarı çıktı Marius. Kendi kendine: "Hadi gidelim!" dedi.

Kafasında acıdan deliye dönmüştü. Temelli, sağlam, dayanıklı hiçbir şey hissetmiyordu. Gençliğin ve aşkın sarhoşluğu içinde geçen bu iki aydan sonra kederden herhangi bir şey kabul edecek halde değildi. Umutsuzluğun bütün hayalleri altında ezikti. Bir tek isteği kalmıştı sadece: Bir an önce ölmek. Hızla yürümeye koyuldu. Javert'in iki tabancası da üzerindeydi; silahlıydı yani.

Bir an görür gibi olduğu delikanlıyı sokakta gözden kaybetmişti. Plumet Sokağı'ndan çıktı. Esplanade'ı geçti. Invalides Köprü-

-475-

sü'nü, Champs-Elysee'yi ve XV. Louis Meydanı'nı aşmıştı, Rivoli Sokağı'na ulaşmıştı. Oradaki mağazalar açıktı. Kemerlerin altında gaz lambaları yanmaktaydı. Kadınlar alışveriş ediyordu. Laiter Kahvesi'nde dondurma yiyenler vardı. İngiliz Pastanesi'nden küçük pastalar almıyordu. Sadece Les Princes Oteli ile Meurice Oteli'nden dörtmala uzaklaşan birkaç yolcu arabası görülüyordu.

Marius, Delorme Geçidi'nden Saint-Honore Sokağı'na girdi. Burada dükkânlar kapalıydı. Satıcılar aralık kapıların önünde konuşmakta, yolcular dolaşmaktaydılar. Sokak fenerleri yanmıştı. Birinci katlardaki bütün

pencereler her zamanki gibi aydınlatılmıştı. Palais-Royal Meydanı'nda, süvariler göze çarpıyordu.

Marius, Saint-Honore Sokağı'nda ilerlemeye başladı. Palais-Royal'den uzaklaştıkça aydınlık pencereler azalmaktaydı! Dükkânlar kapalıydı, kapıların eşliğinde konuşan kimseler yoktu. Sokak kalabalıklaşıyor, aynı

zamanda da kalabalık yoğunlaşıyordu. Çünkü yoldan geçenler artık tam bir topluluk haline gelmişti. Hiç kimse konuşmuyordu. Ama yine de boğuk ve derin bir uğultu duyulmaktaydı.

L'Arbre-Sec Çeşmesi'ne doğru birtakım 'toplanma'lar, gidip gelenler arasında bir akarsuyun içindeki taşlara

benzeyen, hareketsiz, ama kaygılı küçük gruplar vardı.

Kalabalık Les Prouvaires Sokağı'mn girişinde artık yürümüyordu. Aralarında alçak sesle konuşan, birleşmiş,

güçlü, yoğun ve içine girilmez bir kitleydi bu. Aralarında hemen

-476-

hemen hiç siyah elbise ve melon şapka görülüyordu: Köylü önlükleri, işçi ceketleri, kasketlerin içinde toz

toprağa bulanmış dimdik saçlı başlar... Gecenin sisi içinde belli belirsiz dalgalanıyordu bu kalabalık. Bir ürperişin boğuk sesi vardı fısıltısında. Hiç kimse yürümüyordu; ama çamurlarda sürekli bir ayak sesi duyuluyordu. Ve bu kalabalığın ötesinde, Le Roule Sokağı'nda, Les Prouvaires Sokağı'nda, Saint-Honore Sokağı'nın devamında, bir mum ışığının parladığı tek bir pencere bile yoktu. Bütün bu sokaklarda tektükve

gittikçe azalan fener dizeleri seçiliyordu sadece.

O devrin fenerleri, iplere asılı iri kırmızı yıldızlara benzerdi. Kaldırımlara düşen gölgeleri de kocaman örümcekleri andırırdı.

Bu sokaklar ıssız değildi. Çatılmış tüfekler, kımıldayan süngüler, karargâh kurmuş topluluklar seçiliyordu her

yerde. Ve hiçbir meraklı çıkıp da bu sının aşmıyordu. Gidiş geliş orada sona ermekteydi. Orada halk bitiyor,

ordu başlıyordu.

Marius, artık hiçbir umudu kalmamış insanlara özgü o şaşmaz iradeyle kararını vermişti; onu çağırılmışlardı,

gitmesi gerekliydi. Önce kalabalığı aştı, sonra da binbir güçlkle askeri kuvvetler karargâhını.

Devriyelerden

gizlendi, nöbetçileri atlattı.

Bu arada yolunu değiştirmiş, Bethisy So-kağı'na sapmıştı. Halles'e doğru yöneldi. Les Bourdonnais Sokağı'nın köşesinde artık ışıldayan tek bir fener bile yoktu.

Marius, halkın doldurduğu bölgeyi aştıktan sonra, askeri birlikler sınırını da geçmiş-

-477-

r

ti. Korkunç bir yalnızlığın içindeydi şimdi; ne bir yolcu, ne bir asker, ne bir ışık! Sadece hiçlik, o kadar. Yalnızlık, sessizlik, gece insanı aniden yakalayan, tariflere sığmaz bir soğuk. Burada bir sokağa girmek, bir

mahzene girmek demektir.

İlerlemeye devam etti. Birkaç adım atmıştı ki, yanından koşarak biri geçti. Bir erkek miydi bu? Yoksa bir

kadın mıydı? Ya da bir değil, birkaç kişi miydiler? Söyleyebilecek durumda değildi: Kaybolup gitmişti her kimse. Böylece ilerleyerek, şimdi Poterie Sokağı olduğunu tahmin ettiği bir ara sokağa gelmişti. Bu sokağın

ortasında bir engele tosladı. Hemen ellerini uzattı: Devrilmiş bir yük araba-sıydı bu.

Su birikintilerini, yoldaki çukurları, dağınık bir şekilde oraya buraya yığılı taşları fark etti ayakları.

Başlanıp,

yanı bırakılmış bir barikat olsa gerekti bu. Marius, taşların üzerinden aşmış, setin öbür yanına geçti.

Binek

taşların hemen yanı sıra yürüyordu; böylece evlerin duvarları ona kılavuzluk etmiş oluyordu. Barikatın biraz

ilerisinde karşısına bir beyazlık çıktı. Yavaş yavaş yaklaştı ve o beyazlık bir şekil aldı: İki beyaz at.

Sabahleyin Bossuet tarafından yolcu arabasından çözülen atlar bütün gün boyunca sokak sokak

gelişigüzel

dolaşmış ve sonunda orada durmuşlardı. Kaderin davranışlarından insanlar nasıl hiçbir şey anlamıyorlarsa, hayvanların saban da, insanların davranışlarından hiçbir şey anlamıyordu herhalde!

Atları geride bırakmıştı Marius. Tam Con-

-478-

trat-Social Sokağı'na yaklaşırken, bir tüfek sesi karanlığı yarıdı ve bir kurşun, kulağının dibinden vızıldadı. Bu

kurşun, Marius'ün başının üzerinden arkasındaki berber dükkânında asılı duran bakır tıraş tasını delecekti.

Ve delik tas, 1846'da Contrat-Social Sokağı'nda, hal direklerinin köşesinde hâlâ görülmekteydi.

Bu tüfek sesi de hayat demektir aslında. Ve Marius, o andan itibaren artık hiçbir şeye rastlamadı.

Bütün bu bitmeyen yol, simsiyah basamaklardan bir inişe benzemektedir.

Marius, yine de ilerlemekten geri kalmadı.

2. Baykuş Bakışından Paris

O sırada Paris üzerinde bir yarasa ya da baykuş kanadıyla uçan birisi olsa, bakışları altında pek üzücü bir görünüm serili bulurdu! Kent içinde başlıbaşına bir kent demek olan Halles Mahallesi, o kimseye Paris'in

ortasında kapkaranlık bir delik olarak görünürdü.

Burasını baştanbaşa Saint-Denis ve Sa-int-Martin sokakları kesiyordu ve binlerce ara sokak burada iç içe

geçmekteydi. İşte burasını kendilerine istihkâm ve cephanelik yapmıştı isyancılar. Burada bakışları adeta bir

uçuruma dalmaktaydı. Burada kınlan sokak lambaları ve simsıkı kapanan pencereler sayesinde her türlü aydınlık, her türlü hayat, her türlü ses ve hareket bitiyordu. Ayaklanmanın gözle görülmez polisi nöbet tutmakta;

-479-

yani geceyi sürdürmekteydi. Ayaklanmanın kaçınılmaz taktiği belirli ve sınırlı sayıdaki insanı geniş bir

karanlıkla sarmak ve her savaşıyı bu geniş karanlığın bağındaki olanaklarla çoğaltmaktır. Gün batanında, mum yanan her pencereye ateş açılmıştı, böylece ışık sönmüş, bazen ışığın başında oturan da öldürülmüştü. Dolayısıyla da hiçbir şey kımıldamıyordu artık. Tüm evlerde korkudan, yastan, şaşkınlıktan başka hiçbir şey yoktu. Sokaklarda da kutsal bir dehşet hâkimdi sadece. Uzun pencereler, kat dizileri, ocak bacaları, damların tırtılları, çamurlu ıslak kaldırımlardaki belli belirsiz parıltılar bile seçilmiyordu. Sisli, ağır ve hüzünlü bir karanlıklar gölü halindeydi her şey. Ve bu gölün üzerinde, hareketsiz, hazin birer karaltı halinde, Saint-Jacques Kalesi, Saint-Merry Kilisesi gibi, insanların devleştirdiği, gecelerinse birer hayalete dönüştürdüğü iki üç yapı yükseliyordu o kadar... Paris'e gene baykuş bakışı bakan o aynı göz, bu ıssız ve ürküntü verici dehlizin çevresinde, başkent in trafiğinin henüz yok edilmemiş yerlerinde, tektük sokak lambalarının ışıldadığı mahallelerde, havada av arayan kılıç ve süngülerin madensel parıltısını, top arabalarından yükselen boğuk tekerlek seslerini ve taburların her an biraz daha artan kaynaşmasını rahatça fark edebilirdi: Ayaklanmanın çevresinde gittikçe daralıp kapanan korkunç bir kuşaktı bu. Ertesi gün her şeyin bitmiş olması, zaferin bu ya da öbür yanda kalması ve ayaklanma-

-480-

nın bir devrim ya da sıradan bir çarpışma olarak sonuçlanması gerekmektedir. Sokaktaki yurttaştan partilere ve hükümete kadar herkes bunu anlıyordu. Her şeyin karara bağlanacağı bu mahalledeki koyu karanlığa kansan derin acı da bundan doğuyordu işte. Bir yıkımın gerçekleşeceği besbelli olan bu sessizliğin çevresinde gittikçe artan kaygı bundandı. Bir tek ses işitiliyordu şimdi orada: Bir ölüm hırıltısı gibi iç paralayıcı, bir uğursuzluk bildirisi gibi ürkütücü bir ses... Saint-Merry Kilisesi'nin tehlike canlan... Hiçbir ses ve hiçbir gürültü, karanlıklar içinde çalman bu çılgınca umutsuz çan sesleri kadar dondurucu olamazdı. Çoğu zaman rastlandığı gibi, doğa da sanki kendini insanın yapacağı şeye uyarlamıştı. Bu birliğin uğursuz uyumunu hiçbir şey bozmuyordu. Yıldızlar silinip gitmiş, yağmur yüklü bulutlar üzücü kınışıklılarıyla bütün ufku doldurmuşlardı. Cansız sokakların üzerinde kapkara bir gökyüzü yükselmekteydi: Bu sonsuz mezanin üzerine atılmış sonsuz bir kefen gibiydi. Daha önce nice devrim olayına tanıklık etmiş olan bu yerde ilkeler adına gençlik, gizli dernekler, okullar ve çıkarlar adına orta sınıf kucak kucağa gelip, yıkmak üzere birbirlerine yaklaşırlarken ve henüz tamamiyle siyasal bir savaşıma hazırlanırken; her iki taraf da bu uğursuz mahallenin uzağında, sefil Paris'in, mutlu ve zengin Paris'in görkemi altında silinip gittiği o dipsiz oyuklarda hazırlanan son ve kesin bunalımın gelişini hızlandırmak

-481-

için çabalarırken, halkın boğuk sesinin uğultusu dipten dibe duyulmaktaydı. Hayvanın kükremesiyle Tann'ın kelimelerinden oluşan, ürkünç ve kutsal bir sestir bu. Yoksulları yerle bir edip, bilgeleri uyaran; hem aslanın kükreyişi gibi aşağıdan, hem gök görüldüsü gibi yukarıdan gelen bir ses. 3. En Uç Sınır Marius, Halles'in olduğu bölgeye varmıştı. Komşu sokaklara oranla, burada her şey çok daha durgun ve hareketsiz, çok daha karanlıktı. Mezarın dondurucu sakinliği toprağın altından çıkmış da, gökyüzünün altına serilmişti sanki.

La Chanvrerie Sokağı'nı Saint-Eustache'a doğru kapatan evlerin yüksek damları, bu simsiyah zemin üzerine

hafif bir kızılık çiziyordu sadece. Bunu Corinthe barikatında yanan meşalenin ışığı yaratmaktaydı. Ve Marius, işte bu kızılığa doğru yönelmişti. Bu ışık onu La Marche-aux-Poires'e götürmüştü. Les Precheurs

Sokağı'nm oluşturduğu karanlık geçidi hayal meyal görmüş ve oraya dalmıştı. Dolayısıyla da sokağın öbür başında bekleyen, isyancıların nöbetçi olarak koydukları adam onu görmedi.

Marius aramaya geldiği şeyin hemen yanı-başında bulunduğunu seziyor ve ayaklarının ucuna basa basa yürüyordu. Okur hemen anlayacaktır. Enjolras'm hakimiyeti altında bulunan ve dışarıyla tek ulaşım yolu olan Mondetour Sokağı'nm o kısacık kısmının

-482-

f

dirseğine gelmişti. Solundaki son evin köşesinden başını uzattığında Mondetour Sokağı'nm o parçasını gördü.

Küçük sokakla, Chanvrenie Sokağı'nm biraz ilerisinde, taşların üzerinde birtakım ışıklar vardı:

Meyhanenin

bir bölümü çarptı gözüne. Daha sonra, yerde, acayip bir kabin içinde göz kırıp duran bir kandil seçer gibi

oldu. En sonunda da yere çömelmiş, dizlerinin üzerinde tüfek tutan birtakım adamlar gördü. Kendisinden topu topu on kulaç ötedeydi bütün bunlar. Barikatın içiydi bu. Sokağın sağındaki evlerse meyhanenin geri kalan kısmını, büyük barikatı ve bayrağı gizlemekteydi.

Marius'ün bir adım atması yeterdi artık.

Ve işte o zaman bir taşın üzerine oturdu bu bahtsız delikanlı, kollarını kavuşturdu göğsünde, babasını düşündü.

Alabildiğine gösterişli bir askerdi Albay Pontmercy. Cumhuriyet yönetiminde Fransa'nın sınırlarını korumuş,

imparatorun emri altında Asya sınırlarını zorlamış, Cenova'yı, İskenderiye'yi, Torino'yu, Madrid'i, Viyana'yı,

Dresden'i, Berlin ve Moskova'yı görmüştü. Marius'ün de damarlarında taşıdığı aynı kanı serpmişti Avrupa'nın

bütün zafer alanlarına. Saçlarını emir vererek ve emir alarak, ama hep disiplin içinde, vaktinden önce ağartmış-tı. Kılıç kemeri belinde, apoletleri göğsüne sarkmış, kokardı baruttan kararmış, alını miğferden kışmış olarak, kimi zaman çadır altında, kimi zaman açık havada, kimi zaman da seyyar hastanelerde yaşamıştı. Yirmi yıl

-483-

boyunca bir dizi büyük savaşa katıldıktan sonra da yanağında bir kılıç yarasıyla, güler-yüzlü, sade, sakin bir

çocuk kadar saf ve temiz dönmüştü Fransa'ya. Elinden gelen her şeyi yapmıştı yurdu için, ona hiç karşı çıkmamıştı.

Şimdi bu kahraman Albay Pontmercy'yi düşünüyordu işte Marius. Biliyor ve derinden seziyordu ki, şu anda

kendi günü de gelmiş, kendi saati de çalmıştı. Babası gibi o da, yiğit, korkusuz, cesur davranacaktı.

Kurşunlara doğru koşacak, göğsünü süngülere gelecek, kan dökecek, düşmanı arayıp bulacaktı. Ölüme atılacak, amansızca çarpışacak, savaş alanına inecekti. Savaş alanına? Bu savaş alanı. Sokaktaki bu savaş alanı! Katılacağı savaş da, iç savaş! Önünde iç savaşın bir kasırga hortumu gibi açıldığını, kendisinin de oraya yuvarlanmak üzere olduğunu gördü birden. Ürperti.

Dedesinin tutup bir antikacıya satmış olduğu babasının kılıcını düşündü. Nasıl da içi yanmıştı! O kahraman

ve lekesiz kılıcın onun elinden kurtulup, karanlıklara öfkesiyle birlikte gömülmeyle ne kadar iyi etmiş olduğunu düşündü. Böyle kaçıp gittiğine göre, akıllı ve geleceği gören bir kılıç demektir: Ayaklanmayı, dereler

savaşını, kaldırımalar savaşını, mahzenlerin hava deliklerinden açılacak yaylım ateşlerini, arkadan indirilecek

vuruşları sezmişti ve Marengo'yu, Friedland'ı görmüş bir kılıç olarak La Chanvrenie Sokağı'na gelmek

istememişti; baba ile yaptıklarından sonra oğul ile yapacakları ona pek ağır gelmişti her-
-484-

halde. O kılıç şimdi burada olsaydı ve Marius onu alıp da Fransızlar arasında yapılacak bu gece savaşıma gitseydi, ellerini yakardı mutlaka. Marius, o kılıcın bugün yurdun bağına saplanmasındansa, kaybolup gitmiş

olmasının mutlu, sevinilecek bir şey olduğunu düşündü. Dedesi onu satmakla, aslında babasının şerefini korumuş oluyordu!

Ardından acı acı ağlamaya başladı.

Korkunçtu bu. Ama elinden ne gelirdi ki? Cosette'siz yaşamak: Bunu yapamazdı. Co-sette gitmiş olduğuna

göre, onun da ölmesi gerekiyordu. Zaten ona öleceğine dair namus sözü vermemiş miydi? Bunu bilerek gitmişti Cosette; demek ki Marius-'ün ölmesini istemekteydi. Böyle gittiğine, hiçbir haber vermeden, tek bir

kelime bile yazmadan gittiğine göre artık onu sevmiyor demektir. Adresini de biliyordu! Bu durumda ne anlamı vardı daha uzun yaşamanın! Gerçekten de buraya kadar geldikten sonra gerilemek! Tehlikeye yaklaşıp, kaçmak! Barikatın içine bakabilecek kadar ilerledikten sonra: "Tamam, bu kadarını gördüğüm yeter

işte! İç savaş ve ben de çekip gidiyorum," diyerek ortadan silinivermek! Onu bekleyen, belki de ona ihtiyaç

duyan bir orduya karşı bir avuç olan dostlarını yüzüstü bırakmak; aşkına, dostluklarına ve sözüne aynı anda

ihanet etmek! Ödleliğine yurtseverlik görünümü vermek. Ama bu imkânsızdı! Eğer babasının hayaleti orada, karanlıkta olsa ve onun böyle gerilediğini görseydi, kılıcının kabzasıyla döverdi Marius'ü ve "Yürü, korkak!" diye haykırırdı.

-485-

Başı önünde, düşüncelerinin akışına bırakmıştı kendini.

Birden başını kaldırdı. Ruhuna şahane bir akım yayıldı. Mezara yaklaşınca bir düşünce genişlemesi olur: Ölüme yakın olmak, , insana gerçeği gösterir. İçinde girmek üzere olduğunu hissettiği eylemin hayalinde şekil-lenışı, ona üzücü değil, tam tersine muhteşem bir şey olarak görüldü. Sokak savaşı birdenbire ruhun

anlatılması imkânsız iç dinamiği sonucunda birden nitelik değiştirmişti. Hayalinde biriken bütün o soru işaretleri yığın halinde ve uğultuyla geri geldiler. Ama artık onu sarsamadılar. Hiçbirini cevapsız bırakmadı.

Babası neden öfkelenecek ve kendini onuru kırılmış sayacaktı? Ayaklanmanın bir görev değişimine eriştiği

durumlar hiç yok mudur? Albay Pontmercy'nin oğlu için başlayan bu savaşta küçültücü ne vardı? Bu, Montmi-rail ya da Champaubert değildi artık, bu başka bir şeydi. Kutsal bir toprak değildi şimdi söz konusu

olan, bir kutsal fikirdi. Yurt şikâyetçi olabilirdi yapılan işten, kabul, ama insanlık alkışlıyordu. Kaldı ki, yurdun

şikâyetçi olduğu da doğru muydu acaba? Fransa kanıyordu, ama özgürlük gülümsüyordu. Ve özgürlüğün gülümseyişi karşısında, yarasını unutuyordu Fransa. Sonra, duruma biraz yukarıdan bakılacak olsa, iç savaştan nasıl söz edilebilirdi?

İç savaş? Ne demek bu? Ne demek dış savaş? Yabancı, dış bir savaş var mı? İnsanlar arasındaki her savaş, aslında bir kardeşler

-486-

arası savaş değil mi? Ne dış savaş vardır, ne de iç savaş! Sadece haklı ve haksız savaş vardır! İnsanlar arasında yüce bir uzlaşım gerçekleşinceye kadar savaş. Hiç değilse, çekip gitmek bilmeyen geçmişe karşı gelmekte acele eden geleceğin çabası olarak savaş. Elbette zorunlu olabilir. Böyle bir savaş neyle suçlanabilir ki? Savaş, hakkı, ilerlemeyi, akli, uygarlığı ve gerçeği, doğruyu öldürürse, bir utanç olur ve kılıç,

hançere dönüşür. O zaman da ister iç, ister dış savaş olsun, haksızdır o savaş! Zaten onun adı savaş

değildir artık, "suç"tur. En kutsal şey olan adaletin dışında, savaşın bir şekli, bir öteki şeklini ne hakla hor görebilir? Camille Desmoulins'in mızrağını hangi hakla inkar edebilir Was-hington'm kılıcı? Yabancıya karşı Leonides, zorbaya karşı Timoleon: Biri savunucu, biri kurtarıcı; bunların büyüklüğü birbirinden ayırt edilebilir mi hiç?

Amacı hiç göz önünde tutmaksızın, site içinde her türlü silaha sarılma kınanabilir mi? O zaman Brutüs'ü de, Marcel'i de, Arnold de Blankenheiem'ı da, Coligny'i de alçaklıkla suçlayın! Çalılık savaşı? Sokak savaşı? Neden olmasın? Ambiorix'in, Artevelde'in, Marnix'in, Pelage'm savaşı, kabul. Ama Ambiorix Ro-ma'ya, Artevelde Fransa'ya, Marnix İspanya'ya, Pelage Mağnplılara karşı savaşmaktaydı. Hepsi dışa karşı, hepsi dış savaş. Peki, öyleyse o zaman rahatça söyleyebiliriz: Monarşi de dıştır, baskı ve zulüm de dış, Tanrısal hukuk da dış! Nasıl istilalar coğrafyanın sınırını çiğnemekteyse, despotizm de ahlak sınırını

-487-

çiğnemektedir. Ülkeden ister zorbayı sürüp çıkarmışsınız, ister İngiliz'i. Her iki durumda da ülkenizi geri alıyorsunuz demektir.

Öyle bir an gelir ki, itiraz etmek hiçbir işe yaramaz; felsefenin ardından eylem gelmelidir; fikrin başladığını acı kuvvet bitirir; zincire vurulmuş Prometheus başlar, Aristogiton tamamlar; Ansiklopedidir ruhları aydınlatan, ama aynı ruhları harekete geçiren 10 Ağus-tos'tur. Aiskhülos'tan sonra Thrasibülos, Diderot'dan sonra Danton. Yiğınlar bir efendi kabullenmeye daima eğilimlidir. Kitleleri hareketsizlik doğurur. Onları harekete geçirmek, itmek gerekir; insanları kendi kurtuluşları adına zorlamak gerekir: Gerçeğin ışığını gözlerinin içine avuç dolusu savurmak gerekir. Kendi kurtuluşlarıyla çarpılmış gibi olmalıdırlar, ancak bu ışık şoku uyandırır onları. Savaşlar biraz da bunun için zorunludur. Büyük savaşların ayağa fırlayıp ulusları ışığa boğması, Tanrısal hukukun, kayzer aydınlığının, kaba kuvvetin, bağnazlığın, sorumsuz iktidarların ve mutlak hükümdarların bu kederli insanlığı sarsması gerekiyor. Yere batsın zorbalar! Ama zorba deyince, kimden söz etmekteyiz? Louis-Philippe zorba mıydı? Hayır, XVI. Louis de zorba değildi. Tarihin "iyi hükümdarlar" diye adlandırdığı kişilerdendi bunlar. Ama ilkeler parçalanmaz, gerçeğin mantığı düz ilerler ve gerçeğin özelliği, hatır gönül gözetmemesidir. Demek ki ödün vermek diye bir şey söz konusu değildir, olamaz; insanı çiğnemeye yönelik her girişim bastınmalıdır. XVI. Louis'de Tanrısal hukuk

-488-

vardı; Tanrısal hukuk, Louis-Philippe'de de vardı, sırf Bourbon olduğu için vardı. Her ikisi de belli bir ölçüde hukukun gaspını temsil etmekteydiler ve evrensel gaspı yeryüzünden silebilmek için, onları ortadan kaldırmak gerekiyor. Bu bizim için gerekli. Çünkü Fransa daima, ilk başlayandır. Efendinin Fransa'da alaşağı edilmesi demek, her yerde alaşağı edilmesi demektir. Hangi dava bundan daha adaletli, hangi savaş bundan daha büyük bir dava uğruna verilmiş olabilir ki? Bu savaşlar, barış getiren savaşlardır. Bugün bu yeryüzünde daha hâlâ kin ve nefret kuleleriyle pekiştirilmiş, önyargılardan, ayrıcalıklardan, yalanlardan, haraçlardan, yolsuzluklardan, baskılardan, haksızlıklardan ve cehaletlerden kurulu muazzam bir kale var. Bu kaleyi yerle bir etmek gerekiyor. Austerlitz Sa-vaşı'nı kazanmak büyük bir iştir, evet; ama Bastille'i almak, ölçüye

sığmayacak kadar büyük bir iştir.

Herkes bunu fark etmiştir: Ru'nun en şiddetli aşırılıklar içinde, neredeyse buz gibi bir akıl yürütme yeteneği

vardır; öyle ki, perişanlığa düşmüş tutku ve derin umutsuzluk, en karanlık monologlara girdikleri anda bile,

birtakım konu ve tezleri konuşup tartışabilirler. Mantık çırpınıyla iç içe geçer ve syllogizmin' zinciri, düşüncenin karanlık fırtınasında kopmaksızım uzanıp gider.

Marius'ün düşünceleri işte bu akış içinde sürükleniyordu. Genç adam ezik, ama kararlıydı. Ama yine de içinde bir çelişki vardı.

• Genelden özele üç adımlı akıl yürütme. -489-

Yapmaya hazırlandığı şey karşısında ürperdi nihayet ve gözlerini barikata çevirdi yeniden. İsyancılar hiç kıpırdamaksızım, alçak sesle konuşuyorlardı. Bekleyişin son anının gelip çattığını belirten o yan sessizlik dalgalanıyordu havada. Marius, onların hemen üstünde, üçüncü katın bir penceresinde, bir seyirci ya da tanık bulunduğunu gördü birden. Adam, ona alışılmadık bir dikkatle bakıyor gibi geldi: Le Cabuc tarafından

öldürülen kapıcıydı bu; başı, aşağıdan bakınca, taşlar arasındaki meşalenin ışığında belli belirsiz görünmekteydi. Bu donuk yan aydınlıkta, diken diken olmuş saçları, hep aynı noktaya dikili kalmış açık gözleri, aralık duran ağızıyla, bu morarmaya yüz tutmuş, hareketsiz ve şaşkın çehreden daha garip bir şey

zor bulunurdu: Ölmüş olan, ölecek olanları seyrediyordu sanki. Yarasından akmış olan kan, kırmızı şeritler

halinde, evin birinci katına kadar inmiş ve orada durup kalmıştı.

-490-

ON DÖRDÜNCÜ KİTAP

UMUTSUZLUĞUN YARATTIĞI BÜYÜKLÜKLER

1. Bayrak - Birinci Perde

Hiçbir şey olmamıştı hâlâ. Saint-Merry Kilisesi saat onu çalmıştı ki, Enjolras'la Combe-ferre, karabinaları

ellerinde olduğu halde, gidip büyük barikattaki yarığın yanına oturdular. Konuşmuyorlardı. En boğuk, en uzak ayak sesini bile yakalayabilmek için ortalığı dinlemekteydiler.

Bu hüznü dolu sessizlik içinde, Saint-De-nis Sokağı'ndan, dupduru, genç ve neşeli bir ses yükseldi birden.

Bu ses, eski ünlü halk türküsü 'Ayışığımda Dostum Pierrot'nun ezgi-siyle bir şarkı tutturdu; şarkı, horoz sesini

taklit eden bir çığlıkla bitiyordu.

Burnum yaşlar içinde Sevgili dostum Bugeaud Hazır et jandarmanı Bir sözüm var onlara Mavi kaput içinde

Asker şapkalı tavuk İşte sana banliyö Üüü rü ü rüü!

Enjolras'la Combeferre el sıkıştılar.

-491-

"Gavroche geliyor," dedi Enjolras.

Combeferre:

'Taze haber var," dedi.

Telaşlı bir koşuş karıştırdı ıssız sokağı. Çok geçmeden de, yolcu arabasının tepesinde, bir cambazdan daha

çevik bir yaratık belirdi.

Gavroche'tu bu:

"Tüfeğim nerede? Geliyorlar!" dedi soluk soluğa.

Ve barikattan içeri daldı.

Bütün barikatı elektrikli bir titreyiş dolaştı baştanbaşa. Tüfekleri arayan ellerin çıkardığı ses duyuldu sadece.

"Benim karabinayı ister misin?" diye sordu Enjolras, küçük kabadayıya.

"Büyük tüfeği istiyorum," diye karşılık verdi Gavroche.

Bunu söylerken, Javert'in tüfeğini almıştı bile.

Nöbetçiler de bu arada geri çekilmiş, aşağı yukarı Gavroche'la aynı anda içeri girmişlerdi. Gelenler sadece

iki nöbetçiydi: Sokağın ucundaki ile Petite-Truanderie'deki. Preche-urs Sokağı'ndaki nöbetçi ise yerinde

kalmıştı. Bu da, Köprüler ve Halles tarafında şimdilik hiçbir tehlike olmadığını gösteriyordu.

Bayrağı aydınlatan ışıkta taşlarından ancak bir kısmı seçilebilen Chanvrenie Sokağı bir dumanla sarmalanmış gibiydi: İsyancılara belli belirsiz açık duran simsiyah bir dehliz şeklinde görünüyordu.

Herkes nerede duracağını kestirmiş ve yerini almıştı.

-492-

Enjolras, Combeferre, Courfeyrac, Bossu-et, Joly, Bahorel ve Gavroche'un da içlerinde bulunduğu kırk üç

isyancı, başlan setin tepesiyle aynı düzeyde kalmak koşuluyla, tüfek ve karabinalarının namlularını mazgal

deliklerini andıran taşların üzerine dayayarak büyük barikatın içine diz çökmüşlerdi. Sessiz, ateşe hazır ve

tepeden tırnağa dikkat kesilmiş durumdaydılar.

Feuilly'nin komutasındaki altı kişi, meyhanenin ikinci katındaki pencerelere yerleşmiş, nişan almış ve beklemeye koyulmuşlardı.

Böylece bir süre daha geçti.

Sonra Saint-Leu tarafından düzenli, ağır ve kalabalık ayak sesleri duyuldu. Önce pek hafif gelen, sonra ağır

ve gürültülü olan bu ses, yavaş yavaş, hiç durup dinlenmeksizin, sakin ve korkunç bir süreklilikle yaklaşıyordu şimdi. Öyle ki, çok geçmeden ortalıkta bu sestten başka bir şey duyulmaz oldu. Bir hayaletler

topluluğu yaklaşıyor gibiydi. Yaklaştı, yaklaştı ve durdu. Sokağın başında yüzlerce adamın soluk alıp verışı

işitiliyordu artık. Ama hiçbir şey görünmüyordu. Ta dipte, koyu karanlığın bağrında, iğne gibi incecik bir yığın

tel vardı sadece: Zorlukla seçilebilen bu teller kımıldıyor, uykunun ilk sisleri arasında, kapalı gözkapaklarının

çevresinde, hemen uyumadan önce fark edilen o sözlere sığmaz fosfor parıltılı ağırları andırıyorlardı.

Uzaktaki

meşalenin aydınlığında belli belirsiz ışıldayan süngüler ve tüfek namlularıydı bunlar.

-493-

Her iki yanda da bir beklenti vardı. Bir duraksama sezilmekteydi. Bir süre daha sürdü bu durum. Sonra birdenbire bu karanlığın derinlerinden, hiç kimse görünmediği için bir kat daha korkunçlaşan, doğrudan doğruya karanlığın kendisi konuşuyormuş hissini uyandıran bir ses yükseldi:

"Kim var orada?"

Aynı anda nişan alan tüfeklerin şakırtısı duyuldu.

Enjolras, vakur ve gür sesiyle verdi cevabı:

"Fransız Devrimi!"

Ses yeniden yükseldi:

"Ateş!"

Bir fırının kapağı birden açılıp kapanmış gibi oldu: Bir şimşek sokağı boydan boya kızıl renge boyadı.

Barikatın üzerinde korkunç bir patlama dalgalandı. Kızıl bayrak yere düştü.

Öylesine şiddetli ve yoğun bir yayılım ateşiydi ki bu, bayrağın gönderini ikiye biçmişti: Yani yolcu arabasının

okunu kırmıştı. Bu arada evlerin çatı saçaklarından seken kurşunlar barikata girmiş ve birçok kişiyi yaralamıştı.

Bu ilk yayılım ateşi isyancılar üzerinde dondurucu bir etki yarattı. Saldın gerçekten şiddetliydi. En

gözüpeklerini bile düşündürmüştü. Bütün bir alayla karşı karşıya oldukları belliydi.

"Arkadaşlar!" diye bağırdı Courfeyrac, "Barutu ziyan etmeyelim, karşılık vermek için sokağa girmelerini bekleyelim!"

-494-

"Her şeyden önce bayrağı yükseltelim!" diye atıldı Enjolras.

Tam ayaklarının dibine düşmüş olan bayrağı eğilip yerden aldı.

İlerden tüfeklerin içindeki harbilerin sesi gelmekteydi; askerler yeniden silahlarını dolduruyorlar di.

Enjolras sordu:

"Aranızda en cesur kim? Barikatın üzerine bayrağı yeniden hanginiz dikecek?"

Hiç kimse karşılık vermedi. Yüzlerce tüfeğin namlusuna hedef olan barikatın üzerine çıkmak demek, düpedüz ölüm demektir. Bundan hiç birinin en ufak bir şüphesi yoktu. Ve en yiğit kişi bile kendim-bile bile mahkûm ederken bir parça duraklar.

Nitekim Enjolras da ürpermekteydi.

Bir daha sordu:

"Yani hiç kimse yok mu?"

2. Bayrak - İkinci Perde

Corinthe'e gelinip de, barikatın kurulmasına başlandığından beri Mabeuf Baba'ya pek dikkat eden olmamıştı.

Oysa Mösyö Mabeuf topluluktan ayrılmamıştı. Sadece meyhanenin zemin katma girmiş ve tezgâhın arkasına oturmuştu. Burada adeta bir tür bilinç kay-bına uğramıştı. Ne görüyor ne de düşünüyor gibi bir hali

vardı. Courfeyrac'la daha birkaç kişi yanma gidip, ısrarla oradan çekilmesini söylemiş; ama o bütün bu söylenenleri hiç işitmemiş gibi davranmıştı. Oysa kendisiyle konuşulmadığı zaman birinin so-

-495-

rulanna cevap veriyormuşcasına dudakları kırıncıyor, ama kendisine bir şey söylenir söylenmez ağzı hareketsizleşiyordu, gözleri de zaten pek az olan canlılığını yitirmekteydi. Sözün kısası, barikatın saldırıya

uğramasından birkaç saat önce aldığı durumu hiç terk etmedi: Yumrukları dizlerinin üzerinde, bir uçuşuma

bakıyormuş gibi başı hep önüne eğik beklemekteydi. Hiçbir şey ayıramamıştı onu bu oturuştan, düşüncesi

sanki barikatta değildi. Herkes kalkıp savaşaacağı yeri aldığı anda, salonda yalnız direğe bağlı Javert'le onu

bekleyen yalın kılıç bir isyancı, bir de Mabeuf kalmıştı. Tam saldırı sırasında, yaylım ateşi açıldığında bir sarsıntıyla toparlanıp, birdenbire ayağa kalktı, salonu geçti. Ve Enjolras'm: "Hiç kimse yok mu yani?" diye

sorduğu sırada meyhanenin kapısında belirdi.

Varlığı topluluk üzerinde derin bir etki yaratmıştı. Sarsıntıya benzer bir etkiydi bu. Yabancılar arasından bir

haykırış yükseldi:

"Seçmen bul! Konvansiyon üyesi! Halk temsilcisi!"

Ama o belki de bunu bile işitmemişti. En-jolras'a doğru ilerledi, isyancılar, dindarca bir saygının kanştığı

ürkeklikle çekilip yol veriyorlardı. Mabeuf Baba, bayrağı adeta taş kesilerek gerileyen Enjolras'm elinden

kaptı. Onu durdurmaya hiç kimse cesaret edemedi ya da hiç değilse ona bir yardımda bulunmaya. Ve bu seksenlik adam, başı titreyerek, ama sağlam adımlarla barikatın taş merdivenini ağır ağır tırmanmaya başladı. Öylesine

-496-

hüzünlü, ama aynı zamanda öylesine yücelik esinleyen bir sahneydi ki bu, çevresindekilerin hepsi haykırdılar:

"Şapkalar çıksın!"

Her adımı saygı ve dehşet uyandırıyordu. Bembeyaz saçları, çökmüş yaşlı çehresi, bumburuşuk alını, birer oyuğu andıran gözleri, açık ağzı ve bayrağı kaldıran incecik koluyla karanlıktan yavaş yavaş sıynlıyor ve sıynıldıkça meşalenin kanlı ışığında büyüyor-du; insan, elinde terörün bayrağıyla 93 hayaletinin topraktan çıktığını görür gibi oluyordu.

Bu titrek ve korkunç hayalet sonuncu basamağın üzerine gelip de, bu yıkıntılar üzerinde, bin iki yüz tufeğin

karşısında ve ölümün önünde sanki ondan da güçlüy-müşcesine dikilince, karanlıklar içinde birdenbire doğaüstü dev bir azamet kazandı barikat.

O vakit ortalığa ancak mucizeleri izleyen sessizliklerden biri çöktü.

Yaşlı adam elindeki kızıl bayrağı işte bu sessizlik içinde sallayarak haykırdı:

"Yaşasın devrim! Yaşasın cumhuriyet! Kardeşlik! Eşitlik! Ve Ölüm."

Barikatın içinden, duayı bir an önce bitirmeye uğraşan telaşlı rahibin mınltısını andı-nr kısık ve hızlı bir

mınltı

yükseldi. Belki de, sokağın öbür ucunda yasal uyanları yapan komiserin sesiydi bu.

Sonra da, "Kim var orada?" diye bağırılmış olan tiz ses yine duyuldu:

"Çekilin oradan!"

-497-

Sapsarı kesilmişti Mösyö Mabeuf'un yüzü, vahşi bir hal almıştı. Gözbebekleri kendini kaybetmişliğin ölümcül

alevleriyle ışıldıyordu.

Bayrağı başının üzerine kaldırarak yeniden haykırdı:

"Yaşasın cumhuriyet!"

Ve ses:

"Ateş!" dedi.

Misket ateşine benzer ikinci bir yayılım ateşi çöktü barikatın üzerine. Yaşlı adamın dizleri büküldü. Ama sonra

doğruldu yeniden, bayrağı elinden bıraktı ve bir tahta gibi boylu boyunca, kollarını iki yana açıp, sırtüstü kaldırımın üzerine yuvarlandı.

Vücutundan uzun şeritler halinde kan akıyordu. Soluk ve hüznü yaşlı çehresi gökyüzüne bakar gibiydi.

Enjolras:

"Şu krallık düşmanları ne müthiş adamlar!" dedi.

Courfeyrac, arkadaşının kulağına eğildi:

"Bunu sadece sana söylüyorum," dedi, "Coşkunluk havasını gevşetmek istemem. Ama bu ihtiyar, öyle sandığın gibi krallık düşmanı falan değil. Ben onu tanıyorum, adı Mabeuf Baha'dır. Ahmak, ama dürüst bir

adamdı. Kafasına baksana."

"Kafası öyle olabilir, ama yüreği Brutüs yüreği," diye cevap verdi Enjolras. Sonra sesini yükseltti:

"Yurttaşlar!"

dedi, "İhtiyarların gençlere sunduğu bir örnekle karşı karşıyayız. Biz du-raksamıştık, o çıktı geldi. Biz geriliyorduk, o ilerledi. İşte, kocamışlıktan titreyenlerin, kor-

-498-

kudan titreyenlere verdiği ders bu! Yurdumuzun gözünde bu atanın yüce bir yeri vardır. Uzun yaşadı, görkemli öldü! Şimdi onun ölüsünü kaldıralım. Ve her birimiz bu ölüyü yaşayan babamızı savunalım. Ve bu ölünün aramızdaki varlığı da barikatımızı alınmaz kılsın!"

Candan bir onaylama mırıltısı izledi bu sözleri.

Enjolras, ihtiyarın, eğilip başını kaldırdı, gözleri alev saçarak alnından öptü. Sonra büyük bir özen ve şefkatle

kollarını açarak sırtından ceketini çıkardı. Kan sızan delikleri herkese gösterdi. Ve:

"İşte, bayrağımız!" dedi.'

3. Enjolras'ın Karabinasını

Kabul Etseydi Daha İyi Yapardı

Gavroche

Mabeuf Babanın üstüne Hucheloup Ana'nın uzun siyah şallanndan birini atmışlardı. Altı isyancı tüfekleriyle

bir sedye oluşturdular. Ve ölüyü sedyenin üzerine yerleştirdiler, törensel, ağır adımlarla aşağı salondaki büyük masanın üzerine taşıdılar.

Kendilerini tamamıyla yaptıkları ciddi ve kutsal işe vermiş olan bu adamlar, içinde buldukları tehlikeli durumu düşünmez olmuşlardı.

Ölü, soğukkanlılığını hep korumuş olan Javert'in yanından geçirilirken Enjolras:

"Birazdan senin de sıran gelecek!" dedi Javert'e.

-499-

Bütün bu süre boyunca yerinde kalmış ve ortalığı gözetlemeye devam etmiş tek isyancı küçük Gavroche, kedinin avına yaklaştığı gibi sessiz adımlarla barikata yaklaşan adamlar gördü ve hemen haykırdı.

"Dikkat edin!"

Courfeyrac, Enjolras, Jean Prouvaire, Combeferre, Joly, Bahorel ve Bossuet, büyük bir gürültüyle meyhaneden fırladılar. Sete ulaştıklarında iş işten geçmek üzereydi: Pınl pırl süngülerden oluşan geniş bir

şerit dalgalanmaktaydı barikatın üstünde. Hepsi de uzun boylu belediye muhafızları, kimisi devrilmiş yolcu

arabasının üzerinden atlayarak, kimisi de aralıktan sızarak, barikatın içine girmek üzereydiler. Bir muhafız

aralıkta nöbet tutan Gavroche'u itiyordu. Küçük kabadayı güçsüzlük içinde geriliyor, ama kaçmıyordu.

Durum kritikti. Suyun set düzeyine kadar yükselip de, dışarı taşmaya başladığı ilk baskın anıydı bu. Bir saniye daha gecikilmiş olsa, barikat düşebilirdi.

Bahorel, içeri girmekte olan ilk muhafızın üzerine atıldı hemen ve adamı karabinası neredeyse göğsüne değecek mesafeden ateş ederek öldürdü. İkinci muhafız da Bahorel'i öldürecek bir süngü vuruşuyla.

Bir

üçüncüsü Courfeyrac'ı yere devirmişti.

"Yardım edin!" diye bağıırıyordu Courfeyrac.

Saldırganların en irisi olan dev yapılı bir muhafızsa, elinde süngüsüyle Gavroche'un üzerine yürümekteydi.

Yavrucak incecik kol-

-500-

lanın arasına Javert'in kocaman tüfeğini aldı, nişanlayıp tetiğe bastı. Ama tüfek ateş almamıştı.

Muhafız

büyük bir kahkaha attı ve süngüsünü çocuğu biçmek için kaldırdı.

Ama süngü henüz Gavroche'a değmeden önce muhafız, alının ortasına yediği bir kurşunla sırtüstü devriliyordu. İkinci bir kurşun da Courfeyrac'ın işini bitirmek üzere olan öteki muhafızı göğsünden vurup, dış

taraftaki taşların üzerine fırlatmıştı.

Ateş eden, barikata henüz girmiş olan Ma-rius'tü.

4. Barut Fıçısı

Hep Mondetour Sokağı'nın dirseğinde gizlenmiş bulunan Marius, çatışmanın ilk aşamasında kararsız ve neredeyse korkak bir tanık olarak kalmıştı. Bununla birlikte, uçurumun çağrısı olarak adlandırabileceğimiz o

gizemli başdönmesine daha uzun süre direnemedi. Tehlikenin beklemezliği ortadaydı. Mösyö Mabeuf ün daha çok uğursuz bir muammayı andıran ölümü, Bahorel'in öldürülmüş oluşu, Courfeyrac'ın yardım isteyen

çığı, ölüm tehdidi altında kalmış olan o küçük çocuk, yardımlarına koşması ya da öğlerini alması gereken

dostları... Bütün bunlar en ufak bir duraksamayı yasaklıyordu! Nitekim Marius, elinde iki tabancasıyla kavgaya atılmış; bir kurşunla Gavroche'u, ikinci bir kurşunla da Courfeyrac'ı kurtarmıştı.

Tüfek sesleri ve yaralı muhafızların çığlıkları üzerine saldırganlar siperi tırmanmaya

-501-

koyulmuşlardı. Nitekim şimdi istihkâm tepesinde, ellerinde tüfekleriyle muhafız ve askerler belirmişti. Ve

bunlar, setin neredeyse üçte ikisini kaplamış durumdaydılar. Ama barikatın içine atlayamıyorlardı.

Aşağıda

bir tuzak vardır korkusu içinde, tepede asılı kalmış, bekliyorlardı. Barikatın karanlığına, bir aslan inine bakar

gibi bakıyorlardı. Meşalenin ışığı sadece süngüleri, serpuşları ve kaygı taşan çehrelerin üst kısımlarını aydınlatıyordu.

Marius şimdi silahsızdı. Boşalttığı tabancaları elinden atmıştı. Ama aynı anda, aşağı salondaki kapının yanında duran barut fıçısını görmüştü.

Tam o yana bakmak üzere yarım dönmüştü ki, birdenbire bir asker, tüfeğinin namlusunu yanağına dayadı.

Ve asker tüfeğini ateşleyeceği sırada bir el, nereden yetiştiyse yetişti, namluyu kapıverdi. Kadife pantolonlu

genç işçinin eliydi bu!

Tüfek ateş aldı. Kurşun o eli deldi geçti. Hatta aynı mermi belki işçiyi de delip geçmişti ve işçi devrilmişti.

Ama kurşun Marius'e isabet etmemişti. Ve bütün bunlar tam bir bulanıklık içinde olup bitti. Öyle ki, alt salona

henüz giren Marius, ancak işin sonradan farkına varabildi. Ama yine de kendisine çevrilen tüfek namlusunu

ve bu namluyu tıkayan eli belli belirsiz görmüş ve kurşun sesini isitmişti.

birden gafil avlanmış, ama paniğe kapılmamış olan isyancılar çabucak toparlanmış ve yeniden birleşmişlerdi. Enjolras:

-502-

"Durun! Sakın gelişigüzel ateş etmeyin!" diye bağırıyordu.

Gerçekten de o ilk kargaşalık içinde birbirlerini rahatça yaralayabilirler di. Çoğu birinci kattaki pencerede ve

çatı katında nöbete girmişlerdi. Buradan saldırganlara tamamıyla hâkimdiler. İçlerinde en kararlı olanlar;

başlarında Enjolras, Courfeyrac, Jean Prou-vaire ve Combeferre olmak üzere, gururlarını çiğnetmeyerek en

dipteki evlere sırtlarını dayamış ve barikatın tepesinde çöreklenen askerlerle muhafızlara hedef olmuşlardı.

Bütün bunlar, büyük mücadelelerden önce gelen ve o inanılmaz ve ölümcül ciddilik içinde, hiç telaşsız gerçekleşmişti! Her iki taraf da birbirlerine öylesine yakındı ve bunu öylesine iyi biliyordu ki! Tam kıvılcım

parlamak üzere olduğu anda, boynunda ferahi ve omuzunda kocaman apoletler taşıyan bir subay, kılıcını karşısında tek sıra halinde, elde tüfek bekleyen isyancılara doğru uzattı ve:

"Silahlar aşağı!" dedi.

Enjolras cevap verdi:

"Ateş!"

Her iki taraftan da aşağı yukarı aynı anda ateş açılmıştı ve her şey bir anda duman içinde kalmıştı.

Ağır ve hafif yaralıların boğuk ve kısık iniltiyle içinde süründüğü geniz paralayıcı bir dumandı bu.

Ve duman dağıldığında her iki taraftan savaşanların arta kalanlarının, yerlerinde dimdik ve sessizce yeniden

silahlarını doldurdukları görüldü.

-503-

Tam o sırada birdenbire bir ses gürlledi: "Gidin buradan! Yoksa barikatı havaya uçurum!"

Herkes sesin geldiği yere döndü. Marius, aşağı salona girmiş ve barut fıçısını almıştı. Sonra da karşılıklı yayılım ateşinin yarattığı duman ve koyu sisten yararlanıp, barikat boyunca, meşalenin tutturulmuş

olduğu

yere kadar süzülebilmişti. Öyle ki, meşaleyi oradan kapıp fıçıyı ateşlemek Marius için işten bile değildi. Ve

şimdi barikatın öbür ucunda mevzilenmiş bütün o muhafız, subay ve askerler, şaşkınlık ve dehşet içinde yüzü o geri dönülmez kararın gururuyla ışıldayan adama bakıyorlardı. Barut fıçısını görmekteydiler, üstü parçalanmıştı; meşaleyi de görmekteydiler, fıçıya gittikçe biraz daha yaklaşıyordu. Ve Marius bağıırıyordu:

"Gidin diyorum! Yoksa barikatı havaya uçururum!"

Seksenlik ihtiyardan sonra, bu aynı barikatın üzerinde Marius'ün belirmesi, yaşlı devrimin ardından genç devrimin ortaya çıkışı demektir.

Çavuşlardan biri:

"Barikatı havaya mı uçurursun?" dedi. "Yani kendini de havaya uçurursun, öyle mi?"

Marius'ün cevabı kesindi: "Kendimi del!"

Ve meşaleyi biraz daha fıçıya yaklaştırdı. Ama aynı anda setin üzeri boşahvermişti: Saldırganlar, ölü ve yaralılarını bırakmış, darmadağın bir halde sokağın öbür ucuna kaç-

-504-

makta ve karanlığın kucağında yitip gitmekteydiler, her biri gemisini kurtaran birer kaptandı.

Barikat kurtulmuştu.

5. Jean Prouvaire'ın Dizelerinin Sonu

Hepsi Marius'ün çevresini almıştı. Cour-feyrac, arkadaşının boynuna atlayıp sarıldı:

"Geldin işte!"

Combeferre:

"Ne büyük mutluluk!" dedi.

'Tam zamanında yetiştin!" diye ekledi Bossuet.

Courfeyrac sözü yeniden aldı:

"Sen olmasan, ben şimdi yoktum!"

Gavroche ekledi:

"Beni de çoktan yolcu etmişlerdi!"

Marius sordu:

"Lider kim?"

Enjolras:

"Sensin," dedi.

Bütün gün boyunca Marius'ün kafasının içinde kaynayan bir kazan vardı. Şimdi bu kazan yerini bir hortuma

bırakmıştı. Aslında kendi içinde dönüp duran bir hortum, onda, onun dışımdaymış ve onu da sürüklüyormuş

gibi bir duygu uyandırıyor. Hayattan alabildiğine uzaklaşmıştı sanki. O sevinç dolu iki ışık ve aşk ayının gelip, bu uçuruma birden dayanması, Cosette'ın ortadan kayboluşu, bu barikat, Mösyö Mabeuf'ün cumhuriyet uğruna kendini ölüme atışı ve onun da isyan-

-505-

alarm önderi haline gelişi. Bütün bunlar, ona korkunç bir kâbus gibi geliyordu!

Şimdi çevresinde bulunan şeylerin gerçek olduğunu kavramak için kafasını toparlamak zorundaydı; insana en yakın şeylerin imkânsız şeyler olduğunu ve hiçbir vakit akılda olmayan şeyin, aslında hep göz önünde tutulması gerektiğini bilecek kadar çok yaşamamıştı. Kendi dramını anlaşılmayan bir oyun gibi seyretme aşamasındaydı. Bütün düşüncesini saran sis içinde Javert'i tanımaya bile fırsat bulamadı.

Hep direğe bağlı duran Javert, barikata karşı girişilen saldırı sırasında başını bile kı-mıldatmamıştı. Hem bir

yargıcın görkemi hem de bir mazlumun boyun eğmişliğiyle bakıyordu çevresinde kaynaşan ayaklanmaya.

Marius onu fark etmemişti.

Saldırganların bütün hevesi kırılmış gibiydi, yerlerinden kımladıkları bile yoktu artık. Sokağın ucunda hareket ettikleri duyuluyordu, ama oraya giremiyorlardı. Ya emir ya da yedek kuvvet bekliyorlardı.

İsyancılar gerekli yerlere yeniden nöbetçi yerleştirmişlerdi. Tıp öğrencisi olan birkaçı da yaralılara

pansuman

yapmaya koyuldular.

Üzerinde sargı bezleri ve fişek bulunan iki masa ile Mabeuf Baha'nın yatırıldığı masa dışındaki bütün öbür

masaları meyhaneden dışarı atmış, barikata eklemişler; alt salona da, onların yerine, Hucheloup Ana'yla hizmetçilerinin şiltelerini koymuşlar, üzerlerine yaralıları uzatmışlardı. Corinthe Meyhanesi'nde o
-506-

üç zavallı yaratığın ne olduğunu bilmiyorlardı; onları en sonunda gizlenmiş oldukları mahzende buldular. Kurtulan barikattaki sevinç havası uzun sürmedi. Çok geçmeden havada bir keder dalgalandı: Yoklama yapılmış ve isyancılardan biri eksik çıkmıştı. Hem de hangisi? En sevilenlerden, en cesurlardan biri olan Jean Prouvaire! Onu son bir umutla yaralıları arasında aradılar, bulamadılar. Besbelli ki esir düşmüştü. Bunun üzerine Combeferre, Enjolras'a şöyle dedi:

"Dostumuz onların elinde, ama onların adamı da burada, bizim elimizde. Bu ajanın ölümüne önem veriyor musun?"

Enjolras:

"Elbette" dedi, "Ama Jean Prouvaire'in hayatı kadar değil!"

Bu konuşma alt salonda, Javert'in bağlı bulunduğu direğin yanında geçiyordu.

Combeferre:

"Peki öyleyse" dedi. "Mendilimi bastonuna bağlar, onlara elçi giderim. Arkadaşımıza karşılık adamlarını geri

vermeyi teklif ederim."

Enjolras, elini Combeferre'in omuzuna koydu:

"Dinle," dedi. "Sokağın ucunda bir tüfek şakırtısı var."

Çok geçmeden oradan mert ve gür bir ses yükseldi:

"Yaşasın Fransa! Yaşasın gelecek günler!"

Prouvaire'in sesini hemen tanıdılar. Bir

-507-

w

şimşek çaktı sonra ve bir silah patladı. Yine ortalığa sessizlik çöktü.

Combeferre haykırdı:

"Onu öldürdüler!"

Enjolras, Javert'e baktı:

"Dostların seni kurşuna dizdiler!" dedi.

6. Hayatın İstirabının Ardından Ölümün İstirabı

Böyle savaşların bir acayıplığı de şudur: Barikatlara saldırı daima ön taraftan yapılır. Saldırganlar ya pusulardan korktukları ya da dolambaçlı yollara girmekten çekindikleri için genellikle bir çevirme hareketi

yapmaktan kaçınırlar. İşte bunun sonucu olarak şimdi burada da isyancıların bütün dikkati, sürekli tehdit altında olan ve çarpışmanın şaşmaz şekilde yeniden başlayacağı tek yer olan büyük barikata yönelmekteydi.

Oysa Marius, küçük barikatı düşündü ve oranın yolunu tuttu. Küçük barikat ıssızdı. Onu ancak, taşlar arasında titreyen fener koruyordu. Mon-detour Sokağı ile Petite-Truanderie ve Cygne sokaklarının yol ağızları derin bir sessizliğe gömülmüştü. Marius, denetimini bitirip çekilmek üzereyken, karanlığın içinde güçlülükle işitilecek kadar zayıf bir sesin adını söylediğini işitti:

"Mösyö Marius!"

Marius ürperdi. Çünkü daha iki saat önce Plumet Sokağı'ndaki bahçe kapısından kendisini çağıran sesi tanımıştı. Bir farkla; ses şimdi ancak bir soluk gibi geliyordu.

-508-

Marius bakındı, ama kimseyi göremedi. Yanıldığını düşündü. Bu da çevresinde çarpışan olağanüstü gerçeklere zihninin eklediği bir hayal olsa gerekti. Barikatın olduğu girintiden çıkmak üzere bir adım atmıştı

ki, ses yeniden işitildi:

"Mösyö Marius!"

Bu sefer şüphe edemezdi artık, sesi apaçık bir şekilde duymuştu. Baktı, yine bir şey göremedi.

Ses:

"Ayaklarınızın dibindeyim," dedi.

Marius eğildi ve karanlıkta kendisine doğru sürüklenen hayal meyal bir şey seçti. Taş-lann üzerinde sürüklenerek ilerliyordu. Ona seslenen buydu işte.

Fenerin titrek ışığında bir işçi ceketini, aba kadifeden bir yırtık pantolon, çıplak ayaklar ve kan birikintisine

benzer bir şey görünmekteydi. Marius, kendisine doğru uzanan soluk bir baş fark etti. Bu baş ona:

"Beni tanımadınız mı?" diye sordu.

"Hayır."

"Eponine."

Marius hemen eğildi. Gerçekten de o zavallı çocukcağız bu. Sadece erkek kılıfına bürünmüştü, o kadar.

"Siz buraya nasıl geldiniz? Burada ne yapıyorsunuz?"

"Ölüyorum," dedi genç kız.

Bitkin insanları uyaran sözler ve olaylar vardır. Marius sıçrar gibi oldu ve haykırdı:

"Yaralısınız! Durun sizi salona götürüyem. Yaranızı orada sararlar. Çok mu ağır? Acaba

-509-

canınızı acıtmamak için sizi nasıl tutmak gerek? Nereniz acıyor? Tanrım, sen yardım et! Buraya ne yapmaya

geldiniz kuzum?"

Kolunu onun altından geçirmeye uğraşırken, eli eline dokundu. Hafif bir çığlık attı kız.

Marius, hareketini yanda keserek:

"Canınızı mı acıttım?" diye sordu.

"Biraz."

"Ama elinizden başka bir yerinize dokunmadım ki!"

Eponine, elini delikanlının gözlerine doğru kaldırdı. Marius, elin ortasında siyah bir delik gördü.

"Elinizde ne var öyle?" dedi.' '*

"Delindi."

"Delindi mi dediniz?"

"Delindi, evet."

"Peki, ama neyle?"

"Kurşunla."

"Nasıl?"

"Size nişan alan bir tüfek gördünüz mü?"

"Evet. Onu tıkayan bir de el gördüm ayrıca."

"Benim elimdi o."

Titredi Marius:

"Ne çılgınlık!" dedi. "Zavallı çocuk! Ama bir bakıma iyi. Hepsi buysa pek bir şey değil! Durun, ben sizi bir yatağa götürüyem de yaranızı sarsınlar. İnsan, delinen bir el yüzünden ölmez!"

Genç kız:

"Kurşun elimden girdi, ama sırtımdan çıktı," diye mırıldandı. "Beni buradan kaldırmanın hiçbir yaran yok.

Size, beni bir cerrahıtan

-510-

çok daha iyi nasıl tedavi edebileceğinizi söyleyeyim mi? Yanımdaki şu taşın üzerine oturun."

Marius oturdu. Kız, başını onun dizlerinin üzerine koydu ve sonra ona hiç bakmadan konuştu:

"Oh, ne iyi oldu! Bilseniz ne kadar rahat ettim! Bakın, artık acı çekmiyorum."

Bir süre sustu. Sonra güçlükle yüzünü döndürüp Marius'e baktı:

"Bilir misiniz Mösyö Marius? O bahçeye girmeniz beni rahatsız ediyordu. Aptalca bir şey. Çünkü evi size ben

göstermiştim. Sonra da tutmuş kendi kendime diyordum ki; sizin gibi bir delikanlı..."

Yeniden sustu. Zihnine takılan birtakım üzücü şeyleri atlamak istediği anlaşılıyordu. İç paralayan bir

gülümseyişle sordu:

"Beni çirkin buluyorsunuz değil mi?"

Ve cevap beklemezsiniz anlatmaya koyuldu:

"Bakın, siz mahvoldunuz artık! Şimdi hiç kimse barikattan dışarı çıkamayacak. Biliyorsunuz ki, sizi ben getirdim buraya. Öleceksiniz! Bundan eminim. Oysa size nişan alındığını görür görmez, tüfeğin namlusunu elimle örttüm. Ne garip şey! Sizden önce ölmek istiyordum da, ondan! Kurşunu yiyince buraya kadar sürüklendim. Beni hiç kimse görmedi. Sizi bekliyordum. Acaba gelmeyecek mi, diye hep içim içimi yiyordu.

Bilseniz, ceketimi ısınyordum durmadan, o kadar acı çekiyordum ki! Ama şimdi iyiyim işte! Sizin odanıza girip de, aynanıza baktığınızı günü ha-

-511-

tırılıyor musunuz? Kuşlar ne güzel ötüyordu! Aradan öyle pek uzun bir zaman geçmedi. Bana yüz metelik vermiştiniz, ben de size, 'Sizin paranızı almam!' demiştim. Bari o parayı yerden alsaydınız! Zengin değilsiniz.

Almanızı söylemek o gün aklıma gelmedi. Harika bir güneş vardı, hava ılıktı! Hatırlıyor musunuz Mösyö Marius? Oh, ne kadar mutluyum! Herkes ölecek!"

Dalgin, ciddi, keder verici bir duruşu vardı. Yırtık ceketinden göğsü görünüyordu. Konuşurken, delik elini göğsüne, tıpası açık bir fıçıdan şarap akar gibi arada bir kan fışkıran bir başka deliğin üzerine bastırıyordu.

Marius, kucağındaki bu bahtsız yarattığı derin bir acıyla seyrediyordu.

Kız birden:

"Ah, yine başlıyor!" diye inledi. "Boğuluyorum!"

Acıdan kıvrılarak ceketini ısırdı. Bacakları taşların üzerinde geriliyordu.

Tam o sırada barikatın içinde küçük Gav-roche'un genç horoz sesi yükseldi. Tüfeğini doldurmak için bir masanın üzerine çıkmıştı. Sevinçle o dönemde pek tutulan bir türküyü söylüyordu:

Lajayette'i görünce Takılır kalır jandarma: Kaçalım! Kaçalım! Kaçalım!

Eponine, doğrulup dinledi bir süre. Ve mırıldandı: "O, evet." Sonra Marius'e döndü:

-512-

"Kardeşim orada," dedi. "Beni görmesin, azarlar!"

Marius, kalbinin en acılı, en kan ağlayan yerinde babasının Thenardierlere karşı ona vasiyet etmiş olduğu görevi hatırlamıştı:

"Kardeşiniz mi?" dedi. "Kardeşiniz kim?"

"Şu küçük."

"Şarkı söyleyen mi?"

"Evet."

Delikanlı davranacak gibi oldu bir an.

Kız atıldı:

"Sakın gtmeyin!"

Marius durdu.

Eponine, titreyen bir sesle ekledi.

"Ne olur! Zaten uzun sürmez."

Şimdi sakinleşmişti. Ama sesi çok hafif çıkıyor, sürekli hıçkırıklarla kesiliyordu. Bu sesi arada bir ölüm hırıltısı

boğuyordu. Yüzünü elinden geldiğince Marius'ün yüzüne yaklaştırıyordu. Bir süre böylece çabaladı. Sonra

garip bir ifadeyle konuşmaya başladı:

"Dinleyin beni... Sizi aldatmak istemem! Cebimde size yazılmış bir mektup var... Dünden beri duruyor...

Postaya vermemi söylemişlerdi, ben yanımda sakladım... Çünkü sizin elinize geçmesini istemiyordum...

Ama

düşündüm ki, biraz sonra bulduğumuzda belki bana darılırsınız! Gene görüşeceğiz, değil mi?

Mektubunuzu alın şimdi..."

Delik eliyle Marius'ün elini yakalamıştı titreyerek. Artık acı çekmiyor gibiydi. Delikanlının elini

gömleğinin

cebine soktu. Marius'ün parmakları gerçekten de bir kâğıda değdi.

-513-

Kız:

"Alın," dedi.

Marius, mektubu aldı. Eponine, memnun olduğunu belirten bir işaret yaptı:

"Şimdi," dedi. "Bu hizmetime karşılık bana söz verin."

Durup bekledi.

"Hangi konuda?" diye sordu Marius.

"Bana söz verin!"

"Söz veriyorum."

"Öldüğüm zaman, beni alımdan öpeceksiniz! Ben hissederim..."

Başı delikanlının dizlerinin üzerine düşmüştü. Gözkapakları indi. Marius, bu zavallı ruhun uçtuğunu sezer gibi oldu. Eponine, hiç hareketsiz kalmıştı, ama birdenbire ve tam Marius, onun sonsuz uykuya daldığına hükmettiği anda, kız, içlerinde ölümün acı derinliği seçilen gözlerini ağır ağır açtı ve artık şimdiden bir başka

dünyanın yumuşaklığını taşıyan sesiyle:

"Sonra bakın Mösyö Marius," dedi. "Galiba size âşıktım."

Gülümsemeye çalıştı. Ve son nefesini verdi.

7. Mesafeleri Çok İyi Hesaplayan Gavroche

Marius sözünü tuttu; üzerinde soğuk ter tanelerinin boncuk boncuk olduğu morarmış alnını öptü. Bu asla Cosette'e bir ihanet değildi. Bahtsız, yoksul bir ruhla, üzücü ve acıma dolu bir vedalaşmaydı.

Delikanlı, Eponine'in verdiği mektubu

-514-

alırken titremişti. Bu mektubun bir olayı gizlediğini hemen sezmişti. Ve okumak için sabırsızlanıyordu.

İnsan

kalbi böyledir işte: kızcağz gözlerini henüz yummuştu ve Marius, kâğıdı açmayı düşünmekteydi!

Eponine'i

yavaşça yere bırakıp, oradan uzaklaştı; içinden bir ses, mektubu bu ölünün yanında okuyamayacağını söylüyordu.

Alt kattaki salonda yanan mumlardan birine yaklaştı; kadınlara özgü o zarif özenle katlanıp, mühürlenmiş küçük bir kâğıttı bu. Adres de yine aynı özenle, zarif bir kadın yazısıyla yazılmıştı:

'Verreire Sokağı, no. 16'da, Mösyö Cour-Jeyrac'ın evinde, Mösyö Marines'e.'

Mührü açıp okudu:

'Sevgilim, ne yazık ki babam hemen gitmemizi istiyor. Bu akşam L'Homme-Arme Sokağı, no. 7'de olacağız.

Sekiz gün sonra da İngiltere'deyiz. COSETTE. 4 Haziran.'

Öylesine lekesiz ve masum bir aşk yaşıyorlardı ki, Marius, Cosette'in elyazısını bile tanııyordu!

Olup, bitenleri birkaç kelimeyle aktanve-relim:

Her şeyi Eponine yapmıştı. 3 Haziran gecesinden sonra aklına iki fikir birden gelmişti: Babasıyla öbür haydutların Plumet Soka-ğı'na ait planlarını gerçekleştirmelerine engel olmak ve aynı zamanda Marius'le Cosette'i birbirlerinden ayırmak. Eponine, erkek kılığına girebilmek için, sırtındakileri, kadın giysilerine bürünmeye bayılan birisiyle (ilk önüne

-515-

çıkan delikanlıydı bu) değiştirmişti. Jean Val-jean'a Champ Mars'ta; evden taşının diyen, işte o delikanlıydı.

Nitekim Jean Valjean da derhal eve dönmüş ve; "Bu akşam buradan çıkıyoruz" demişti. "Toussanit'le birlikte

hepimiz L'Homme-Arme Sokağı'ndaki eve gideceğiz. Gelecek hafta da Londra'da olacağız." Bu beklenmedik

darbeyle perişan olmuştu Cosette ve alalacele Marius'e o bir iki satın yazmıştı. Yalnız ortada bir sorun vardı;

mektubu postaya nasıl verecekti? Cosette sokağa tek başına çıkmazdı. Toussaint'e gelince, böyle bir durumda karşısında hiç şüphesiz afallar ve ilk iş olarak mektubu Mösyö Fauchele-vent'a gösterirdi.

Cosette,

işte bu umarsız durumda kıvranırken, gözüne, bahçe kapısının parmaklıkları arasında, sırtında erkek elbiseleriyle durmadan evin çevresinde dolaşan Eponine ilişti. Hemen bu "genç işçi"yi çağırdı. Ona beş

frankla birlikte, mektubu verdi: "Bu mektubu üzerindeki adrese götürün," dedi. Eponine, mektubu cebine

koydu. Ertesi gün 5 Haziran'dı. Eponine, Courfeyrac'ın evine gitti: Marius'e mektubu vermek için değil, sırf

"görmek" için (seven ve kıskanan her kalbin anlayacağı bir şeydir bu). Orada Marius'ü bekledi ya da hiç değilse Courfeyrac'ı. Gene sırf "görmek" için. Courfeyrac, kendisine "Barikata gidiyoruz," dediği zaman da

aklına bir fikir geldi: Herhangi bir ölüme atılır gibi ölüme atılmak ve Marius'ü de oraya sürüklemek.

Courfeyrac'ın ardından işte bu amaçla gitti, barikatın nerede kurulduğunu öğrendi. Bu arada Marius'ün doğal

olarak hiçbir şey-

-516-

den haberi yoktu. Çünkü mektubu Eponine alıkoymuştu; dolayısıyla da delikanlı gün ba-tımından sonra Cosette'le her akşamki buluşma yerine gidecekti. Ve Eponine, Plumet Sokağı'na gidip, Marius'ün gelmesini

bekledi; ve delikanlıya dostlarının kendisini barikatta bekledikleri haberini ilettiler. Marius'ün Cosette'i bulamayınca içine düşeceği umutsuzluğa güvenmekteydi. Yanılmıyordu da. İşte bu güvenle Chanvrerie Sokağı'na geldi. Orada ne yaptığını biliyoruz. En sonunda, "Ona artık hiç kimse sahip olamayacak!" diyerek,

kendileriyle birlikte sevdikleri kimseyi de ölüme sürükleyen kıskanç ruhların o buruk sevinciyle öldü.

Marius, Cosette'in mektubunu uzun uzun öptü. Demek ki onu seviyordu! Demek ki onu sevmelik etmemişti

hiçbir zaman! Bir an için, artık ölmemesi gerektiğini düşündü. Ama sonra; "Gidiyor" dedi içinden. "Babası İngiltere'ye götürüyor. Büyükbabam da benim evlenmemi kabul etmiyor. Felaketin değişen bir yanı yok ki!"

Marius gibi hayale kapılanlar, bu türden sonsuz hayal kırıklığına uğrarlar. Ve bu tür çöküntülerden de daima

umutsuz kararlar çıkar. Yaşamak yorgunluğu dayanılır şey değildir. Ölüm, ilk akla gelen çaredir.

Bu durumda yerine getirilmesi gereken iki görevi olduğunu düşündü; Cosette'e öleceğini bildirip, son vedağını yollamak ve şu çocuğu, Eponine'in kardeşini, yani Thenardia-er'nin oğlunu, artık kaçınılmaz hale

gelen o pek yakındaki felaketten kurtarmak.

-517-

Üzerinde bir cüzdan vardı; Cosette'in esinlediği aşk düşüncelerini bir deftere yazıyor, defteri de bu cüzdanın

içinde saklıyordu. Oradan bir kağıt aldı, kurşunkalemle şu birkaç satırı karaladı:

'Evlenmemiz imkânsız. Büyükbabamdan izin istedim. Vermedi. Benim servetim yok. Senin de yok. Hemen evinize koştum. Seni orada bulamadım. Sana verdiğim sözü biliyorsun; sözümü tutuyor ve ölüyorum. Seni seviyorum. Sen bunu okuduğun zaman, ruhum senin yanında olacak ve sana gülümseyecek.' Mektubu mühürlemek için bir şey bulamadığından, kâğıdı dörde katlamakla yetindi ve üzerine şu adresi yazdı:

'L'Homme-Arme Sokağı, no. 7'deki Mösyö Fauchelevent eliyle Matmazel Cosette Fauchelevent'a.'

Mektubu katladıktan sonra bir süre dalgın kaldı. En sonunda defteri yeniden açtı ve aynı kurşunkalemle ilk

sayfaya şu satırları yazdı:

"Adım Marius Pontmercy. Cesedimi Mara-is'de, Filles-du-Calvaire Sokağı, no. 6'da oturan büyükbabam Mösyö Gülenormand'a götürün."

Cüzdanı yine ceketinin cebine yerleştirdi ve Gavroche'u çağırdı. Küçük kabadayı, Ma-rius'ün sesini duyar

duymaz, hemen o sevinç ve fedakârlık taşan yüzüyle koşup gelmişti.

Marius:

"Benim hatırım için bir şey yapar mısın?" diye sordu.

"İstedığınız her şeyi yaparım!" dedi Gav-

-518-

roche, "Tanrım! Siz olmasaydınız, ben şimdi çoktan cızlamı çekmiştim!"

"Şu mektubu görüyorsun değil mi?"

"Evet."

"Al bunu ve hemen barikattan dışarı fırla."

Gavroche birdenbire tasalanmıştı. Kulağını kaşımaya başladı.

Marius devam etti:

"Mektubu yarın sabah erkenden üzerindeki adrese götürür ve Matmazel Cosette'e teslim edersin, anlaşıldı

mı?"

Kahraman çocuk:

"Güzel ama," dedi, "O vakte kadar barikat düşer, ben de burada bulunamamış olurum!"

"Durum öyle gösteriyor- ki, barikat ancak gün doğarken saldırıya uğrar, öğleden önce de düşmez!"

Gerçekten de saldıranların isyancılara tanıdıkları bu yeni süre durmadan uzayıp gidiyordu. Gece çarpışmalarında pek sık rastlanan o aralardan biriydi bu da. En şiddetli saldırılar hep böyle aralardan sonra

başlardı.

Gavroche sordu:

"Mektubunuzu yann sabah götürsem olmaz mı peki?"

"Olmaz, çünkü barikat sarılır ve bütün sokaklar çıkılmaz hale girer, anlıyor musun? Onun için hemen şimdi

git."

Gavroche, işte buna verecek bir karşılık bulamadı. Bir süre kararsızlık içinde durakladı. Üzüntülü bir tavırla

kulağını kaşıyordu. Sonra birdenbire kendine özgü o yavru kuş davranışlarından biriyle mektubu aldı:

"Madem öyle, olsun bakalım!" dedi.

-519-

Ve koşarak uzaklaştı Mondetour Soka-ğı'nda.

Aklına onu bu karara yönelten bir fikir gelmişti; ama fikrini, Marius itiraz eder korkusuyla açıklamamıştı.

Şöyle demişti kendi kendine; "Vakit henüz gece yansı bile değil. Homme-Arme Sokağı da pek uzak sayılmaz. Mektubu hemen götürür ve döner gelirim!"

-520-

ON BEŞİNCİ KİTAP

L'HOMME-ARME SOKAĞI 2. Kurutma Kâğıdı, Gevezelik

Ruhun isyanıyla karşılaştırıldığında, kentlerin sarsılması ne ifade eder ki! İnsan, halktan da büyük bir derinliktir. Tam o sırada korkunç bir devrimin tutsağıydı Jean Val-jean. İçindeki bütün uçurumlar yeniden

açılmıştı. Tıpkı Paris gibi, o da dehşetli ve kapkaranlık bir devrimin eşiğinde titriyordu. Ve bunun için sadece

birkaç saat yetmişti. Birdenbire kaderini ve bilincini koyu bir karanlık kaplamıştı. Tıpkı Paris için olduğu gibi,

onun için de, iki ilkenin karşı karşıya olduğu söylenebilirdi; Ak melekle kara melek, uçurumun köprüsü üzerinde kıyasıya çarpışacaklardı. Acaba hangisi hangisini aşağı yuvarlayacaktı? Hangisi üstün gelecekti?

Jean Valjean, 5 Haziran gecesini, yanında Cosette ve Toussaint olduğu halde L'Homme-Arme Sokağı'ndaki

eve yerleşmişti. Ve onu orada büyük bir macera beklemekteydi.

Cosette, Plumet Sokağı'ndan hiçbir direnme göstermeksizin ayrılmış değildi. Yan yana yaşadıklarından beri

ilk defa farklı görüşlere sahip çıkmaktaydılar ve çekişmedilerse de, çelişmişlerdi. Bir yanda itiraz belirmişti,

öbür

-521-

yanda ise kararından caymazlık. Bir yabancıнын; "Evden taşının!" şeklindeki ani öğüdü, iradesini mutlak kılacak derecede telaşlandırmıştı Jean Valjean'ı. İzini bulup, ardına düştüler sanıyordu. Öyle ki,

Cosette,

sonunda boyun eğmek zorunda kaldı.

Her ikisi de L'Homme-Arme Sokağı'na varıncaya kadar tek kelime konuşmadılar. İkisi de kendi düşüncelerine dalmışlardı. Jean Valjean, Cosette'in üzüntüsünü görmeyecek kadar kaygılı, Cosette, Jean Valjean'm kaygısını fark etmeyecek kadar üzüntülüydü.

Jean Valjean, hiç yapmadığı bir şeyi yapmış, Toussaint de birlikte götürmüştü: Plu-met Sokağı'na belki de

bir daha hiç dönmeyeceğini düşünmekteydi. Ve ne arkasında bırakabiliyordu Toussaint ne de ona sırnı açabiliyordu. Onun fedakâr ve güvenilir biri olduğunu anlamıştı. Hizmetçiden efendiye ihanet, merakla başlar. Toussaint ise sanki tam Jean Valjean'a hizmetçi olmak için yaratılmıştı; hiç mi hiç meraklı değildi.

Plumet Sokağı'ndan adeta kaçar gibi ayrılırken, Jean Valjean, yanına Cosette'in ayrılmaz eşya olarak nitelediği kokulu küçük çantasından başka hiçbir şey almamıştı. Dolu sandıklar taşımak için hamal gerekir;

hamallar da birer tanıktır. Evin kapısına bir kira arabası çektirmişler ve binip gitmişlerdi.

Toussaint bir-iki kat çamaşırıla, bir yedek giysi ve birkaç parça gerekli eşyayı paketleyip, yanına alma iznini

büyük zorlukla kopa-rabilmişti. Cosette ise yanına sadece mektup kâğıtlarıyla kurutma kâğıdım almıştı.

-522-

Jean Valjean, bu kayboluşun teccilliğini ve muammalı yanını artırmak için, gece başlarken evden ayrılmak üzere hazırlık yapmıştı. Bu da, Cosette'e Marius'e o pusulayı yazmak için yeterli zamanı sağlamıştı.

L'Homme-Arme Sokağı'na geldiklerinde gece iyiden iyiye bastırmıştı. Hemen yattılar.

L'Homme-Arme Sokağı'ndaki konak, arka avluya bakıyordu. Aynı arka avluya bakan bir de ikinci kat vardı.

İki yatak odasından, bir yemek odasından ve yemek odasına açılan yüksek sekili bir mutfaktan oluşmaktaydı

yer. Sekide bir bez yatak vardı, o da Toussa-infin payına düşmüştü. Yemek odası, aynı zamanda sofabı da;

iki yatak odasını ayıran bir boşluk oluşturuyordu. Dairede gerekli bütün araç ve gereçler vardı.

İnsanın telaş ve kaygıya kapılmaması nasıl çılgınca olursa, yeniden güven duyması da bir o kadar

çılıgıncadır. Nitekim Jean Valjean, L'Homme-Arme Sokağı'na gelir gelmez açılmış ve sıkıntısı yavaş yavaş

dağılmıştı. Zihin üzerinde adeta mekanik bir biçimde etki gösteren yatıştırıcı birtakım semtler vardır.

Karanlık

sokaklarda oturan insanlar çoğu zaman barışçıdır. Sokak durgunlaşmış bir unutulmuş gömülmüştü. Ve Jean

Valjean orada soluk aldı.

İlk işi, çantasını yanına yerleştirmek oldu.

Jean Valjean gayet iyi uyudu. Geceler, iyi bir öğütçüdür derler. Eklenebilir; gece iyi bir yatıştırıcıdır da. Nitekim ertesi sabah adeta neşeli uyanmıştı. Aslında iğrenç olan yemek odasını pek sevimli buldu; odada yuvarlak

-523-

eski bir masa, kurt yeniği dolu bir koltuk ve üzerlerinde Toussaint'in paketlerinin yer aldığı birkaç

sandalye

vardı. Bu paketlerden birinin aralığında Jean Valjean'ın muhafız üniforması seçilmekteydi.

Cosette, odasına, Toussaint'e, et suyu getirtmişti. Ancak akşam olunca ortalıkta göründü.

Toussaint, kendini tamamen bu küçük yerleşmeye vermişti. Durmadan oradan oraya gidip geliyordu. Saat beşe doğru yemek odasındaki masanın üzerine soğuk bir piliç bırakmıştı. Cosette, babasına saygısızlık olmasın diye ete ilgi gösterdi. Sonra da geçmek bilmeyen bir baş ağrısını öne sürüp, Jean Valjean'a iyi geceler diledi ve yatak odasına kapandı. Jean Valjean, pilicin bir kısmını iştahla yedikten sonra masaya dirseklerini dayadı; yavaş yavaş sakinleşmekte, güven duygusuna yeniden kavuşmaktaydı.

Bu sade yemek boyunca Toussaint, iki üç kere:

"Gürültü yükseliyor. Paris'in içinde çarpışıyorlar," demişti ona kekeleyerek.

Ama Jean Valjean bunu sadece belli belirsiz iştir gibi oldu, o kadar. Ya da işittiyse bile, zihni bir yığın düşünceyle dolu olduğundan, pek aldırış etmedi.

Ayağa kalktı. Gittikçe biraz daha sakinleşti-yordu. Bir süre kapıdan pencereye, pencereden kapıya gidip geldi. Sakinleştikçe; zihnini öteden beri tek temel düşüncesi olan Cosette dolduruyordu. Kızın şu baş ağrısına üzüldüğünden değil. Asla! Gayet iyi biliyordu ki, o

-524-

baş ağrısı küçük bir sinir bunalımından, bir genç kız küskünlüğünden ibaretti: Bir anlık bir buluttu, iki gün

sonra izi bile kalmazdı.

Jean Valjean geleceği düşünüyordu. Ve geleceği, her zaman olduğu gibi, tatlılıkla düşünmekteydi. Mutlu hayatlarının yeniden eski halini alması için hiçbir ciddi engel görmüyordu.

Kendisini bir süredir rahatsız eden her şeyden sıyrılmıştı. Yoğun karanlıklardan geldiği için, biraz olsun gökyüzü görmeye susamış ve buna da kavuşmuştu. Plumet Sokağı'ndan hiçbir sorun olmadan, kazasız belasız ayrılmış olmak başlı başına bir nimetti. Bu durumda belki de-en iyisi bir süre daha ortada görünmemek için Londra'ya gitmekti. Gidilecekti, evet, öyle gerekiyordu. O Cosette'in yanında ve Cosette

onun yanında olduktan sonra ister Fransa, ister İngiltere'de oturmuş, ne değişirdi ki! Onun ülkesi ve ulusu,

Cosette'ti. Mutlu olmasına yetiyordu Cosette, ama onun, Cosette'in mutlu olmasına yetmediği düşüncesi, bir

vakitler kendisine uykularını kaçırta bu düşünce şimdi aklına bile gelmiyordu. Sınırsız bir iyimserlik içindeydi. Cosette'in yanında bulunması demek, Cosette'in ona ait olması demekti; böyle optik yanılgılarına

herkes uğrar. Cosette'le birlikte İngiltere'ye gitme planlarını ayrıntılı şekilde tasarlamaktaydı. Böylece kendi

hayal âlemi içinde mutluluğunu yeniden kuruyordu.

Yavaş adımlarla odada bir boydan bir boya yürüyüp dururken, bakışları birdenbire garip

-525-

bir şeye takıldı. Tam karşısında, büfenin üzerinde eğri olarak asılı duran aynanın içinde, pek belirgin bir şekilde şu satırları okudu:

"Sevgilim, ne yazık ki babam hemen gitmemizi istiyor. Bu akşam L'Homme-Arme Sokağı, no. 7'de olacağız.

Sekiz gün sonra da İngiltere'deyiz. COSETTE. 4 Haziran."

Jean Valjean, afallamış bir halde durdu. Eve geldiğinde Cosette, kurutma kâğıdını büfenin üzerindeki aynanın önüne bırakmış ve hep kendi acısıyla dolu olduğu için de kâğıdı orada unutmuştu. Üstelik de kâğıdı,

Ma-rius'e yazmış olduğu birkaç satır kurutmak için bastırıldığı sayfada açık bırakarak unutmuştu. Ve yazı kurutma kâğıdına olduğu gibi geçmişti.

Ayna da yazıyı yansıtmaktaydı. Geometride bakımlı imge dediğimiz olay meydana geliyor ve kâğıttaki ters

yazı, aynada düz olarak görünüyordu. Cosette'in bir gün önce Marius'e yazmış olduğu mektup işte böylece

Jean Valjean'ın gözlerinin önüne serilmişti.
Durum bu kadar basit ve bu kadar ser-semleticiydi.

Jean Valjean, yemden aynanın yanına gitti. O birkaç satır yeniden okudu, ama kesinlikle inanmadı. Bir şimşek aydınlığında belirmiş etkisi uyandıyordu satırlar onun üzerinde. Bir hayal, bir sannydı bu. Doğru olamazdı.

Algılama gücü yavaş yavaş belirginleşti; bu sefer Cosette'in kurutma kâğıdına baktı ve gerçek olduğunu anladı.

-526-

"Buradan geliyor bu," dedi.

Kâğıdı alıp inceledi. Ama oradaki satırlar ters olduğundan hiçbir anlam taşımamaktaydı:

"İyi, ama burada öyle yazılı hiçbir şey yok," dedi kendi kendine.

Ve büyük bir iç rahatlığı duyarak derin derin soludu. Korkunç anlarda böyle aptalca sevinçlere kapılmayan

insan var mıdır? İnsan ruhu, bütün hayalleri deneyip de, işe yaramaz olduklarını görmedikçe kendini umutsuzluğa teslim etmez.

Kurutma kâğıdını elinde tutuyor ve aptalca bir mutluluk içinde, kendisini avlayan sannya kahkahalarla gülmeye hazır, seyrediyordu. Gözleri birdenbire yeniden aynaya ilişti. Ve yansıyı bir daha gördü.

Satırlar,

inkar edilmez bir netlikte duruyordu. Ve bu sefer serap yoktu, gerçeğin ta kendisiyle karşı karşıyaydı.

Anlamıştı.

Jean Valjean sendeledi. Elinden kurutma kâğıdını bıraktı. Büfenin yanındaki eski koltuğa adeta yığılıp kaldı.

Başı önüne düşmüş, gözleri donuklaşmıştı. Kendi kendine durumu tüm açıklığı içinde kabul etmek gerektiğini söyledi; Cosette, bunu birine, bir erkeğe yazmıştı; dünyanın ışığı artık sonsuza kadar sönmüştü.

Yeniden korkunç bir nitelik kazanan ruhunun, karanlıklar içinde boğuk boğuk kükrediğini işitir gibi oldu. Aslanın elinden kafesinin içindeki eti çekip alacak olursanız, başka ne yapar!

İşin garip ve hazin yanı, o sırada Mari-us'ün Cosette'in mektubunu henüz almamış

-527-

olmasıydı. Jean Valjean, mektubu tesadüfen Marius'ten önce okumuştur.

Hiçbir acı Jean Valjean'ı o güne kadar böylesine yememişti. Korkunç işkenceler çekmişti; kara baht, bütün

hükümler ve bütün sosyal zorlamalarla donanmış olarak sırtına amansızca yüklenmişti. Bütün bunlar karşısında ne gerilemiş, ne eğilmişti. Gerektiğinde her şeyi kaybetmeyi göze almış, ortaya kellesini koymuştu. Düşmanlığın akla gelebilecek her türlü saldınısıyla bilenmiş olan vicdanının artık kesinlikle sarsılmaz olması gerekirdi. Oysa şu anda birisi onun iç dünyasını görmüş olsa, bu sarsılmazlığın ortadan kalktığını hemen fark ederdi.

Böyleydi; çünkü alınyazısının bu uzun sorun boyunca ona çektirdiği en zorlu işkence buydu. O güne kadar hiç böylesine amansız bir mengineye düşmemişti. Şu anda en derin hassas tellerinin titrediğini hissediyordu: Yazık! En korkunç işkence, dahası, biricik gerçek işkence, sevilen varlığın kaybedilmesidir.

Elbette zavallı Jean Valjean, Cosette'i sadece bir baba gibi seviyordu. Gelgeldim, yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi, hayatını dolduran boşluk, bütün hayatı boyunca dul yaşamış olması, bu babalık sevgisine tüm aşkları ortak etmişti; hem kızı gibi seviyordu Cosette'i, hem anası gibi, hem kız kardeşi gibi. Ama o güne

kadar hiç sevgilisi ve karısı olmadığı için ve de doğa hiçbir itiraz kabul etmeyen bir alacaklı olduğu için, duyguların en yitirilmezi olan bu duygu da belli belirsiz, bi-

-528-

linçsiz, göksel, meleklere özgü, kutsal, körleşmenin verdiği saflıkla karışmıştı bu sevgiyle. Bir duygudan çok,

bir içgüdüydü bu; bir içgüdüden çok, ucu ucuna farkına vanlabilen görünmez, ama gerçek bir sürüklenişti. Ve

kelimenin tam anlamıyla aşk, Cosette'e beslediği sınırsız sevginin içinde, koca bir dağdaki madenin altın daman gibiydi.

Özetle ve daha önce de birkaç kere ısrarla üzerinde durduğumuz gibi, sonunda yüce bir erdeme ulaşan bütün bu iç kaynaşma ve iç içe geçme, Jean Valjean'ın Cosette için baba olmasına yol açmıştı. Dededen, oğuldan, ağabeyden ve kocadan oluşan garip bir baba. Hatta içinde bir annenin de bulunduğu bir baba. Cosette'i taparcasına seven bir baba. Cosette'in kendisi için hem ışık, hem ban-nak, hem aile, hem yurt hem

de cennet demek olduğu bir baba.

İşte bütün bu durumun sonucudur ki, Cosette'in ellerinden sıynlıp gittiğini, bir sevgiliye adanmış olduğunu,

kendisinin de bir babadan başka hiçbir şey olmadığını kavrayınca dayanılmazın da ötesinde bir acı duydu; tarifi imkânsız bir acı!! O ana kadar yapmış olduklarından sonra, bir anda hiç durumuna düşüyordu! Ve işte o

zaman isyan ederek, tepeden tırnağa titredi.

İçten yıkılışlar vardır. Acı, o dereceye ulaştığında, bilincin bütün güçleri bir anababa günü haline girer. Sonuçları bakımından uğursuz bunalımlardır bunlar. Aramızdan pek azı bu tür bunalımlardan benliğini korumuş ve ödevlerine sadık olarak çıkar. Acının

-529-

sının aşıldığında, en sarsılmaz erdem bile sarsıntıya uğrar.

Eğilip, yerden kurutma kâğıdını aldı ve bir daha kesinlikle emin oldu. Amansız bir gerçeklikle gözlerinin önünde serili satırlara eğilmiş kalmıştı. Tüm varlığını, bütün ruhu içinden devrilip yıkılıyormuşcasına bir bulut

kaplamıştı.

Görünürde sakindi, korkunç biçimde sakin. İnsanın sakinliği bir heykel soğukluğuna ulaştığında ortaya ürkünç bir şey çıkar.

Kendisi hiç farkına varmadan alinyazısının atmış olduğu dehşet verici adımın sonuçlarını hesaplamaya çalıştı. Yeniden bir önceki yaz çekmiş olduğu korkulan hatırladı; önünde yeniden o başdöndürücü uçurumu

gördü. Şimdi de aynı uçurum vardı işte. Ama bu sefer Jean Valjean bu uçurumun eşiğinde değil, dibinde bulunuyordu.

İşin en inanılmaz ve yürek sızlatıcı yanı da, farkına varmadan düşmüş olmasıydı. Güneşi gördüğünü sanan bu adamın tüm hayatının ışığı sönüp gitmişti.

İçgüdüleri hiç duraksamadı. Belirli birtakım durumları, belirli birtakım tarihleri, Co-sette'in belirli kızları gitmelerini ve sarı solmaları yan yana koyup karşılaştırdı ve bu, odur! dedi kendi kendine.

Umutsuzluğun getirdiği kehanet, gizemli bir şekilde doğruyu bulur daima. Jean Valjean da, daha ilk tahmininde Marius'e ulaşmıştı. Adını bilmiyordu, ama hemen kim olduğunu bulmuştu. Anılann o şaşmaz zemini üzerinde açık seçik gördü Luxembourg'da başıboş dolaşan

-530-

o serseriye, küçük kızların ardından koşan o alçağı, o ruh sefilini. Çünkü yanlarında onları seven babalarıyla

yürüyen genç kızlara göz süzmek, alçaklık ve ruh sefilliği değil de, neydi!

Bu durumun temelinde o delikanlının olduğunu ve her şeyin ondan geldiğini kesinlikle saptadıktan sonra Jean Valjean, o kendi kendini yeni baştan yaratmış olan adam, o bütün hayatı, bütün sefaleti ve bütün mutsuzluğu aşkın içinde çözümlenmek için bunca çaba harcamış ve başarmış olan adam, dönüp kendi içine baktı ve orada bir hayalet gördü: Kin.

Büyük acılar içinde bitkinlik vardır. Büyük acılar, insana cesaretsizlik aşılar. İçine büyük bir acının girip yerleştiği insan, kendisinden bir şeylerin çekilip çıktığını hisseder.

O böyle kara kara düşünedursun, içeri Toussaint girmişti. Jean Valjean ayağa kalktı ve sordu:

"Hangi taraftan geliyordu o gürültü, bilmiyor musun?"

Toussaint afallamıştı:

"Ne buyurdunuz efendim?" diyebilirdi ancak.

Jean Valjean açıkladı:

"Demin Paris'te çarpışmalar olduğunu söylemediniz mi bana?"

"A, öyle ya," dedi Toussaint, "Saint-Merry tarafından efendim."

En derin düşüncemizden bize rağmen uzanıp gelen mekanik hareketler vardır. Jean Valjean, kendisi de bilincine varmaksızın, iş-

-531-

te bu türden bir hareketin itişiyile şüphesiz, kendini beş dakika sonra sokakta buldu.

Başı çıplaktı. Evinin kapısındaki taş basamağa oturmuştu. Ortalığı dinler gibiydi.

Gece bastırmıştı.

2. Işıklara Düşman Yumurcak

Böylece ne kadar zaman geçti? Bu trajik düşünceye dalışın yükseliş ve alçalışları nedir? Doğruldu mu?

İki

büklüm mü kaldı hep? Kırılacak kadar eğik miydi? Yine doğru-labilir ve yeniden sağlam bir şeylere dayanarak bilincine kavuşabilir miydi? Kendisi bu soruların cevabını veremezdi büyük olasılıkla.

Sokak ıssızdı. Hızla evlerine dönen birkaç burjuva onun orada olduğunu bile fark etmediler. İnsan tehlike

anlarında kendinden başka hiç kimseyi düşünmez. Fenerci, her zamanki saatinde gelip, tam 7 numaralı kapının karşısındaki feneri yakıp gitti. Bu karanlıkta ona dikkatlice bakan birisi, kolay kolay Jean Valjean için

yaşıyor diyemezdi. Kapı taşma oturmuş, orada hiç hareketsiz, donmuş gibi duruyordu. Umutsuzlukla donup

kalma da vardır. Fırtınalı uğultuların içinden doğru, aların canlan işitilmekteydi. Ayaklanmaya karışmış kilise

çanının bütün bu çırpınmaları arasında Saint-Paul'ün saati on biri vurdu. Vaktin geçiyor oluşu Jean Valjean'ı

hiçbir şekilde etkilemiyordu. Nitekim kımıldamadı.

Aşağı yukarı o saate doğru Halles'den ani bir patlama işitildi; bunu, daha da şiddetli bir

-532-

ikincisi izledi. Bunlar Marius tarafından püs-kürtüldüğünü gördüğümüz La Chanvrenie Sokağı barikatına düzenlenen saldırının sesleri olsa gerekti. Gecenin uyuşukluğu içinde sarsıntısı bir kat daha artan bu

çifte

yaylım ateşi Jean Valjean'ı titretti. Gürültünün geldiği tarafa doğru kalktı ilkin, sonra yeniden kendini taşın

üzerine bıraktı, kollarını kavuşturdu ve başı ağır ağır yeniden göğsüne düştü.

Kendi kendisiyle başlamış olduğu karanlık diyalogu bıraktığı yerden alıp sürdürdü.

Birden gözlerini kaldırdı. Sokakta yürüyen biri vardı, yanibaşında ayak sesleri işit-mişti. Baktı ve fenerin-

ışığında, Les Archi-ves'e açılan sokak tarafında, soluk, genç ve işıyan bir şekil gördü.

L'Homme-Arme Sokağı'na gelmişti Gav-roche.

Yukarlara doğru bakarak, bir şeyler aranıyordu. Jean Valjean'ı görüyor, ama fark etmiyordu.

Gavroche, yukarılara doğru baktıktan sonra, aşağılara doğru bakmaya başlamıştı. Parmaklarının ucuna basarak yükseliyor ve zemin kat kapılarıyla pencerelerini yokluyordu. Hepsi sımsıkı kapalı, kilitli, sürgülüydü.

Beş altı evi böylece yokladıktan sonra omuzlarını silktili ve kendi kendisiyle konuşmaya başladı:

'Tüh be! Vay canına!"

Yeniden havaya bakmaya koyulmuştu.

Jean Valjean'ın biraz önce içinde bulunduğu ruhsal durumda hiç kimseyle konuş-

-533-

mayacağı, herhangi bir kimseye cevap bile vermeyeceği kesindi. Ama bu çocukla konuşmak için karşı konulmaz bir arzu duydu ve sordu:

"Neyin var senin küçük?"

"Karnım aç," dedi Gavroche, açıkça.

Sonra ekledi:

"Küçük diye size derler!"

Jean Valjean, elini yelek cebine atmış ve beş frank çıkarmıştı.

Ama bir davranıştan bir başka davranışa şıp diye geçebilen Gavroche, tam o sırada yerden bir taş almış ve

feneri nişanlamıştı:

"Şuna bak şimdi!" dedi. "Sizin fenerleriniz hâlâ sağlam, öyle mi? Yasalara aykırı bir iş bu dostlarım. Buna adıyla sanıyla düzensizlik denir. Kırın şunu hadi, bir daha gözüm görmesin!"

Ve taşı fenere attı. Fenerin camı öylesine bir patladı ve düştü ki, karşıdaki evde perdelerinin arkasına sığınmış burjuvalar:

"93 geri geldi!" diye haykırmaktan kendilerini alamadılar.

Fener bir göz kırpıp sönmüştü. Birdenbire sokak simsiyah oldu.

"Ha şöyle ihtiyar sokak," dedi Gavroche, "Geçir sırtına şu geceliğini!"

Ardından da Jean Valjean'a dönüp sordu:

"Sokağın ucundaki şu dev anıta arşivler diyorsunuz? O koca hayvan gibi sütunları devirip, ne cici bir barikat

çıkardım oysa ben ortaya!"

Jean Valjean çocuğa yaklaşmıştı. Alçak sesle ve kendi kendine konuşarak:

-534-

"Zavallı yavruca!" dedi. "Aç demek kil!"

Ve beş frangi çocuğun avucuna koydu.

Gavroche, başını kaldırmıştı, paranın iriliği şaşırtmıştı onu. Kaldırıp karanlıkta baktı, paranın bu sefer de beyazlığı gözlerini ka-maşürmüştü. İlk defa görüyordu beş frangi, ama bu paraların ününü işitmişti. Bu kadar

yakından görmek, ayrıca onu memnun etti:

"Kaplam seyredelim hele!" dedi.

Birkaç saniye coşkuyla paraya baktı. Sonra Jean Valjean'a dönerek parayı uzattı ve mağrur bir edayla:

"Mösyö burjuva," dedi, "ben fener kırmayı tercih ederim. Alın şu vahşi hayvanınızı geriye. Beni yoldan çıkaramazsınız. Beş tırnağı var bunun, ama beni tırmalayamaz."

"Senin annen var mı?" diye sordu Jean Valjean.

Gavroche:

"Belki sizden de fazla," dedi.

"İyi ya, öyleyse o parayı annen için al, sakla!"

Gavroche duygulanır gibi olmuştu. Ayrıca, biraz önce kendisiyle konuşan adamın şapkası olmadığını fark etmişti; bu da ona güven aşıliyordu.

"Bunu bana fener kırmamı önlemek için vermediğinizden eminsiniz değil mi?" diye sordu.

"İstediyini kır yavrum."

"Siz mert bir insansınız," dedi Gavroche.

Parayı cebine koydu. Şimdi adama iyice güveniyordu. Dolayısıyla da sormakta sakınca görmedi:

-535-

"Bu sokakta mı oturuyorsunuz?"

"Evet, ne vardı?"

"Bana 7 numaralı evi gösterebilir misiniz?"

"Ne yapacaksın 7 numaralı evi bakayım?"

Durdu çocuk. Gereğinden fazla konuşmuş olmaktan korkuyordu. Enerjik bir hareketle elini saçlarının içine

daldırdı:

"Hiç," demekle yetindi. "Öyle işte!"

Jean Valjean'ın kafasında birden bir fikir uyandı. Boğuntu, insanı bazen açıkgörüşlü kılar. Çocuğa sordu:

"Beklediğim mektubu bana getiren sen misin yoksa?"

"Size mi?" dedi Gavroche, "Siz kadın değilsiniz ki?"

"Mektup Matmazel Cosette için, öyle değil mi?"

"Cosette mi?" diye homurdandı Gavroche, "Evet, o acayip addı galiba!"

'Tamam işte!" dedi Jean Valjean, "Mektubu kendisine teslim etmekle görevli olan kimseyim ben. Ver."

"Beni barikattan yolladıklarını bilmiyorsunuz herhalde?"

"Bilmez olur muyum hiç!" dedi Jean Valjean.

Gavroche, elini cebine atmış ve dörde katlanmış bir kâğıt çıkarmıştı.

Asker selamı verdi:

'Telgrafa saygımız sonsuzdur!" dedi. "Geçici hükümetten geliyor."

"Ver hadi," dedi Jean Valjean.

"Sanmayın bu bir aşk mektubudur! Bu

-536-

mektup bir kadın için, ama asıl halk için. Biz savaşçıların insan cinselliğine saygımız vardır."

"Ver."

"Gerçekten de mert bir adamsınız gibime geliyor," dedi Gavroche.

"Çabuk ver."

"Alın."

Ve mektubu Jean Valjean'a uzattı:

"Çabuk olsun mösyö, şey," dedi, "çünkü Matmazel şeycik bekliyor."

Kendinden memnun bir hali vardı.

"Cevabı Saint-Merry'ye mi götürmek gerekecek?" diye sordu Jean Valjean.

Çocuk neredeyse bağırarak konuştu:

"Orada sadece çörek satarlar! Bu mektup Chanvrenie Sokağı barikatından geliyor, ben de şimdi oraya dönüyorum. İyi akşamlar yurttaş!"

Gavroche bunu söyler söylemez gitti. Daha doğrusu, kaçak kuş uçuşunu geriye doğru sürdürmeye koyuldu. Bir mermi hızıyla karanlığa daldı yeniden. Ve L'Homme-Arme Sokağı yeniden sessizliğe ve ıssızlığa büründü. Gölge ve düş taşıyıcısı bu garip çocuk, karanlıklar içinde bir duman gibi, göz açığı kapayınca kadar kayboluvermişti. Ve onu tıpkı bir duman gibi havada dağıldı sanabilirdiniz. Eğer kayboluşundan birkaç dakika sonra bir sokak feneri büyük tıngırtıyla kaldırılma yuvarlanıp, öfkeli burjuvaları tatlı uykularından uyandırmış olmasaydı! O sırada Chaume Sokağı'ndan geçiyordu Gavroche. -537-

3. Cosette ve Toussaint Uyurlarken

Jean Valjean, Marius'ün mektubu ile eve döndü.

Merdiveni el yordamıyla çıktı. Avını pençe-lemiş bir baykuş gibi karanlıklardan hoşnuttu. Sessizce kapıyı açtı

ve içeri girip kapadı. Ortalıkta herhangi bir gürültü değil, en ufak bir çıtırtı olup olmadığını dinledi. Ve Coset-

te'le Toussaint'in kesinlikle uyuduklarından emin olunca, fumade çakmak hokkasını tutuşturmaya girişti.

Eli

titriyordu; kıvılcım gelinceye kadar üç dört kibrit gitti. Ortalık aydınlandığında, masaya dirseklerini dayadı,

katlanmış kâğıdı açtı ve okudu.

İnsan, şiddetli heyecan anlarında elinde tuttuğu kâğıdı okumaz; ezer paralar, bir düşmanı yakalamış gibi buruşturur, tırnaklar, öfke ya da sevincinden mıncıklar, yırtar, yok eder. Sonunu okumak, en sonda ne söylediğini anlamak ihtiyacındadır; kelimeleri atlar, cümleleri atlar, dikkati bir ateş nöbeti haline girer; yazılanların kabataslağını anlar, yaklaşığını, özünü anlar ve bir tek noktayı yakalayınca, bütün arta kalanı silinmiş, yok olmuştur.

Nitekim, Jean Valjean, Marius'ün Coset-te'e yazmış olduğu mektupta, sadece ve sadece şu sözcükleri okuyup anlamıştı:

"... Ölüyorum. Sen bunu okuduğunda, ruhum senin yanında olacak."

Bu iki satır okuyunca korkunç bir ışığın ortasına gömüldü: İçindeki heyecan değişiminin altında ezilip kaldı.

Marius'ün mektubuna sarhoşça bir şaşkınlıkla bakıyordu; gözle-

-538-

ninin önünde ulaşılmaz bir görkem vardı: Nefret ettiği varlığın ölümü!

İçinden müthiş bir sevinç çığılığı yükseldi. Bitmişti bu iş! Bitmişti, evet! Sonuç onun ummaya cesaret edemeyeceğinden de çabuk gelmişti. Mutluluğuna engel olan yaratık ortadan kalkıyordu işte, hem de kendi

özgür iradesiyle çekip gidiyordu. O, Jean Valjean hiçbir şey yapmadan, elini bile oynatmadan, en ufak bir

suç işlemeyen "o adam" ölecekti. Belki ölmüştü bile! Burada hummalı birtakım hesaplar yapmaya girişti; hayır, daha öl-memişti. Elindeki mektubun Cosette tarafından ertesi sabah okunmak üzere yazıldığı belliydi.

Saat on birle gece yansı arasında ise o iki yaylım ateşi dışında hiçbir şey olmamıştı; barikat ciddi şekilde ancak günbatımında saldırıya uğrayacaktı. Ne var ki durum ne olursa olsun, "o adam" bu savaşa katılmıştı bir kere, kendini çarka kaptırmıştı; bu da "o"nun kesinlikle mahvolması demekti!

Jean Valjean, kurtulduğunu hissediyordu: Cosette'le gene baş başa kalacaktı! Rekabet bitiyor; gelecek yeniden başlıyordu. O mektubu cebinde saklaması yeterdi. Bunun için Cosette, "o adam"m ne olduğunu, nereye gittiğini, nasıl bir sona uğradığını hiçbir zaman öğrenemeyecekti:

"Olayları kendi akışlarına bırakmalı," dedi kendi kendine. "Kurtulmaz. 'O adam' henüz ölmediyse bile, mutlaka ölecektir. Ne mutlu bana!"

Bütün bunları düşünüp taşındıktan sonra üzerine üzüntülü bir hal çöktü. Sonra aşağı-

-539-

gıya inip, kapıcıyı uyandırdı. Yaklaşık bir saat sonra, üzerinde muhafız üniformasıyla ve silahlı olarak sokağa

çıkıyordu. Kapıcı kıyafetinde eksik olanları yakınlarda bir yerden kolayca bulup tamamlayıvermişti: Elinde dolu bir tüfek, belinde fişek dolu bir palaska vardı. Halles'e doğru yürüdü.

4. Gavroche'un İşgüzarlıkları

Bu arada Gavroche da bir macera yaşamaktaydı.

Le Chaume Sokağı'ndaki feneri bilinçli bir şekilde taşıyıp kırdıktan sonra, Les Vieilles-Haudriettes Sokağı'na girmiş, ortalıkta canlı "bir kedi bile" göremeyince de, gönlünce şarkı söylemenin tam sırası olduğuna hükmetmişti. Yürüyüşü şarkıyla yavaşlayacağı yerde büsbütün hızlanmıştı. Uyku ya da korku içinde yüzen evler boyunca şu kundakçı dizeleri döktürmeye girişti:

Bir kuş fidanlıklarda

Diyordu ki Atala

Dün kaçtı rus bir adamla

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

Ötüp duruyorsun dostum serçe Çünkü geçen gün tıkladıp camı Bana seslendi Mü

Nereye gider güzel kızlar. Oraya buraya

-540-

Ne hoş şu hoppa kadınlar Beni büyüleyen zehirleri Bay Orfila'yı da sarhoş eder

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

Aşk gibi aşk kavgaları da güzel Agnes de güzel, Pamela da güzel Hem kendini hem beni yakan Lise de

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

Bir zamanlar görmüştüm şallarıyla Görmüştüm Suzette'i ve Zeüayı Karışmıştı ruhum şalın kıvrunıyla

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

Aşk, ışıldadığın o karanlıkta Gülle süslüyorsun başını Lola'nın Beni cehennemde mi yakacaksın?

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

Jeanne giyiniyor, karşısında ayna Kalbim, havalanıyor güzel bir güne Sonra gidip konuyor Jeanne'a

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

Akşam olup gün sona erdiğinde Steüa'yı gösteriyorum yıldızlara Diyorum ki 'iyi bakın ona'

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

-541-

Gavroche bir yandan şarkı söylüyor, bir yandan da tiyatro oynuyordu: Nakaratın dayanak noktası hareket

değil midir? Küçük kabadayının tükenmez bir maske hazinesi olan yüzü, şiddetli rüzgârda savrulan bir çamaşırın deliklerinden çok daha oynak ve çok daha değişken şekiller almaktaydı. Ne yazık ki gece

karanlığında ve yapayalnız olduğundan, onu kimse göremedi. Görülemezdi de. Ona benzer ne değerler vardır yitip giden! Gavroche, birdenbire durmuştu: "Şarkıyı keselim hele!" dedi kendi kendine konuşur gibi.

Zifiri karanlıkta görme açısından kedi gözlerini hiç de aratmayan gözleri, bir kapının girintisinde, ressamların

deyişiyle bir "bütün" seçmişti: Yani bir yaratık ve bir eşya. Eşya, bir el arabasıydı; yaratıksa, arabanın içinde

uyuyan bir taşralı. El arabasının kolları kaldırılma dayalıydı; taşralı da arabanın ön tahtasına başını dayamıştı. Gövdesi eğik düzeyin üzerinde bükülü kalmıştı, ayakları yerdeydi. Bu dünya işlerinde engin tecrübe sahibi olan Gavroche, hemen adamın sarhoşluktan sızmış olduğunu anladı; belli ki çok içen ve çarçabuk zilzurna olan hamallardan biriydi bu. "Yaz gecesi de bir işe yarasan artık!" diye aklından geçirdi Gavroche, 'Taşralı ne güzel uyuyor! Arabayı cumhuriyet için alıp, ona krallığı armağan ederiz, olur biter."

Kafası birden parlak bir fikirle aydınlanmıştı; bu el arabasının yeri, barikatın tepe-siydi, oraya pek yakışacaktı!

Taşralı durmadan horluyordu. Arabayı

-542-

yavaşça arkadan, köylüyü de önden; yani ayaklarından çekti. Adam bir dakika sonra, aynı rahatlık içinde kaldınma serilmiş, uyumaktaydı. Küçük kabadayı el arabasına el koymuştu.

Gavroche her türden umulmadık olaya karşı daima hazırlıklı bulunmaya alışık olduğundan, üzerinde hep çeşitli araç gereç bulundururdu. Nitekim ceplerinden birini ka-ıştırmış, bir kâğıt parçasıyla, rastgele bir dülgerden aşırılmış olduğu ufacık bir kırmızı kalem çıkardı ve yazdı: "Fransa Cumhuriyeti. "Araba teslim alındı." Ve bastı imzayı: "GAVROCHE." Sonra da kâğıdı hâlâ horlayan köylünün kadife yeleğinin cebine bir

güzel yerleştirdi. Ve iki eliyle sımsıkı yapıştığı el arabasını şanlı bir zafer patırtısı içinde itip koşturarak Hal-

les'e doğru gitti.

Aslında yaptığı iş tehlikeliydi. Çünkü biraz ilerlerdeki Krallık Basımevi'nde bir devriye karakolu vardı. İşte, Gavroche bunu düşünmemişti. O gece banliyö muhafız erleri konaklıyordu bu karakolda. Art arda kınlan iki

sokak lambası ve avaz avaz söylenen o şarkı, akşam basar basmaz uyumak isteğiyle mum-lannı söndüren bu ürkek sokakların kaldıramayacağı kadar aşın bir gürültüydü. Küçük serseri bu sakin mahallede tam bir saatten beri bir şişenin içindeki sineğin yaptığı patırtıyı yapıyordu. Banliyöden getirilen manganın çavuşu,

kulak kabartmış dinlemekteydi. Temkinli bir adamdı. Bekliyordu. Ama el ara-

-543-

basının gürültüyle sürülmesi, bu bekleyişin kısa kesilmesiyle sonuçlanacaktı. Nitekim çavuş, bir keşif denemesinde bulunmaya karar verdi.

"Bu koskoca bir çete olsa gerek!" dedi kendi kendine. "Dikkatli ve usul usul ilerleyelim."

İşte, anarşi canavarı kutusundan çıkmış, mahallenin altını üstüne getirmekteydi. Çavuş sessiz adımlarla yürümeye başladı.

Gavroche arabayı ite ite ilerliyordu. Tam Les Vieilles Haudriettes Sokağı'ndan çıkmak üzereydi ki, birdenbire

bir üniforma, bir asker kasketi, bir tuğ, bir de tüfikle kendini yüz yüze buldu. İkinci defa durdu:

"Vay canına!" dedi, 'Ta kendisi. Günaydın toplum düzeni!"

Gavroche'un şaşkınlıkları kısa sürer, çabuk geçerdi.

"Nereye gidiyorsun serseri?" diye bağırdı çavuş.

Gavroche, ciddi bir sesle:

"Bakınız yurttaş," dedi, "Ben size henüz 'burjuva' demedim ki, niçin bana hakaret ediyorsunuz?"

Çavuş:

"Kopuk!" diye bağırdı bu sefer. "Nereye gidiyorsun, söyle!"

Gavroche gülümsedi:

"Siz belki de dün zeki bir adamdınız, ama anlaşıldığına göre bu sabah azledilmişsiniz!"

"Nereye gittiğini soruyorum sana, it!"

"Ne kadar nazik konuşuyorsunuz!" dedi Gavroche, "Ayrıca hiç yaşınızı göstermiyorusu-
-544-

nuz. Bütün saçlarınızı tanesi yüz franktan satmanız gerekir. Böylece tam beş yüz frank kazanabilirsiniz!"

Artık çavuş çileden çıkmıştı:

"Haydut!" diye haykırdı. "Sana son defa soruyorum; nereye gidiyorsun?"

"Nedense konuşurken hep hırçın sözcükler seçiyorsunuz," dedi Gavroche. "Bundan böyle size süt emzirenlerin ağızını daha iyi silmeleri gerekecek sanırım."

Süngü çattı çavuş:

"Sefil!" dedi zor zaptedilen bir öfkeyle. "Nereye gittiğini söyleyecek misin, söylemeyecek misin?"

Gavroche buna da-şu karşılığı verdi:

"Kanının doğum sancısı tuttu da, ebe getirmeye gidiyorum generalim!"

Çavuş karakola dönerek haykırdı:

"Silah başına!"

Güçlü insanların yarattığı başyapıtlardan biri de, kendilerini mahveden şeylerin sayesinde tehlikeyi savuşturmaktadır. Gavroche, bir bakışta durumu ölçüp, kararını vermişti; araba onu elevermişti, yine araba kurtarmalıydı.

Çavuş tam üzerine saldıracağı anda koca bir mermi haline giren araba hızla savrulup, onun üzerine doğru yuvarlandı. Karnının ortasına isabet alan çavuş, silahı boşa giderken, yerdeki su birikintisinin içine yüzükoyun devrildi.

Bu sırada karakoldakiler de çavuşun haykırışı üzerine dışarı fırlamışlardı. Tüfek sesi, rastgele bir yayılım ateşine yol açtı. Sonra si-

-545-

lahlar yeniden dolduruldu ve yeniden ateşe başlandı. Bu körebe ateşi bir çeyrek saat kadar sürecek ve birkaç pencere camının ölümüyle sonuçlanacaktı.

Gavroche da çılgınca oradan oraya saptıktan sonra, beş altı sokak ötede durmuş ve Les Enfants-Rouges'un

köşesindeki binek taşma soluk soluğa oturmuştu. Bir süre ortalığa dikkatle kulak kabarttı. Böylece dinlendikten sonra yayılım ateşinin olanca şiddetiyle devam ettiği yöne dönüp, sol elini burnunun hizasına kaldırdı ve sağ eliyle başının arkasına vurarak, sol elini öne doğru salladı üç kere art arda. Paris çocuklarının

bu kente özgü bütün acı alayı içinde barındıran tipik jesti budur; yarım yüzyıldan beri sürekli olarak kullanılması da, ne kadar etkili olduğunu gösterir.

Bu büyük neşeyi acı bir düşünce bozacaktı:

"Evet," dedi Gavroche yüksek sesle kendi kendine, "Gülüyorum, hem de kakkahadan katılırcasma gülüyorum, ama bir yandan da gideceğim yere gidemiyorum. Üstelik şimdi de yol değiştirmem gerekecek! Bari işimin başına vaktinde yetişebilsem!"

Ve yeniden hızla koşmaya başladı.

Bir yandan da kendi kendine soruyordu:

"Nerede kalmıştık bakalım?"

İlk sokağa dalarken, şarkıyı da bıraktığı yerden sürdürmeye koyulmuştu. Sesi karanlığın içinde gittikçe azalarak kaybolup gitti:

-546-

Oysa zorbalık yok olmadı daha Bir gün bir son vereceğim buna Düzen vereceğim bütün topluma

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

Dalya oynamak isteyen var mı? Yıkılıp gitti oysa eski dünya Büyük bir bilye yuvarlandığında

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

Güzel halkım koltuk değneklerinle Monarşinin kol gezdiği bu kentte Yıkılım şu Louvre'u birlikte

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

Zorladık demir parmaklıkları Öğünlerde 10. Charles vardı Karşı koyamıyordu halka

Nereye gider güzel kızlar, Oraya buraya

Karakoldaki olay sonuçlarını vermekte gecikmeyecekti! Araba kahramanca ele geçirildi, sarhoş tutuklandı.

Birincisi mahzene kapatıldı; ikincisi, isyancıların suç ortağı sanı-sıyla harp divanlarına sürüklendi. Devrin İçişleri Bakanlığı yetkilileri, toplum düzenini koruma konusunda nasıl yorulmaz bir şekilde çaba harcadıklarını bu vesileyle bir kez daha ispatladılar.

-547-

I

Gavroche'un macerası, Marais semtinde oturan ihtiyar burjuvaların en korkunç anılarından biri olarak kaldı;

gerçekten de Temple Mahallesi gelenekleri arasında yer alan bu macera, "Krallık Basımevi'ne yöneltilen gece baskını" olarak anılacaktı hep.

-548-

NOTLAR

II

BORDO—.'SİYAH KLASİK YAYINLAR WW 6W.WIW ^r^i.* v*yın *;avi.<i TREND YAYIN BASIM DAĞITIM

REKLAM ORGANİZASYON SANAYİ TİCARET LTD. ŞTİ. KURULUŞUDUR İrtibat: Caferağa Mahallesi Mühürdar Caddesi No:60/5 Posta Kodu 81300 Kadıköy/İstanbul-TR Tel: (0216) 348 98 03 Pbx Faks: (0216) 349 93 45 E-mail: info@bordosiyah.com.tr Web: www.bordosiyah.com.tr On-line alışveriş Batı edebiyatının en büyük klasiklerinden biri olan Sefiller, iki düzlemde büyük bir ustalığın, yaratıcı zekâ ve yeteneğin örneğini sunuyor: Karakter portrelerinin çiziminde ve tarihsel, sosyo-kültürel gerçeğin titiz anlatımında. Sefiller, okuru bilgilendirme, hatta eğitime kaygısı ağır basan, "aydınlanmacı" anlatı geleneğinin, bir ayağıyla romantizme, öbür ayağıyla natüralizme, gerçekçiliğe dayandığı bir aşamaya rastlar. Beş ana bölümden, sayısız "kitap" ve alt bölümden oluşan bu roman, saçma bir nedenle suçlu duruma düşen Jean Valjean'ı, sokak çocuğu Gavroche'u, kötünün cisim bulmuş örneği Thenardierleri, düzen ve disiplinin hasta ruhlu koruyucusu yalnız adam Javert'i, dinsel bir çilenin simgesi, sokak kadını Fantine'i ve onun kızı melek Cosette'i, yaklaşık 150 yıldan bu yana dramatik kişilerin tapınağı içinde yaşatmaktadır. Tapınağın kapısını aralayan okur, 19. yüzyıl başındaki Fransa'ya geri dönecek, Waterloo Savaşı'nın unutulmaz tablolarını hayranlıkla izleyecek, Jean Valjean'la birlikte Paris'in yeraltına inecek, manastırların karanlığıyla yoksulluğun izbe mekânları içinde ışık arayacaktır.

Sefiller: On dokuzuncu yüzyıl Fransası'nda karanlıkla aydınlığın buluşması... TKno 975-8688-51-0 ISBN 975-8688-55-3 14 000 000 TL 7 000 000 TL 7 YTL

VICTOR HUGO _ Sefiller Cilt4 Merhabalar